

ATATÜRK'ÜN OKUDUĞU KİTAPLAR

Cilt • 13

Anıtkabir Derneği Yayınları

ATATÜRK'ÜN OKUDUĞU KİTAPLAR

**“Altını Çizdiği Satırları, Özel İşaretleri, Uyarıları,
Düştüğü Notlar ve Kitap İçerisindeki Özel Yazıları İle”**

Cilt 13

—Fransızca Kitaplar

Anıtkabir Derneği Yayınları

-I-

Başbakanlık Tanıtım Fonu Katkılarıyla

Yayın Koordinatörü

Recep Cengiz

Baskıya Hazırlayan

Aykut Tanıtım Danışmanlık - Ankara

Tel: 0.312. 495 02 25•26•27

Kapak

Murat Mutluoğlu

Sayfa Düzeni

Murat Mutluoğlu • Yeter Mutluoğlu

Hüseyin Kurt

Film

Candan Repro-Ankara

Tel: 0.312. 231 49 01

Baskı

Pelin Matbaası - Ankara

Tel: 0.312 418 70 93

Takım ISBN No:

975-95835-2-6

Cilt ISBN No:

975-8563-05-X

Her Hakta

Anıtkabir Derneği'ne Aittir.

Tel: 0.312. 230 12 22

ANKARA • 2001

Orijinal metinlerde Atatürk'ün altını ve yanını çizdiği satırların Türkçeleri koyu harflerle dizilmiştir.

TERCÜMELER

Osmanlıca Tercüme

Bekir Koç • Haldun Eroğlu

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Fransızca tercümelerin bir kısmı ile İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Yunanca tercümelerin tamamı Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından yapılmıştır.

TÖMER Tercüme Editörü

Dr. Gülser Akdoğan • Tülin Yalman • Emel Zeytin

Fransızca Tercüme

Ali Osman Durmuş • Dilşad Özdamar • Özkan Güngör

Nurhayat Atan • Çelebi Akdağ • Şebnem Sunengin Çakır

Bayram Köse • Sebahat Alan

İngilizce Tercüme

Özlem Kitapçı Kara • Önay Çokluk • Fatih Ekinci

Almanca Tercüme

Ayşe Bahşi • Özmen Kara

İtalyanca Tercüme

Suna Ertekin

Yunanca Tercüme

Özge Ceylan

Kitabın Hazırlanışı Hakkında Bilgi

Kitabın hazırlanışında en büyük yardımcım benim. Her insan birinci kitabını yazmaya başladığında büyük bir heyecanla, heyecanlı olarak yazmaya başlar. İlk kitabını yazmaya başladığında büyük bir heyecanla, heyecanlı olarak yazmaya başlar.

Kitabın hazırlanışında en büyük yardımcım benim. Her insan birinci kitabını yazmaya başladığında büyük bir heyecanla, heyecanlı olarak yazmaya başlar. İlk kitabını yazmaya başladığında büyük bir heyecanla, heyecanlı olarak yazmaya başlar.

İçindekiler

Kitabın Hazırlanışı Hakkında Bilgi	III
Nil Nehri ve Mısır Medeniyeti	1-196
Mısır'ın Dramı	197-262
Uzak Doğu Tarihi	263-296
Moğol İmparatorluğu - 8	297-301
Moğol İmparatorluğu - 8	303-326
Moğol İmparatorluğu - 8	327-354
Çin	355-389
Asya Tarihi	391-494

KİTABIN HAZIRLANIŞI HAKKINDA BİLGİ

Mustafa Kemal ATATÜRK kısa süren yaşamı boyunca, bir insan ömrüne kolay kolay sığmayacak kadar büyük işler başarmıştır. Başarıyla sonuçlandırdığı Kurtuluş Savaşı ve Türk Devrimi ile dünya tarihi içerisindeki onurlu yerini çoktan almıştır.

ATATÜRK'ün yaşamı ve yaptığı işlerle ilgili yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından kütüphaneler dolusu eser yazılmıştır. Çeşitli dillere çevrilen bu eserler sayesinde ATATÜRK dünyanın her tarafındaki entelektüel, asker, bilim ve siyasal adamları tarafından çok iyi tanınmaktadır. Eylem ve düşünceleriyle bütün insanlığı etkileyen ATATÜRK'ün, düşünce yapısını tarihi süreç içerisinde hangi olaylar, düşünürler ve yazarlar etkilemiştir? İşte, bu sorunun yanıtlanmasına katkı niteliği taşıyan ve Gürbüz Tülekçi tarafından hazırlanan "ATATÜRK'ün Okuduğu Kitaplar" adlı eser istisna tutulursa bu amaca yönelik ayrıntılı bir çalışma henüz yapılmamıştır.

O'nun düşünsel alt yapısını araştırmak isteyenler için, satırlarının altını çizdiği, özel işaretler, uyarılar koyduğu, notlar düşüğü veya bazı açıklamalarda bulunduğu eserleri Türkçe'ye çevirerek 20 cilt halinde sunmayı planladığımız bu çalışma da yukarıdaki sorunun yanıtlanması amacına yönelik küçük bir katkı olarak algılanmalıdır.

Bu çalışmanın ortaya çıkarılabilmesi için ATATÜRK'ün okuduğu kitapların hepsine ulaşmaya çalışılmışsa da, bu ana kadar ANITKABİR ve Çankaya'daki ATATÜRK Kitaplığı ile İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ve Samiun Gazi II Halk Kütüphanesi dışındakilere henüz ulaşılammıştır. Ulaşılmayan kitapların sayısı mevcut kitap sayısı içerisinde çok önemli bir miktar olmamakla birlikte, yapılacak çalışmaya bütünlük sağlaması açısından önemlidir.

ATATÜRK'ün Askeri Ataşe olarak Sofya'da görev yaptığı sırada okuduğu kitapların Sofya Büyükelçiliği'mizde olduğu konusunda alınan duyum üzerine elçilik görevlileri ve orada olduğu söylenen kitapların uzmanlar tarafından araştırılması için ATATÜRK Araştırma Merkezi Başkanlığı ile gerek-

li koordineler yapılmıştır. Bu çalışmanın sonucu daha sonra basılacak ciltlere yansıtılacaktır.

Ankara Halkevi'ndeki kitapların bir kısmının ANITKABİR'e verildiğini biliyoruz. Verilenler dışında ATATÜRK'e ait kitap olup olmadığının araştırılması amacıyla Kültür Bakanlığı ile gerekli yazışmalar yapılmıştır. Bu çalışmanın da sonucu beklenmektedir.

Bu güne kadar tespit edilen ATATÜRK'ün okuduğu kitapların sayısı; 1741'i Çankaya'da, 2151'i ANITKABİR'de, 102'si İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde ve 3'ü Samsun Gazi İ Halk Kütüphanesinde olmak üzere 3997'dir. Cilt sayıları ile, dergi, harita, atlas ve nota albümleri bu sayının dışındadır.

Hazırlanan 20 ciltlik eserde; ATATÜRK'ün okuyup satır altlarını çizdiği, sayfa kenarlarına notlar aldığı, özel işaretler koyduğu, açıklamalar yaptığı kitap ve dergilerin bu bölümlerinin tamamına yer verdik.

Yalnız bu işaretli yerlerin çok az bir kısmının ATATÜRK dışındaki kişiler tarafından çizilmiş olması olasılığı üzerinde duranlar da vardır. Başkalarının işaretlediği birkaç eser, diğerlerinden, bu konuda araştırma yapan kişiler tarafından kolaylıkla ayırt edilebilir.

Yabancı dilden tercüme edilen metinlerin bugünkü dile aktarışında özgün niteliklerinin korunmasına özen gösterilmiştir. Ancak; bu yapılırken yazım kurallarında ve noktalama işaretlerinin kullanımında özellikle Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı "İmlâ Kılavuzu" ve Millî Eğitim Bakanlığı'nca benimsenen ilkeler esas alınmıştır.

Eserlerin Türkçe'ye çevrilmesinde şöyle bir yöntem izlenmiştir.

- Çeviride ATATÜRK'ün altını çizdiği, işaret koyduğu veya bir açıklama yaptığı cümle, paragraf ve sayfalar dikkate alınmıştır.
- Aynı konuya ilişkin iki yer işaretlenmiş ya da çizilmişse daha ayrıntılı olana öncelik verilmiştir.
- Bütünlüğü ve anlamayı kolaylaştırmak için bir veya iki kelimesi çizili cümlelerin tamamı, bazen de bütün paragraf çevrilmiştir.
- Altı çizili sözcük, cümle ve paragraflar koyu olarak gösterilmiştir.
- ATATÜRK'ün el yazılarının çevirisi orijinal sayfanın yanına verilmiştir.
- Kitap ve dergilerdeki Önsöz, Giriş, Özelsöz ve Açıklamalar planlanan

cilt sayısını aşmaması için çoğunlukla özet halinde verilmiştir.

- Köşeli parantezler çevirenlerin müdahalelerinde kullanılmıştır.
- Özellikle Osmanlıca çevirilerde okumayı ve anlamayı zorlaştıracak kelimelerin bugünkü kullanışları tercih edilmiş ve daha çok okuyucu kitlesine hitap edebilmek amacıyla da o dönem kurum ve kuruluşlarına günümüz terminolojisine yakın bir karşılık verilmiştir.

- Değişik konulardaki yüzlerce özel isim doğrusuna ulaşıldığı ölçüde güncelleştirilmiş, ulaşılamayanlar da ise Osmanlıca okunuşları esas alınmıştır.

- Yine Osmanlıca çevirilerde metnin dili sadeyse kesinlikle müdahale edilmemiş yazının ifade şekli esas alınmıştır.

- Kitap ve dergiler konularına göre (Tarih, Edebiyat, Hukuk vb.) ayrılmış ve her cilt aynı konuda fakat farklı alanlarda yazılmış ve okuyucuyu sıkımsıyacak hacimde ve konu yelpazesi dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Ayrıca kitabın teknik özelliklerini açıklayan bir bölüm hazırlanmıştır. Eserin, bu konuda çalışma yapacak araştırmacılar için temel kaynak olacağı inancındayız.

Recep Cengiz
Yayın Koordinatörü

L'ÉVOLUTION DE L'HUMANITÉ

SYNTHÈSE COLLECTIVE

Dirigée par HENRI BERR

H-217

LE NIL
ET
LA CIVILISATION
= ÉGYPTIENNE =

Avec 79 Figures et 3 Cartes dans le texte
et 24 Planches hors texte

PAR

A. MORET

PROFESSEUR AU COLLÈGE DE FRANCE
DIRECTEUR HONORAIRE DU MUSÉE GUINET

1704

LA RENAISSANCE DU LIVRE

78, BOULEVARD SAINT-MICHEL, PARIS

1926

İNSANLIĞIN GELİŞİMİ

KOLEKTİF SENTEZ

HENRI BERR tarafından yönetilmiştir.

NİL NEHRİ VE MİSİR MEDENİYETİ

Metnin içerisinde 79 şekil ve 3 harita ve 24 metin dışı tablo

Coyyete De France (Fransa Koleji) Profesörü

Guimet Müzesi Fahri Müdürü

A. Moret

tarafından hazırlanmıştır.

1704

LA RENAISSANCE DU LIVRE

78, BOULEVARD SAINT-MICHEL, PARIS

1926

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 1704

Yazar : A [lexandre] Moret

Gild : Siyah

Ebadı :

En : 14 cm.

Boy : 20 cm.

Sayfa Adedi : XVII + 573

Not : Kitabın ilgili bölümleri Orhan Öztaşkın tarafından tercüme edilmiştir.

Sayfa: V

Au cours de cette histoire complexe dont les grandes lignes nous sont apparues, trois civilisations ont atteint un développement remarquable et ont rayonné sur un large espace : ce sont la civilisation égyptienne, en Afrique; les civilisations, étroitement liées, de Babylone et d'Assyrie, confluent d'autres civilisations asiatiques, — disons : la civilisation mésopotamienne; et la civilisation grecque, au cœur de la Méditerranée. Si elles ont contribué toutes trois à l'avance-

Sayfa: VI

ment de la logique, — au sens large que nous donnons à ce mot (1), — elles présentent néanmoins des caractères très différents sur lesquels doivent insister le présent volume et les deux suivants.

Sayfa V

"Ana hatları tarafımızdan bilinen bu kompleks tarih boyunca, üç medeniyet hatını sayılır bir gelişme göstermişler ve geniş bir alanda yayılmışlardır: Bunlar, Afrika'da Mısır Medeniyeti, Babil'e ve Asur ülkesine sıkı sıkıya bağlı medeniyetler, diğer Asya kaynaklı medeniyetlerle kesişme halindedirler, - yani: Mezopotamya, ve Akdeniz'in kalbindeki Ege Medeniyeti. Şayet her üçü de, mantığın gelişmesine katkıda bulunmuşlarsa (sayfa VI) - bu kelimeye verdiğimiz geniş anlam, - bunlar her şeye rağmen, bu cilt ve diğer iki cilt tarafından üzerinde durulması gereken çok farklı karakterler arz etmektedir.

Sayfa: XVI

Nous ne croyons pas exagérer, en disant que dans le beau li re de A. Moret l'histoire de l'Égypte apparaîtra renouvelée.

Depuis Maspero, des documents importants ont permis d'en différencier davantage les périodes, d'y suivre mieux le développement de la famille et des institutions. Sans doute les travaux sur l'Égypte où sont utilisées les acquisitions nouvelles ne manquent pas; mais on n'y trouve pas au même degré le sens historique, l'esprit de synthèse qui sont ici. Ailleurs la matière est découpée en études fragmen-

Sayfa: XVII

taires : ici tout s'unit et se fond dans une évocation puissante et vivante.

HENRI BERR.

Sayfa XVI-XVII

A. Moret'in bu güzel kitabında, Mısır Tarih'inin yenilenmiş olarak ortaya çıkacağını söylersek abartmı  olmayız.

Maspero'dan beri, önemli belgeler, Dönemleri ayrabilmeye ve ailenin ve kurumların gelişimini daha iyi izlemeye imk n sağlar. Gayet doğaldır ki, Mısır hakkında, yeni elde edilen verilerin kullanıldığı çalışmalar da yok değildir, fakat o çalışmalarda, bu çalışmadaki tarih  y n ve sentez ruhu bulunmamaktadır. Diğer taraftan, konu, par alı  alı malara b l nm  t r: Burada ise her  ey bir aradadır, g     ve canlı bir b y  içinde erimi lerdir.

Henri Berr.

Sayfa: 4

Ces *Ægyptiaca* nous sont parvenus, à l'état de fragments, par deux voies différentes. Josèphe (né en 37 de notre ère) avait composé un pamphlet contre le grammairien Apion d'Alexandrie, antisémite violent, qui attribuait l'origine des Juifs «à des lépreux et autres impurs» que les Égyptiens auraient chassés, avec Moïse, de la vallée du Nil. Josèphe rétorquait que ces impurs étaient les *Hyksôs*, descendants de Jacob et de Joseph, qui étaient bien entrés en Égypte; mais en conquérants, non en esclaves.

Sayfa 4

Homer'in *Egyptiaca*'ları bize iki farklı yolla, bölümler halinde ulaşmıştır. Yusuf (İsağımızın 37. yılında doğmuş) İsraili, kuvvetli Yahudi düşmanı, Yahudilerin kökünü, Musa ile birlikte, Mısırlıların Nil vadisinden sürdüğü "Cüzzamlılara ve diğer rezillere" bağlayan İskenderiye'li gramerci Apion'a karşı bir kitapçık hazırlamıştır. Yusuf, bu rezillerin, Yakup'un ve Yusuf'un soyundan olduklarını, Mısır'a gayet doğaldır ki girmiş olduklarını, fakat esir olarak girmemiş olduklarını söylemektedir.

Sayfa: 6

L'*Épitomé* ne cite que les rois les plus marquants avec le chiffre global de leurs règnes séparés; pour certaines dynasties, les noms des pharaons manquent, et on a seulement la somme de leurs règnes totalisés. Ces chiffres, qui auraient été si précieux pour la chronologie réelle de l'Égypte, ont été malheureusement remaniés par les apologistes chrétiens, pour les faire concorder, croyaient-ils, avec la chronologie biblique. Il en est résulté des arrangements si arbitraires que les chiffres partiels des règnes, une fois additionnés, ne correspondent presque nulle part avec les totaux des dynasties.

Sayfa 6

Epitome, farklı hükümiyet dönemlerinin toplam rakamı ile sadece en belirli krollara atıfta bulunmaktadır. Bazı hanedanlar için, Firavunların isimleri eksiktir, ve sadece toplam hüküm sürme süreleri bulunmaktadır. Mısır'ın gerçek kronolojisi için çok değerli olan bu rakamlar, ne yazık ki Hristiyanlık savunucuları tarafından, İncil kronolojisine uymaları için - evet buna inanın, yeniden düzenlenmişlerdir. Öyle yanlış rakamlara ulaşmışır ki hükümiyetlerin tek tek toplamları yapıldığında, hanedanların toplam rakamıyla hiç de ilişkili olmayan sonuçlara ulaşmaktadır.

Sayfa: 18

III

CARACTÈRE DES SOURCES INDIGÈNES ET DE LA CHRONOLOGIE.

Les sources égyptiennes pour l'histoire sont marquées d'un caractère spécial. Aucun écrit historique, au sens moderne du mot, n'a été retrouvé en Égypte. Nous avons à reconstituer l'histoire avec le seul secours, soit des monuments épigraphiques : stèles biographiques, récits de victoires, décrets royaux; soit des papyrus, qui ont conservé écrits littéraires, correspondances administratives, dossiers judiciaires, actes privés (surtout depuis l'époque ptolémaïque). A part ces derniers documents, toutes les sources ont un caractère commun: elles ont été retrouvées dans des temples et dans des tombeaux.

Sayfa 18

III

ORJİNAL KAYNAKLARIN KARAKTERİ VE KRONOLOJİ

Mısır'ın tarih kaynakları özel bir yapıya sahiptirler. Mısır'da, kelimenin modern anlamıyla, hiçbir yazılı belge bulunmamıştır. Tarihî, ya biyografik mezar taşları, zafer manzumeleri, kralliyet karamameleri, yazıtsal anıtlar, ya da yazılan, idari yazışmalar, adli dosyalar, özel antlaşmalar (özellikle Ptolemaik dönemden itibaren) muhafaza eden el yazmaları yardımı ile yeniden inşa etmek durumundayız. Bu son kısım belgelerin ortak bir yönü vardır: Bunların hepsi tapınaklarda ve kabirlerde bulunmuştur.

Sayfa : 23

Égyptiens savaient que l'étoile Sothis opère aussi sa révolution céleste en 365 jours 1/4, comme le soleil. Ils avaient pris, comme premier jour de l'année, celui où Sothis se montre à l'aube, un peu avant le lever du soleil. Sous la latitude de Memphis, ce lever héliaque de Sothis se produisait le 15 juin (1).

Sayfa 23

Mısırlılar, Sothis yıldızının da, güneş gibi, yörünge turunu 365 gün 1/4'de attığını biliyorlardı. Yılın birinci günü olarak, Sothis'in ufukta görüldüğü, güneşin doğmasından hemen önceki anı kabul etmişlerdir. Memphis'in enleminde, Sothis'in bu güneşi doğuşu , 15 Haziran'da gerçekleşmektedir.

Sayfa: 25

Les synchronismes que l'on peut établir entre les événements historiques de la vallée du Nil et ceux des peuples orientaux voisins sont favorables à cette thèse chronologique. A plusieurs reprises, au cours du tome VI, nous avons attiré l'attention du lecteur sur ces questions, ce qui nous dispense d'y revenir en détail. Les migrations des peuples qui mettent fin à l'empire de Sargon et de Nûram-Sin, en Sinear, vers 2500, se font sentir, par contre-coup dans le Delta, à la fin de la VIe dynastie, vers 2400 (3); les invasions kassites qui ruinent l'empire d'Hammurabi

Sayfa: 26

(vers 2080) (1) coïncident avec l'arrivée d'Asiatiques dans le Delta sous les dynasties hérakléopolitaines; l'invasion des Hyksôs, qui submergent l'Asie antérieure avant l'Égypte, se place favorablement entre 1700 et 1600, avant la XVIIIe dynastie (2).

Sayfa 25

Nil vadisinin tarihî olayları ile, komşu doğu halklarının olayları arasında kurulabilecek uyumlar, bu kronolojik teze uygundur. Birçok durumda, VI. Cilt boyunca okurun dikkati, detayına da geri döndüğümüz bu meselelere çekilmiştir. 2500'e doğru, Sinear'da Sargon ve Nûram-Sin imparatorluklarına son veren halkların göçü, Delta'da VI. Hanedan'ın sonunda, 2400 yıllarında, karşı darbe olarak hissedilmiştir. [sayfa 26] Hammurabi imparatorluğunu harap eden Kassit işgalleri (2080'e doğru), Herakliopoliten hanedanları altındaki Delta'da, Asya'daki gelişlerle çakışmaktadır. Ön Asya'yı Mısır'dan önce kaplayan Hyksos işgali, Mısır'da büyük olasılıkla, XVIII. Hanedan'dan önce, 1700 ile 1600 tarihleri arasında gerçekleşti.

Sayfa: 26

TABLEAU CHRONOLOGIQUE DES DYNASTIES

Période préhistorique : cf. t. VI, p. 136-145.

Période protohistorique :

Dynasties divines.

Les rois serviteurs d'Horus

Introduction du Calendrier 4241

1re et 2de dynasties thinites 3315 à 2895

ANCIEN EMPIRE :

IIIe dynastie memphite 2895 à 2540IV^e — — 2540 à 2680V^e — — 2680 à 2540VI^e — éléphantine 2540 à 2360VII^e — (fictive) 2360 à 2360VII^e — — memphite 2360 à 2160

Période de transition :

IXe et X^e dynasties hérakléopolitaines 2160 à 2160

Sayfa 26

HANEDANLARIN KRONOLOJİK TABLOSU

Prehistorik Dönem: cf. t. VI, S. 136-145

Protohistorik Dönem:

İlahi hanedanlar.

Horus Hizmetkarları kralılar.

Takvimin başlangıcı 4241.

I. ve II. Tinit hanedanları 3315'ten 2895'e kadar.

ESKİ İMPARATORLUK:

III. Memphis Hanedanı 2895'ten 2540'a kadar.

IV. Hanedan 2540'dan 2680'e kadar.

V. Hanedan 2680'den 2540'a kadar.

VI. hanedan: Elefantite,

[sanal], VII. Hanedan

Memphis Hanedan Bu üç hanedan 2540'dan 2360'a kadardır.

GEÇİŞ DÖNEMİ

IX. Ve X. Herakleopoliten Hanedanlar Dönemi: 2360'dan 2160'a kadar.

Sayfa: 27

(1) Les abrégés de Manéthon attribuent les rois perses, de Cambyse à Xerxès, à une XXVIIe dynastie. Après eux, des rois indigènes du Delta, en rébellion contre les Perses, forment les dynasties XXVIIIe, XXIXe et XXXe. Les derniers rois perses, d'Artaxerxès Ochos à Darius Codoman, sont classés dans une XXXIe dynastie.

Sayfa 27

(1) Maneton'un Pers krallara atfıta bulunan tarihçileri, Cambyse'den Xerces'e kadar bir XXVII. Hanedan'dan bahsetmektedirler. Bunlara göre Delta'nın Perslere karşı kalkışma içerisinde olan orijinal kralları, XXVIII., XXIX ve XXX. Hanedanları kurdular. Artaxerces Ochos'dan, Darius Codoman'a kadar son Pers kralları, XXXI. Hanedan'da sınıflanmaktadır.

Sayfa: 31

La nature a donc créé une Égypte méditerranéenne et une Égypte africaine : les différences entre ces « Deux Terres », comme disaient les Égyptiens, sont assez fortes pour marquer, nous le verrons, d'une empreinte vivace l'histoire mythologique et humaine du pays.

Sayfa 31

Dolayısıyla, tabiat, bir Akdeniz Mısır'ı ile bir Afrika Mısır'ı yaratmıştır: Mısırlıların dediği gibi bu « iki toprak » arasındaki fark oldukça kuvvetli olup, onu, ülkenin mitolojik ve beşerî tarihinin kuvvetli bir izi olarak göreceğiz.

Sayfa: 33

Les hymnes écrits bien plus tard, sous la période thébaine, restent encore expressifs, à travers l'allégorie et les développements mythologiques : « Salut à toi, Hâpi, qui sors en cette terre et arrives pour donner la vie à l'Égypte ;

Sayfa 35

Thebaine Döneminde, çok daha geç yazılan doğular, alegori ve mitolojik gelişmeler vasıtası ile hâlâ hareketlidirler: "Selâm sana, bu topraktan çıkan ve Mısır'a hayat vermek için gelen İlepi."

Sayfa: 40

Le gouvernement n'a aucune influence sur la pluie ou la neige qui tombe dans la Beauce ou dans la Brie, mais, en Égypte, le gouvernement a une influence immédiate sur l'étendue de l'inondation, qui en tient lieu. C'est ce qui fait la différence de l'Égypte administrée sous les Ptolémées, de l'Égypte déjà en décadence sous les Romains, et ruinée par les Turcs. »

Sayfa 40

Hükümetin Beauce veya Brie üzerine düşen yağmur veya kar üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Fakat, Mısır'da, hükümetin gerçekdeşecek taşkının genişliği üzerine doğrudan bir etkisi vardır. Ve Ptoleme'ler tarafından yönetilenle, Roma yönetimindeki inşite bulunan Mısır ve Türkler tarafından talan edilen Mısır arasındaki fark budur.

Sayfa: 42

Voici l'un de ces poèmes, qui, rédigé et gravé à la fin de la XVIIIe dynastie, vers 1370, nous a conservé l'accent, les images, la poésie de chants populaires qui remontent certainement beaucoup plus haut dans le passé :

« Tu te lèves bellement, ô Aton vivant, seigneur de l'éternité ! Tu es rayonnant, tu es bon, tu es fort ! Grand et large est ton amour : tes rayons brillent pour les yeux de toutes les créatures ; ta figure (3) s'illumine pour faire vivre les cœurs.

Tu as rempli les Deux-Terres de tes amours, ô bon seigneur qui s'est bâti lui-même, qui crée toute terre et engendre ce qui existe sur celle-ci, les hommes, tous les animaux, tous les arbres qui croissent sur le sol.

Ils vivent quand tu te lèves pour eux, car tu es une mère et un père pour tes créatures. Leurs yeux, quand tu te lèves, regardent vers toi. Tes rayons illuminent la terre entière : tout cœur s'exalte de te voir, quand tu apparais comme leur Seigneur.

Sayfa 42

Tanın Aton için 1370 yılının sonunda, XVIII. Hanedan'ın sonunda yazılmış ve taş kazınmış olan, bize, geçmişte hiç şüphesiz ki daha da önemli olan duygulan, şekilleri ve şiirleri ifade eden bir şiir aşağıda verilmiştir:

"Ey yaşayan Aton, sonsuzluğun Efendisi, güzel bir şekilde kalkıyorsun! Işıklısın, güzelsin, kuvvetlisin. Aşkın büyük ve geniştir; ışıkların, bütün yaratıklarının gözleri için parlar, yüzün kalpleri yatıştırmak için aydınlanır.

Her iki dünyayı aşkıyla doldurdun, hey kendini yaratan, bütün dünyayı ve üzerinde mevcut her şeyi, insanları, hayvanları, toprak üzerinde yetişen bütün ağaçları yetiştiren, İly Efendi.

Onlar için kalkığında, sen yaratıkların için bir ana ve bir baba olduğun için onlar yaşayacaklar. Sen kalkığında onların gözleri sana doğru bakıyor. Işıkların bütün dünyayı aydınlatıyor; bütün kalpler sen Efendi olarak ortaya çıkığında seni görerek yüceliyor.

Sayfa: 44

CHAPITRE II

ORGANISATION SOCIALE PRIMITIVE
LES CLANS ET LES NOMES

I

LES CLANS.

Nous avons dit, au tome VI, que les premiers habitants de l'Égypte n'appartiennent pas à une race unique. Les squelettes jusqu'ici retrouvés et les types figurés sur les monuments permettent d'en discerner trois : une, du type sémitique, de stature moyenne, de crâne dolichocéphale ; une, du type sémitico-libyen, brachycéphale, à nez busqué ; une, du type méditerranéen, brachycéphale, à nez droit et court (1). Ces éléments se sont fondus dans la vallée du Nil comme dans un creuset, pour former un peuple de laboureurs. Celui-ci absorbera, par la suite, les éléments étrangers qui s'introduiront à intervalles, et l'habitant du Nil gardera un caractère proprement égyptien (2). Diversité apparente, unité foncière, cela est vrai de la race comme du pays.

Les étapes du progrès chez ces premiers Égyptiens ont été décrites au tome VI.

Dans la période préhistorique, on retrouve tout d'abord, en marge de la vallée encore inhabitable, sur les terrasses des plateaux libyque et arabe, non pas les corps des hommes,

Sayfa: 45

mais leur outillage en pierre éclatée et taillée (Âge paléolithique) : ces objets et les débris de cuisine caractérisent une population de nomades, vivant de chasse et de pêche, non de culture, ni d'élevage.

Plus tard, ces nomades sont descendus dans la vallée. Elle était en train de se transformer par les crues régulières du Nil, par les dépôts de limon qui allaient s'exhausser, et par le colmatage qui en résultait.

Sayfa 44

BÖLÜM II
İLKEL SOSYAL TEŞKİLATLANMA
KLÂNLAR VE YÖNETİM BÖLGELERİ

I
KLÂNLAR

VI. ciltte, Mısır'ın ilk sakinlerinin tek bir ırka ait olmadıklarını söylemiştik. Bugüne kadar bulunan iskeletler ve anıtların üzerine çizilmiş tipler, üç farklı ırkı ayırdedebilmemize imkân sağlamaktadır; Birincisi; orta boylu, dolikosefal kafataslı, semitik ırk, ikincisi; semitik-libyen, brakisefal kafataslı, gaga burunlu, üçüncüsü; Akdeniz tipli, brakisefal, düz ve kısa burunlu. Bu unsurlar, Nil vadisinde, bir rençber halkı meydana getirmek için bir kabın içinde eritilmiş gibi erimişlerdir. [sayfa 45] Bunlar, daha sonra, aralıklarla gelen yabancıları da absorbe etmişlerdir. Nil sakinleri, tamamıyla Mısırlı bir karakteri muhafaza edeceklerdir. Belirli farklılık, malî birlik; bu, ülkenin olduğu gibi ırkın da gerçeğidir.

İlk Mısırlılardaki gelişmenin etapları VI. Ciltte tanımlanmıştır.

Prehistorik Dönem'de, ilk önce, hâlâ oturulamaz olan vadinin yamaçlarında, Libya ve Arap platolarının teraslarında insanların cesetleri değil, fakat onların yontma taştan aletleri (Paleolitik Çağ) bulunmuştur. Bu eşyalar ve mutfak atıkları, avcılık ve balıkçılıkla geçinen, ne ziraat, ne de hayvancılık yapan bir göçebe topluluğunu karakterize etmektedir.

Daha sonra, bu göçebeler vadiye indiler. Vadi, Nil'in düzenli kollarının getirdikleri ile balık deposu haline gelmekte ve yükselerek dolmaktaydı.

Sayfa:46

Nous avons

vu, au tome VI, que l'autorité, dans un pareil régime social, est aux mains des « Anciens » de chaque clan. En Égypte, les traditions religieuses, consignées dans les Pyramides de la VIe dynastie (2), évoquent un passé, voisin des origines historiques, où des hommes étaient gouvernés par des « Sacerdotes », probablement les « Anciens » de chaque clan. Il semble que cette gérontocratie, forme habituelle de l'autorité chez les proto-civilisés, qui en sont au régime du clan, a guidé les premiers Égyptiens dans leurs efforts séculaires pour assainir et cultiver la vallée du Nil.

Vers l'an 4000 avant notre ère commence la période

Sayfa:47

historique, c'est-à-dire l'époque dont les Égyptiens ont gardé une tradition authentique, attestée non seulement par les *Annales*, mais aussi par des *monuments écrits contemporains*, ou datant de l'époque immédiatement suivante. Les organisations rudimentaires se sont développées en institutions ; les clans sont devenus des provinces (*nomes*), où les enseignes primitives, soit fétiches, soit totems, se transforment en dieux ; à côté, ou au-dessus des Sacerdotes, s'élèvent des chefs uniques, puis des rois ; les nomes se groupent en royaumes, d'abord multiples, puis concentrés, unifiés sous un seul roi.

Sayfa 46

VI. ciltte, böyle bir sosyal rejimde, "otorite"nin her klânın "VI. ciltte, böyle bir sosyal rejimde, "otorite"nin her klânın "Eskileri"nde olduğunu görmüştük. Mısır'da, VI. Hanedan'ın piramitlerine emanet edilmiş olan dini gelenekler, insanların, muhtemelen her klânın "eskileri" olan "Saru" (Saru'lar tarafından yönetildiği, tarihi köklere komşu bir geçmişe atıfta bulunur. Medeniyet öncesi toplumlarında otoritenin olağan şekli olan, klân rejiminde bulunan bu yaşlılar yönetiminin, Nil vadisini temizlemek ve burada ziraat yapmak için, ilk Mısırlılara bütün gayretlerinde rehber oldukları görülmektedir.

[sayfa 47] Çağımızdan 4000 yıl kadar önce, tarih çağı, yani Mısırlıların atantik bir geleneği muhafaza ettiği, sadece yıllık kayıtlarla değil, fakat aynı zamanda o devrin yazılı anıtlarıyla veya doğrudan doğruya bir sonraki Dönemin eserleriyle ortaya konulmaktadır. Basit organizasyonlar, kurumlar halinde gelişmişlerdir. Klânlar, ilkel öğretilerin, put olsunklar, totem olsunklar, tanrı gibi kabul edildikleri **yönetim bölgelerine** dönüşmüşler, Saru'nun yanında veya üstünde, tek tek şefler, daha sonra krallar ortaya çıkmış, yönetim bölgeleri, krallıklar halinde gruplanmışlar, önceleri birçok krallık varken, daha sonraları bir araya gelmişler, bir tek kral altında birleşmişlerdir.

Sayfa: 47

Le terme égyptien original est le mot *spa*, de la racine *sp*, « diviser » (1); comme son équivalent grec, *répas*, de *ρ* *pas*;

Sayfa: 48

il signifie donc « division ». C'est au territoire que s'applique la division, car le signe-mot spat représente un terrain rectangulaire, quadrillé par des lignes se coupant à angle droit.

De ce fait résulte une différence essentielle entre le nome et le clan. Le clan est un groupe d'individus que réunissent une parenté et une vénération commune vis-à-vis d'un ancêtre, un patron, un totem ; ces individus peuvent être nomades ou

sédentaires ; ce n'est point la résidence dans un district déterminé qui fait d'un homme le membre d'un clan. Au-

contraire, le nome définit une portion de territoire et non pas un groupe de population. Dès que nous constatons l'organisation par nomes, le régime du clan

Fig. 5-6. — Enseigne du «*spat*» nome, sur le signe spat. La ville nout.

est dépassé. La population s'est fixée au sol pour le mettre en valeur ; il a fallu diviser la vallée en secteurs d'exploitation, les nomes, qui fournissent les cadres d'une organisation de sédentaires où ce n'est plus l'homme, mais le sol, la possession du sol et la culture, qui passent au premier plan.

Chaque nome comprend un territoire et une métropole.

* Şekil: 5 - 6. Spat işaretinin üzerinde V. Yönetim Bölgesinin sembolü. Nout şehri.

Sayfa 47-48

Mısır dilindeki orijinal kelime, sp kökünden "spat" kelimesi, "böl-mek" anlamına gelmekte olup, Yunanca muadilleriyle aynı olup, "il" anlamına gelmektedir. "il" kelimesi araziye uygulanmaktadır, zira "spat" kelimesi, dik açıyla kendisini kesen çizgilerle karelere ayrılmış dikdörtgen bir araziye temsil etmektedir.

Bundan dolayı yönetim bölgesi ile klân arasında temel bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Klân, bir akrabalık ve bir ataya, bir patrona, bir toteme karşı ortak bir saygı etrafında bir araya gelmiş bireyler grubudur. Bu bireyler göçebe veya yerleşik olabilir, belirli bir bölgedeki yerleşim, bir insanı bir klân mensubu yapan bir unsur değildir. Tersine, yönetim bölgesi, bir nüfus topluluğunu değil, bir arazi parçasını ifade etmektedir. Organizasyonun yönetim bölgeleri esasına göre yapıldığını belirlediğimizde, klân rejimi geçmiş demektir. Topluluk onu değerlendirmek için toprağa yerleşmiştir. Vadiyi, işleme bölgelerine bölmek gerekmektedir. Artık insan değil, yerleşik organizasyonun kadrolarını veren yönetim bölgeleri, toprak, toprağın sahipliği ve ziraatî ön plâna geçmiştir.

Her yönetim bölgesi bir toprak ve bir metropole sahiptir

Sayfa:48

La ville, nous, bâtie à une croisée de chemins,
comme l'indique son signe-mot (fig. 6), est entourée d'une
enceinte circulaire. Là s'entassent les huttes, en torchis et clayon-

Sayfa:49

nages, où les laboureurs, les pâtres, les voyageurs, quittant la
campagne peu sûre, se réfugient la nuit pour éviter l'attaque
des nomades.

Sayfa 48

Şehri, kendi işaret kelimesinin de gösterdiği gibi (şekil: 6) bir yol kesişme noktasında kurulmuştur ve bir dairesel bir surla çevrilidir. [sayfa 49] Burada kulübeler, çiftlerin arkasında ve silâhla korunur durumdadırlar ve rençberler, çobanlar, yolcular, daha az güvenli olan kurları terk ederek, göçebelerin saldırısından korunmak için geceyi burada geçirirler.

Sayfa: 49

Au-dessus
des maisons s'élèvent les hauts murs d'un « château du dieu »
hel-neter, temple du protecteur de chaque nome, ainsi que

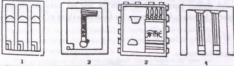

Fig. 7. — 1. Château *hel* (triple). 2. Château du dieu. 3. Édifice avec salles
large. 4. Salle à colonnes (prodotorique). Signes de l'époque memphite.

les magasins sacrés et habitations des prêtres. Le repré-
sentant du dieu sur terre, qui est, suivant l'époque, soit le roi,
soit le nomarque, possède aussi son « châtea : », *hel*, édifice
important, rectangle fermé, qui contraste, par ses vastes
dimensions, avec la maison ordinaire (*per*), petit enclos
percé d'une porte (fig. 8).

Sayfa 49

Evlerin üzerinde, bir "Tanrının şatosu", *hel-neter*, yani her yönetim bölgesinin koruyucusunun mabedi, kutsal depolar ve rahiplerin konuttan bulunmaktaydı. Allahın yerdeki temsilcisi, ki devrine göre, bazen kral, bazen yönetim bölgesinin yöneticisi de kendi "şato" su olan *hel*'e sahipti, bunun gösterişli bir girişi vardı. Kapalı bir dikdörtgen biçimindeki şekille temsil ediliyor ve geniş ölçülerıyla, üzerine bir kapı yeri açık olarak bırakılmış bir dikdörtgenle temsil edilen normal bir evle (*per*) tezat teşkil ediyordu.

Şekil 7: 1. Şato *hel* (üçlü). 2. Tanrı'nın Şatosu. 3. Geniş salonlu ev. 4. Sütunlu salon (prodotorique). Memfis dönemi işaretleri.

Sayfa: 49

Quand le roi fonde une cité, il « sépare chaque ville de sa voisine, fait connaître à chaque ville ses frontières d'avec les autres villes, dresse leurs stèles-frontières (durables) comme le ciel, définit leurs eaux, d'après ce qui est dans les livres. répartit les eaux, les champs, les bois, les sables » (1) jusqu'au

Sayfa: 50

désert limitrophe.

Sayfa 49-50

Kral bir site kurduğunda, "her şehri komşusundan ayırır, her şehre diğer şehirlerle hudutlarını tanıtır, onların gökyüzü gibi dayanıklı hudut işaretlerini diker, suları tanımlar, kitaplarda yazdığına göre, suları, tarlaları, koruları, kumları" hudut komşusu olan çöle kadar paylaşıyor.

Sayfa: 50

Dans ces listes protocolaires, nous puisons des renseignements sur l'organisation administrative et sur le territoire lui-même. Au point de vue administratif, on cite : 1er le nom officiel du nome; 2er celui de la métropole; 3er le nom du dieu qui habite le temple; suivent des indications sur le

Sayfa: 51

Mısır

sanctuaire principal, les titres du grand-prêtre et de la grande-prêtresse, le nom de la barque du dieu, celui de l'arbre sacré, le bref-catalogue des fêtes locales, la mention de ce qui est défendu (*bout* = tabou alimentaire, ou interdiction rituelle), enfin, le nom du serpent protecteur (apothodémon) de chaque nome (1).

Sayfa : 51

nom du serpent protecteur (agathodémon) de chaque nome (1).

Pour le territoire, les listes nomment : 1° le canal ou bassin principal d'irrigation (mer) ; 2° le territoire, qui présente deux divisions : le district agricole (ou), comprenant les champs à céréales des terrains irrigués, les uns élevés, les autres bas (2), suivant leur position par rapport au Nil, et des vignobles ; 3° les confins (pehou) du nome (3) en bordure des déserts, territoires de pâturages, de chasse, et aussi de pêche, car ils sont souvent marécageux.

Ces répertoires officiels nous font comprendre ce que les Égyptiens entendaient par « nome » : d'une part, c'est un secteur d'exploitation agricole, d'autre part, un secteur administratif où l'autorité traditionnelle est aux maines du dieu de la métropole, qui porte le titre de « seigneur » (neb) de la cité. Le

Sayfa 50

Bu protokol listelerinden, idarî organizasyonla ilgili ve toprağın kendisi ile ilgili bilgileri çıkarabiliriz. İdarî bakış açısından, şunları belirleyebiliriz: 1. İdarî bölgenin resmî adı. 2. Metropolün resmî adı. [sayfa 51] 3. Mabeddeki işaretlere göre, mabedde oturan tannın adı, başrahip ve baş rahibinin adı, tannın teknesinin adı, kutsal ağacın adı, mahallî bayramların kısa kataloğu, yasak olanlarla ilgili not (bout: Yenmesi yasak olan şeyler veya geleneksel olarak yasak olan şeyler), sonunda, her idarî bölgenin koruyucu yılanının adı (agathodemon).

[sayfa 51] Arazi için, listeler aşağıdakilerin isimlerini ihtiva etmektedir: 1. Ana sulama kanalı veya havuzu (mer). 2. İki bölge sunan arazi: Ziraî bölge (ou) Sulanan arazilerin hububat, Nil'e karşı olan durumlarına göre birileri artarken, diğerleri azalıyor ve boğlar. 3. İdare bölgesinin çöl kenarındaki sınırları (pehou - pehu), meraların

arazileri, av arazileri ve balık arazileri, zira her zaman yumuşak çamur halindedirler.

Bu resmî repertuarlar, Mısırlıların "yönetim bölgesi"nden neyi kastettikleri hakkında bize bilgi verirler: Bir yandan, bu bir zirai yetiştirme sektörüdür, diğer yandan, geleneksel otoritenin sitenin "efendisi " (neb) olarak adlandırılan metropolün tanrısının ellerinde olduğu idarî bir bölümdür.

Sayfa : 51

Dès les dynasties memphites, les inscriptions nous apprennent, par renseignements morcelés, que l'exploitation agricole s'exerçait déjà dans les mêmes cadres qu'à l'époque gréco-romaine ; quant aux dieux, ils sont appelés « seigneurs des cités » sur les monuments les plus anciens. On en peut conclure que la double organisation, agricole et religieuse, du nome est un fait primordial et permanent en Egypte.

Sayfa 51

Memphis hanedanlarından beri, yazılar bize, parçalanmış öğretilerle, zirai işletmelerin Greko - Romen Dönemi'ndeki ile aynı çerçevelerde gerçekleştiğini göstermekte, tanrılara gelince, en eski anıtlar üzerinde sitelerin efendileri olarak anılmaktadır. Yönetim bölgesinin zirai ve dinî organizasyonunun, ikili organizasyonunun Mısır'da çok önemli ve sürekli olduğu sonucuna varabiliriz.

Sayfa: 52

III

ENSEIGNES ET DIEUX DES NOMES.

LEURS LUTTES POUR L'INFLUENCE POLITIQUE.

Ces définitions établies, le passage des clans aux nomes semble se dessiner plus clairement.

* Uruk

** El

Sayfa 52

III

YÖNETİM BÖLGELERİNİN ÖĞRETİLERİ VE TANRILARI

SİYASİ ETKİ İÇİN MÜCADELELERİ

Yerleşmiş olan bu tanımlar, klanlardan, yönetim bölgelerine geçişin daha açık bir şekilde ortaya konulmasına imkân sağlamaktadır.

Sayfa: 54

Les rois thinites, de la 1re dynastie, introduisent, nous l'avons vu au tome VI (p. 157), de nouveaux clans, conduits par des enseignes nouvelles : le lévrier (?) de Seth, le chien (ou loup), l'ibis, le faucon d'Occident, un ttagit (?) dit emblème de l'Orient, un morceau de chair (fig. 55). Elles deviendront éponymes des XIe et XVIIe nomes de Haute-Égypte, et des 15e, 3e, 20e et 2e nomes de Basse-Égypte.

Donc, un certain nombre d'enseignes préhistoriques et

Sayfa: 54

d'enseignes thinites ont survécu lorsque les clans humains sont devenus sédentaires et se sont enfermés dans des limites territoriales et administratives. Bien que la documentation soit encore incomplète, nous pouvons admettre que la moitié des quarante ou quarante-deux nomes de l'Égypte historique tire ses enseignes, ses patrons, des anciens clans. Pour d'autres enseignes, la même origine est possible, sinon attestée, dans les cas où une dérivation historique n'est pas démontrée.

D'autre part, il y a des dieux dans chaque métropole des nomes. Ce sont les divinités de l'époque historique; les unes n'apparaissent que dans une seule métropole; d'autres, Horus, Hathor, Khnoum, Osiris, Thot, président à plusieurs.

Sayfa 54

L. Hamedan'ın Tinit kralları, VI. Ciltte (Sayfa 157) gördüğümüz gibi, yeni eğitimlerle yönetilmiş yeni klanlar ortaya getirmişlerdir. Seth taşı (?) İbis köpeği (veya kurdü), Batı Şahini, doğunun amblemi olan külçe çubuğu (?), bir et parçası (şekil 55). Bunlar Yukarı Mısır'ın XI ve XII ve Aşağı Mısır'ın 15. , 3. , 20. , ve 2. yönetim bölgesi olacaktır.

Böylelikle, bir dizi tarih öncesinden kalmış öğreti ve Tinit öğretiler, insan klanları kalıcı hale geldiğinde yaşamaya devam ederler ve bölgesel ve idari sınırlara kapanmış durumdadırlar. Dokümantasyon hâlâ yetersiz olmasına rağmen, tarihi Mısır'ın kırk veya kırk iki yönetim bölgesinin yansıyan öğretilerini ve liderlerini eski klanlardan aldıklarını kabul edebiliriz. Diğer öğretiler için de, başka bir tarihi kaynaklanma gösterilmemiş ve onaylanmamış olduğu durumlarda da aynı kök mümkündür.

Diğer yandan, yönetim bölgelerinin her metropolünde tanrılar vardır. Bunlar tarihi devrin ilâhî unsurlarıdır. Bazıları sadece bir metropolde ortaya çıkar. Diğerleri, Horus, Hathor, Khnoum, Osiris, Thot birçok metropole başkanlık eder.

Sayfa: 55

Dans tous ces cas (1), l'enseigne du nome est une survivance, un legs de l'époque proto-historique ou thinite. L'organisation par cités-nomes a conservé, dans les lieux énumérés, le patron choisi par le

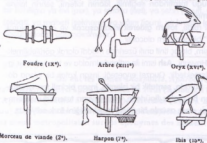

Fig. 10. — Emblèmes des nomes IX*, XIII*, XVI* et 2*, 7*, 15*.

groupement humain plus ancien ; le totem du clan reste celui du dieu de la ville.

Dans ce nouveau rôle, le totem va s'humaniser ; il prend, d'ordinaire, un aspect « anthropomorphe ».

Cette évolution est matériellement visible sur quelques monuments thinites. L'animal de Seth y apparaît doté d'un nom *Ash* et transformé en homme à tête de lévrier ; la vipère Ouaset devient un serpent à tête humaine (2) ; nous discernons là l'origine de ces figures hybrides qui représentent, par un procédé synthétique, le dieu à forme humaine, dégagé de l'ancien animal totem, mais faisant corps avec lui.

Yıldırım (IX. Hanedan), Ağaç (XIII. Hanedan), Oryx antilopu (XVI. Hanedan),

Et parçası (2. Hanedan), Mızrak (7. Hanedan), ibis (15. Hanedan).

Şekil 10: IX, XIII, XVI ve 2, 7, 15, Yönetim bölgelerinin amblemleri

Sayfa 55

Bütün bu durumlarda, yönetim bölgesinin eğitisi bir hayatta kalma yolu, Proto-Historik veya Tinit Dönemin bir mirasıdır. Sayılmış olan yerlerde, şehir - yönetim bölgesinin organizasyonu muhafaza edilmiş, yönetim bölgesinin yöneticisi, daha eski bir insan topluluğu tarafından seçilmiş, klânın totemi, şehrin tanrısı olarak kalmıştır.

Bu yeni rolde, totem giderek insanlaşacak ve oluşan olarak "antromorf" bir görünüm alacaktır.

Bu gelişim, birkaç tinit anıtı üzerinde maddî olarak görülebilmektedir. Seth Hayvanı, Ash ismi ile adlandırılmakta ve tazi kafalı bir insana dönüşmektedir, Ouazet engereği, insan kafalı bir yılan dönüşmekte, burada, sentetik bir işlemle, insan biçimli tanrıyı sembolize eden bu melez figürlerin, eski hayvan totem durumlarından çıktığını, ama onunla bir vücut teşkil ettiğini fark ediyoruz.

Sayfa: 57

Chaque grande ville avait un nom « vulgaire », sans signification déterminée (du moins pour nous), dont de nombreux exemples subsistent : Teni, Zebti, Shashetep, Saout, etc. (voir le tableau des noms). Cette onomastique de lieux-dits a été remplacée par une série de noms « sacrés », après l'établissement, dans chaque cité, des dieux historiques. On appelle la métropole soit la maison (*per*), le « château » (*hef*), la ville (*nout*) ou le naos (*zebat*), le sanctuaire (*sekhem*), le pilier (*ioum*), le sceptre (*ouast*, *oudbou*)

Sayfa: 58

de telle divinité.

Sayfa 57-58

Her büyük şehir, belirli bir anlamı olmayan (en azından bizim için), birçok örneği olabilen bir "avam" adına sahiptir: Teni, Zebti, Shashtetep, Saout vs. (yönetim bölgeleri tablosuna bakınız). Mahallerin bu isim düzeni, her sitede tarihî tanrıların yerleşmesinden sonra, bir dizi "kutsal" isimle yer değiştirmiştir. Metropol, bir ilâhiliğin ya evi (per), ya şatosu (hel), ya şehri (nouf), ya naos'u (zebat), ya mabeti (sekhem), ya yığını (ioun), ya krallığı (ouast, ouabou) olarak adlandırılmıştır.

Sayfa: 58

On eut les nomes *Diospolite, Aphroditopolite, Hermopolite*, etc., d'après les villes de Zeus (Amon à Thèbes), d'Aphrodite (Hathor à Dendérah), d'Hermès (Thot à Khmounou) (1). Tel est le dernier terme de l'empiétement séculaire des dieux métropolitains sur les éponymes des nomes.

Sayfa 58

Zeus'un (Thebes'deki Amon), Afrodit'in (Denderah'daki Hathor), Hermes'in (Khmounou) şehirlerinden sonra Diospolite, Aphroditopolite, Hermopolite vs. gibi yönetim bölgeleri oldu. Burada, yönetim bölgelerine, eskiden metropoliten tanrıların isimlerinin nasıl verildiği görülmektedir.

Sayfa: 59

Pour le IVe nome de la Haute-Égypte, les choses semblent s'être passées de même: la cité du « Sceptre », Ouast (plus tard Thèbes), imposa son nom à son territoire, puis emprunta son dieu Mentou à une cité voisine, Hermonthis (« maison de Mentou »), et plus tard emprunta aussi Amon.

Sayfa 59

Yukarı Mısır'ın IV. Yönetim Bölgesi için, olaylar aynı şekilde cereyan etmiş gibi gözükmektedir: "Kralık asası" şehri, Ouast (daha sonra Thebes), ismini toprağına verdi, daha sonra Tanrı **Mentou**'nun adını komşu bir şehire yerleştirdi: Hermonthis ("Mentou'nun evi"), ve daha sonra Amon'un adını da yerleştirdi.

S a y f a : 5 9

Lorsqu'on opéra cette division territoriale, dans un but purement administratif, on lui donna comme nom *la stef*, « la terre de la déesse Stet », dont le domaine réel était l'île Sehel, au sud du nome. La métropole se fixa dans Abou, la ville de « l'Éléphant » (Éléphantine des Grecs), qui garde peut-être le souvenir d'un clan préhistorique dont nous connaissons l'enseigne animale (voir t. VI, p. 143).

Sayfa 59

Bu arazi bölgesini, tamamen idari bir hedefle yönetirken, ona "la stef" "stef kutsallığı toprağı" adı verildi. Buranın da gerçek bölgesi, **idari bölgenin güneyindeki Sehel adasıydı**. Metropol, belki de **Abou**'da yerleşik olan, hayvan yetiştiriciliğı ile tanınan tarih öncesi bir klânın hatırasını muhafaza eden, "Elephant – Fil – Yunanlılara göre Elephantine" adasıydı.

Sayfa : 60

Öğün
Bk

La lecture du tableau des nomes fera remarquer combien nombreuses sont les cités des Deux Egyptes qui ont pris le même patron : *Hathor*, soit sous son nom, soit sous formes diverses : *Hathor*, que les traditions donnent à Hathor comme épouse, mais qui gouverne, personnellement, d'autres cités;

Sayfa 60

Tablonun incelenmesi, her iki Mısır'dan ne kadar fazla sayıda sitenin aynı patronu aldığını göstermektedir. Bunlardan **Horus**, gerek kendi adı altında, gerekse farklı biçimlerde, **Hathor'u** ise gelenekler Horus'a hanım olarak vermişlerdir, fakat o da bizzat başka siteleri idare etmektedir.

Sayfa : 62

TABLÉAU DES NOMES (1)

Exemples préfixes ou suffixes	Exemples des Nomes	Dieux des Métropoles	Métropole	Nom grec.
		HAUTE-EGYPTE		
<u>Hathor</u>	I. Thèbes, « la terre de Hathor »	1. Hathor, 2. Sakh (Hath) d'm, 3. Anup, d'm, 4. Hahm (Hathor), d'm, 5. Hahm (Hathor), d'm, 6. Hahm (Hathor), d'm, 7. Hahm (Hathor), d'm, 8. Hahm (Hathor), d'm	Hathor, « Ville des Hathor »	Thèbes
<u>Phthor</u>	II. Ombos, « la terre d'Horus »	(Hathor) (Phthor) (Hathor) (Phthor) (Hathor) (Phthor) (Hathor) (Phthor)	Hathor, « Ville des Hathor »	Apollinopolis Magna (Hathor)
<u>Phthor</u>	III. Abydos (Pt) « Deux Plumes »	(Hathor) (Phthor) (Hathor) (Phthor) (Hathor) (Phthor) (Hathor) (Phthor)	Hathor, « Ville des Hathor »	Thèbes
	IV. Ombos, « Sakh »	(Hathor) (Phthor) (Hathor) (Phthor) (Hathor) (Phthor) (Hathor) (Phthor)	Hathor, « Ville des Hathor »	Thèbes

Sept 1993

Prehistorik işaret (Mahalli olarak sınırlandırılmaması)	Yönetim bölgeleri için amblemler	Metropol Tannın	Metropol	Yunanca isim
ŞAHİN	II. Horus'un tacı	Şahin 1. Horus (Harakhti, Hor-Bhedeti) 1. Hathor, İshî. 3. İhî, oğulları.	Zebat, Behedet, Mesent.	Appolinopolis Magna (Edfou).
ŞAHİN	III. Nekhen (?) "iki kuy"	Yukarı Mısır akbabası – Nekhebt, İshî.	Nekheb sağ sahil Nekhen sol sahil	Eleithyopolis Hierakonpolis.

5076-63

[illegible]

Santana: 63

Tarih Öncesi Dönem işaret (Mahallî olarak sınırlanmış)	Yönetim bölgeleri için semboller	Metropol Tannın	Metropol	Yunanca isim
ÖKÜZ BAŞI	VII. Seshesht "Öküz başı, daha sonra Sistré (eski bir Mısır çalgısı) VIII. Ta-Our "Büyük toprak", daha sonra Ab, "Osiris Antzi muhalazası sandığı IX. Khem (?) "Min yıldırım" X. Ouazet, "Hıran"	(İnek) Nebt-Het (Nephthys) Daha sonra Hator (Kurt) Khentamenti, daha sonra Osiris (mezarlıkta), Min, (ithyphallique) (İnek) Hathor	Het, "İlahiliğin çatısı" Teti (This, Thini) Mezarlık: Abdou. Apou. "Zebti, iki sandalet gehrni" ve Hte-Eg. Shashetep'in Per Ouazet "Ouazet evi"	Diospolis (parva). Abydos Panopolis Aphroditopolis. Hypsels
KURT				
YILDIZIM				

Sayfa: 64-65

Özetle...

"Ömür

Kısımın pratik tanımları.	Kısımın dan Fonks.	Dieu des Métropoles.	Métropole.	Nom de généralisation.
(Faucou)	10. Kam-our, a Kam-our (Kam-our) adı a.	Her Kam-our Kam-our, a Kam-our qui protège au corps (il- vra) a.	Het ta heri b. a kam-our du pays central.	Athribis.
(Faucou)	11. Kam-our, a kam-our kam-our a.	Her kam-our, a Kam-our qui protège au corps (il- vra) a.	Zebat meht, a kam-our du pays a.	Pharbaton, Subsistons, Kam-our.
(Faucou)	12. Kam-our, a Kam-our du kam-our a.	Kam-our, a Kam-our qui protège au corps (il- vra) a.	Her kam-our, a kam-our du pays a.	Métropole.
(Faucou)	13. Kam-our, a Kam-our du kam-our a.	Kam-our, a Kam-our qui protège au corps (il- vra) a.	Her kam-our, a kam-our du pays a.	Sole (Zebat).
(Faucou)	14. Kam-our, a Kam-our du kam-our a.	Kam-our, a Kam-our qui protège au corps (il- vra) a.	Her kam-our, a kam-our du pays a.	Subsistons.

Sayfa: 64-65

Tarih Öncesi Dönem işaret (Mahall olarak sınırlanılmaması)	Yönetim bölgeleri için semboller	Metropol Tanımları	Metropol	Yunanca isim
Mızrak	10. Kam-our "Büyük siyah.	(Faucou) HOR KHENTI KHET "Bedenlere başkanlık eden Horus" (Şahin) Horus.	Het ta heri b. "Ülke merkezi şatosu". Zebat meht, Mesent, Behedet meht.	Athribis.
ÇUBUK? (DOĞU)	14. Khent jabti. 18. Imou Khent "Yukan Mısır yük- sek prensi"	(Dipi) kadi Bast. Iahi.	Per Bast. "Bast evi"	Sole (Zebat). Subsistons.

Sayfa : 68

CHAPITRE III

LES DYNASTIES DIVINES ET LEUR SIGNIFICATION HISTORIQUE

I

DYNASTIES DIVINES ET DIEUX DE L'UNIVERS.

La tradition historique, celle que nous ont gardée, soit les sources égyptiennes originales, soit les historiens grecs, et Manéthon en particulier, veut que les dieux aient été les premiers rois d'Égypte. — Devons-nous écarter cette tradition comme légendaire ? Ce que nous avons appris du rôle joué par les enseignes et les dieux nous force à rechercher si la légende ne cache pas des faits réels. C'est à l'historien de discerner, derrière les héros divins, les hommes, ou les groupes, qui ont accompli l'œuvre légendaire. En étudiant les fictions pieuses sur les dynasties divines, nous verrons quelle fut la mentalité de ces « Serviteurs » (*Shemsou*), ou de ces « Suvvants » (*Imou-khef*) des dieux, qui fondèrent, au nom de leurs patrons divins, après les nomes, les royaumes.

Sayfa 68

BÖLÜM III

KUTSAL HANEDANLAR VE TARİHİ ÖNEMLERİ

I

KUTSAL HANEDANLAR VE EVRENİN TANRILARI

Gerek orijinal Mısır kaynakları, gerekse Yunan tarihçilerin ve özel olarak Manéthon'un bizim için muhafaza ettikleri tarihi geleneğe, tanrıların Mısır'ın ilk kralları olduğunu ifade etmektedir. Bu geleneği efsanevi olarak adlandırarak, saf dışı edebilir miyiz? Öğretimler tarafından oynanan rolden öğrendiklerimiz ve tanrılar, bizi efsanevinin gerçek olayları saklayıp saklamadığını araştırmaya zorlamaktadır. Kutsal kahramanların arkasındaki, efsanevi eseri yaratan insanlar veya grupları belirlemek tarihçilerin işidir. Kutsal hanedanlar üzerindeki dini inançları incelediğimizde, tan-

nların bu "kölelerinin" (Shemsou), veya "İzleyicilerinin" (Imoukhet) kutsal patronları adına yönetim bölgelerinden sonra, krallıklardan da nasıl kurduklarını görürüz.

Sayfa : 69

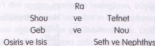

Remplaçons ces noms par leurs équivalents hiéroglyphiques reconstituons les couples divins par l'addition des déesses (ce qu'autorise l'addition d'Isis à Osiris dans Manéthon); mettons à part le demiurge (nous verrons qu'il se confond avec RA) et Horus fil; d'Isis (qui, dans le résumé donné par le Syncelle, appartient à la seconde dynastie divine): nous retrouvons (3), dans cette première dynastie de dieux grécisés, la grande Ennéade d'Héliopolis, dont les textes des Pyramides nous donnent la composition traditionnelle sous l'Ancien Empire.

Sayfa 69

Büyük Heliopolis Dokuzlaması

Atoum-Ra (Héliopolis) veya Ptah (Memphis).

Bu isimleri hiyeroglif eşdeğerleri ile değiştirelim, tanrıçaları (Manéton'da Isis'in Osiris'e ilâvesine müsaade eden) ve ilâve ederek

kutsal çiftleri yeniden oluşturalım, tanrı (Ra ile karıştırıldığını göreceğiz)'yi ve **Iris'in oğlu Horus'u** bir tarafa bırakalım (Syncelle tarafından verilmiş özette, ikinci kutsal hanedana mensup olduğu bildirilen): Yunanlaştırılmış bu birinci Hanedan'da, Heliopolis'in büyük dokuzlmasını buluruz. Burada da piramitlerin metinleri, bize Eski İmparatorlukta geleneksel kompozisyonu verir.

Sayfa : 70

Voici, selon le Syncelle, une seconde-dynastie divine avec ses équivalents approximatifs :

Horos.	Horus.
Ares.	Anhor.
Anubis.	Anubis.
Héraklès.	Khonsou.
Apollon.	Horus - Behedet (Edfou'nun)
Ammon.	Amon.
Tithoès.	Thot.
Sosus.	Shou.
Zeus.	Amon-Ra.

Sayfa 70

Syncelle'e göre, yoldaşık eşdeğerleri ile birlikte, ikinci bir kutsal hanedan aşağıda sunulmaktadır:

Horus	Horus
Ares	Anhor
Anubis	Anubis
Herakles	Khonsou
Apollon	Horus – Behedet (Edfou'nun)
Ammon	Amon
Tithoes	Thot
Sosus	Shou
Zeus	Amon-Ra

Sayfa: 72 | Büyük Dokuzlma ile karışdırılan ilk kutsal hanedan'ın tarihi anlamı nedir?

Quelle est la signification historique de la première dynastie divine, qui se confond avec la grande Ennéade des théologiens d'Héliopolis? L'intention des prêtres est visible. Ils ont prétendu nous expliquer, en raccourci, la création du monde, suivant un procédé familier aux Orientaux, par le développement successif d'une famille de dieux. Le tableau généalogique, figuré par la grande Ennéade, nous présente les grandes étapes de la formation et du gouvernement de l'univers. Les dieux qui composent la Neuvaine sont très évolués, en comparaison des dieux des nomes, successeurs des enseignes. Ce ne sont pas des patrons locaux, vénérés dans le cercle étroit d'un district, attachés à un nome; leur puissance n'est pas restreinte dans l'espace, ni limitée à ce petit nombre d'adorateurs que pouvait revendiquer le « foudre », le « sistré », le « sceptre », ou tel autre fétiche; au contraire, ce sont des divinités de l'univers entier, des dieux cosmiques, dont le domaine s'étend à toute l'Égypte et la dépasse, englobant l'ensemble des terres connues. Râ, c'est le soleil (1); Shou, le « vide »

Sayfa: 73 | aedra est l'air et l'air est le ciel; Geb est la terre; Nout, le ciel.

aedra, l'air (1); Geb est la terre; Nout, le ciel.

Sayfa 72-73

Heliopolis'i dinî açıdan inceleyen teologların, büyük dokuzlma ile karışdırılan ilk kutsal hanedan'ın tarihi anlamı nedir? Burada, rahiplerin eğilimi açıkça görülebilmektedir. Onlar bize, kısaca, doğulılara pek de yabancı gelmeyen bir süreçle, bir tanrılar ailesinin giderek gelişmesinden oluşan, dünyanın yaratılışını

açıklamaya çalışmaktadırlar. Büyük Dokuzlama ile ortaya konulan, soy ağacı tablosu, bize dünyanın oluşumu ve yönetiminin büyük aşamalarını sunmaktadır. Dokuzluyu oluşturan tanrılar, eski yönetim bölgelerinin tanrıları ile karşılaştırılınca çok gelişmişlerdir. Bunlar, bir bölgenin sınırları içinde saygı duyulan, bir yönetim bölgesi ile ilgili mahalli patronlar değillerdir. Güçleri, bulundukları mahalle ve «yıldınma», «çalı» (eski bir mısır çalgısı'ya), «asa»ya veya diğer bir puta inanan bir dizi müminle sınırlı değildir. Tersine, bunlar, etkileri bütün Mısır'a yayılan ve onu geçen, tanınan toprakların tamamını kapsayan, bütün evrenin ilâhî güçleri, kozmik tanrılarıdır. Ra, Güneştir, Shou, "hava boşluğu"dur!, Geb topraktır, Nout gökyüzüdür.

Sayfa : 74

La centralisation politique, qui a peu à peu remplacé le morcellement, marque le recul des dieux locaux et favorise le triomphe des dieux de caractère universel, désormais reconnus dans toute l'Égypte (1).

Sayfa 74

Yavaş yavaş bölünmenin yerini alan siyasi merkezileşme, mahalli tanrıların gerilemesini tespit eder ve bundan sonra bütün Mısır tarafından tanınan evrensel karaktere sahip tanrıların zafetini kolaylaştırır.

Sayfa: 74

II

HORUS L'AINÉ, PREMIER ROI DE BASSE-ÉGYPTÉ;
SETH, PREMIER ROI DE HAUTE-ÉGYPTÉ.

Parmi les dieux de l'univers, le plus ancien en autorité
semble avoir été un dieu de la lumière et du ciel.

Sayfa 74

II

BABA HORUS, AŞAĞI MİSİR'İN İLK KRALI, SETH,
YUKARI MİSİR'İN İLK KRALI

Evrenin tanrıları arasında, otorite olarak en eskisi, bir ışık ve
gök tanrısı olmalı idi.

Sayfa: 75

Les textes les plus anciens nomment plusieurs dieux Horus,
originaux de lieux distincts : Horus l'ainé, et Horus le jeune,
fils d'Isis; puis Horus de l'Orient = Horus de l'horizon oriental :
Harakhiti; Horus du matin; Horus des dieux (2), etc.

Sayfa 75

En eski metinler, farklı yerlerden gelen birçok Horus adlandır-
maktadırlar: Baba Horus, Oğul Horus, Isis'in oğlu, daha sonra, Do-
ğu'nun Horusu: Doğu ufğunun Horus'u: Harakhti, Sabahın Ho-
rus'u, Tanrıların Horus'u vs.

Sayfa: 77

Heureusement pour nous, le souvenir d'Horus khenti irti est resté intimement mêlé à celui d'un autre dieu, Seth. Celui-ci n'a pas été oblitéré par un successeur; son mauvais caractère, son rôle d'adversaire essentiel, inexorable, éternel, des dieux du ciel, lui a valu de durer à travers toute la civilisation égyptienne. Or Seth, comme nous le verrons plus tard, fut le rival d'Horus l'Aîné avant de devenir l'adversaire d'Horus le Jeune; par lui, nous allons remonter aux origines et mieux connaître le premier royaume

Sayfa 77

Bizim için ne mufludur ki Horus khenti irti'nin anısı, başka bir tanrı, Seth ile derinlemesine karışmış olarak bulunmaktadır. Bu tanrı, bir takipçi tarafından ortadan kaldırılmamış olup, kötü karakteri, esasen ters rolü, insafsızlığı, ölümsüzlüğü, göklerin tanrısı olması, ona bütün bir Mısır medeniyeti boyunca süregitme imkânını tanıdı. Veya Seth, daha sonra göreceğimiz gibi, oğul Horus'un rakibi olmadan önce Baba Horus'un rakibi olmuş durumdadır. Seth vasıtasıyla, birinci kutsal krallığın kaynaklarına daha kolay ulaşılabilmekte ve bu krallık daha kolay tanınabilmektedir.

Sayfa: 78

C'est aussi à titre de dieu de l'univers que Seth a conquis l'Égypte du Sud. Seulement, ce n'est pas un dieu de la lumière; s'il habite le ciel, comme le Sol-il(4), c'est qu'il figure l'adversaire de la lumière. Seth est le dieu colérique; hurleur; qui personnalise l'orage (5), le vent funeste (6), le tonnerre (7).

Sayfa: 79

Puisque son pouvoir se manifeste contre la lumière, l'obscurité, la nuit physique est son domaine ; à une époque plus tardive, plus évoluée, la nuit morale, le Mal seront son œuvre. Comment ces funestes dons ont-ils pu rallier à Seth tant de fidèles ; pourquoi sa puissance s'est-elle étendue à toute la vallée ? C'est que la nuit, antithèse du jour, est naturelle, nécessaire, comme celui-ci. Enfin Seth est un « grand magicien » (1) dont le « pouvoir très redoutable » (2), tient en échec les dieux lumineux. La terreur est une grande force : hommes et dieux avaient peur de Seth, et adoraient sa puissance brutale.

Sayfa 78

Seth, evrenin tanrısı olarak da Güney Mısır'ı fethetmişti. Yalnız, güneş gibi gökde de otursa, bu tanrı bir ışık tanrısı değildi, tersine ışığa karşı bir figürü temsil ediyordu. Seth, kızgınlık, gürleme tanrısıydı ve fırtınayı, ölümcül rüzgarı, gökgürültüsünü temsil etmektedir. [sayfa 79] Gücü ışığa karşı ortaya çıktığı için, karanlık ve fizikî gece onun alanıdır, daha sonraki, daha gelişmiş bir Dönemde, moral gece ve kötülük de onun eseri haline gelecektir. Bu ölümcül veriler, Seth'le nasıl bu kadar hassas bir şekilde ilişkilendirilebilir, onun gücü, nasıl bütün vadiye yayılabilir? Gece, gündüzün antitezi olarak, öbürü kadar doğal ve gereklidir. Her şeyin ötesinde, Seth "gücü çok korkunç" olan, ışık tanrıları sınında tutan büyük bir büyücüdür. Terör büyük bir güçtür: İnsanlar ve tanrılar Seth'den korkarlar ve vahşî gücüne saygı gösterirler.

Sayfa: 81

Les allusions au dieu qui « départage les deux frères » (2) et leur dit à chacun son droit (3) désignent Thot, car c'est dans Hermopolis (*magna?*), capitale où règne Thot, que le conflit trouva une solution juridique : Thot y a « pacifié » les deux adversaires (4). Si, comme cela semble assez vraisemblable, ces légendes ont gardé l'écho de combats prédynastiques entre deux grands partis qui groupaient, l'un, les nomes partisans d'Horus, et l'autre, les nomes obéissant à Seth, ce serait Hermopolis (*magna?*), située entre le Delta et la Vallée, qui aurait arbitré le conflit, rôle que la tradition prête à son dieu (5).

Sayfa 81

«İki kardeşi anlaştran» tanrıya yapılan atıflar ve bu atıflarda her iki tarafa da hakkının bildirilmesi, Tho'u belirtmektedir. Zira, Tho'un hüküm sürdüğü başkent Hermopolis'te (Magna?) uyuşmazlık, adli bir çözümle sonuçlanmıştır: Tho, her iki rakibi "pasifleştirmiştir". Şayet, bu daha inanılır gibi gözüküyorsa, bu efsaneler, hanedan öncesinde gruplaşmış bulunan iki büyük taraf arasında, yani Horus'a inanan yönetim bölgeleri ile, Seth'e itaat eden yönetim bölgeleri arasında hanedan öncesinde cereyan eden savaşların yankısını muhafaza etmektedir. Bu anlaşmazlığa, Delta ve Vadi'nin arasında yer alan Hermopolis (Magna?)'in hakemlik etmiş olması, geleneğin, onun tanrısına vermiş olduğu rol nedeniyle mümkündür.

Sayfa: 84

CHAPITRE IV

LES ROYAUMES DIVINS DU DELTA. — NOMES D'OCCIDENT ET D'ORIENT. — OSIRIS ET HORUS, FILS D'ISIS.

I

LE DELTA ET SON PASSE PROTOHISTORIQUE.

LES NOMES OCCIDENTAUX DU DELTA.

Quelle époque et quelle durée pouvons-nous assigner aux royaumes du Delta et de la Vallée, fondés par les partisans d'Horus et de Seth ? Toute donnée historique manque en dehors de celle-ci : le règne d'Horus-aux-Deux-Yeux et de Seth est antérieur dans l'histoire à l'apparition d'Horus, fils d'Isis.

Sayfa 84

BÖLÜM IV

DELTA'NIN KUTSAL KRALLIKLARI. – BATININ VE DOĞUNUN YÖNETİM BÖLGELERİ. OSIRIS VE HORUS, ISIS'İN OĞLU.

I

DELTA VE PROTOHİSTORİK TARİHİ.

DELTANIN BATI YÖNETİM BÖLGELERİ.

Horus'un ve Seth'in taraftarları tarafından kurulmuş bulunan Delta ve Vadi krallıklarına hangi dönemi uygun görebilir ve ne kadar süre verebiliriz? Bu konuda şundan başka bir bilgi bulunmamaktadır: İki gözlü Horus ve Seth'in dönemleri, tarihte Isis'in oğlu Horus'un belirmesinden daha öncedir...

Sayfa: 84

Une force nouvelle se lève dans le Delta, et c'est dans le Delta que se concentre maintenant l'intérêt historique, avant de gagner la Vallée.

Sayfa 84

Delta'da yeni bir güç yükseldi ve Vadî'de tutunmadan önce, Delta'da yoğunlaştı...

Sayfa: 85

C'est en Basse-Egypte que se sont posés pour les Égyptiens les grands problèmes sociaux, car c'est ici que tout d'abord le travail collectif a dû être organisé sur une très vaste échelle. Aussi est-il probable que les premiers efforts pour unifier les pouvoirs religieux et politiques ont été réalisés par des chefs du Delta.

Sayfa 85

Alt Mısır, Mısırlılar için büyük sosyal problemler çıkarmıştır. Zira, burada her şeyden önce, çok büyük ölçekte bir kolektif çalışma yapmak gerekmektedir. Aynı şekilde, dini ve siyasi güçleri bir araya getirmek için ilk gayretlerin, Delta şefleri tarafından gerçekleştirilmiş olması da mümkündür.

Sayfa: 86

A l'Occident (1) s'est produit un afflux de population libyenne. Ce qu'on appelle aujourd'hui le désert libyque, les anciens

Fig. 16. — Le bolus ramené de Libye (Tehen) : bœufs, ânes, moutons, oliviers (palette protohistorique)

l'ont connu (tout au moins dans les parages du Delta) sous un aspect bien différent : terre sablonneuse, mais parsemée

* Şekil 16: Libya'dan getirilen ganimet (Tehen): öküzler, eşekler, koyunlar, zeytin ağaçları (protohistorik tablet).

Sayfa: 87

de pâturages, qui nourrissaient d'immenses troupes de bœufs, de moutons, d'ânes, pourvue d'une végétation arborescente, et riche en plantations d'oliviers. Là vivaient, demi-nomades, demi-sédentaires, les Tehenou, chasseurs, bergers, caravaniers, armés de flèches et du boom-rang. Leur pénétration dans le Delta occidental (1) s'atteste par les épithètes

Sayfa: 87

que portent les dieux des nomes en bordure de la Libye.

Le 3e nome (Occident) adore un « Horus tehenou qui lève haut le bras » (geste du chasseur au boomerang?) (2); la déesse Neit, dans les 4e et 5e nomes, porte les flèches des chasseurs, croisées sur une peau de bête tachetée, et s'appelle aussi « la Libyenne » (tehenout). L'épithète O cidental, Iment, qui sera donnée à tout le côté libyque du Delta, s'écrit par une plume d'autruche, soit isolée et plantée en terre, soit fichée devant un faucon; or cette plume est une parure des Libyens qui la portent plantée dans leur chevelure.

Fig. 11.
Le signe Iment.

Les temples de la Ve dynastie ont gardé le souvenir d'un temps où ces 3e et 5e nomes, auxquels s'adjoint le 7e (Harpon), sont groupés sous la conduite de la déesse Occident (Iment), femme qui porte sur la tête la plume caractéristique.

Sayfa 86

Batıda bir Libyalı nüfus çokluğu oluşmuştu. Bugün Libya çölü dediğimiz yeri, eskiler oldukça farklı bir şekilde (en azından deltanın yakınında): kumlu, fakat geniş sığır, koyun, merkep sürülerini besleyen, zeytin bahçelerince de zengin bir maki bitki örtüsüne sahip çayırarla bölünmüş olarak tanırlardı. [sayfa 87] Burada, yan göçebe, yan yerleşik, avcı, çoban, kervancı, ok ve boomerang'la silâhli Tehenou'lar yaşardı. Bunların deltanın batısının nüfuzları, Libya hudutundaki yönetim bölgelerinin tanımlarının sıfatlarıyla doğrulanmaktadır.

Üçüncü yönetim bölgesi (Batı), bir "Kolunu yukarıya doğru kaldıran bir Horus tehenou" (boomerang'la avlanan avcının hareketi?), Tanrıça Neit, 4. ve 5. yönetim bölgelerinde, avcılann, lekeli bir hayvanın postuna çarpazlanmış olan oklarını taşıyordu ve aynı zaman-

da "Libyalı" (*Iehenout*) olarak da anılıyordu. Batın işareti olan, *Iment*, deltanın bütün Libya tarafına verilmiş olup, bazen tek başına ve toprağa sokulmuş olan, bazen bir şahinin önüne dikilmiş olan bir deve kuşu tüyü ile temsil olunuyordu veya bu tüy, onu saçlarına takılı olarak taşıyan Libyalıların bir süsü de olabiliyordu.

Beşinci hanedan'ın mabedleri, 7. yönetim bölgesine (*Mızrak*) ulaşan 3. ve 5. yönetim bölgelerinin, başının üstünde karakteristik tüyü taşıyan Batı tanrçası (*Iment*)'nin yönetimi altında toplandığı bir Dönemin hatırasını korumuştur..

Sayfa : 88

Ces deux signes qui, plus tard, désigneraient simplement les points cardinaux, ont ici la valeur concrète et vivante d'emblèmes de tribus (1). Les textes religieux respectèrent toujours ce classement des dieux par régions d'origine et traits ethniques : les génies protecteurs de l'Occident forment un groupe d' « Ames de l'Occident », *Baou Imenti*; le loup Oupouat, « celui qui ouvre les chemins », né à Bouto (2), était nommé « celui qui préside à l'Occident », *khenti Iment*; cette épithète définit, à l'origine, l'ascendant politique exercé par Oupouat dans le Delta occidental (3).

Sayfa 88

Bu iki işaret ki daha sonra, sadece önemli noktaları temsil edeceklerdir. Burada kabilelerin amblemlerinin gerçek ve yaşayan değerlerini belirlerler. Dinî metinler, her zaman, köken bölgelerine ve etnik izlere göre yapılmış bu tanrılar sınıflamasına uyarlar: Batı'nın koruyucu melekleri, bir "Batının Ruhları" *Baou Imenti* grubu oluştururlar, "yolları açan" kurt *Oupouat*, *Bouto*'da doğmuştur ve "Batıda başkanlık yapan" sözcükleriyle adlandırılmaktadır. *Khenti Iment*, bu sıfat, aslında, Deltanın batısında icra edilen politikanın mirasını tanımlamaktadır.

Sayfa: 88

L'huile qui servait pour oindre le front des dieux et des rois, nommée dès les monuments thinites, s'appelait *hatet*, peut-être en souvenir des chets libyens, les *hatiou* (5), mais son épithète est « la libyenne » (6).

Sayfa: 89

Pyramides, le Pharaon est comparé à Oupouat, celui qui préside à l'Occident; on le complimente en ces termes : « Tu prends la grande couronne blanche (des mains) de ces très grands étrangers qui président aux Libyens (1). » Ces allusions évoquent un passé commun au Delta occidental et à la Libye. C'est une hypothèse admissible qu'à l'époque protohistorique existait un royaume égypto-libyen de l'Occident, dont l'axe était la grande artère fluviale du delta occidental, la branche canopique, et dont le centre — si l'on en juge par le rôle important dévolu à Neit, à l'époque thinite et à d'autres périodes de l'histoire, — devait être à Sais.

Sayfa 88

Thinif anıtlardan beri isimleri anılan tanrıların ve kralının alını yağlamak için kullanılan yağ. belki de Libya şefleri *hatiou*'ları hatırlamak için *hatet* olarak adlandırılmaktadır, ama işareti "Libyalı"dır.

[sayfa 89] Piramidlerde, Firavun, Batı'da hüküm süren Oupouat'la karşılaştırılmış ve şu kelimelerle yüceltilmiştir: "Sen, Libyalılara başkanlık eden bu çok büyük yabancıların (ellerinin) beyaz tacını alıyorsun". Bu anıtlar, Batı Deltası ile Libya'ya ortak bir geçmiş ithaf ederler. Bu hipotez, sadece, Thinif ve diğer tarih devirlerinde Neit'e tahsis edilen rolün önemi göz önüne alındığı takdirde, esasen Sais'de olması gereken eksenî, batı deltasının büyük akış arteri, yani ana kol ve merkez olan bir Mısır - Libya krallığının var olduğu Protohistorik devirde ulaşılabilecek bir hipotezdir.

Sayfa: 89

LA CONFÉDÉRATION DES NOMES ORIENTAUX DU DELTA

Sur la même palette thinite où apparaît le faucon de l'Occident menant ses hommes à la chasse, un autre groupe de guerriers est conduit par l'enseigne de l'Orient Tabi (l. VI, p. 147). Si la plume d'autruche, que les Libyens plantent dans leurs cheveux, caractérise l'Occident, c'est une pointe de lance, probablement métallique, peut-être un lingot, qui représente l'Orient, pays du cuivre et des métaux.

Sayfa 89

DELTANIN ŞARK YÖNETİM BÖLGELERİ KONFEDERASYONU

Batının adamlarını ava götüren şahininin belirlediği, thinite paleti üzerinde, bir diğer savaşçı grubu, Doğu'nun İabi (VI. Cilt, sayfa: 147) öğretisi tarafından yönetilmektedir. Libyalıların saçlarına taktıkları devekuşu tüyü, Batıyı karakterize ediyorsa, bir bakır ve metaller ülkesi olan Doğu'yu temsil eden ise, muhtemelen metalik olan, belki de bir çubuk olan bir mızrak ucudur.

Sayfa: 90

A plusieurs reprises, on y trouve mention d'un personnage d'aspect héroïque, « celui qui est dans le nome Ansti, commandant en chef de ses nomes » (*heri sasa spaout.f*) (1); par deux fois il est appelé Ansti « celui qui préside aux nomes orientaux » (*khenli spaout iabti*).

Sayfa 90

Birçok durumda, "Anzti, bu yönetim bölgelerinin başkumandanı kelimesinde" (heri zaza spaoul), kahramanlık yönü olan bir kişiliğe atıfta bulunmaktadır, Anzti, iki keresinde de "Doğu yönetim bölgelerine başkanlık eden" (khenli spaoul iablî) olarak anılmaktadır.

Sayfa: 91

Le chef de ce royaume, Anzti, présente un aspect très personnel. Seul parmi les enseignes des nomes (1), il a la forme humaine.

Sayfa 91

Bu krallığın şefi, Anzti, çok kendine mahsus bir görünüm sunar. Yönetim bölgelerinin sembolleri arasında insanî bir biçimi olan tek semboldür.

Sayfa: 91

Sur son terrain quadrillé, il ressemble à ces mannequins grotesques et terrifiants que nos paysans plantent encore sur les champs comme épouvantails à moineaux. C'est, peut-être, la plus ancienne effigie de chef humain que l'histoire d'Égypte nous ait transmise.

Par son aspect, Anzti semble très antérieur aux rois thinites; son corps, ses attributs, son attitude de commandement, tout indique qu'il est un héros humain divinisé.

Sayfa 91

Dörtgenlere bölünmüş arazisi üzerinde, serçelere karşı, köylülerimiz tarafından dikilen komik ve korkutucu korkuluklara benzemektedir. Bu belki de Mısır tarihinin bize naklettiği en eski insan resmidir.

Görünümüyle, Anzî, Thinite krallarındandır çok daha önce gibi gözükmektedir. Gövdesi, özellikleri, kumanda davranışları, herşey onun kutsallaştırılmış bir beşerî kahraman olduğunu göstermektedir.

Sayfa:92

Or, cet Anzî disparait des textes historiques et religieux après les Pyramides; son nom ne figure plus dans les listes des nomes septentrionaux, sauf comme enseigne du 9e. Pourquoi ? C'est qu'il est remplacé, dans sa province même et partout, par un dieu qui prend sa province et son nom, Osiris.

Sayfa 92

Veya, bu Anzî, tarihi ve dinsel metinlerden, piramitlerden sonra silinmiş olup, adı, 9. Hanedan'ın sembolü olmak dışında yetmişliklerin arasında belirmeye hale niçin gelmiştir? Başka bir tann, onun bölgesinde, onun yerini almıştır ve adı da Osiris'tir.

Sayfa:94

De pareils arbres n'existent pas en Égypte, non plus que le sapin dsh dont les textes disent qu'il vient d'Osiris, ou que ses bruissements rappellent les plaintes du dieu mort (4). L'origine du fétiche Zed serait à chercher sur la côte de Syrie, au delà de cette mer qu'Osiris a traversée.

Sayfa : 94

Ici, nous devons formellement distinguer en're certains traits du mythe osirien et l'ensemble de la personnalité d'Osiris. Le fétiche *Zed*, qui ressemble au tronc ébranché d'un arbre syrien, quelques autres particularités, ou épisodes, peuvent bien provenir de Syrie, sans que nous devions admettre qu'Osiris lui-même soit d'origine étrangère.

Sayfa 94

Bu tip ağaçlar (sedir, çam, selvi) Mısır'da bulunmamakta olup, metinlerin Osiris'ten geldiğini bildirdiği, çıkardığı görüntüler ölü tanrının şikayetlerini hatırlatan ash çamı da Mısır'da bulunmamaktadır. Zed putunun kökeni Osiris'in geçmiş olduğu bu denizin ötesinde Suriye'de aranmalıdır.

Burada, resmî olarak bir kısım Osiris efsanesi izleri ve Osiris kişiliği birlikteliği arasında bir ayırım yapmak zorundayız. Bir Suriye ağacının budanmış gövdesine benzeyen Zed putu, diğer birkaç özellik veya olay Suriye'den gelmiş olabilir. Ama bu Osiris'in bizzat kendisinin yabancı kökenli olduğuna inanmamızı gerektirmez.

Sayfa : 94

Les 'rensemb'ances indéniables

Sayfa : 95

qu'Osiris présente avec Adonis, le dieu de la végétation de Byblos, n'impliquent nullement qu'il soit l'image, transplantée aux bords du Nil, du dieu syrien. Dès les premiers temps historiques, les navires syriens ont fréquenté les ports du Delta, et des colons égyptiens se sont établis avec leurs dieux, Osiris et Isis-Hathor, à Byblos. Il y a eu contamination réciproque des mythes d'Osiris et d'Adonis. Ainsi, les épisodes de la légende osirienne qui se passent à Byblos peuvent s'expliquer par les rapports politiques et commerciaux que les Égyptiens thinites et memphites entretenaient avec les Syriens (1).

Sayfa 94-95

Osiris'in, Babil'in bitki örtüsü tanrısı Adonis'le olan inkâr edilemez benzerlikleri, Suriye tanrısından Nil kıyılarına uyarlandıklarını varsaydırmaktadırlar. İlk tarih Dönemlerinden itibaren, Suriye tekneleri, delta limanlarını sık sık ziyaret ettiler, ve Mısır kolonileri, tanrıları Osiris ve Isis Hathor'la birlikte Babil'de kuruldu. Osiris ve Adonis inançlarının karşılıklı kirlenmeleri vardı. Aynı şekilde, Babil'e geçen Osiris efsanesi olayları, Mısırlı Thinit'iler ve Memphis'li-lerin Suriyelilerle kurdukları siyasi ve ticari bağlarla açıklanabilir.

Sayfa: 98

Si ses adorateurs populaires faisaient d'Osiris une victime qui ne succombe que pour se relever, le héros qui subit une passion, — un clan, ou plusieurs clans guerriers, faisaient de son arbre fétiche Zed un « drapeau » : ils le dressaient dans des villes qui s'appelleront dès lors les cités du Zed: Busiris et Mendès. A Busiris, Osiris prend la place du « protecteur » Anzi et s'installe comme « chef qui préside aux nomes orientaux » (1) : le voilà souverain politique dans le Delta oriental. Loin de renoncer aux signes extérieurs du pouvoir d'Anzi, il se les annexe. Osiris entre, si l'on peut dire, dans la peau de son prédécesseur : la forme humaine de chef, couronné de plumes, la croise, le fouet, le nom même d'Anzi, Osiris absorbe, endosse tout, et si bien qu'il ne s'en séparera plus jamais.

Sayfa 98

Popüler müminler, Osirisi sadece iyileştirici, iyileştirmek için ölen, bir sevgiyi desteklemek için yeniden dirilen kahraman olarak kabul ederlerdi. Bir veya birkaç savaşçı klân, put ağaçları

Zed'den bir "bayrak" yapmışlardı. Onu, Zed'in şehirleri dışındaki şehirlerde, yani Busiris ve Mendes'de de diktiler. Busiris'te, Osiris, koruyucu "Anzti'nin yerini aldı ve "Doğulu yerleşim bölgelerine başkanlık eden şef olarak yerleşti." İşte, doğu deltadaki politik imparator. Antzinin güçlerinin dış işaretlerini reddetmekten uzak bir şekilde, onlara ek teşkil etti. Şöyle de söyleyebiliriz: Osiris, selefının postu içine girmiştir: Şefin tüylerle taçlanmış beşerî şekli, haç, kurbacı, Osiris, Antzî'nin adını bile absorbe etmiş, herşeyi ka-bullenmişti ve artık hiç de kendisini bunlardan ayırmayacaktı.

Sayfa: 99

Sais, avec sa patronne Neit; le nome d'Occident, avec son Horus Libyen; le loup-garrier Oupouat entrèrent, tout vifs, dans le parti osirien: il faut donc qu'ils aient été subjugués par les adorateurs d'Osiris.

Sayfa 99

Sais, patronu Neit'le birlikte, Batı yönetim bölgesi patronu Libya-lı Horus'la birlikte, **hyileştirici kurt Oupouat**, Osiris tarafına, gayet hareketli bir şekilde girdiler: Onun için Osiris'in müminleri tarafından etkilenmiş olmaları gerekmektedir.

Sayfa: 100

De quelle façon dieux et villes sont-ils rentrés dans l'orbite du groupe osirien, nous l'ignorons. Toutefois, la légende d'Osiris, dont les éléments essentiels sont éparés dans les textes des Pyramides, nous montre ces dieux annexés à Osiris. C'est après la conquête du Delta par les adorateurs d'Osiris que cette légende a pris la forme que nous connaissons. Examinons-la donc brièvement, du point de vue historique, en essayant d'ordonner ses éléments successifs.

Sayfa 100

Tannları ve şehirlerin, Osiris grubunun yürümesine nasıl girdiklerini bilmiyoruz. Her durumda, ana unsurları piramitlerin metinleri arasında dağılmış Osiris efsanesi, bize bu tannların Osiris'le ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu efsane, Delta'nın Osiris'in adamları tarafından fethedilmesinden sonra, bugünkü tanıdığımız şekli almıştır. Bunun için, onu, tarihî bir bakış açısı ile birbirini takip eden elemanlarını düzene koymaya çalışarak, kısaca inceleyelim.

Sayfa: 101

D'autre part, Thot invente les lettres et les arts qui embellissent les mœurs humaines; il met au service d'Osiris ses talents d'administrateur; c'est le vizir et le scribe sacré du royaume (4). Enfin, un dieu chien, Anubis, et un dieu loup, Oupouat (5), alliés d'Osiris, selon les textes égyptiens (ses fils, selon Diodore) accompagnent Osiris dans ses expéditions conquérantes.

Sayfa 101

Diğer taraftan, Thot, beşerî eserleri süsleyen edebiyat ve sanatları keşfetti, kendi yönetici kabiliyetlerini Osiris'in emrine sundu, o, krallığın veziri ve kutsal başkatiydi. Nihayet, bir köpek tannı Anubis ve bir kurt tannı Oupouat, Osiris'in mütefikleri olarak, Mısır metinlerine göre (Diodore'a göre bunların öğrencileri) Osiris'e fetih seferlerinde refakat etmişlerdir.

Sayfa: 107

Ils comptent parmi eux des guerriers armés de l'arc, des guerriers armés du boomerang (ce qui signifie peut-être les Orientaux du Delta, archers comme les Asiatiques, et les Occidentaux du Delta, armés du boomerang comme les Libyens); ils sont conduits au combat par le dieu guerrier Oupouat dont l'enseigne (fig. 26) est traversée d'une massue (4). Les partisans d'Horus se heurtèrent en de sanglantes batailles contre les partisans de Seth.

Sayfa 107

Aralarında yayla silâhlanmış savaşçılar, boomerangla silâhlanmış savaşçılar (burada da, belki de Asyalılar gibi okçu olan Doğu Deltalılar ile Libyalılar gibi boomerangla silâhlanmış olanlar da Bah Deltalılar temsil edilmektedir), bunlar sembolü bir gürzden gelen tanrı Oupouat tarafından savaşa sürüklenmişlerdir. Horus'un taraftarları, kanlı muharebeler sonunda, Seth'in taraftarları karşısında mağlubiyete uğramışlardır.

Sayfa: 110

C'est sur le droit d'Horus à la succession de son père Osiris que Ménès, premier roi de la 1re dynastie, et, après lui, les Pharaons des trente dynasties égyptiennes, ont fondé leur droit à monter sur le trône. Cette filiation n'a jamais été interrompue, même par les usurpateurs; cette fiction a gardé pendant trois mille cinq cents ans la force et le prestige d'une réalité historique.

Sayfa 110

Horus'un, babası 1. Hanedan'ın birinci kralı Osiris'in yerine, Menes'ten daha fazla olan geçme hakkı vardı ve kendisinden sonra otuz Mısır hanedanının Fıraunları, tahta çıkma haklarını oluşturdular. Bu ilişki buna karşı gelmeye çalışanlar tarafından bile hiç kesilemedi. Bu düşünce, üç bin beş yüz sene boyunca tarihi bir gerçeğin gücünü ve prestijini muhafaza etti.

Sayfa: 110

Sous les épisodes de la légende « humaine » d'Osiris se devinent des traits empruntés à des usages sociaux très anciens (1).

Sayfa 110

Osiris'in beşerî efsanesinin olaylarının altında, çok eski sosyal kullanımlara dayanan izler saklanmaktadır.

Sayfa: 110

L'institution du mariage (2) — que le couple Osiris-Isis est

Sayfa: 111

censé avoir révélé aux hommes — marque l'évolution d'une société qui passe du régime utérin, où chaque femme du clan se croit fécondée par le totem, au régime paternel, où le mari est le vrai père (p. 24, 42, 107).

Sayfa 110-111

Osiris - İsis çiftinin insanlara bahsettiği kabul edilen evlenme müessesesi - toplumun, klânın her kadınının totem tarafından döllendiğine inanılan kandaşlık sisteminden, kocanın gerçek baba olduğu sisteme geçildiğine dair gelişme işaretidir (Sayfa 24, 42, 107).

Sayfa: 111

Néanmoins la famille osirienne garde des traces du régime social antérieur, et ces traces subsisteront indélébiles dans la société égyptienne. Elles apparaissent surtout dans la personnalité d'Isis, le prototype de la femme en Egypte. Isis partage l'autorité avec Osiri; elle inspire son gouvernement, elle invente des rites magiques; elle crée des mystères qui restituent la vie à son époux: en elle se révèlent cette autorité, cette science intuitive que les primitifs reconnaissent en la femme, dépositaire de la race, visitée par les totems (p. 36, 37). La filiation utérine, qui caractérise la société totémique, subsiste dans la famille osirienne et restera toujours attestée dans la vie sociale aux temps ultérieurs. Horus est le « fils d'Isis »; il doit sa naissance à sa mère, qui a su rendre la force virile au cadavre de l'époux. A son exemple, tout enfant égyptien indiquera qu'il est « né de telle mère », et mentionnera rarement le nom de son père.

Sayfa 111

Osiris ailesi, her ne kadar daha alt bir sosyal rejimin izlerini taşıyorsa da ve bu izler Mısır toplumunda silinmez izler bırakmışsa da, İsis'in şahsında Mısırlı kadının prototipi olarak ortaya çıkarlar. İsis, otoriteyi Osiris'le birlikte paylaşır, onun idaresini yönetir, onun sihirli kuralları ortaya koyar, ilkel insan-

ların, ırkın devamını sağlayan, totemler tarafından ziyaret edilen kişiler olarak kadınlarda varlığını tanıdıkları bu içe doğan bilimi, bu otoriteyi ona kabul ettirerekten kocasına hayat veren sırlar yaratır (Sayfa: 36, 37). Totem toplumunu karakterize eden, kan bağılığı, Osiris ailesinde süregitmiş ve daha sonraki çağlarda da sosyal hayatta anaylanmış olarak kalmıştır. Horus "İsis'in oğludur" ve doğumunu, kocasının vücuduna erkeklik gücünü yeniden veren annesine borçludur. Onun örneği ile, her Mısır çocuğu "hangi anneden doğduğunu" söylemekte ve nadiren babasının adını söylemektedir.

Sayfa: 112

Enfin, que signifiait le titre essentiel que prend Horus, « le vengeur de son père » (revendiqué, après lui, par tous les Pharaons), sinon la survivance de la vengeance du sang, obligation collective pour tous les membres du clan, devenue le devoir impératif des membres de la famille? Ne voyons-nous pas Horus, élevé par sa mère Isis pour la vengeance, soutenu par ses « alliés » Anubis et Thot, et par ses « clients », poursuivre avec un acharnement décisif, et obtenir, par sa propre force, puis par le moyen du tribunal divin, la vengeance du sang d'Osiris?

En somme, nous discernons l'évolution du clan à la famille, sous la légende anthropomorphique du dieu agraire, en même temps que le passage de l'autorité communautaire au pouvoir individuel. C'est pourquoi la royauté d'Osiris a servi de base à l'institution royale; c'est pourquoi le règne d'Osiris est sans cesse rappelé dans les textes comme le plus ancien modèle d'un gouvernement légitime et civilisateur.

Sayfa 112

Peki sonunda, Horus'un aldığı "babasının intikamcısı" esas lakabı (kendisinden sonra, bütün Firavunlar tarafından kullanılan) neyi ifade etmektedir? Bu böyle olmasaydı, klânın kolektif kanını alma mecburiyeti, ailenin mecburi görevi haline mi gelecekti? Horus'un, Müttefikleri Anubis ve Thot tarafından ve "müşterileri" tarafından desteklenen annesi Isis tarafından "kan davası" için, davayı kesin bir inatçılıkla devam ettirmesi ve önce kendi öz gücüyle, daha sonra kutsal mahkemenin imkânlarıyla Osiris'in kanının intikamını almak üzere yetiştirildiğini görmüyor muyuz?

Sonuçta, ziraat tanrısının antropomorfik efsanesi altında, klândan aileye geçiş gelişimini ve aynı zamanda topluluk otoritesinden şahıs gücüne geçişini farkedebiliyoruz. Bundan dolayı Osiris'in tahtı, krallık müessesesine yaramıştır, bundan dolayı Osiris'in Dönemi, metinlerde, aralıksız olarak hukuki ve medeniyet yaratan bir hükümetin en eski modeli olarak anılmaktadır.

Sayfa: 118

D'Osiris à Ménès, la tradition assigne aux règnes, soit des dieux, soit des demi-dieux, des totaux énormes : Turin donne 23 200 ans aux prédécesseurs des Shemsou-Hor, et 13 420 ans à ceux-ci : total 36 620 ; encore faut-il admettre que les dieux ne sont pas compris dans ces chiffres. Eusèbe attribue 13 900 ans aux dieux, 11 000 aux demi-dieux ; Hérodote et Diodore rivalisent avec ces évaluations, d'ordre presque astronomique. L'histoire, évidemment, ne peut pas faire état de ces calculs fabuleux. Constatons toutefois que toutes les traditions s'accordent sur deux points : 1° après Osiris et Horus, l'Égypte est gouvernée par des rois ; 2° cette période, où s'est façonnée la royauté, est extrêmement longue.

Sayfa 118

Osiris'ten Menes'e kadar, gelenek, gerek tanrıların, gerekse yan tanrıların, gerek devasa totemlerin Dönemlerine: Turin, Shemsou-Hor'un seleflerine 23.200 sene ve bunlara da 13.420 sene vermektedir. Toplam 36.620 sene etmektedir. Tanrıların bu rakamın içinde olmadığını mı kabul etmek gerekmektedir? Eusebe, tanrılara 13.900 sene, yan tanrılara 11.000 sene tahsis etmektedir. Herodot ve Diodore, bu değerlendirmelere, bu sıralamayı çok astronomik bularak şüpheyle yaklaşmaktadırlar. Gayet doğaldır ki tarih, bu efsanevi hesaplara girmez. Her durumda bütün geleneklerin iki noktada hemfikir olduğunu görürüz: 1. Osiris ve Horus'tan sonra, Mısır krallar tarafından yönetilmektedir, 2. Kralığı oluşturan bu Dönem, çok uzun sürmüştür.

Sayfa: 118

C'est pourquoi nous avons cru nécessaire d'insister sur les dynasties divines qui, sous le voile de la fable, cachent le long effort des plus anciens pionniers et des organisateurs de la terre-noire; c'est pourquoi il nous faut insister encore sur les « serviteurs d'Horus » et leurs prédécesseurs immédiats.

Ces rois viennent du Delta. Au papyrus de Turin, les lignes conservées énumèrent « dix-neuf (chefs) du Mur (blanc) (1), et

(1) Bien entendu, ces expressions : « le Mur blanc » (Pap. de Turin) et « Memphis » (Ménphis) sont empruntées à une terminologie plus récente que l'époque protohistorique.

Sayfa: 119

dix-neuf vénérables du Nord », avant les Shemsou-Hor; il n'est pas fait mention de rois du Sud. Par contre, Manéthon cite trente rois memphites, puis dix rois thinites, avant les Mânes. Le fragment de la pierre de Palerme a conservé neuf noms d'une série de rois, coiffés de la seule couronne rouge de Basse-Égypte. Le cadre général de cette période serait le suivant :

- I. Règles simultanées et parallèles $\left\{ \begin{array}{l} \text{Rois à couronne rouge (Basse-Égypte).} \\ \text{Rois à couronne blanche (Haut-Égypte) = les Thi-} \\ \text{nites de Manéthon.} \end{array} \right.$
- II. Des Shemsou-Hor, venus du Delta, conquièrent la Haute-Égypte et se déclarent en rois du Nord et rois du Sud.
- III. Néôta, roi du Sud, réunit les Deux-Terres et fonde la 1re dynastie historique (thinite).

Ces trois périodes ayant été décrites, au point de vue du matériel archéologique, au tome VI (p. 151 sq.), nous n'en dégagerons ici que les grandes lignes et le caractère essentiel.

Sayfa 118

İşte bundan dolayı, hikâye örtüsü altında kutsal hanedanların, kara toprakların (Afrika) en eski öncülerinin ve organizatörlerinin uzun çabalarını sakladığında ısrar etmek gerektiğini düşünüyor, gene işte bundan ötürü "Horus'un köleleri" ve onların doğrudan soğellerinde ısrar etmek gerektiğini düşünüyorsunuz.

Bu krallar deltadan geldiler. Turin papirüsüne göre, muhafaza edilen çizgiler, beyaz duvarın ondokuz şefini¹ ve kuzeyin saygı-değer ondokuz şefini² sayar, [sayfa 119] Shemsou-Hor'lardan önce Güney krallarına atıfta bulunmaz. Buna karşılık, Maneton, Ma-ne'lardan önce, otuzüç Memphis'li, daha sonra on Thinit krala atıfta bulunur. Palermo anıt kayasının bir kısmı, Aşağı Mısır'ın aynı kırmızı tacını giyen bir seri kralından dokuz ismini muhafaza eder. Bu Dönemin genel çerçevesi aşağıdaki gibidir:

1. Eş zamanlı ve paralel Dönemler:

- Kırmızı taç kralları (Aşağı Mısır).

- Beyaz taç kralları (Yukarı Mısır): Maneton'un Thinitleri.

2. Shemnsou-Hor'lar, Deltadan gelmişler, Yukarı Mısır'ı fethetmişler ve Kuzey kralları ve Güney kralları olarak bölünmüşlerdir.

3. Güney kralı Menes, iki toprağı birleştirmiş ve tarihi 1. Hanedanı (Thinite) kurmuştur.

Bu üç Dönem, VI. Ciltte (Sayfa 151), arkeolojik malzeme açısından tanımlanmıştır. Burada sadece ana hatlar ve temel karakter verilecektir.

1 Bu "beyaz duvar" (Torino papirüsü) ve "Memphis" (Manethon) terimleri, Prototariyelik Devre göre, daha yakın bir terminolojiden alınmıştır.

Sayfa: 120

L'art, de son côté, prend un développement magnifique. Avec les prédécesseurs immédiats de Ménès surgissent les premiers monuments sculptés et écrits.

Sayfa 120

Menes'in kazınmış veya yazılmış ilk anıtlarda ortaya çıkan selefleri ile, kendi köşesinde, sanat, önemli bir gelişme kaydetmiştir.

Sayfa: 121

Ajouton, et ceci est un progrès qui dépasse tous les autres, que l'écriture apparait. Élémentaire, car elle est encore essentiellement figurative, elle évolue

Sayfa: 121

néanmoins vers le phonétisme. Au-dessus des scènes pictographiques, sont gravées de courtes légendes où les signes figuratifs commencent à être employés avec une valeur symbolique, puis phonétique; tenant du rébus et de l'alphabet, cette écriture se révèle déjà constituée, adulte, propre à exprimer les abstractions, produit d'un effort qui a tâtonné (pendant combien de siècles?); et d'une méthode, qui a enfin frayé victorieusement sa voie (1).

Sayfa 121

İlave edelim, bu bütün diğer gelişmeleri geçen bir gelişmeydi, yazı ortaya çıkmıştı. İikeldi, zira hâlâ temelde figüratifdi, bununla birlikte fonetizme doğru geliyordu. Kazılı sahnelerin üzerine, figüratif şekillerin, sembolik değerlerle, daha sonra fonetik olarak kullanılmaya başlandığı kısa hikâyeler kazanmıştı. İster bilmece, ister alfabe olarak kabul edelim, bu yazı zaten oluşmuş bir vaziyette, ergin, kavramları ifade etmeye uygun, onunla uğraşan bir gayretin (kaç yüzyıl boyunca?) ve en sonunda muazzam bir şekilde kendi yolunu bulan bir metodun sonucu olarak ortaya çıkmıştı.

Sayfa: 121

Par qui la Haute-Égypte a-t-elle été influencée, sinon par la Basse-Égypte qui aura évolué, pendant ces millénaires inscrits au compte des dynasties divines du Delta?

Un argument solide appuie cette thèse : c'est l'existence très ancienne du calendrier (cf. t. VI, p. 154 sq.) qui, nous l'avons expliqué dans notre *Introduction*, a été adopté, au plus tard, en 4241. Or, dès cette date reculée, les Égyptiens réalisaient

Sayfa: 121

une réforme du calendrier, basée sur des observations exactes, sur des expériences qui avaient exigé des millénaires. Mais à qui les doit-on? Aux astronomes de Haute-Égypte, ou à ceux de Basse-Égypte? La date choisie pour point de départ du calendrier correspond à notre 13 juin grégorien; or, le lever héliaque de Sothis ne s'observe, à cette date, qu'à la hauteur du 30° degré de latitude, c'est-à-dire sur le territoire de Memphis et d'Héliopolis (2).

Sayfa 121

Yukan Mısır kimden etkilenmişti, yoksa Delta'nın kutsal hanedanlarına kayıtlı bin yıllar boyunca Aşağı Mısır'dan mı etkilendi?

Kuvvetli bir delil bu tezi desteklemektedir: "Giriş"imizde, en geç 4241 yılında kabul edildiğini açıkladığımız takvimin çok eskiden beri mevcut olması (cf. Cilt. VI, Sayfa 154). Ya da, Mısırlılar, oldukça geriye gitmiş olan bu tarihte, kesin gözlemlere, binlerce yıldır mevcut olan tecrübelere dayanan bir takvim reformu yapmış olmalıydılar. Fakat bu tecrübeleri neye borçluydular? Yukarı Mısır'ın veya Aşağı Mısır'ın astronomlarına mı? Takvimin başlangıç tarihi, bizim Gregorian 15 Haziran tarihine karşılık gelmektedir, veya Sothis'in güneşe göre yükselmesi, bu tarihte, sadece 30 derece enleminde, yani Memphis ve Heliopolis enleminde görülmektedir.

Sayfa: 123

Elles apparaissent dans la population, comme dans les monuments de la Haute-Égypte, immédiatement avant la période dynastique. Les habitants de Haute et de Basse-Égypte se mélangent, et leurs caractères physiques, révélés par les cadavres, tendent vers un type unifié. L'élément conquérant apporte

Sayfa: 123

des innovations : les tombes, jusque-là simples fosses creusées dans le sable, où le cadavre était déposé à même le sol ou dans un grossier cercueil de terre cuite (ciste), deviennent de petits édifices de briques : le corps y repose dans un cercueil en bois, entouré d'un mobilier funéraire plus artistique. Au lieu des poteries de terre cuite et des vases rouges à bords noirs, ou rouges, vernissés à décor blanc, nous trouvons des urnes à anses ondulées, d'abord ovoïdes, puis cylindriques, dont l'évolution régulière se poursuivra jusqu'à l'Empire romain, si bien que Flinders Petrie a pu établir une chronologie approximative (*sequence dates*) (1), d'après les formes successives de cette céramique. Celle-ci serait importée du Delta. Sur d'autres vases et sur les murs, déjà revêtus de peintures, d'une tombe à Hirkonpolis, nous voyons de grands bateaux, pavés avec des enseignes de nomes.

Sayfa 123

[HORUS'UN YUKARI MISIR'DAKİ HİZMETKÂRLARI
DELTA İLE İLGİLİ SAVAŞLARI]

Değişimler, toplumda, Yukarı Mısır'ın anıtlarında olduğu gibi, hemen hanedan Döneminden önce belirmişlerdir. Yukarı ve Aşağı Mısırın sakinleri karışmışlar ve kadavralardan tespit edildiği kadarıyla, fiziki özellikleri, birleşmiş tek bir tipe doğru yönelmiştir. Fetheden unsur yenilikler getirmiştir. Bu ana kadar, cesedin doğrudan kuma bırakıldığı veya bir küpe konulduğu, kumda kazılan basit çukurlardan ibaret olan mezarlar, tuğladan küçük evcikler haline gelmiştir. Beden, etrafı çok daha sanatsal bir cenaze mobilyası ile sarılmış ahşap bir fıçya konuluyordu. Toprak kapların ve siyah ya da kırmızı kenarlı, beyaz cilâlı vazoların yerine, kıvrık saplı, önce ovoid, daha sonra silindirik vazolar görüldü ve bunla-

nın düzenli gelişimi, Memphite imparatorluğuna kadar sürdü ve Flinders Petrie, bu seramiklerin birbirlerini takip eden biçimlerine dayanarak bir yaklaşık kronoloji hazırlayabildi. Bu seramikler deltadan gelmişti. Hierakonpolis'teki bir mezarın boyanmış vazolar ve duvarları üzerinde yönetim bölgelerinin sembolleri ile süslü büyük gemi resimleri vardı.

Sayfa: 124

(1) Ces vaisseaux, suivant Flinders Petrie, seraient plutôt des navires de haute mer que des barques du Nil. Ils proviendraient du Delta et signaleraient aussi la progression, par voie fluviale, des Egyptiens du Nord.

(2) Pour Maspero, Horus vient du sud de l'Égypte, et ses compagnons, « les Bergerons d'Horus », sont des Africains du Haut-Nil. Pour Loret, Horus vient d'Arabie, amenant avec lui des Horiens sémites (cf. *Horus le Faucon*).

(3) Ed. NAVILLE, *Textes relatifs au mythe d'Horus*. Cf. Roeder, XLIX, p. 121.

Sayfa 124

1. Bu tekneler, Flinders Petrie'ye göre, Nil'in kayıklar almalarından daha ziyade, açık deniz tekneleriydiler. Bunlar deltadan gelmiş olmalıydılar ve Kuzey Mısırlıların nehir yolu ile gelişmelerini işaret ediyordu.

2. Maspero'ya göre, Horus, Mısır'ın güneyinden geliyordu, ve arkadaşları, "Horus'un demircileri", Yukarı Nilin Afrikalıları idi. Loret'e göre, Horus Arabistan'dan geliyordu ve yanındakiler de Sami ırkından Horien'lerdi. (Cf. Şahin Horus).

3. Ed. NAVILLE, Horus efsanesiyle ilgili metinler. Cf. Roeder, XLIX, Sayfa: 121.

Sayfa: 126

Horus, dieu harponneur, nous ramène en effet aux sites du Delta. Le pays de la chasse au harpon, ce sont les marais, nombreux particulièrement dans la partie occidentale et médiane, dans ce 7e nome du Harpon, où Horus naquit, parmi les roseaux, à Chemmis.

Sayfa 126

Mızrakçı tanrı Horus, aslında bizi delta arazilerine götürür. Mızrakla avlanma ülkesi aslında bataklıklardır ve bunlar Horus'un kamışlıklar arasında Chemmis'de doğduğu 7. yönetim bölgesinin batısında ve orta bölgelerinde çokturlar.

Sayfa: 127

Pour ces raisons, nous admettrons comme probable qu'Horus et ses serviteurs sont partis non d'Edfou, mais du Delta, pour conquérir la vallée. Avec Maspero (2), nous supposons que les mesent, sanctuaires d'Horus, jalonnent les champs de bataille d'Horus contre Seth (à Sile, 14e n. ; à Hérakléopolis magna, XXe n. ; à Edfou, IIe n. ;) ;

Sayfa 127

Bu nedenlerden dolayı, Horus ve hizmetkarlarının, Vadiyi fethetmek için Edfou'dan değil, deltadan hareket ettiklerini mümkün gibi kabul edeceğiz. Maspero ile birlikte, Horus'un mabedleri olan Mesent'ler, Horus'un Seth'e karşı savaş alanlarını belirlerler.

Sayfa:129

Pourquoi Bouto, ville d'Ouazet, a-t-elle supplanté la vieille capitale Sais, ville de Neit? Peut-être parce que Neit ne s'était pas ralliée, comme Ouazet, aux Osiriens. Les adorateurs de Neit étaient ces belliqueux Égypto-Libyens qui seront toujours épris d'indépendance, et qui se souvenaient de leur ancienne autonomie (2).

Sayfa 129

Niye Ouazet şehri Bouto, eski başşehir olan Neit'in şehri Sais'i bertaraf etti? Belki de, Neit, Ouazet gibi Osirienlere bağlanmadığı içindir. Neit'in inananları, şu her zaman bağımsızlığın aşığı olan ve eski onotomilerini her zaman hatırlayan şu savaşçı Mısırlı - Libyalıydı.

Sayfa:131

Peut-être est-ce là un des plus curieux restes d'un ancien régime de matriarcat (3) qui aurait tourné au profit des

Sayfa:132

Serviteurs d'Horus.

Sayfa 131-132

Burada belki de en garip olan, Horus'un hizmetkarlarının faydasına olacak olan bir anaerkil rejimdi.

Sayfa: 132

Deux des rois d'Hérakonpolis-Nekhen, le Scorpion et Narmer, ont laissé des monuments où on les représente faisant la conquête du Delta. Le roi-scorpion, précédé des enseignes des nomes du Sud (t. VI, fig. 5, p. 157), célèbre sa victoire sur les « Rekhitou » et sur les « Arcs », les « Rekhitou » désignant des populations égyptiennes, les « Arcs », des Asiatiques. Bien qu'il ne porte que la couronne blanche du Sud sur cette palette, le Scorpion a certainement conquis et possédé une partie du Delta, sans peut-être avoir annexé Bouto (2).

Sayfa 132

Hierakonpolis-Nekhen'in tanrılarından iki tanesi, Scorpion ve Narmer, orlan Deltanın fethini gerçekleştirirken gösteren anıtlar bıraktılar. Kral Scorpion, Güney yönetim bölgeleri sembolleri ile temsil ediliyordu (Cilt VI, şekil 5, S: 157), "Rekhitou"lar ve "Arc"lar üzerindeki zaferini kutluyordu, "Rekhitou"lar Mısırlı topluluklardan, "Arc"lar ise Asyalılardan oluşuyordu. Bu levha üzerinde, sadece beyaz taç yer alsa da, belki de Bouto'ya bağlanmaksızın, Scorpion kesinlikle deltanın da bir kısmını fethetmiş ve sahip olmuştu.

Sayfa: 132

Comment expliquer le conflit sanglant qui a divisé les deux familles royales des serviteurs d'Horus? Il s'est produit, semble-t-il, à la suite d'invasions nouvelles dans le Delta, par les Libyens à l'Occident, par les Sémites à l'Orient. Sur la palette de Narmer, le type asiatique, et spécialement sémitique, des ennemis abattus n'est pas discutable (cf. l'homme

Sayfa: 133

loulé aux pieds par le roi-taureau, t. VI, p. 161, et fig. 9, p. 163). Une palette protohistorique, malheureusement incomplète et sans nom royal, nous montre, d'autre part, le roi-lion sur le champ de bataille, dévorant morts et vivants : ceux-ci présentent un type sémitique non moins accentué. Au-

* Fig. 21. — Le roi-lion dévore ses ennemis.

dessus de la scène, on voit la partie inférieure d'un personnage, vêtu d'une robe en laine brodée, de style sémitique, et aussi un nom de peuple, malheureusement illisible parce qu'incomplet, mais dont il subsiste le déterminatif elliptique du pays étranger. Ce mot désignait probablement les Asiatiques. Sur une autre palette (fig. 20), le recto montre le roi, figuré par un scorpion, un lion, un faucon, ou plusieurs faucons, armés de hoyaux et démantelant une forteresse; au verso, le défilé du butin : bœufs, ânes, moutons, parmi des bois d'oliviers (fig. 16).

* Şekil 28: Aslan kral düşmanlarını parçalıyor.

Sayfa: 134

de la Haute-Égypte, ont dû intervenir dans le Delta pour le soustraire à ses envahisseurs, les Libyens de l'Ouest et les Sémites de l'Est. Il est évident que le Delta fut toujours plus menacé, par ses faméliques et tout proches voisins, que la Vallée, moins accessible et défendue par sa ceinture de déserts. Peut-être même les rois de Bouto furent-ils parfois de conai-

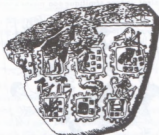

Fig. 29. — Le roi détruit des fortresses (cf. fig. 16).

vence avec ces voisins, car les textes des Pyramides gardent le souvenir d'un temps où « les rois de Basse-Égypte qui sont dans Bouto » étaient considérés en ennemis (1). Est-ce pour cette raison que le Delta, lieu d'origine et berceau des dynasties royales, mais souillé par les étrangers, passe désormais sous la surveillance des rois de Haute-Égypte, et de vra, jusque dans le protocole, céder le pas à la Vallée? Cette conquête du Delta par les rois d'Hiéropolis laissa, en effet, dans la tradition dynastique un souvenir ineffaçable : les titres royaux, les formules administratives donneront toujours (sauf à de rares époques qui seront signalées plus loin) la première

* Şekil 29: Kral Kalcleri yıkıyor (şekil 16:)

Sayfa: 133

place, la place d'honneur, au roi et au pays de Haut-Égypte.

Sayfa 132

Horus'un inanılanlarından iki krallık ailesini ayıran kanlı anlaşmazlığı nasıl açıklayabiliriz? Delta'da, Libyalılar tarafından batıda ve Samiler tarafından Doğuda yapılan yeni işgaller nedeniyle ortaya çıkmış gibi gözükmektedir. Narmer levhası üzerinde, Asya tipli ve özellikle Sami tipli yenilmiş düşmanların bulunduğu tartışılmazdır (cf. boğa kral tarafından ayaklar altında ezilen adam, Cilt: VI, Sayfa: 161 ve şekil 9, Sayfa: 163). [sayfa 133] Ne yazık ki eksik ve krallık ismi olmayan Protohistorik bir levha, bize, kral-aslanın savaş alanında, ölüleri ve canlıları parçaladığını göstermektedir: Bu insanlar hiç şüphesiz ki Sami tipindedirler. Sahnenin üst tarafında, örülmüş yünden, Sami tipinde bir elbise giyen bir kişi ve eksik olduğu için okunmayan bir insan ismi gözükmektedir. Fakat yabancı ülkenin belirtici ovalini göstereceği açıktır. Bu kelime muhtemeldir ki Asyalıların temsil edecektir. Başka bir levhada (şekil: 29), levhanın ön yüzü bir akrep olarak temsil edilen kralı, bir aslanı, bir şahini veya birçok şahini, çiftçiler ordusu ve bir kalenin yıkılışı gösterilmektedir. Levhanın arka tarafında, zenginliklerin geçişi: Zeytin koruları arasında öküzler, eşekler, koyunlar [sayfa 134] Yukarı Mısır'ın kralı Scorpion (akrep) ve Narmer, işgalcileri bahdan gelen Libyalılardan ve doğudan gelen Samilerden temizlemek için Deltaya müdahale etmek zorunda kaldılar. Delta, her zaman, kendi fakirleri ve yakın komşuları tarafından, daha az ulaşılabilir durumdaki ve çöl kuşağı ile

korunan Vadiye nazararı daha fazla tehdit edilmiştir. Belki de, Bouto kralları bile, bazen komşuları ile anlaşma yapmışlardır. Zira piramidlerin metinleri, "Aşağı Mısırın Buto'da bulunan kralları" düşman kabul edildiği bir zamanın hatırasından bahsetmektedirler. Acaba bunun için mi, krallık hanedanlarının kökeni ve beşiği, fakat yabancılar tarafından kirletilmiş delta, bundan sonra Yukarı Mısır'ın krallarının kontrolüne geçmiş ve protokolde bile önceliği Vadiye bırakmıştır? Delta'nın Hierakonpolis kralları tarafından fethi, aslında, hanedan geleneğinde silinemez bir hatıra bırakmıştır: Krallık lâkapları, idari formüller her zaman (daha sonra belirtilecek olan nadir Dönemler hariç), (sayfa 135) birinci sırayı, şeref makamını, Yukarı Mısır kralına ve ülkesine bırakmıştır.

Sayfa: 136

ROIS DES 1re ET 2de DYNASTIES THINITES (1).

MONUMENTS		LISTES ROYALES	MANÉTHON	DATES APPROXIMATIVES
Nom d'Horus.	Nom de roi.			
Abd.	= Ménès.	Ménès.	1. Ménès.	3345.
Kheut.	= Ka (P).	Ahoté I.	2. Ahoté I.	
		Ahoté II.	Ahoté (d'ao. Khoté'ar).	
		Ahoté III.	3. Kerkheut.	
Zet.			4. Ouséphés.	
Den.	= Hésépt.	Hésépt.	5. Ouséphés.	
Anzib.	= Merhépén.	Merhépén.	6. Méthén.	
Smerkhét.	= Samson.	Samson.	7. Sémpépté.	
Qa.	= Sen.	Qebéon.	8. Oubien'hes.	
		Sioumter.		

Sayfa 136

I. VE II. THINETSİ HANEDANLARININ KRALLARI

ANITLAR	KRALLIK LİSTELERİ	MANETHON	YAKLAŞIK TARİHLER
Horus Adı	Kralın Adı		1. hanedan.
8 Thinët kralı			
Aha	Menes	Menes	1. Menes.
Khent	Ka (?)	Atoti I.	2. Athothis.
		Atoti II.	Athotes (Eratosthenes'e göre)
		Atoti III.	
Smerkhet	Samsou	Samsou	7. Semempses.

Sayfa:137

Les deux successeurs de

Sayfa:138

Peribsen reviennent à Horus, mais, à la fin de la IIe dynastie, le roi Khâksekhemoui (dont le nom parlant signifie « les Deux Puissants se lèvent ») met en avant de son nom un faucon et un lévrier, c'est-à-dire Horus et Seth (cf. fig. 20) ; il insère aussi, après son nom, une épithète significative : « les deux dieux s'unissent en lui » (1). Les adorateurs de Seth durent cependant, par la suite, tenir compte des susceptibilités des adorateurs d'Osiris. Le nom Seth disparut du protocole, et fut remplacé par celui de *Noub(t)*, dont nous expliquerons la genèse au chapitre suivant. Toutefois le souvenir de Seth, roi de la Haute-Égypte, ancêtre royal qui s'est incarné et qui revit dans la lignée des Pharaons, ne se perdit jamais. A l'époque classique, la reine s'appellera « celle qui voit Horus et Seth », c'est-à-dire le roi en qui s'incarnait

Sayfa: 138

l'un et l'autre de ces dieux. A toutes les époques, nous voyons sur les murs des temples Seti Noubti, dieu des pays étrangers, amener au roi les étrangers captifs, et participer, comme dieu égyptien, aux cérémonies du couronnement royal.

Sayfa 137-138

Peribsen'in iki takipçisi Horus'a geldiler, fakat, II. Hanedan'ın sonunda, Kral Khaksekhemoui (söz konusu isim "iki kuvvetli kişi kalkıyor" anlamına gelmektedir) isminin önüne bir şahin ve bir tazi, yani Horus ve Seth'i (cf. Şekil. 20) koymuştur. İsminden sonra da, "iki tann onda bir araya geldiler" anlamına gelen bir sıfat yerleştirmiştir. Bundan sonra Seth'in inanılan, Osiris'in inanılanın hassasiyetlerini göz önünde tutmuşlardır. Seth ismi protokolden silinmiş ve yerini, kökenini bir sonraki bölümde açıklayacağımız Noub (ti) adı almıştır. Bununla birlikte Yukarı Mısır kralı, krallık atası Seth'in hatırası, yeniden doğmuş ve Firavunların soyunda yeniden yaşamış, hiçbir zaman kaybolmamıştır. Klasik devirde, kraliçe Horus'u ve Seth'i gören' olarak adlandırılacak, bu da kralın bu iki tanrının yaşayan şekli olduğu anlamına gelmektedir. Bütün Dönemlerde, mabedlerin duvarlarında, yabancı ülkelerin tanrısı Seth Noubti'yi, krala yakalanan yabancıları getirirken ve Mısır tanrısı olarak, krallık taç giyme törenlerine katırken görürüz.

Sayfa: 139

Il n'est pas un héritier spirituel, un représentant symbolique de la race divine, mais le véritable descendant, et l'incarnation de ces divins ancêtres. Le sculpteur thinite est si pénétré de cette « vérité » qu'il l'exprime

Sayfa: 139

sous forme matérielle : le nom royal d'Horus, inscrit dans le plan du palais surmonté du faucon, est porté dans les deux bras du Ka; or ce Ka, c'est le génie de la race, c'est la substance divine (fig. 31). Les théologiens diront plus tard : « le roi c'est le Ka », ou : « c'est Râ incarné ».

Sayfa 139

Horus, manevi bir miras bırakan ve kutsal ırkın sembolik bir temsilcisi değil, fakat bu kutsal ataların muhteşem mirasçısı ve bedenlenmiş devamı idi. Thinit heykeltıraş, bu "gerçekliğe" o kadar dalmıştı ki onu maddi olarak da ifade etti: Asıl Horus ismi, şahinin üstüne monte edilmiş saray plânına işlenmişti ve Ka'nın iki kolu arasında taşınıyordu veya bu Ka, ırkın ruhu idi, kutsal madde idi (şekil 31). Teologlar daha sonra: "Kral Ka'dır" veya: "Bu yeniden bedenlenmiş Ra'dır" diyeceklerdir.

Sayfa: 140

Fig. 31. — Les
titres naout
bât et nobt
du roi Qa.

Sayfa 140

Şekil. 31. Kral Ka'nın nsout biti ve nebti ünvanları.

Sayfa : 141

Aussi la royauté de Ménès réalise-t-elle une synthèse hardie et un choix médité : comme patrons et précurseurs divins, on a conservé les grands dieux cosmiques, le couple, inséparable dans la nature, d'Horus et Seth, les déesses des capitales, quelques emblèmes de Haute et de Basse-Égypte.

Pareille synthèse suppose que les rois thinites ont dû absorber leurs rivaux et les réduire à la totale impuissance. Les textes des Pyramides nous ont laissé un tableau saisissant de ce qu'était une « conquête » à l'époque protohistorique ;

Sayfa 141

Aynı şekilde Menes'in krallığı cesur bir sentez ve düşünceli bir tercih gerçekleştirecek; patron ve kutsal yolgöstericiler olarak, büyük kozmik tanrılar, tabiat olarak ayrılmaz çift Horus ve Seth, başşehirlerin tanrıçaları, Yukarı ve Aşağı Mısır'ın bazı amblemleri muhafaza edilmiştir.

Benzer sentez, Thinite krallığının rakiplerini absorbe etmek ve onları toplam bir güçsüzlüğe indirmek zorunda olduklarını öngörmektedir. Piramitlerin metinleri, bize protohistorik çağdaki bir fetihin ne olduğunu gösteren bir tablo sunmaktadır.

Sayfa : 143

1re

2^{de}

3^e

Khd nesut

Khd nht

Sma taoui

Pekhrer hainh

: Lever du roi du Sud.

: Lever du roi du Nord.

: Réunion des Deux-Terres.

: Procession autour du Mar (1)

Sayfa 143

1	Kha nsoul	:Güney kralının kalkışı.
2	Kha bitti	:Kuzey kralının kalkışı.
3	Pekhrer hainb:	Surlar etrafından geçiş.

Sayfa: 143

D'après

Manéthon, c'est Athothis, fils de Ménès, qui les construisit à Memphis : *τὰ ἐν Μίψυ: βασιλῆς*; selon Hérodote et Diodore (2), Ménès lui-même fonda Memphis (le Mur Blanc).

Sayfa 143

Manethon'a göre, Menes'in oğlu Athothis, bunları Memhis'te inşa etmişti: Herodot ve Diodore'a göre, Menes, Memphis (Beyaz Duvar)'ı kurmuştu.

Sayfa: 155

Signalons, pour finir, ce trait essentiel, La possession du trône par Ménès et ses successeurs se fonde non seulement sur l'héritage divin, sur la conquête, sur la tradition politique, mais sur des principes qui relèvent de la magie, autant que du droit dynastique. Ménès, et chaque pharaon après lui, continue bien, en sa personne, ses ancêtres Horus et Osiris, mais aussi, il imite les grands faits de « l'histoire divine », avec des procédés, une méthode qui sont ceux des magiciens. Il a la prétention de s'identifier réellement, charnellement, à Horus, à Osiris en répétant leurs actes traditionnels : lever, réunion des deux terres, érection du zed. Avec la même assurance

Sayfa: 155

qu'un magicien, conjurant un serpent, lui oppose une formule et déclare : « Tombes! Sois renversé! Je suis Râ » (1), le roi proclame qu'il est Horus, qu'il est Osiris et impose à la crédulité humaine son identité absolue avec les dieux. Les cérémonies du couronnement et du Sed doivent à leur anti-quité démesurée ce caractère impératif et rituel. Elles mêlent une opération de magie imitative à une cérémonie religieuse et politique (2).

Sayfa 155

Bitmek için, bu temel çizgiye işaret edelim. Tahta, Menes ve takipçileri tarafından sahip olunması, sadece kutsal miras, fetih, politik gelenek üzerine dayanmamakta, fakat hanedan geleneğine olduğu kadar, büyüden gelen prensiplere de dayanmaktadır. Menes ve ondan sonra gelen her Firavun, kendi şahsında, ataları Horus ve Osiris'i devam ettirmiş, fakat aynı zamanda, "kutsal tarih"in büyük olaylarını, büyücülerin metodu olan işlemlerle taklit etmiştir. Burada Horus'a, Osiris'e onların geleneksel eylemlerini taklit ederek onların yerine gerçekten geçmek istenmektedir: Kalkmak, iki ülkenin birleştirilmesi, zed'in dikilmesi işlemleri tekrarlanmaktadır. Bir yılını kovan bir büyücünün güveniyle, ona karşı bir formül uygular ve: "Düş ! Ters dön ! Ben Ra'yım" der. Kral, kendisinin Horus olduğunu, Osiris olduğunu iddia eder ve basit beşeriyete, tanrılarla ilgili kesin kimliğini empoze eder. Taç giyme seremonileri ve Sed seremonileri, bu zorlayıcı ve geleneksel karakterlerini, ölçülmemiş eskiliklerine borçludurlar. Bunlar, taklitçi bir büyüü dini ve siyasi bir seremoniye katmaktadır.

Sayfa: 156

la construction de grandes barques divines; rarement des faits de guerre : la campagne où le roi a « frappé les Troglodytes », ou les Orientaux (2). Certains événements reviennent périodiquement : tous les deux ans, en l'honneur d'Horus, une fête dénommée « le Service d'Horus », *Shema-Hor*, ce qui montre bien la volonté de rattacher la dynastie aux *Shem-sou-Hor*.

Sayfa 156

Her kralın hayatındaki, yıla adını veren olaylar haline gelen olaylar şunlardır: kraliyet taç giyme bayramları, Sed bayramları, krallığın ve Anubis, Oupouat, Sed, Min, Herishet, Mafedet'in yaş günleri, Sokaris'e övgü, Apis yansı, su aygırı avı, mabeflerin, sarayların, kalelerin kuruluşu, kutsal büyük teknelerin yapılışı, nadiren savaş olayları; kralın "troglodyte"leri veya Doğululan vurduğu kampanya". Bazı olaylar dönemsel olarak gelmektedir: İki sene-de bir, Horus'un şerefine, "Horus hizmeti" isimli bayram, Shems-Hor, hanedanı Shemsou-Hor'a bağlamak isteğini gösteren bayram.

Sayfa: 158

Autour du roi gravite un personnel de cour. Il y a des « princes » (*hah-d*), au sens étymologique: des « premiers », qui ne sont pas fils de roi.

* Okunamadı.

Sayfa 158

Kralın etrafında, bir meclis personeli dönenirdi. Etimolojik anlamda "prensler" (hati-a) vardı: kralın oğlu olmayan birinciler...

Sayfa : 158

* * *
* * *
* * *
* * *
* * *
* * *

« Mur Blanc » est la ville du couronnement, où le roi réside pour ses « fêtes » et le « Sed » ; mais les rois thinites devaient avoir leur palais individuel, grand édifice rectangulaire à double porte (du Sud et du Nord) près de Thinis, puisqu'on y a retrouvé leurs tombeaux. Ce palais s'appelle la « maison » par excellence, puis la « grande maison » (per da), la « double

*Yer
** Set
*** Yer
**** Per
***** Perya

Sayfa : 159

grande maison » ; ce nom, à l'époque memphite, désignera le roi lui-même ; de là vient notre mot *Pharaon*.

Sayfa 158-159

"Beyaz duvar", kralın "kalkışın" ve "sedleri" için ikamet ettiği taş giyme şehriydi. Fakat Thinit krallar, mezarlarını da burada bulduğumuz için, çift kapılı (güney ve kuzeyde olmak üzere) dik-dörtgen büyük şahsi saraylara sahip olmak zorundaydılar. Bu saray, önceleri mükemmel bir şekilde "ev", daha sonra "büyük ev" (per da), "çift büyük ev" olarak adlandırıldı. Memphis'liler zamanındaki bu isim, kralın bizzat kendisini tanımlıyordu, Firavun kelimesi de buradan çıktı.

Sayfa: 161

Quelques faits significatifs indiquent que la propriété et les métiers sont partiellement libres encore, mais que le contrôle royal s'exerce sur eux, et deviendra de plus en plus exigeant et efficace. Depuis la IIe dynastie, le roi institue, tous les deux ans, un recensement (*tenouf*) des biens immobiliers (champs) et mobiliers (évalués en or).

Sayfa 161

Karakteristik bazı özellikler, mülkiyet ve mesleklerin hâlâ kısmen serbest olduğunu göstermekte, fakat üzerlerinde krallık kontrolü vardı ve giderek daha sıkı ve etkili oluyordu. II. Hanedan-dan itibaren, kral müesseseseleşti, iki senede bir, gayrimenkullerin (araziler) ve menkullerin (altın olarak değerlendirilen) bir sayımı.

Sayfa: 162

Les deux faits essentiels du règne sont donc : la fête dynastique et l'établissement du budget pour deux ans. Nous ne pouvons, en effet, attribuer d'autre caractère au *tenouf* : c'est une évaluation des fortunes privées, en vue d'établir l'assiette des impôts et corvées dus au roi. De même, la notation des crues permettait de calculer, chaque année, le rendement variable des terrains et l'échelle mobile des redevances. Il semble résulter de ces faits qu'une partie considérable des champs restait propriété libre aux mains des habitants, et que l'or (en lingots, poudre, anneaux, bijoux) représentait la fortune mobilière, produit des métiers et du commerce, librement exercés dans les villes (1).

Sayfa 162

Devrin iki temel olayı şunlardır: Hanedan bayramı ve iki sene için bütçe oluşturulması. Aslında tenouf'ya başka karakterler yükleyemeyiz: Bu, krata ödenen vergilerin ve hizmetlerin bir toplamının oluşturulması için, özel servetlerin bir değerlendirilmesidir. Aynı şekilde, suların yükselmesinin de not edilmesi, her sene, arazilerin veriminin değişkenliğini ve ödemelerin hareketli ölçeğini hesaplamamıza imkân sağlar. Bu olaylardan, arazilerin önemli bir kısmının, ve menkul zenginliği temsil eden altın (çubuk, toz, halka, mücevher) ve şehirlerde serbestçe icra edilen mesleklerin ve ticaretin ürününün yöre sakinlerinin serbest ellerinde bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Sayfa: 164

Deja la fête Sed, par ses rites osi-

Sayfa: 165

LA MONARCHIE TRINITE

165

riens, rendait au roi vivant la jeunesse; ces mêmes rites, appliqués au cadavre, le ranimeraient, comme ils avaient ranimé Osiris, pour toute l'éternité. Dans l'autre monde, auprès d'Osiris, Pharaon jouerait le rôle d'ancêtre et protecteur du roi régnant, à l'exemple d'Osiris qui, selon la tradition, avait tait de même pour Horus, fils d'Isis, lorsque celui-ci lui avait succédé sur le trône (1).

Sayfa 164-165

Zaten Sed bayramı, Osiris gelenekleriyle, yaşayan krata gençliği vermişti. Aynı gelenekler, kadavraya uygulandığında, onu Osiris'e bütün sonsuzluk için yeniden hayat verdiği gibi canlan-

dimişti. Diğer dünyada, Osiris'in yanında, Firavun, hüküm süren kralın atası ve koruyucusu rolünü oynuyordu, geleneğe göre, aynı şeyi, Osiris, tahta çıkacağı zaman, Isis'in oğlu Horus için yapmış.

Sayfa: 166

Si le défunt a eu quelque ennemi, qu'il se rassure : son fils le protège et le venge (nez): « Dresse-toi, vois, écoute, ce que ton fils a fait pour toi: il frappe qui t'a frappé »..., car « le fils venge son père » (4).

Avec Adolf Rusch, qui a signalé ces textes, nous discernons là un rituel préosirien; les Memphites le remanieront pour l'adapter à la révélation osirienne, au moyen d'interpolations très apparentes (5).

Il est vraisemblable que de pareils rites remontent à l'époque thinite: nous saisissons là un culte familial individuel, non

Sayfa: 167

inféodé à un dieu funéraire, encore dégagé de toute influence sacerdotale. Mais, à notre avis, l'intérêt de ces passages dépasse le point de vue strictement religieux; ils nous donnent un regard sur la société égyptienne, à l'époque où le clan s'est morcelé en familles, groupées sous l'autorité du père (1).

Sayfa 166

Eğer ölü, birkaç düşmana sahipse, garanti altındadır: oğlu onu korur ve intikamını alır (nez): "Yerinde doğrul, gör, dinle, oğlunun senin için yaptığını: sana vurana vurdu"..., zira "oğul babasının intikamını alır".

Bu metinleri işaret eden Adlf Rusch'la birlikte, burada bir Osiris öncesi davranışı belirliyoruz, Memphistiler bunu Osirien söylemi kabul etmek için gayet belirli kaydırmalarla bunu değiştireceklerdir...

Benzeri geleneklerin thinite Döneme kadar çıkması gayet mümkün gibi gözükmemektedir: burada, bir ölüm tanrısına bağlanmayan, papaz tipi ferdî bir aile inancı görüyoruz.

[sayfa 167] Fakat bizim fikrimize göre, bu geçişlerin katkısı, sıkı sıkıya dinsel bir görüş açısından da ötededir. Bu geçişler bize klânın, baba otoritesi altında gruplanarak, ailelere bölündüğü Dönemdeki Mısır toplumu hakkında bilgi vermektedir...

Sayfa: 167

A la fin d'une de ces formules, après que le mort a reçu l'offrande des champs labourés par son fils, on lui dit: « O Maître de la Maison (neb per), la main est sur les biens! » (2).

Une autre conclusion à tirer de ces textes, c'est qu'à l'époque prémemphite, pour une partie de la population, la propriété familiale existe et n'a point encore été absorbée par le domaine du Pharaon: nous l'avions déjà déduite de l'examen des documents administratifs (3).

Sayfa 167

Bu formüllerin birinin sonunda, ölü, oğlu tarafından işlenmiş tarlalardan birini başış olarak aldığında, ona: "Ey evin Efendisi (neb per), elin mallarının üzerindedir."

Bu metinlerden çıkarılacak başka bir sonuç, prememphite (Memphis) öncesi Dönememde, nüfusun bir kısmı için, aile mülkiyetinin mevcut olduğu ve Firavun Dönemi tarafından henüz hiç de absorbe edilmemiş olduğudur. Bu sonucu zaten, idari belgelerin incelenmesinden çıkarmıştık.

Sayfa: 175

L'influence de Râ sur la personnalité morale du pharaon se montre ici despotique. Râ prend la moitié du titre d'Horus; il modifie le sens du titre Hor-Noubti; il impose un nouveau nom de couronnement, fait mentionner sa paternité vis-à-vis du pharaon et enlôt les deux noms dans le sceau de son règne céleste. Ainsi, depuis la Ve dynastie, le Soleil d'Héliopolis, de même qu'il domine le monde physique, en Égypte plus qu'ailleurs, devient le chef du monde spirituel et le patron des Pharaons.

Sayfa 175

Ra'nın Firavun üzerindeki manevî etkisi, burada despotik olarak görülmektedir. Ra, Horus'un ünvanının yansıını alması, bu lakabı Hor-Noubti'ye doğru değiştirmiş, yeni bir taç giyme ismi enpoze etmiş, Firavunla yüz yüze akrabalığını vurgulamış ve her iki ismi, kutsal Döneminin mühründe bir araya getirmiştir. Aynı şekilde, V. Hanedan'dan itibaren, Heliopolis'in Güneşi, bütün fiziki dünyayı yönettiği gibi, daha sonra manevî dünyanın da şefi ve Firavunların patronu olmuştur.

Sayfa: 177

Ce fut une idée générale des théologiens d'Héliopolis que d'adopter comme patron de leur ville ce soleil Râ, universellement adoré, simple à comprendre; ils ne repoussèrent aucune des figures diverses que la superstition populaire avait données au soleil: veau, faucon, scarabée ou enfant de forme humaine, Râ se prêtait à tous les développements poétiques ou spéculatifs.

Sayfa 177

Heliopolis'in teologları için, şehirlerine patron olarak, evrensel olarak inanılan, basit bir şekilde anlaşılabilen, bu Ra Güneş'i seçmeleri dâhiyane bir fikir olmuştur ve güneşe ithaf edilen batıl inançlarla farkı; dana, şahin, pislikböceği veya insan biçimli çocuk gibi diğer şekillerin hiçbirisini reddetmediler. Ra, şirsel veya spekülatif bütün gelişmeleri kabul ediyordu.

Sayfa: 179

Les théologiens d'Héliopolis firent donc bon accueil à Osiris et à toutes ses prérogatives. Avec sa légende, avec ses rites spéciaux, sa qualité de roi mort et ressuscité, Osiris entra dans l'Ennéade. On raccorda son rôle le mieux possible avec celui de Râ : ce fut par l'ordre de Râ qu'Osiris assassiné avait été ressuscité par Anubis (3), Thot et Isis, et ce fut le tribunal d'Héliopolis qui proclama le bon droit d'Osiris, justifié (*madou*) des accusations portées contre lui par Seth (4).

Sayfa 179

Heliopolis'in din adamları, Osiris'e ve bütün haklarına yüksek saygı gösterdiler. Efsanesiyle, özel gelenekleriyle, ölmüş ve yeniden doğmuş kral olmasıyla, Osiris dokuzlama listesine girmiştir. Rolü, mümkün olduğu kadar Ra'nın rolü ile bağdaştırılmıştır. Bu da, öldürülmüş olan Osiris'in, Ra'nın emri ile Anubis, Thot ve Isis tarafından canlandırılması ile olmuştur ve bunun sonucunda Osiris'in haklarını kabul eden Heliopolis Meclisi, ona karşı Seth tarafından sunulan suçlamaları da doğrulamıştır.

Sayfa : 180

Les théologiens d'Héliopolis ont donc réalisé sur le terrain religieux, au profit de Râ, une synthèse parallèle à celle que les rois thinites avaient menée à bien, sur le terrain politique, au profit d'Horus et à leur propre avantage. Or, en Égypte, société essentiellement religieuse, les dieux gouvernent les rois comme les hommes : donc, la victoire des théologiens signifie victoire politique (3). À pareille situation, l'histoire constate, le plus souvent, même issue : les dieux d'Héliopolis, c'est-à-dire réels prêtres, finiront par confisquer la royauté. Il semble bien que cette confiscation se soit produite effectivement au début de la Ve dynastie.

Sayfa 180

Heliopolis teologları, Ra'nın lehine, Thinit krallannın, siyasi alanda, Horus lehine ve kendi öz çıkarlarına yaptıkları paralel bir sentezi gerçekleştirmişlerdir. Veya Mısır'da, toplum esasen dinseldi, tanrılar, kralları insanlar gibi yönetiyordu: Öyleyse, teologların zaferi, politik zafer anlamına gelmektedir. Benzer durumda, tarih, sıklıkla aynı konuyla karşılaşmaktadır: Heliopolis tanrıları, yani din adamları, sonunda krallığı ele geçireceklerdi. Bu ele geçirme tam olarak V. Hanedan'ın başlarında gerçekleşmiş gibi gözükmektedir.

Sayfa : 181

Râ lui-même veille sur l'accouchement de la mère et la naissance des enfants : chacun d'eux naquit sous les traits « d'un enfant vigoureux, aux membres d'or », déjà marqué de la couleur solaire. De telles légendes sont souvent un résidu d'histoire, de souvenirs réels, mais déformés. Il est possible qu'ici encore l'imagination populaire ait brodé sur des faits authentiques (2) ; elle a poétisé un événement frappant, préparé

Sayfa: 181

de longue date par la synthèse héliopolitaine de l'Énéade et par la mainmise des théologiens sur la titulature des rois : la conquête de la royauté par le fils d'un grand-prêtre de Râ.

Sayfa 181

Ra'nın bizzat kendisi, annenin gebeliğini ve çocuğun doğumunu korur: Çocukların her biri, daha önce güneş rengiyle işaretlenmiş "altın kol ve bacaklara sahip gülbüz bir çocuk" sözleri ile doğar. Bu tip efsaneler, her zaman bir tarihin kalıntısına, gerçek hatıralara, fakat deforme edilmiş bir şekilde sahiptir. Burada, popüler düşüncenin otantik olayları süslemesi mümkündür ve uzun zaman önce dokuzlamanın ve teologların kralının mülkiyeti üzerine etkoymasının güneş sentezi tarafından hazırlanan vurucu bir olayı şişletmiştir: Kralın fethi, Ra'nın bir başkaltılığının oğlu tarafından gerçekleştirilmiştir.

Sayfa: 182

Les textes héliopolitains nous retracent les occupations de Râ, et ce tableau est applicable, trait pour trait, au roi terrestre, car, en Égypte comme ailleurs, les dieux sont faits à l'image idéalisée des hommes (1).

Le roi habite un château (*hes*) (2) qui prend une forme et des noms différents, selon qu'il est le palais de la Haute-Égypte (*perour*), ou le palais de la Basse-Égypte (*per neser*) (3); réunis, les deux palais sont les deux régions (*iteri*) (4) du ciel ou de la terre; ils symbolisent les Deux Égyptes, sur lesquelles le roi domine. Devant le palais, se dressent de grands mâts

Sayfa: 182

(*senout*) (5), parfois des obélisques (6). Une avenue conduit aux portes; des sphinx à têtes de bœufs ou de lions, rangés le long de l'avenue, montent la garde et « écartent les hommes » (7). Des portes solides, munies de verrous massifs, défendent l'entrée du palais et « écartent », elles aussi, le vulgaire (8); elles peuvent être décorées de protomes de taureaux, images du dieu Khonsou (9). Un nombreux personnel de gardiens, portiers, veilleurs, monte la garde (*sa*) autour du palais (10), qui s'appelle, d'ailleurs, « la maison » où se fait la garde « du roi » (*sé-p-sa*) (cf. p. 223).

Le roi est censé se lever (*khd*) à l'aurore, comme le soleil. Dès qu'il ouvre les yeux, les femmes du harem le saluent d'un chant de bon augure, accompagné de musique instrumentale: « Éveille-toi en paix, de même que les déesses des couronnes s'éveillent en paix; ton réveil est pacifique (11). »

Sayfa 182

Güneş dair metinler bize Ra'nın uğraşlarını yeniden çizerler ve bu tablo, yerlerin kralına her noktasıyla tam olarak uygulanabilir Zira Mısır'da da başka yerlerde olduğu gibi, tanrılar insanların idealleştirdiği bir görüntüye göre oluşurlar.

Kral, Yukarı Mısır'da veya Aşağı Mısır'da olmasına göre farklı isimler alan saraylarda (Yukarı Mısır'da *perour*, Aşağı Mısır'da *per nesor*) oturur, ikisi bir arada olarak, iki saray gök ve yer olmak üzere iki bölge (*İterf*) anlamına gelir. Kralın üzerinde hüküm sürdüğü iki Mısır'ı sembolize eder. Sarayın önünde büyük direkler (*senout*), bazen dikilitaşlar dikilir. Bir cadde sizi kapılara doğru götürür. Koç veya aslan kafak *spenksler* cadde boyunca sıralanmış olup, muhafızlık ederler ve insanları uzak tutarlar. Büyük ki-

litlele donanmış sağlam kapılar, sarayın girişini korurlar ve bunlar da "avamı" dışarı tutarlar. Boğa protome'ları ile ve tanrı Khonsou'nun resimleri ile süslü olabilirler. Yüksek sayıda koruyucu, kapı görevlisi, kademli görevli, sarayın (ki daha sonra "krala koruma sağlayan ev" olarak adlandırılmıştır) etrafında koruma görevi yaparlar.

Kral, güneş gibi şafakta kalkmayı kabul etmiştir. Gözlerini açtığı andan itibaren, haremde kadınlar onu enstrümantal müziğin eşliğindeki bir hayırlı günler doğuşu ile selâmlar: "Baş içinde uyan, taçların tannıcaları bile baş içinde uyanıyorlar, senin uyanman sakindir."

Sayfa: 182

Dans les

Sayfa: 183

temples, on réveille les dieux de même manière, si bien qu'au mot « matin » (*doua*), s'est associé le sens de salut matinal, adoration du matin, et *doua*, avec un déterminatif approprié, signifie « adorer ». Réveillé, le roi fait ses ablutions dans un refrigerium, salle de bains (*gebehout*), où ses serviteurs le baignent, le massent, l'essuient. On le compare au dieu Râ : celui-ci, à son lever, trouve, pour le servir, la fille d'Anubis, la déesse « Fraîcheur » (*gebehout*), avec ses quatre vases d'eau, dont elle « rafraîchit le cœur du dieu à son réveil » (1); après le bain, « Horus frotte les chairs de Râ, Thot frotte ses jambes ». Puis, bien lavé, bien propre, le roi met son vêtement divin (2) et prend son repas du matin (3).

Lorsque le moment est venu de remplir « sa grande fonction » royale, le roi entre dans son palais où il trouve son

Sayfa: 183

scribe particulier (celui de Ra s'appelle le dieu Ouneg) (4) et les autres scribes. Chacun d'eux s'assied devant son écritoire, muni de deux godets, pour l'encre noire et l'encre rouge, et devant des rouleaux de papyrus (5). Le roi prend connaissance des rapports, des lettres; il ouvre les papyrus scellés; il fait écrire, parfois écrit lui-même les réponses et « ordres royaux », les scelle de son grand sceau (6) et fait partir ses messagers (au ciel, ce sont les planètes « Infatigables ») (7). La comptabilité des recettes et des dépenses retient l'attention du roi : un scribe qui porte le Livre du Dieu (du roi) surveille les approvisionnements (kaou) (8) et communique les recensements des biens et du bétail (9). Dans la familiarité du roi vivent ses conseillers : c'est-à-dire ses fils, ses frères, ses petits-fils, ceux que le roi connaît (rekht), ses amis (amerou) (10), les « savants »

Sayfa: 184

de la maison de Vie, qu'il place à sa droite (1).

Sayfa 182-183-184

Tapınaklarda da tann aynı şekilde uyandırılmaktadır. Sabah selâmındaki "sabah" anlamına gelen (doua: dua) kelimesi, sabah selâmı, sabah duası anlamı ile birleşmiştir ve dua uygun bir belirleyici ile kullanıldığında "tapmak" anlamına gelmektedir. Uyandığı zaman, kral yıkanma işlemini bir serinleme mahallinde, bir banyo odasında (kubehut)'ta gerçekleştirir veya hizmetkârları onu yıkarlar, masaj yaparlar, kurularlar. Onu tann Ra ile karşılaştırabiliriz: Bu tann kalktığı zaman, hizmet etmek için Anubis'in kızı olan tannça "Serinlik", dört testi suyuyla bulur ve o da tannın kalbini, uyandığında serinletir. Banyodan sonra, "Horus Ra'nın ellerine masaj yapar, Tho'ta onun bacaklarını ovalar". Daha sonra, iyi yıkanmış, iyi bir şekilde temizlenmiş bir vaziyette, kral kutsal elbisesini giyer ve sabah kahvaltısını eder.

"Büyük krallık görevini yerine getirme" vakti geldiğinde, kral özel başkâtibinin ve diğer kâtiplerin bulunduğu sarayına girer (Ra'nın başkâtibinin adı Ouneg'di). Bunlardan her biri, biri siyah mürekkep, biri kırmızı mürekkep için olmak üzere iki hokkayla donanmış kendi yazı masasının arkasında ve papirüs rulolannın önünde oturmuştu. Kral, raporlardan mektuplardan haberdar olurdu. Mühürü papirüsleri açar ve yazdırırdı. Bazen, bizzat kendi cevapları ve "krallık emirlerini" yazar, onları kendi büyük mühürle mühürlerdi ve kuryeleri vasıtasıyla gönderirdi (gökte, bunlar "yorulmayan" gezegenlerdi). Reçete ve masrafların muhasebesi kralın dikkatini çekerd: Tanrı'nın kitabını (kralın kitabını) taşıyan bir başkâtip, mübayayı (kaou) takip eder ve malların ve hayvanların sayısını bildirir. Kralın yakınlarında, müşavirleri yaşar; bunlar sağ tarafına koyduğu oğulları, erkek kardeşleri, erkek torunları, kralın tanıdıkları (rekhi), arkadaşları (smerou), hayat evinin bilgileri.

Sayfa: 184

Commander, c'est « émettre des paroles » (ouzo medou) (4), dont on fait des « ordres royaux » (ouzo nsouf), c'est-à-dire des décrets, écrits sur tablettes ou papyrus, puis gravés sur des stèles (qui prennent elles-mêmes ce nom ouzo) (5). En ces paroles, le roi « dit le droit » (modf). De même que le Dmiurge a créé le monde et les êtres par son Verbe, de même le roi profère des paroles qui se réalisent : son commandement, une fois énoncé, engendre des faits, par l'exécution immédiate, par l'obéissance aveugle de ses sujets. C'est un compliment adressé à la personne royale que de proclamer : « tout ce qu'elle dit se réalise » (6). Le roi, en conséquence, « dit ce qui est, et fait devenir ce qui n'est pas encore » (7). S'il s'en tient au statu quo du monde, au moment où il parle, « il dit ce qui est, et ne dit pas ce qui n'est pas » (8).

Sayfa: 184

Suivant l'usage égyptien, cette faculté de commandement qui distingue le roi a été personnifiée en une divinité Hou, le dieu du commandement. « Ce qu'ordonne Hou » et « le com-

Sayfa: 185

mandement divin qu'ordonne Sa Majesté » (1) sont locutions qu'emploie le roi lui-même et qui signifient « l'ordre du roi ».

Jager, c'est « départager les paroles » (ouza medou), comme nous dirions : avoir une décision tranchante. « Voyez tous, le roi émet les paroles pour les hommes, et il tranche les paroles pour les (Dieux) vivants » (2), dit-on du roi mort, arrivé au ciel. Pour rendre la justice, le roi tient son audience à la porte du palais ou « devant le palais ». Il revêt sa coiffure royale, prend en mains le sceptre et le fouet, et il rend des arrêts. Au ciel même, le roi continue d'exercer sa grande fonction de juge et il « transmet aux hommes ses arrêts » (3).

Ces sentences, ces ordres du roi, constituent la Justice, le Vrai, *madé*, c'est-à-dire le Droit public. Il n'y a pas encore de codes de lois ; la parole du roi improvise le droit, au fur et à mesure des circonstances. Le Droit, c'est « ce que le roi aime » ; le contraire du droit est « ce que le roi déteste » (4) ;

Sayfa 184

Emretmek, bu "sözler yayınlamak" (ouzu medou) demektir, bu suretle "krallık emirleri" (ouzu nsout), yani tabletler veya papirüsler üzerine yazılmış, daha sonra mezarlar üzerine kazınmış hükümet kararnameleleri (bunlar da bu ouzu adını alırlar). Bu sözlerde, kral "doğruyu" söylemektedir (maat). Aynı şekilde tanrı dünyayı ve varlıkları kendi varlığıyla yaratmış, aynı şekilde kral gerçekleşen sözler ifade eder: Emir, bir kere verildiğinde, kolayları, derhal icra suretiyle başlatır, kullan ona körü körüne uyarlar. "Her dediği gerçekleşir" demek, krala yapılan bir ittifaktır. Buna

bağlı olarak, "kral olanı söyler, ve henüz olmayanı da oldurur". Dünyanın, konuştuğu andaki statükosuna bakarsak, "olanı söyler ve olmayanı söylemez" denebilir".

Mısırlıların kullanış tarzına göre, bu kumanda etme özelliği kralı, bir "Hou" kutsal kişisi olarak özelleştirmektedir. "Hou'nun emrettiği gibi" ve "Majestelerinin emrettiği kutsal emir" cümlecikleri, bizzat kralın kullandığı ve "kralın emri"ni temsil eden cümleciklerdir.

[sayfa 185] Karar vermek "sözlere karar vermektir" (ouza medou): "Actabilen bir karara sahip olmak" gibi. Öterek göğe çekilmiş tanrıdan geldiği söylenerek: "Görüyor musunuz, kral insanlar için sözler söyledi, ve yaşayan tanrılar için sözleri keskinleştirdi" denilmektedir. Adaleti yerine getirmek için, kral oturumunu, sarayın kapısında veya "sarayın önünde" yapmaktadır. Asil bir şekilde saçını yaptırır, eline asasını ve kamçısını alır ve kararlarını verir. Gökte bile, kral, büyük hakimlik görevini icra eder ve "kararlarını insanlara iletir"

Kralın bu kararları, bu emirleri, adaleti teşkil ederler. Gerçek, maat, yani Kamu hukuku demektir. Henüz bir kanunlar numaralaması yoktur, kralın sözü, şartlara göre hukuku doğaçlama bir şekilde yaratır. Hukuk, "Kralın sevgisidir", hukukun tersi ise, "kralın nefret ettiği"

Sayfa: 186

Dans l'emploi des heures du pharaon, les affaires militaires ne tiennent pas la plus grande place. Sans doute, le roi fonde des arsenaux, recrute des soldats et veille à leur instruction ; néanmoins Pharaon n'est un guerrier qu'en temps de guerre, sur le champ de bataille. Nous avons décrit, au tome VI, l'activité belliqueuse de certains conquérants en Nubie et en

Sayfa:186

Asie. En temps de paix, les monuments ne nous montrent pas le pharaon memphite inspectant ses troupes, ni les exerçant au combat.

Sayfa 186

Firavun'un saatlerinin kullanılmasında, askerî işler en büyük zamanı almaz. Hiç şüphesiz, kral silâhaneler yaratır, askerler istihdam eder ve onların yetiştirilmesi ile ilgilenir. Bununla birlikte Firavun, sadece savaş zamanı, muharebe meydanı üzerinde askerdir. VI. Ciltte, bazı fatihlerin savaş faaliyetlerinin Nubia'da ve Asya'da olduğunu söylemiştik. Baş zamanında, anıtlar bize Memphite Firavununu ne bu askerî birlikleri teftiş ederken, ne de onları savaşa hazırlarken hiç göstermemektedir.

Sayfa:186

Si l'un des rôles du pharaon est d'être chef des guerriers, sa dépendance vis-à-vis de Râ, depuis qu'il s'est transformé en fils de Râ, entraîne une certaine *diminutio capitis* : certes, c'est bien lui qui se bat toujours au premier rang et soutient le grand choc du combat, mais il avoue qu'il a été aidé, protégé par Râ et les autres dieux : le mérite de sa victoire revient à sa vaillance, mais aussi à l'aide divine.

Sayfa 186

Firavun'un rollerinden biri, savaşçıların şefi olmaksa, Ra'nın ağıluna dönüştüğünden beri Ra'ya karşı yüz yüze bağlılığı, belirli bir "diminutio capitis" (hareket azalması)'e sebep olmuş; bunun-

la birlikte, o her zaman birinci sırada savaşmış ve savaşın büyük şokunu üzerinde tutmuştur. Fakat Ra ve diğer tanrılar tarafından kendisine yardım edildiğine ve kendisinin korunduğuna emin olmuştur. Zaferinin kalitesi cesarefinden, fakat aynı zamanda kutsal yardımdan gelmektedir.

Sayfa: 187

Rappelons encore le dialogue si caractéristique entre Ramsès II et Amon-Râ, en pleine bataille de Kadesh (2). Cette invocation opportune, cet appel à l'aide divine nous éloigne singulièrement de la 1re dynastie, où le roi tout seul abat ses ennemis, les déchire, les foule aux pieds, en sa forme de faucon, de lion, de taureau. Depuis les temps memphites, le fils de Râ est plus préoccupé de justice que de guerre, de devoirs religieux que de gloire militaire.

Sayfa 187

Kadeş Meydan Savaşı'ndaki Ramses II ile Amon-Ra arasında geçen o çok karakteristik diyalogu hatırlayalım. Bu faydalı imdat çağrısı, bu kutsal yardım talebi, bizi tek başına, kralın tek başına düşmanlarını yendiği, onları şahin, aslan, boğa biçimleri ile parçaladığı, onları ayaklarının altında ezdiği, 1. Hanedan'dan uzaklaştırmaktadır. Memphite zamanından beri, Ra'nın oğlu, savaşta ziyade adaletle, askeri zaferden ziyade dini görevlerle meşgul oluyordu.

Sayfa: 190

Quand Sa Majesté s'ennuie, ou a besoin de se distraire de ses soucis, il fait venir ses magiciens et leur demande quelque

Sayfa: 191

Et l'un ou l'autre de proposer :
« Daigne Ta Majesté se faire armer une barque avec toutes les belles filles du harem royal. Le cœur de Ta Majesté s'allégera quand tu contempleras les beaux fourrés de ton lac, quand tu regarderas les belles campagnes qui le bordent et ses belles rives. Fais-moi apporter vingt rames d'ébène, garnies d'or ; qu'on amène aussi vingt femmes de celles qui ont beau corps, beaux seins, belle chevelure, et qui n'aient pas encore eu d'enfant ; puis qu'on apporte vingt résilles et qu'on les donne à ces femmes pour vêtement ! » On fit ce que Sa Majesté avait ordonné. Les femmes allaient et venaient, et le cœur de Sa Majesté se réjouissait à les voir voguer... (1). »

Sayfa 190-191

Majesteleri sıkıldığında, veya sıkıntılarından uzaklaşmak istediğinde, büyücülerini çağırır ve şunları teklif eder: "Majesteleri kütuf buyururlarsa, bir tekneyi krallık haremının bütün güzel kızları ile doldursunlar. Majesteleri, gölünün güzelliklerini, onu çevreleyen güzel kırları ve kızları ile doldursunlar. Majesteleri, gölünün güzelliklerini, onu çevreleyen güzel kırları ve gölün güzel kıyılarını seyrederken rahatlayacaklar. Bana yirmi abanoz kürek getirtilsin, altınla süslenmiş olsun, yirmi de güzel vücutlu, güzel göğüslü, güzel saçlı, ve daha çocuk doğurmamış kadın getirsinler, daha sonra da yirmi tane ağ getirsinler ve bu kadınlara elbise diye versinler" Majesteleri bunu emrederdi. Kadınlar gider ve geldirdi ve majestelerinin kalbi onları salınırken görür, yumuşardı.

Sayfa: 192

L' « offrande du roi » (*hetep nsout*) montre à quel point la culture du sol et l'élevage du bétail avaient multiplié les ressources alimentaires. Elle comporte un menu extrêmement riche et varié ; en quatorze cases sont rangés pains ou gâteaux ; puis, des oignons ; ensuite, dix morceaux de viande (bœuf, chèvre, antilope) ; cinq variétés de volailles (oies, canards) ; des galettes pour servir d'entremets. Les boissons comprennent deux sortes de lait, quatre de bière, une liqueur de figues fermentées, quatre crus de vins blancs et rouges. Des gâteaux introduisaient tous les légumes de l'année, les fruits frais ou en conserve.

Sayfa 192

"Kralın bağış" (*hetep nsout*), toprağın işlenmesinin ve hayvan yetiştirilmesinin gıda kaynaklarını hangi oranda geliştirdiğini göstermektedir. Son derece zengin ve çeşitliliğe sahip bir menü sunmaktadır. Ondört sandık içerisinde ekmek veya pastalar dizilmişti. Daha sonra, soğanlar, sonra, on parça et (sığır, keçi, antilop), beş çeşit kümes hayvanı (kazlar, ördekler), yemek aralann-da sunmak için pastalar. İki çeşit süt, dört çeşit bira, mayalanmış incirden yapılmış incir likörü, dört fıçı beyaz ve kırmızı şarap. Senenin bütün sebzelerini ihtiva eden pastalar, taze veya konserve meyveler.

Sayfa: 193

A ce point de vue, « l'offrande que donne le roi » (*hetep rdou nsout*) prend caractère d'institution sociale, et sert puissamment la politique de centralisation. Dieux et hommes deviennent des « nourris » ; leur vie physique et leur alimentation dépendent des largesses du chef.

Sayfa 193

Bu görüş açısından, "kralın verdiği başış" (helep rdou nsout) sosyal bir kurum haline gelir ve kuvvetli bir şekilde merkezileşmeye yarar. Tannlar ve insanlar "besli birimler" haline geldiler. Fizik hayatları ve beslenmeleri, şeflerin genişliğine bağlıdır.

Sayfa:194

De même qu'il n'y a plus qu'un seul chef, de même

Sayfa:195

il semble qu'il n'y ait plus en Égypte qu'un seul mort qui compte : c'est le pharaon. Ce cadavre royal, il faut le défendre, le faire revivre, assurer sa durée éternelle, car avec son sort se confond la destinée de toute la race, dans la lutte contre la mort.

La première étape, décrite par les textes, c'est d'assimiler le roi à Osiris, le dieu royal, assassiné et ressuscité. Puis les théologiens d'Héliopolis interviennent, au cours des IIIe et IVe dynasties. Du roi vivant, Horus, ils avaient fait un fils de Râ; du roi mort, Osiris, ils vont faire un dieu Râ (1). Les deux destinées, réservées au roi d'outre-tombe, destinée osirienne, destinée solaire, se mêlent, sans que la première soit annihilée par la seconde; elles aboutissent, sous la VIe dynastie (date où les textes héliopolitains sont gravés à Saqqarah, dans les caveaux des pyramides), à un compromis : le roi mort devient Râ, sans cesser d'être Osiris; en la personne du roi, Osiris monte au ciel et partage l'empire avec Râ (2).

Sayfa 194-195

Mısır'da bir tek şef olduğuna göre, saygı gören bir tane kadavra olacaktı, bu da Firavun'du. Bu asil kadavrayı korumak gerekiyordu, onun yaşatılması, sonsuza kadar dayanması gerekiyordu. Zira ancak onun çıkışıyla bütün bir ırkın ölümüne karşı kaderi birbiriyle kaşmıştı.

Metinlerle tanımlanmış birinci aşama, kralı Osiris'e, öldürülmüş ve yeniden canlanmış kral tanrıya bağlamak gerekiyordu. Daha sonra, Heliopolis'in teologları III. ve IV. Hanedanlar boyunca müdahale ettiler. Yaşayan kral Horus'dan, Ra'nın bir oğlunu yaptılar, ölü kral Osiris'den de bir Ra yaptılar. İki ikincisi tarafından iptal edilmeksizin, kabirdeki krala tahsis edilmiş kader, Osiris'in kaderi, güneş kaderi kaşmışlar, VI. Hanedan'da (Sakkara'da, heliopoliten metinlerin piramitlerin kabirlerine yazıldığı tarih) bir kompromi ile sonuçlanmışlardır: ölü kral, Osiris haline gelmeyi terketmeden Ra haline gelmiş, kralın şahsında, Osiris göğe çıkmış ve imparatorluğu Ra ile paylaşmıştır.

Sayfa: 202

Et cet effort, chaque roi l'exigeait, à son tour ! Alors, on prendra conscience de la puissance matérielle et de l'autorité morale du pharaon ; on pénétrera mieux la mentalité de ce peuple qui travaille au salut d'un seul homme, le maître dont la tutelle est peut-être despotique, mais se réclame de la justice, de la clairvoyance, de la bonté d'un dieu ; on comprendra quel respect religieux courbe tout un peuple devant le cadavre royal, vainqueur de la mort, grâce à Osiris, protecteur de son royaume par delà le trépas. Et on verra que la pyramide royale est un acte de foi.

Sayfa 202

Ve her kralın kendi adına talep ettiği bu gayret! Firavun'un maddî gücü ve manevî otoritesinin şuuruna varılacak ve bazen despotik olabilen, fakat adalet uyguladığını, öngörüşlülük uyguladığını, bir tanının iyliğini uyguladığını bildiren, bir tek insanın selâmeti için çalışan bu halkın mantığına daha iyi nüfuz edilecek, bütün bir halkın, bir asil kadavranın, ölümün galibinin önünde, Osiris'in sayesinde ölümün de ötesinde krallığının koruyucusu olan bir asil kadavra önünde nasıl eğildikleri daha iyi anlaşılacak ve asil piramidin bir gerçek olduğu görülecektir.

Sayfa : 206

La destinée solaire du roi mort, que les textes des pyramides de Saqqarah décrivent dans les plus grands détails, se résume en une phrase : le Pharaon a la certitude d'aller vivre au ciel, auprès de Râ.

Sayfa 206

Ölü kralın, Sakkara piramitlerinin bütün detayları ile tarif ettiği güneş kaderi, bir tek cümlede özetlenmektedir: " Firavun, göğe, Ra'nın yanına yaşamaya gideceğine iman ediyordu".

Sayfa : 211

Notons d'abord qu'il s'agit ici du roi et non de tous les hommes. A ce moment de l'histoire, il n'est pas question pour les hommes, qui ne sont pas des rois, d'un droit quelconque à la vie éternelle, auprès des dieux du ciel. C'est la condition physique et spirituelle du roi-dieu seulement qui est définie

Sayfa: 211

aux textes des Pyramides. Nous verrons, par la suite, que ce monopole royal de l'immortalité a été le point de départ d'une révolution sociale.

L'être complet, le dieu qu'est devenu le roi se compose d'un corps et d'un ka. Le corps *zel*, corps « éternel » à lui donné par les rites osiriens, est indestructible comme le fer, incorruptible ; c'est le corps des dieux (1).

Sayfa 211

Burada söz konusu olanın kral olduğunu, bütün insanların olmadığını belirtelim. Tarihin bu anında, kral olmayan, göğün tanrıları nezdinde sonsuz hayat için normal bir hakka sahip olan insanlar için bir mesele yoktur. Bu, Piramidlerin mefinlerinde sadece kral-tanrılar için tanımlanmış bir fizik ve manevi şarttır. Bununla ilgili olarak, bu ölümsüzlük tekelinin, bir sosyal gelişmenin hareket noktası olduğunu göreceğiz.

Tam bir varlık olmak için, kral olan tann, bir beden ve bir ka'dan oluşmaktadır. Zet bedeni, ona Osiris gelenekleri tarafından verilen "ölümsüz" beden, demir gibi tahrip edilemez, imha edilemez bir bedendir, bu tanrıların gövdesidir.

Sayfa: 216

Il n'est pas douteux que la magie *imitative* ne suffît plus à sauver le roi ; dès le début de la VIe dynastie, l'arrivée du roi au ciel était subordonnée à un jugement de ses actions devant le tribunal de Ka.

Le Soleil, chez tous les peuples orientaux, est le dieu *jus'e* par excellence, qui distribue équitablement sa lumière à tou qui met en fuite les monstres, et réproûve l'injustice et le mal.

Sayfa: 216

Or, les textes des Pyramides constatent: « On n'a rien trouvé de mal dans ce qu'a fait le roi N. Large est le sens de cette parole au regard de ta face, ô Râ! (1). » Le roi est un juste un justifié (*madou*), mais ce n'est pas seulement parce que le roi s'est présenté en Osiris qu'en le qualifie de justifié. Sans doute tout ce qui fut efficace pour Osiris l'est pour le roi ; par conséquent, le jugement rendu par le tribunal d'Héliopolis contre Seth en faveur d'Osiris, profite au roi qui est, lui aussi, un Osiris. Pourtant le roi ne se contente pas de cette justification « imitée », obtenue par l'identification magique de sa personne avec celle d'Osiris ; il entend obtenir une justification personnelle et motivée.

Sayfa 216

Taklit edici büyüünün, VI. Hanedan'ın başından beri kralı kurtarmaya yetmediği şüphesizdir. Kralın göğşe gelişi, ancak eylemlerinin Ra'nın mahkemesi önünde yargılanması ile olur.

Güneş, bütün doğu toplumlarında, ışığını herkese eşit olarak yayan, canavarları kışkırtan ve adaletsizlik ile kötülüğü cezalandıran adaleti mükemmel bir tanrıdır. Bu konuda Firavunların mektupları şunu belirtmektedir: "Kral N'in yaptıklarında kötü hiçbir şey bulunamamıştır. Bu sözün geniş anlamı, senin yaptıklarında kötü bir şey bulunamadığı anlamına gelmektedir, ey Ra !". Kral bir doğrudur ve bir doğrulanmıştır, fakat bu sadece kral, Osiris'e takdim edildiği için değildir. Hiç şüphesiz ki Osiris için doğru olan Kral için de doğrudur. Buna bağlı olarak, Heliopolis mahkemesi tarafından, Osiris'in lehine, Seth'e karşı verilen karardan, kendisi de bir Osiris olan kral da faydalandınır. Bununla birlikte, kral, kişiliğinin Osiris'in kişiliğiyle sihirli bir şekilde tanımlanması ile elde edilen bu "taklit edilmiş" anılamadan pek hoşlanmaz, o bir şahsî ve motive edilmiş anılanmayı elde etmeyi arzular.

Sayfa: 217

Oh! Dieux du Sud, du Nord, de l'Occid et, de l'Orient, défendez Ounas, car il a eu peur, lui-qu'il a'pris sés e avec la Hytse de la Double-Salle; (selon), cette urmas Dennout vous dévorera, elle brolera vos osseurs!... Mais voici qu'Ounas sort en ce jour; ce qu'il amène c'est la Justice (Makt) certes, avec lui, Ounas n'est pas donné à vos flammes, à dieux! (1).

Nous reviendrons, au Livre III, sur l'importance de ce texte longtemps méconnu, où se trouve la première version du fameux Jugement des morts, suivi d: châtimement contre le coupable. Insistons sur le fait qu'à cette époque le roi seul doit justifier ses actions devant les dieux; c'est que, seul parmi les hommes, il monte au ciel après la mort. Dès le IIIe millénaire avant Jésus-Christ, les Égyptiens faisaient de la Justice divine la farouche gardienne de l'immortalité.

Sayfa 217

Ey güneyin, kuzeyin, batının, doğunun tanrıları, Ounas'ı koruyunuz, zira Çift Salonun Sırtları ile birlikte olduğunda korkmuş. Aksi takdirde bu Dennout sizi parçalayacak, kalbinizi parçalayacak!... Fakat Ounas'ın buna rağmen bugün yaptığı şudur, bugün getirdiği sadece adalettir. Ounas sizin alevlerinize katkıda bulunmamıştır, Ey tanrılar!

Üçüncü kitaba, uzun zaman için iyi tanınmayan, ölümler için kararların ilk versiyonunun bulunduğu, suçlu için merhametin de bulunduğu bu metnin önemine döndük. Bu devirde, sadece kralın, hareketlerini tanrılar önünde savunabilmesi gerektiği, insanlar arasında sadece onun öldükten sonra göğe çıktığı gerçeği üzerinde ısrar ediyoruz. Milattan önce üçüncü yüzyıldan itibaren, Mısırlılar, kutsal adalet, ölümsüzlüğün vahşi gardiyanı yapmışlardır.

Sayfa: 218

Les processions du « service d'Horus » ne sont plus célébrées; c'est le culte de Râ qui absorbe l'esprit du roi; avec Râ, la justice triomphe, pour assurer l'ordre dans l'univers. Les valeurs morales commencent à s'élever, dans la pensée des hommes, à la même considération que la force physique, ou la richesse matérielle. Le roi est responsable devant Râ de sa conduite sur terre; encore quelques siècles, et la responsabilité du Pharaon va se poser vis-à-vis de son peuple: après la monarchie autocrate, s'ouvrira l'ère des revendications sociales.

Sayfa 218

"Horus'un hizmeti" defileleri artık kutlanmamakta olup, Ra dinî, kral ruhunu absorbe eder. Ra ile birlikte, adalet, dünyada düzeni sağlamak için zafer kazanır, fizikî güç veya maddî zenginlik anlayışıyla birlikte moral değerler de insanların düşüncelerinde yükselmeye başlar. Kral, birkaç yüzyıl daha dünyadaki yönetiminden dolayı Ra'ya karşı sorumlu olacaktır. Otokrat monarşiden sonra da, sosyal talepler devri gelecektir.

Sayfa: 219

CHAPITRE III

DÉCADENCE DE LA MONARCHIE MEMPHITE.
PÉRIODE FÉODALE. — RÉVOLUTION SOCIALE
(VIe A XIe DYNASTIES)

I

LA GENS ROYALE ET LE GOUVERNEMENT DE L'ÉGYPTE.

Sayfa : 219

Entre les dieux et les hommes, seul il est l'Intermédiaire, l'Intercesseur, celui qui connaît et célèbre les rites (*ir ikhet*), celui qui sait prier (*doua*) les dieux, celui auprès de qui résident « tous les secrets de la magie » (2).

Il en résulte, pratiquement, que le roi cumule toutes les fonctions suprêmes : prêtre, juge, chef d'armée. D'ailleurs le roi est devenu le propriétaire de tout le sol de l'Égypte. L'épreuve en est la transformation des « recensements » qui continuent à s'opérer tous les deux ans : sous les rois thinites, on recensait les champs et l'or, la propriété immobilière et la

fortune mobilière ; sous les rois de la IVe à la VIe dynastie, le recensement ne porte plus que sur le bétail, petit et gros

Sayfa 219

BÖLÜM III

MEPHITE MONARŞİSİNİN GERİLEMESİ

FEODAL DÖNEM - SOSYAL DEVRİM

(VI.'DAN XI. YE KADAR OLAN HANEDANLAR)

I

KRALIN ŞAHSİ VE MİSİR HÜKÜMETİ

Firavun, tanrılar ve insanlar arasında, sadece gelenekleri iyi bilen ve onlara saygı gösteren, tanrılara dua etmeyi bilen, "büyünün her türlü sırlarına başkanlık edenlere" yakın olan aracı ve müzakereci idi.

Pratik olarak, kral bütün üstün güçleri bir araya getirmişti: rahipti, hâkimdi, ordu komutanıydı. Daha sonra kral, Mısır'ın bütün yüzeyinin sahibi haline geldi. Bunun bir ispatı, iki yılda bir yapılan "sayımların" değişime uğramasıydı. Thinite krallar zamanında araziler ve altın, gayrimenkul mülkiyet ve menkul servet sayılırdı IV. den VI.'ya kadar olan hanedanlarda, sayım sadece büyük ve küçükbaş hayvanları kapsadı.

Sayfa:221

Ainsi le Pharaon conserve la propriété éminente de la terre. Dès lors, la première hypothèse envisagée nous paraît admissible : le dénombrement réduit au bétail indiquerait que la terre n'est plus recensée parce qu'elle appartient tout entière au Pharaon. Cette propriété éminente du sol, dans l'Égypte entière, s'accorde au mieux avec la théorie de la royauté, divine et autocrate, que les textes des Pyramides nous ont fait connaître.

Sayfa 221

Aynı şekilde, Firavun toprağın nihai sahipliğini de muhafaza etmektedir. Bundan dolayı, karşılaşılan ilk hipotez bize daha uygun gibi gelmektedir. Sadece hayvanlara indirgenen sayım, toprağın artık sayılmadığını, zira artık tamamıyla Firavun'a ait olduğunu göstermektedir. Piramitlerdeki metinlerin bize bildirdiği kadarıyla, bütün bir Mısır'da, toprağın nihai mülkiyeti, kutsal ve otokrat krallık teorisi ile çok iyi bir şekilde uyumaktadır.

Sayfa:227

II

LES PRIVILÉGIÉS INAKHOU.

Les parents du roi, les courtisans, les fonctionnaires de haut rang jouissent, nous l'avons vu, de privilèges que chacun d'eux définit en disant : « Je suis l'inakhou du roi. » Ce mot n'a pas, à notre avis, le sens vague de *dignitaire* qu'on lui attribue.

Sayfa 227

II

IMAKHOU'LARIN AYRICALIKLARI

Kralın ebeveyni, yardımcılar, ve yüksek düzeyli memurların her biri ben kralın **Imakhou'suyum** diyerek belirlenmiş ayrıcalıklardan yararlanırlar. Bu kelime, bizim fikrimize göre, kendisine verilen belirsiz, "otorite" anlamına gelmemektedir.

Sayfa: 231

Le roi révèle donc a son entourage les rites de « l'ouverture de la bouche » et de la « spiritualisation » (*sakh*) qui feront revivre la momie et la statue comme corps éternel (*zet*), désormais pénétré par le *Ka*, par l'Esprit *Akh*, et par l'âme *Ba* (3).

Sayfa 231

Kral, mumyayı ve heykeli, bundan sonra *Akh*'in ruhu ve *Ba* tarafından temsil edilen *Ka* tarafından aşılmış olsa da, ölümsüz beden (*Zet*) gibi devam ettirebilmek için çevresine "ağızdan çıkan" ve "ruh haline gelme" geleneklerini anlatır.

Sayfa: 232

Jusqu'au début de la VIe dynastie, son séjour sera sous terre dans la « divine région inférieure », alors que le roi s'en est déjà dégagé pour habiter une demeure céleste. Les formules des tombeaux (que nous appelons improprement le *proscynème*, de l'expression grecque la « prière à genoux »), au début des dynasties memphites, nous montrent que l'*Imakhou* reçoit du roi deux faveurs, groupées dans la formule

Sayfa : 232

bipartite (1) :

1. <i>Offrande que donne le roi.</i>	Qu'il soit enseveli dans le <i>maest-neter</i> .
2. <i>Offrande que donne Anubis.</i>	Que la voix sorte pour lui (offrandes) dans toutes les fêtes de la nécropole.

Sous la Ve dynastie, le roi accorde une troisième faveur à ses *imakhou* : c'est de pouvoir quitter le tombeau pour se rendre auprès d'Osiris, dieu des morts terrestres.

Sayfa 232

VI. hanedan'ın başlangıcına kadar, ölü, toprağın altında "kutsal alt bölge"ye gönderiliyordu. Kral ise, kutsal bir hayat sürmek için buradan çıkmıştı. Kabirlerin formülleri (hatalı olarak Yunanca "dizüstü ibadet" kelimesinden kaynaklanarak *proscyneme* olarak adlandırıyoruz). Memphit hanedanlarının başında, bize *Imakhou*'nun, kraldan, iki kısımlı formüle gruplanan iki ayrıcalık aldığını bildirmektedir:

1. Kral'ın verdiği bağış: *Khert-neter*'e gömülecektir.
2. *Anubis*'in verdiği bağış: Bütün mezarlık bayramlarında onun için dua edilecektir.

V. Hanedan'da, kral *Imakhou*'larına üçüncü bir bağışta bulundu: Bu, karada ölenlerin tanrısı *Osiris*'in yanına gitmek için kabri terketme imkânıdır.

Sayfa : 233

En dehors des

titres de fonctions sacerdotales, et des formules par lesquelles le roi fonde tel service d'offrandes, pour tel défunt, auprès

Sayfa: 233

Fig. 52. — Les Nils apportent papyrus, lotus, aliments solides et liquides (Abydos).

d'Anubis, d'Osiris, de Geb (tous dieux de la terre), — jamais les dieux ne sont nommés, ni figurés, dans les tombeaux de cette époque. « Quand on entre dans un tombeau de l'Ancien Empire, écrit Mariette, — qui, le premier, a mis à jour les mastabas, — ce qui dès l'abord fixe l'attention et donne sa date immédiate au monument, c'est l'absence de toute image de divinité, de tout emblème, de tout symbole religieux (2). » La piété individuelle n'existe pas et ne peut exister à cette époque. Seul le roi a qualité pour parler aux dieux. Quand le roi veut témoigner une grande faveur à un parent ou ami, ou qu'il veut le remercier pour un service spécial, « le roi prie

Sayfa: 234

le dieu pour lui ». Les hommes peuvent, il est vrai, se permettre de supplier les dieux pour le Pharaon, mais, pour eux-mêmes, ils doivent passer par l'intermédiaire du roi, le seul qui offre le sacrifice aux dieux.

* Şekil 53: Nil'ler, papirüs, lotüs, katı ve sıvı gıdalar getirir (Abydos).

Sayfa 233

Dinsel fonksiyonların önvanları ve kralın, Anubis, Osiris, Geb (yerin bütün tanrıları) nezdinde belli bir ölü için bağış yaratması for-

mülleri dışında – tanrılar, bu devrin kabirlerinde hiçbir zaman isimlendirilmemiş, şekillendirilmemiştir. Mariette ki mastabasın ilk olarak ortaya çıkaran odur. “Eski İmparatorluk kabirlerinden birine girildiği zaman, önce dikkat etmek ve bu eserin tarihini belirleyebilmek gerekir, bu da her türlü kutsallığın, amblemin, her türlü dinsel sembolün olmadığı bir durumdur”.

Bu Dönemde şahsi tapınma yoktu ve olamazdı da. Sadece kral, tanrılarla konuşabilmek özelliğine sahipti. Kral, bir akrabasına veya arkadaşına bir iyilik yapmak istediği zaman, veya özel bir hizmet için teşekkür etmek istediği zaman, “kral, tanrıya onun için dua eder”. [sayfa 234] Evet doğrudur, insanlar, tanrıya Firavun için yalvarabilirler, fakat bizzat kendileri için, tanrılara kurban sunabilen tek kişi olan kralın aracılığından geçmek zorundadırlar.

Sayfa: 235

de leurs amis et de leurs serviteurs, « l'offrande royale », l'accès au ciel; ils proclament qu'ils sont, dans l'autre monde, des dieux, des Osiris justifiés (*Osiris mod kherou*); ils gravent sur leurs stèles des formules qui les identifient à Râ, roi du ciel; d'autre part, chacun d'eux prétend être, dans l'autre monde, un « privilégié » (*neb imakhou*) (1). Tous les Égyptiens, sans distinction de classe, ont donc obtenu, vers l'an 2000, le privilège de la « mort royale »; nous verrons plus loin que ceci n'est pas un vain mot.

Sayfa 235

Bir Firavun mezarının yakınlarında değil, bir Osiris mezarının, bir ölüm tanrısının mezarının yakınlarında bütün üst düzeyli Mısırlılar “kralık bağış”ını ve göğe ulaşmayı beklerler, hepsi öbür dünyada (hayatta), tanrı, onaylanmış Osirisler olduklarını, hepsi mezarlarına diğer dünyada Ra’ı, göklerin kralını temsil ettiklerini, diğer taraftan her biri, öbür dünyada bir “aynıcılık” (*neb imakhou*) olduğunu söylemektedir. Bütün Mısırlılar, sınıf aynı

olmaksızın, 2000 yılına doğru, "krallık ölümü" ayrıcalığına sahip oldular. Daha sonra, bu kelimenin anlamsız bir kelime olmadığını göreceğiz.

Sayfa: 236

En Égypte, comme ce sera le cas en Grèce et à Rome, le passage se fait : de la monarchie absolue à l'oligarchie. L'ascendant du clergé d'Héliopolis amène tout d'abord une extension des privilèges de la classe sacerdotale. Déjà les rois de la Ve dynastie, constructeurs des temples du Soleil, sont manifestement sous la tutelle des prêtres de Râ; sous la VIe dynastie, les doctrines solaires reçoivent un hommage éclatant. Nous avons vu les Têti, les Merenrâ, les Pépi renoncer aux énormes bâtisses de pierre, où aucun texte ne parle des dieux, et les remplacer par des pyramides exiguës, mais riches de longues formules, où Osiris et Râ sont, tour à tour, priés ou commandés de faire du Pharaon leur égal après la mort. Le déploiement de force matérielle cède aux créations de l'intelligence, mais ce progrès ne sera pas favorable au dogme de la royauté de droit divin.

Sayfa 236

Mısır'da da, Yunanistan ve Roma örneklerindeki gibi, kesin monarşiden oligarşiye geçiş gerçekleşmiştir. Herşeyden önce, Heliopolis rahipliğinin halefi, dini sınıfın ayrıcalıklarını getirir. Bu ana kadar, V. Hanedan'ın kralları, Güneş tapınaklarının inşaatçıları, açıkça Ra'nın rahiplerinin koruması altındadırlar. VI. Hanedan'ın altında, güneş doktrinleri, şarhıta bir saygıya maruz kalmırlar. Tetiler, Merenralar, Pepiler, içindeki hiçbir metnin tanrılarından bahsetmediği büyük taş evleri ve onları küçük, fakat içinde Osiris ve Ra'nın sırasıyla Firavun'u ölümünden sonra eşitleri yap-

mak için dua ettiği veya emrettiği, uzun formüller açısından zengin piramitleri reddederler. Fiziki güç gösterisi, düşüncenin ortaya çıkmasına katkıda bulunur, fakat bu gelişme, kutsal hukuk krallığının dogması için iyi değildir.

Sayfa: 237

Parmi les prêtres, ceux qui rendaient le culte au roi mort, dans les temples des pyramides royales, sont, à notre connaissance, les premiers qui se soient libérés. Au début de la IVe dynastie, Snéfrou décrète que « les deux villes de ses deux Pyramides seront éternellement exemptées de faire toute corvée due au roi, de payer toute imposition à la Cour »; en même temps, les tenanciers (*litt.* ceux qui président aux domaines, *khentiu she*) de ces deux villes sont exemptés de l'entretien des messagers royaux qui passent dans leurs villes et sur les terres qui en dépendent. Le roi défend qu'on astreigne ces tenanciers aux corvées de labourage, de moisson, de chasse, d'exploitation des carrières; il interdit qu'on recense pour le fisc leurs terres, animaux, arbres. Les deux villes ont une charte (*dr*), « déclarée » (*oupef*) dans les bureaux royaux, et qui définit leurs droits et leurs obligations: en échange des privilèges, les tenanciers doivent célébrer les rites divins pour Snéfrou.

Sayfa 237

Geleneklin ölen krala başladığı, kralık piramitlerinin rahipleri, bizim bilgimize göre, serbest bırakılacak olan ilk rahiplerdir. IV. Henedan'ın başında, Snéfrou, "bu iki piramidin iki şehrinin sonsuza kadar krala hizmet etmekten, medise her türlü vergiyi ödemekten muaf tutulduğunu" karar olarak duyurmuştur. Aynı zamanda, bu iki şehrin yöneticileri (o dönemde başkanlık edenler, khentiu she) şehirlerinden ve onlara bağlı topraklardan geçen kralık kuryelerinin bakımından muaf tutulmuşlardır. Kral, bu şehirlerin yöneticile-

rinin çiftçiliğe, hasata, ava, taş ocaklarının işletilmesine mecbur edilebileceklerini savunmuş. malî zorunluluklar için topraklarının, hayvanların, ağaçların sayımını yasaklamıştır. Her iki şehir de, kraliyet bürolarında "beyan edilen", haklarını ve vazifelerini tayin eden bir şartnameye sahiptirler. Ayncağıklar karşılığı olarak da şehirlerin yöneticileri, kutsal gelenekleri, Snefrou için kutlamak zorundadırlar.

Sayfa: 242

Au bout de quelques générations, les fils, petits-fils, amis du roi se sont fortifiés sur leurs positions, émancipés de la tutelle paternelle, et ils grandissent, comme les prêtres, sur les ruines du domaine et de l'autorité royale. D'autre part, des familles princières dont le lien avec la Cour était rompu depuis longtemps, ou qui s'étaient développées par leurs propres ressources, se révèlent, çà et là, à la tête des nomes, et jettent les fondements d'une aristocratie provinciale, en opposition naturelle avec les administrateurs royaux.

C'est dans la Haute-Égypte (1) que se manifeste la décentralisation du pouvoir, de la fortune, de l'influence politique. Des familles puissantes apparaissent dans la plupart des nomes.

Sayfa 242

Bir kaç sene içerisinde, kralın oğulları, torunları, arkadaşları pozisyonlarını güçlendirdiler, baskıdan kurtulmuş vaziyette geliştiler ve rahipler gibi dönemin ve krallık otoritesinin harabeleri üzerinde serpildiler. Diğer taraftan, Meclis'le ilişkileri uzun zamandan beri bozulmuş olan prens aileleri veya kendi öz kaynakları ile gelişmiş olanlar, şurada, burada, yönetim bölgelerinin başına gelmeye başlamışlar ve bölgesel bir aristokrasinin temellerini, krallık yöneticilerine karşı tabii bir muhalefet halinde atmaya

başlamışlardır.

Gücün, servetin, siyasi etkinin merkezden uzaklaşması Yukarı Mısır'da kendini göstermektedir.

Sayfa: 243

De tous ces faits, nous pouvons tirer cette conclusion : avec l'hérédité des grandes charges dans les provinces, l'ancien État de fonctionnaires, organisé par les premières dynasties, se démembre en petits États féodaux, qui trouvent leurs cadres dans la primordiale division par nomes.

Sayfa 245

Bütün bu olaylardan şu sonucu çıkarabiliriz: Bölgelerdeki büyük meblağların miras olarak devrolması ile, ilk hanedanlar tarafından organize edilmiş eski memur devletleri, kadrolarını temelde yönetim bölgelerine ayrılmada bulan küçük feodal devletler halinde parçalanmıştır.

Sayfa: 248

De même qu'Horus avait succédé à Osiris, de même que le Pharaon, fils des dieux, tenait à titre héréditaire sa « grande fonction », ainsi les nomarques entendaient fonder des dynasties locales héréditaires; autour d'eux, ils se défendent « de dépouiller aucun fils des biens de son père » (1), faisant, par conséquent, respecter partout le principe de l'hérédité (cf. p. 111, 166).

D'autre part, nous voyons que les rois de la VIe dynastie

Sayfa: 248

tâchent d'enrayer le mouvement. Ils essayent d'inculquer la docilité et les habitudes de la Cour à ces nomarques provinciaux « en élevant à la Cour les enfants des nomarques » (2), qui leur servaient ainsi d'otages et leur garantissaient la fidélité des parents (3). En outre, le roi crée un Directeur de Haute-Égypte pour inspecter les vingt-deux nomes du Sud, et ce poste, confié à un seul fonctionnaire, prouve bien que la Cour s'efforce de corriger l'indépendance des nomarques. Par la suite, cette charge même passe aux mains de plusieurs nomarques, tels que Zâouti du VIIe nome et Ibi du XIIe; le titre devient surtout honorifique; il s'affaiblit parfois jusqu'à n'être qu'une fonction tutive, un titre de Cour. Ainsi les mesures de répression tournent au détriment de l'autorité royale (4).

Sayfa 248

Aynı şekilde Horus, Osiris'in halefi olmuştur. Aynı şekilde Firavun, tanrıların oğulları, miras yoluyla "büyük görevlerini" yapmışlar, yönetim bölgesi yöneticileri aynı şekilde mahallî miras hanedanlarını kurmuşlardır. Bunların etrafında, "hiçbir oğlu, babasının mallarından mahrum etmeme" fikri, bunun sonucu olarak miras prensibine saygı duymak gelişmiştir (cf. s. 111, 166).

Diğer taraftan, VI. Hanedan'ın kralının bu hareketi frenlemeye çalışıldığını görüyoruz. Meclisin esnekliğini ve geleneklerini, "bu yöneticilerin çocuklarını mecliste eğiterek", hem kendilerine rehine olarak kullanmışlar, hem de ebeveynlerinin sadakatini sağlamışlardır. Bundan başka, kral, güneydeki yirmi iki yönetim bölgesini teftiş etmek için, bir Yukarı Mısır Müdürü tayin etmiş ve bu bir tek yüksek memura bağlı olan bu görev, Meclisin, yönetim bölgesi yöneticilerinin bağımsızlık arzularını düzeltmek istediğinin bir işareti olmuştur. Bu konuda, bu görev dahi, VII. Yönetim bölgesi-

nin yöneticisi Zaouti ve XII. Yönetim bölgesinin yöneticisi İbi gibi birçok yönetim bölgesi yöneticisinin eline geçmiş ve bu görev, daha ziyade bir onur görevi haline gelmiş, bazen bir düşünsel görev, bir meclis görevi haline kadar zayıflamıştır. Bu Dönemlerde bu bastırma tedbirleri, krallık otoritesinin aleyhine dönmüştür.

Sayfa : 250

Quant à la plèbe des laboureurs et artisans, faute de documents, nous ne discernons que ceux qui font partie, comme laboureurs et pâtres, des *merfou* = paysans, et les artisans qui font partie des *hemfou* = ouvriers; ils dépendent des administrations royales (temples funéraires, royaux, per-zet, villes neuves); ils travaillent pour les prêtres des temples divins et les nomarques. Ceux-là étaient énumérés dans les chartes de fondation et participaient au statut légal des domaines pourvus d'immunités. Avaient-ils part aux privilèges civils et religieux? Nous ne le savons pas. En dehors des domaines immunitaires, paysans et ouvriers n'avaient peut-être aucun statut (1). Cependant la culture intensive des champs exigeait une nombreuse population paysanne.

Sayfa 250

Rençber ve zanaatkâr topluluklarına gelince, belge eksikliği nedeniyle ancak rençber ve çoban mesleklerine taraf teşkil eden mer-tular; köylüler ile hemtular: işçilere taraf teşkil eden zanaatkâr-ları ayırtılabiliyoruz. Bunlar kraliyet idarecilerine bağlıydılar (ölüm mabedleri, krallık mabedleri, per-zetler, yeni şehirler), bun-lar kutsal mabedlerin rahipleri ve yönetim bölgeleri idarecileri için çalışıyorlardı. Bu çalışanlar, kuruluş sözleşmelerinde kayıtlıydılar ve ayrıcalıklarla donatılmış alanların kanunî statülerini paylaşı-

yorlardı. Medenî ve dinsel ayrıcalıklara ortak mıydılar? Bunları bilemiyoruz. Ayrıcalık alanları dışında, belki de köylü ve işçilerin hiçbir statüleri yoktu. Bununla birlikte, tarlaların yoğun olarak işlenmesi, yoğun bir köylü nüfusunu gerektirmekteydi.

Sayfa : 253

Fait plus curieux

encore . à côté des pénalités terrestres (destruction des biens du délinquant) le roi attache une grande importance aux pénalités d'outre-tombe, et insi-te : « les coupables ne se réuniront jamais aux Esprits (Akhou), mais ils seront attachés et liés comme captifs du roi Osiris et des dieux de leurs villes (1). » Osiris, et les dieux locaux, apparaissant ici comme justiciers – à la place réservée jusque-là au dieu Ra, -- cela montre avec la force de la réaction contre Héliopolis et la monarchie memphite. Ebné, Demzibtaoui menace de sa colère tous les fonctionnaires, tous ceux, y compris le Roi, le Vizir, les Sarou, qui s'opposeraient à l'exécution de ce décret.

Sayfa 253

Daha da garip bir olay: Toprakla ilgili cezaların yanı sıra (suçlunun mallarının tahribi), kral, ölüm ötesi cezalara da büyük önem veriyordu ve şu şekilde ısrar ediyordu: "Suçlular, hiçbir zaman dualara katılmayacaklar, fakat kral Osiris ve şehirlerinin diğer tanrılarının tutukluları olarak bağlı olacaklardır. Osiris ve mahalli tanrılar, burada adaleti sağlayıcılar (- bu ana kadar, tanrı Ra'ya ayrılan yer - bu da, Heliopolis'e ve Memphis monarşisine karşı gösterilen tepkinin gücünü yeterince göstermektedir) olarak görev yapmaktadırlar. Hepsinin sonunda da, Demzibtaoui, bütün yüksek memurları, ama kral, vezir, saroular dahil hepsini, bu kararın icrasına karşı çıkan herkesi kızgınlıkla tehdit etmektedir.

Sayfa: 254

La Moyenne

Égypte soutient le roi d'Hérakléopolis, mais la Haute-Égypte, d'Éléphantine à Abydos (VIIIe nome), se groupe autour des princes de Thèbes, les Antef et les Mentouhetep. Quant au Delta,

* Fig. 54. — La guerre civile en Égypte, d'après un tombeau de la XIIe dynastie (Newberry, *Beni-Hassan*, II, pl. 15).

il est retombé partiellement aux mains des Libyens et des Asiatiques qui, à toute époque, envahissent le Nord, dès que le pouvoir s'affaiblit.

* Şekil. 54. XII. Hanedan'ın bir mezar taşından Mısır'daki sivil savaş.

Sayfa 254

Orta Mısır Kralı Herakleopolis'i desteklemiş, fakat Yukarı Mısır, Elefantin'den Abidos'a (VIII. Yönetim bölgesi) kadar olan kralları destekleyerek, Thebes'in, Antef'in ve Mentouhetep'in prensleri etrafında toplanmıştır. Delta ise kısmen Libyalıların ve o Dönemde, idare zayıfladığı için bütün kuzeyi işgal eden Asyalıların eline geçmişti.

Sayfa: 255

Il y men-

tionne les révoltes de nomarques, les attaques des Asiatiques (1), la défaite infligée aux troupes royales, près d'Abydos, par les Thébains. Vers 2160, les Hérakléopolitains et les princes de Siout sont définitivement vaincus par les Antef de Thèbes. La Table de Saqqarah, qui ométe tous les Pharaons depuis Pépi II, recommence avec un des Antef

Sayfa: 255

l'énumération officielle des rois. Ces Thébains de la XIe dynastie consolident si bien le pouvoir qu'avec la XIIe dynastie (vers 2000) sont rétablies en Égypte la paix et la prospérité. Mais pendant deux siècles (2360 à 2160), les institutions de la monarchie autocrate avaient subi un assaut destructeur. L'autorité s'est émiettée, le domaine royal a disparu, les droits civils et religieux ont passé à qui était assez fort pour les prendre, l'individu a déchaîné ses appétits et s'est rué contre toutes les disciplines; cette longue anarchie a entraîné l'insécurité, la disette, le désarroi moral. Plusieurs ouvrages littéraires, inspirés par cette crise, montrent la plèbe égyptienne se lançant à la curée. Parfois opprimée, toujours oubliée, elle prend sa revanche contre les autorités reconnues et les submerge sous un flot de violences et de rapines.

(1) C'est à ce sujet que Merikart est censé décrire les Asiatiques dans les termes si expressifs que nous avons cités au tome VI, p. 253-254.

Sayfa 255

Merikara'nın bir papirus'ta bize ulaşan öğretileri, entrikalarıla çevrili bir kralın, kendi zor durumunu anlatır bir şekilde kurnazlık ve sabır tavsiyeleri verişini yansıtıyordu. Kral burada yönetim bölgeleri yöneticilerinin isyanlarına, Asyalıların hücumlarına, Theba'in'ler tarafından, Abydos yakınlarında krallık güçlerine yöneltilen tehdite atıfta bulunmaktadır. 2160 yılına doğru, Herakleopoliten'ler ve Siout prensleri Thebes'in Antef'leri tarafından kesin bir şekilde yenilmişlerdir. Pepili'den itibaren bütün Firavunlar ihmal eden Sakkara masası, krallığın bir Antef sayımıyla başlamıştır. XI. Hanedan'ın bu Thebain'leri iktidarı, (2000 yıllarına doğru) Mısır'da barış ve zenginliği tekrar kuran XII. Hanedan zamanında kuvvetlendirmişlerdir. Fakat iki yüzyıl boyunca (2360'dan 2160'a

kadar], otokrat monarşinin kurumları yıkıcı bir saldırıya maruz kaldılar. Otorite dağılmış, krallığın hâkimiyet alanı kaybolmuştu, medenî ve dinî haklar onları almak için yeterince kuvvetli olanlara geçmişti, bireyler isteklerini serbest bırakmış ve bütün disiplin tedbirlerine karşı saldırıyordu. Bu uzun anarşi güvensizliği, kılıcı, manevî sıkıntıyı ortaya çıkarır. Bu kriz tarafından ortaya çıkarılan birçok edebî eser, haydutluğu yönelen Mısırlı kitleleri göstermekteydi. Bazen bastırılmış, çoğu zaman unutulmuş olarak, tanınan otoritelerden rövanşını almış ve onları bir zor kullanma ve soygun dalgası altına gömmüştür.

1 Merikara, işte bu münasebetle VI. Cilt sayfa 253 – 254'te bu kadar iyi ifade edilmiş, Asyahları tasvir etmiştir.

Sayfa : 257

Dans les *Enseignements* (*serbt*) que l'on prête au roi Merikarâ (1), à l'intention de son fils, s'annoncent les préliminaires de la révolution puis le morcellement du pays par les usurpateurs.

L'homme turbulent met la cité en désordre. Il crée deux partis dans les mêmes générations. Le pays (du Delta nord-est), détruit par les Asiatiques, est divisé en districts. Ce qui était la principauté d'un seul (nomarque?) est maintenant entre les mains de dix. Le prêtre est attaché (comme par un joug) aux terres, il travaille comme une équipe (de laboureurs). Ailleurs, des troupes de soldats s'attaquent à d'autres troupes, comme il est dit dans les prophéties des Ancêtres. L'Égypte combat dans la Nécropole...

Les *Sentences* du prêtre Neferrehou peignent un tableau plus assombri :

Ce pays est complètement perdu; personne ne s'y intéresse plus, personne n'en parle plus, personne ne pleure plus sur lui. Et, cependant, qu'est devenu le pays? Le Soleil se couvre et ne brille plus... le fleuve d'Égypte est vide, on peut le traverser à pied sec... Le vent du Sud (typhonique) assautit le vent du Nord... Tout ce qui était bien est perdu, le pays est réduit à la misère... Des ennemis se sont levés à l'Orient, des Asiatiques se sont introduits en Égypte... Des fleuves du désert boivent au fleuve d'Égypte... Ce pays est enlevé (par les pillards), et on ne sait pas ce qui en adviendra... Je vois ce

Sayfa: 257

pays dans le deuil et la peine. Ce qui n'était jamais arrivé arrive maintenant. On prend les armes pour le combat, parce que le pays vit de désordre. On fabrique des lances avec le cuivre, pour mendier le pain avec du sang. On rit d'un rire maladif. On se pleure plus aux funérailles... Chacun assassine l'autre. Je te montre le fils devenu l'ennemi, le frère devenu l'adversaire; et un homme tue son père.... La haine règne parmi les gens des villes. La bouche qui parle, on la fait taire, et on répond par des paroles qui font mettre le bâton à la main... La parole (des autres) est pour le cœur comme du feu, et l'on ne supporte pas ce qu'une bouche exprime.... Le pays est rapetissé, et (cependant) ses chefs deviennent plus nombreux... Le Soleil se détourne des hommes... Je te montre ce pays dans la misère et la détresse. Le nom d'Héliopolis n'est plus un pays, elle, la ville où naît chaque dieu! (2).

Sayfa 257

Kral Merikara'ya, oğlu için verilmiş eğitimlerde, isyanın ve yıkıcı Kral Merikara'ya, oğlu için verilmiş eğitimlerde, isyanın ve yıkıcılar tarafından ülkenin parçalanışı duyurulmuştur.

Kaynaşan insanlar siteyi düzensizliğe soktu. Genç jenerasyonlarda iki kısım ortaya çıktı. Asyalılar tarafından harap edilen Kuzeydoğu deltası ülkesi, bölgelere bölündü. Bir tek kişinin prensliği altındaki yer, bugün on kişinin ellerinde. Rahip, boyundurukla bağlanmış gibi, toprağa bağlı ve bir rençber ekibi gibi çalışmakta. Ataların söylemlerinde dediği gibi bir kısım askerî birlikler, diğer bir kısım askerî birliklere saldırıyor. Mısır, mezarlıkta savaşıyor.

Rahip Neferehou çok daha karamsar bir tablo çizmektedir:

Bu ülke tamamen kaybedilmiş vaziyettedir, kimse onunla ilgilenmemektedir, kimse ondan bahsetmemektedir, kimse onun için ağlamamaktadır. Öyleyse ülkeye ne olmuştur? Güneşin yüzü örtülmüştür ve artık hiç parlamamaktadır.... Mısır nehri boşalmıştır, nehir artık kuru ayakta bile geçilebilmektedir. Güney rüzgan (tayfun) kuzey rüzganını yerle bir etmiştir. Var olan herşey kaybedilmiş, ülke sefalete doğru küçülmüştür. Düşmanlar doğuda ayaklanmış, Asyalılar ülkeye girmiştir... Çölün yırtılan Mısır'ın nehrinden su içmektedirler. Bu ülke (hırsızlar tarafından) çalınmış bir durumdadır ve ne olacağını da kimse bilmemektedir. Ben bu ülkeyi

elem ve acı içerisinde görüyorum. Bu ülkenin hiçbir zaman başına gelmemiş olanlar, şimdi gelmiş durumda. Savaşmak için silahlar kuşandı, zira ülke bir düzensizliği yaşıyor. Ekmeği kan pahasına isteyebilmek için, bakırdan mızraklar yapıldı. Hastalıklı bir gülüşle gülündü. Cenaze törenlerinde artık ağlanmadı... Herkes diğerini öldürdü. Sana, düşman olan oğlu, rakip olan kardeşi ve babasını öldüren oğlu gösterebilirim.... Kin, şehirlerin insanlarını hüküm altına aldı. Konuşan ağızlar susturuldu ve sopayı elimize aldırان sözlerle cevap verildi... (Başkalannın) sözü, kalplere ateş gibi düşmekte ve ağızların ifade ettikleri bir türlü desteklenmemektedir... Yönetenlerin sayısı artarken ülke küçüldü... Güneş, insanlara sırtını döndü... Sana bu ülkeyi sefalet ve sıkıntı içerisinde gösteriyorum. Heliopolis adı, artık her bir tanının doğmuş olduğu bir ülkenin adı değil!

Sayfa: 258

Je presse, dit-il, mon cœur pour extraire ce qui est en lui, me dépoüillant de tout ce qu'on m'a dit auparavant... Je dirai ces choses comme je les ai vues... Oh! si je pouvais comprendre ce que les autres ne comprennent pas encore!... Si je pouvais dire ces choses et que mon cœur me réponde; ainsi j'éclaircirais pour lui ma peine, et je me déchargerais sur lui du fardeau qui pèse sur mon dos.... Moi dont, je médite sur ce qui arrive, les événements qui se manifestent à travers le pays. Des transformations s'opèrent; (aujourd'hui) ce n'est point comme l'année d'hier; chaque année pèse plus lourd que l'autre. Le pays est en confusion... Le Droit est mis dehors, le Mal est dans la chambre du Conseil. On combat les plans des Dieux, et leurs ordonnances sont transgressées. Le pays court à la misère; le deuil est en toute place, villes et provinces pleurent. Tous les hommes sont criminels; à tout ce qui était respecté, on tourne le dos.

Sayfa 258

Kalbimi, içindekilerden kurtarmak için, kendimi bana daha önce denilenlerden arındırarak sıkıyorum... Sanki kendim görmüş gibi bazı şeyler anlatacağım. Ah, keşke diğerlerinin henüz anlayamadığı şeyleri anlayabilseydim !.. Eğer bunları söyleyebil-

seydim ve kalbim bana cevap verebilseydi, onun için elemimi anlatabilirdim ve sırtımdaki yükü ona başaltabilirdim... Ben şimdi, olan biteni, bütün ülkede olanları düşünüyorum. Değişimler oluyor (bugün), bu sene geçen seneye hiç benzemiyor, her sene, bir öncekinden daha ağır oluyor. Ülke kansıklık içerisinde.... Hukuk dışı bırakılmış, ve kötülük, Meclisin içinde. Tannların plânlarına karşı savaşıyor ve emirlerine artık uyulmuyor. Ülke sefaletle koşuyor, her yerde elem hüküm sürüyor, şehirler ve taşra ağlıyor. Herkes suçlu, saygı duyulan her şeye sırt dönülmüş.

Sayfa : 259

Et l'homme répond en protestant que « sur terre, son nom est diffamé » et qu'il ne sait plus à qui se confier :

« A qui parlerai-je aujourd'hui? Les cœurs sont violents, tout homme prend le bien de son frère. — A qui parlerai-je aujourd'hui? La gentillesse disparaît, la violence monte sur tout le monde. — A qui parlerai-je aujourd'hui? L'homme qui rend furieux (les bons) par sa méchanceté, fait rire tout le monde par ses péchés. — A qui parlerai-je aujourd'hui? Il n'y a plus de justice; la terre est livrée aux pécheurs. — A qui parlerai-je aujourd'hui? Le mal qui bat le pays n'a pas de fin. »

Sayfa 259

Akına karşı insan, "dünyanın üzerinde isminin kötü anılmasını" protesto ederek ve artık kime güveneceğini bilmediğini ifade ederek şöyle cevapladı:

"Bugün kiminle konuşacağım? Kalpler vahşileşmiş, herkes kardeşinin malını alıyor. Nezaket ortadan kaybolmuş, şiddet bütün dünyada yükseliyor. -Bugün kiminle konuşacağım? (İylleri) kötülüğü ile çıldırtan adam, bütün dünyayı yalnızlarıyla güldürüyor. -Hiç dürüst adam kalmamış, dünya yalancılara kalmış. Bugün kiminle konuşacağım? Ülkeyi yöneten kötülüğün sonu gelmiyor.

Sayfa: 260

Même amertume, même scepticisme dans la voix populaire. Au tombeau d'un des rois Antef, du Moyen Empire thébain, devant les harpistes qui jouent pour le roi, est gravé ce chant mélancolique :

« Les corps s'en vont et d'autres restent (à leur place), depuis le temps des ancêtres. Les dieux (rois défunts) qui existaient jadis, reposent dans leurs Pyramides, et les nobles aussi, les glorieux sont ensevelis dans leurs tombeaux. Ils ont bâti des maisons dont les places ne sont plus. Qu'a-t-on donc fait d'eux? J'ai entendu les paroles d'Imhetep et de Hardedef (2), dont on rapporte partout les sentences. Où sont maintenant leurs places? Leurs murs sont détruits, leurs places n'existent plus, comme si jamais elles n'avaient existé. Personne ne revient de là-bas qui pourrait nous dire ce qu'il en est, qui nous dirait ce dont ils ont besoin, pour tranquilliser nos cœurs jusqu'au moment où nous irons, aussi, là où ils s'en sont allés. Donc, sois joyeux, suis ton désir, tant que tu vis... Fais ce dont tu as besoin sur terre, et ne trouble pas ton cœur, jusqu'à ce que vienne pour toi le jour de la lamentation (funèbre). Le dieu au cœur tranquille (Osiris) n'entend pas la lamentation, et les plaintes ne peuvent sauver personne dans le tombeau. Vois, fais un jour heureux! Ne sois pas en souci! Vois, personne n'emporte avec lui ses biens; vois, personne ne revient, qui est parti (3).... »

Sayfa 260

Thebain'ın Orta İmparatorluğu'ndan Antef krallarından birinin önünde, harpçilerin kral için harp çaldığı mezar taşında, aşağıdaki melankolik şarkı kazılıdır:

"Atalarımız zamanından beri bedenler gider ve diğerleri (yerlerinde) kalır. Daha önce mevcut olan tanrılara (ölmüş krallar), piramitlerinde dinleniyorlar ve asiller de, kendi mezarlarında gömü-

lû durumdalar. Hani evler yapmışlardı, nerede şimdi yerleri? Onlardan ne yapıldı? Imhetep'in ve Harededef'in sözlerini duydum ve onların sözleri hâlâ söylenip gitmektedir. Nerede şimdi yerleri? Duvarları yıkıldı, artık yerleri yok, hiçbir zaman olmamışlar gibi. Oradan, orada ne olduğunu bize söyleyecek, onların neye ihtiyacı olduğunu söyleyecek, onların bulunduğu o yere biz de gidinceye kadar kalplerimizi sakinleştirecek hiç kimse gelmedi. Öyleyse, neşeli ol, isteklerini yerine getir, yaşadığın müddetçe doğal... Dünyoda ihtiyaç duyduğun şeyi yap, ve senin için sıkıntı günü (ölüm günü) gelinceye kadar kalbini üzme. Sakin kalpli tann (Osiris) sıkıntıyı duymaz ve şikayetler, mezarda hiç kimseyi kurtarmaz. Onun için, mutlu bir gün yaşa. Endişeli olma ! Bak, kimse mallarını kendisi ile birlikte götürmüyor, bak, giden kimse geri gelmiyor.

Sayfa : 261

Les gens du désert remplacent les Égyptiens, en tout lieu (I, 9). Les Étrangers arrivent; il n'y a plus d'Égyptiens nulle part. Le pays devient désert; les cornes sont dévastées; les Archers étrangers viennent du dehors (d'Asie) en Égypte (III, 1-2). Le vaisseau de la Haute-Égypte va à la dérive; les villes sont détruites, et la Haute-Égypte est un désert (II, 11). Le Delta n'est plus protégé; la défense du pays est une route piétinée (IV, 5). Les cœurs des hommes sont violents; la peste (cf. I, VI, p. 289) court le pays; il y a du sang partout: la mort ne chôme pas (III, 5-6).

Sayfa 261

Çölün insanları, her yerde Mısırlıların yerini aldılar (I, 9). Yabancılar geldiler, hiç bir yerde Mısırlılar kalmadı. Ülke çöle döndü. Yönetim bölgeleri hArap oldu. Okçu yabancılar, dışardan (Asya'dan) Mısır'a geldiler (III, 1-2). Yukarı Mısır'ın gemisi alabora oldu, şehirler hArap oldu ve Yukarı Mısır çöle dönüştü (II, 11). Delta artık korunmuyordu, ülke savunması bir yol haline gelmişti (IV, 5). İnsanların kalpleri vahşileşmişti, veba ülkeyi kaplamıştı Riadt, (cf. Cilt: VI, S: 289), her yerde kan vardı: ölüm tatil yapmıyordu (III, 5-6).

Sayfa: 264

Alors, c'est l'avènement du prolétariat :

Les pauvres du pays sont devenus riches, tandis que les propriétaires n'ont plus rien. Ce lui qui n'avait rien, devient maître de trésors, et les grands le floutent (VIII, 1-2). Voyez ce qui arrive parmi les hommes : celui qui ne pouvait se bâtir une chambre, possède, maintenant, des (domaines ceints de) murs. Les Grands sont (employés) dans les magasins. Celui qui n'avait pas un mur pour (abriter) son sommeil, est propriétaire d'un lit. Celui qui ne pouvait se mettre à l'ombre (1) possède maintenant l'ombre ; ceux qui avaient l'ombre, sont exposés aux vents de tempête. Celui qui ne s'était jamais fabriqué une barque, a maintenant des navires ; leur (ancien) propriétaire les regarde, mais ils ne sont plus à lui. Celui qui n'avait pas une paire de bœufs, possède des troupeaux ; celui qui n'avait pas un pain à lui, devient propriétaire d'une grange ; mais son grenier est approvisionné avec le bien d'un autre. Celui qui n'avait pas de grains à lui, maintenant en exporte (VII à VIII, passim).

Sayfa 264

Bu proleteryanın yükselişidir:

Ülkenin fakirleri zengin bir hale geldiler, bu esnada mülk sahiplerinin hiçbir şeyi kalmamıştı. Hiçbir şeyi olmayanlar, hazine-lerin sahibi haline geldiler ve eski büyükler de ona iltifat ediyorlardı (VIII, 1-2). Bakan insanlara neler oldu: Bir oda bile inşa edemeyenler bugün duvar dizileriyle çevriler. Eski büyükler şimdi dükkanlarda çalıştırılıyorlar. Uykusu (nu gölgesine sığınarak uyumak) için bir duvan olmayanların, şimdi yatağı var. Gölgeye sığınamayanların bugün gölgesi var. Daha önce gölgesi olanlar ise, fırtınanın rüzgarlarına maruzdurlar. Hiçbir zaman bir kayık imal etmemiş olanın, bugün tekneleri var. Teknelerin (eski) sahipleri ise, onlara bakıyor, fakat artık onun değil. Bir çift öküzü olmayanın, bugün sürüleri var. Kendisinin bir ekmeği olmayanın, bugün amban var, fakat kileri bir başkasının malı ile dolu. Kendisine ait tohumu olmayan, bugün ihraç ediyor (VII'den VIII'e passim).

Sayfa: 266

Quant aux dieux, nous avons vu plus haut avec quelle insistance le narrateur s'indigne de la divulgation des secrets magiques et religieux, qui étaient le monopole du roi et de quelques initiés. En outre, *le plébéien est parvenu à l'état de la divine Ennéade* (VI, 11) : qu'est-ce à dire, sinon qu'après cette ruée de la société tout entière vers l'égalité terrestre, les croyants ont encore forcé les portes du Paradis? L'immortalité divine n'est plus le privilège de Pharaon, ni de Pélite; celle-ci, refusant de limiter sa survie dans la Région-Inférieure, en disputant au roi un avenir céleste, a donné un exemple contagieux. Désormais, toute vie humaine aura là-haut sa prolongation, tout homme sera appelé devant le tribunal de Ra (1), et tout « justifié » (par vertu ou par magie) deviendra un dieu.

Sayfa 266

Tannlara gelince, yukanda, hangi inatla yazanın, kralın ve birkaç yakınının tekeline alan büyü sınırları açığa çıkartılmasından öfkelenildiğini görmüştük. Bunun da ötesinde, proleterler de kutsal dokuzlunun devletine girmişlerdir (VI, 11). Bu ne demektir, bütün bir toplum dünyadaki eşitliğe doğru giden bu düzensizlikten sonra da mı, inananlar cennetin kapılarını zorlamaya devam edecek? Kutsal ölümsüzlük artık ne Firavun'un ne de seçkinlerin bir ayrıcalığı değil. Halk, yer altındaki hayatını sınırlamayı reddederek, krala kutsal geleceğini tartışarak, yaygınlaşan bir örnek vermiştir. Bundan sonra, her türlü insan hayatı yukanda (dünyada) gelişecek, bütün insanlar Ra'nın mahkemesi önüne çıkacaklar ve "onaylanmış" (kalitesinden veya büyü ile) herkes bir tann haline gelecek.

Sayfa: 267

Puisque l'instinct vital est le plus fort, puisque l'homme préfère sa misère à l'horreur du néant, il faudra que les pécheurs reçoivent leur châtiment et se remettent dans la voie droite, celle du bien, celle des traditions éprouvées. Pour cela, on attend un chef; mais d'où viendra le salut?

Sayfa 267

Yaşama dürtüsü en kuvvetlisi olduğu için, insan sefaletini hiçbir korkusuna tercih ettiği için, yalancılann elemelerini alarak doğru yola, iyi yola, onaylanmış geleneklerin yoluna koymaları gerekmektedir. Bunun için bir önder aranmaktadır, fakat kurtuluş nereden gelecektir?

Sayfa: 270

Cette floraison d'une plus grande Égypte n'eût pas été possible sans les réformes de rois que la révolution avait instruits par une dure expérience. Nous voyons les Pharaons du Moyen Empire élargir leur conception du gouvernement, assouplir les cadres de l'administration, élaborer un statut social nouveau, créer des lois; en un mot, fonder les institutions royales sur des principes qui resteront ceux du Nouvel Empire: diminution des privilèges de classes, admission de tous aux droits civils et religieux, extension de la justice à toute la société, nivelée sous l'égide du Pharaon. A l'ancien régime, à la fois patriarcal et despotique du roi-dieu, et qui était celui du bon plaisir royal, succède, pour le roi comme pour son peuple, l'empire des « justes lois ».

Sayfa 270

Bu daha büyük bir Mısır'ın doğuşu, devrimin zorlu bir tecrübe ile öğrettiği kral reformları olmaksızın imkânsızdı. Orta İmparatorluğun Firavunlarının, hükümet anlayışlarını genişlettiklerini, yönetim kadrolarını esnekleştirdiklerini, yeni bir sosyal statü geliştirdiklerini, kanunlar çıkardıklarını, bir tek kelimeyle, yeni imparatorluğun üzerinde kalacak prensiplere dayalı krallık kurumları kurmuşlardır. Sınıfların ayrıcalıklarının daraltılması, herkesin medeni ve dini haklara ulaşması, adaletin bütün topluma yayılması, Firavun'un koruması altında gerçekleşmiştir. Kral-tanın aynı zamanda hem ataerkil, hem de despotik, hem de keyfi eski rejiminde, krala da halkına olduğu gibi "doğru kanunları" imparatorluğu miras kalırdı.

Sayfa: 272

Les statues des rois de ce temps portent la trace de cet effort de la pensée : la physiognomie est intelligente, parfois anxieuse, amèrement creusée par le souci des affaires publiques, en contraste frappant avec les figures placides, majestueuses des Pharaons de l'Ancien Empire qui ne connaissent pas de limites à leur autorité divine (pl. X, 3; à comparer avec pl. III, 1). Depuis le Moyen Empire, la question sociale s'est posée; la société égyptienne s'oriente vers des buts nouveaux. Ce n'est plus le roi seul qui constitue l'État; l'État, c'est la population entière; tous ses membres, nobles, prêtres, plébéiens des villes et des campagnes, sont appelés aux bénéfices, mais aussi aux charges, dans l'exploitation du magnifique domaine créé par le Nil et le Soleil.

Sayfa 272

Bu devrin krallannın heykelleri, eski imparatorluğun, kutsal otoritelerine sınırlanmayan firavunlarının sakin ve muhteşem yüzlerinin tam tersine, bu düşünce gayretinin izlerini taşıyor: fizyonomi akıldır, bazen endişelidir, kamu görevlerinin endişesi ile hüznü bir şekilde çizgilerle oyulmuştur (pl. X, 3, pl. III. 1'le karşılaştırınız). Orta imparatorluktan itibaren, sosyal problem ortaya çıkmıştır. Mısır toplumu yeni hedeflere doğru yönelmiştir. Artık devleti oluşturan sadece kral değildir, devlet toplumun bütünüdür, bütün üyeleri, asiller, rahipler, şehirlerin ve kırsalın proleteryası, Nil ve Güneş tarafından yaratılan bu muhteşem devrin kazançlarına ve aynı zamanda sorumluluklarına da taliptir.

Sayfa: 273

Pourtant la tourmente révolutionnaire avait épargné quelques points du pays. Dans la Moyenne-Égypte, en particulier, des familles nobles surent garder leur pouvoir. A Cusae, métropole du XIVe nome, les Pépi-Ankh de la VIe dynastie, que nous avons signalés plus haut (p. 245), donnent une lignée ininterrompue :

Sayfa 273

Bununla birlikte, devrim anaforu ülkenin bazı noktalarında daha zayıf cereyan etmektedir. Özellikle Orta Mısır'da, asil aileler güçlerini koruyabildiler. XIV. Yönetim bölgesinin başşehri Cusae'de, daha önce yukarıda bahsettiğimiz VI. Hanedan'ın Pepi-Ankh'ın (S: 245), kesintisiz bir hat çizmektedirler.

Sayfa : 276

On saisit sur le vif, par cet exemple, la politique des rois : si riches et puissants que soient les princes de Beni-Hasan, leur « héritage » ne dépend plus d'eux seuls, mais du roi qui remanie les domaines, et les morcelle, à chaque génération. Khoumhetep Ier, seul, est à la fois régent de Menât-Khoufou et nomarque de l'Oxy.

Sayfa 276

Bu örnekle, krallann politikalan canlı olarak görülebilmektedir: şayet zengin ve güçlü olanlar, Beni-Hasan prensleri iseler, "miraslan" sadece onlara ait değildir, zira her jenerasyonda, bölgeleri ve alt bölgeleri düzenleyen kraldır. Sadece Khoumhetep I, aynı zamanda Menat-Khoufou'nun başkanı ve Oçyx'in de yöneticisidir.

Sayfa : 278

Neheri (1); il a représenté sur les murs de son tombeau le transport d'une statue colossale, halée depuis la carrière d'Hetnoub, distante d'environ

Sayfa : 279

20 kilomètres, jusqu'à sa ville, par 172 hommes en quatre files. Ce sont les « classes » (ssou) des prêtres, les recrues (zamon) des guerriers du nome, et la jeunesse des deux rives, orientale et occidentale, de la province.

Les princes (hafiou) qui exerçaient autrefois, et les juges protecteurs, créés à l'intérieur de cette ville. et que j'ai établis dans leurs offices sur la vallée, leurs cœurs n'avaient pas idée de ce que j'ai pu faire (ici, pour moi-même).

Sayfa: 279

D'où lui vient donc cette remarquable puissance ? Thouthetep l'a obtenue « par faveur du roi », et parce qu'il est « ami unique, favori de l'Horus, seigneur du Palais » (1).

Après le règne de Senouaret III (vers 1880), les grandes nécropoles princières ne servent plus. Aucun monument de nomarque n'apparaît plus dans la vallée du Nil. Les titres *heq spat*; *herj zaza da*, que portaient les « régents des nomes » et les « grands chefs supérieurs » de l'époque féodale, cessent d'être en usage. Qu'en conclure, sinon que, avec le titre, la fonction a disparu ? Les familles princières, résidu de l'ancien régime, s'effacent ; la noblesse provinciale redevient noblesse de cour. A la tête des nomes, il n'y a plus que des fonctionnaires royaux. Ainsi, la Cour reprend son rôle de pivot de l'administration.

Sayfa 278-279

Neheri'nin kabrinin duvarları üzerinde, bir devasa heykelin taşınması görünüyordu, ve bu heykel Hetmoub'un yaklaşık 20 km mesafedeki taş ocağından, dört sıra halinde 172 adam tarafından, şehre kadar çekiliyordu. Bu insanlar rahip sınıfından, yönetim bölgesi eski savaşçılarından ve her iki yakadan, doğu ve batı yakalarından, taşradan gençlerdi. Ona bu dikkate değer güç nereden geliyordu? Thouthetep bu gücü "kralın bir ayrıcalığı" olarak elde etmişti, zira "Sarayın efendisi Horus'un en iyi arkadaşı ve favorisiydi".

Senousret III'ün Döneminden sonra (1880'e doğru), büyük prenslik mezarlıkları artık kullanılmıyordu. Hiçbir yönetim bölgesi yöneticisi anıtı artık Nil vadisinde gözükmüyordu. Feodal Döne-

min "Yönetim bölgesi yöneticisi" ve "en büyük şef" anlamlarına gelen Heq spat, herj zaza da ünvanları artık kullanımda değildi. Özetlemek gerekirse, ünvanları birlikte görev de mi ortadan kalkmış? Eski rejimin kalıntısı prenslik aileleri ortadan silindiler, taşra asillığı, meclis asillığı haline dönüştü. Yönetim bölgelerinin başında, sadece krallık memurları vardı. Aynı şekilde, meclis de, kendi yönetimin aksini rolüne geri döndü.

Sayfa : 284

Elle représentait, en regard de celle de Râ, un enseignement plus à la

Sayfa : 285

portée de l'intelligence populaire : Osiris a vécu sur terre, gouvernant les hommes ; Râ dirige du haut du ciel les destinées de l'univers. Les théories métaphysiques sur la création du monde par les générations des dieux intéressent moins la foule que les recettes pratiques inventées par Isis, Anubis et Thot pour faire un « corps éternel ».

Sayfa 284

Osiris doktrini, Ra ile ilgisi açısından, daha ziyade popüler akla hitabeden bir eğitimi temsil ediyordu: [sayfa 285] Osiris, insanların yöneterek toprağın üzerinde yaşamıştı, Ra, göğün yükseklerinden evrenin kaderini yönetmişti. Tanrılar nesilleri tarafından insanların yaratılışı ile ilgili metafizik teoriler, Isis, Anubis ve Thot tarafından, bir "sonsuz vücut" yapmak için bulunan pratik reçetelerden çok daha az olarak kitlelerle ilgilenmişlerdir.

Sayfa: 287

Les Mystères d'Osiris à Abydos. — Les rois de la XIIe dynastie font pour Osiris ce qu'avaient fait les rois de la Ve dynastie pour Râ d'Héliopolis : ils lui créent un culte.

Sayfa 287

Osiris'ten Abydos'a sırlar – XII. Hanedan'ın kralları, Osiris için V. Hanedan krallarının Heliopolis'in Ra'sı için yaptıklarını yapmıştı; ona bir inanç yaratmışlardır.

Sayfa: 291

Le Service d'Osiris à Abydos, exécuté par les plus grands fonctionnaires, semble donc l'équivalent du Service d'Horus sous les Thinites, ou du culte de Râ sous les Memphites. Le Moyen Empire voit le triomphe d'Osiris. C'est à partir de ce moment qu'on appelle le Pharaon successeur, non pas d'Horus le Grand, maître du ciel et dieu solaire, mais d'Horus l'Enfant né à Bouto, fils posthume d'Osiris. Ainsi, Mentouhetep IV (XIe dyn.) se dit « héritier d'Horus, en ses Deux Terres, celui que la divine Isis (3)... a élevé pour la souveraineté des deux portions d'Horus... » (4).

Le clergé d'Héliopolis ne combat pas la doctrine osirienne, et prétend, au contraire, la connaître mieux que tout autre. Sous la XIIIe dynastie, le roi Nefrhetep, avant de célébrer en Abydos le Service d'Osiris, se préoccupe de savoir comment les livres d'Atooum, à Héliopolis, défluaient la statue rituelle d'Osiris, son costume, son équipement.

Sayfa 291

En yüksek memurlar tarafından yerine getirilen, Abydos'daki OsiEn yüksek memurlar tarafından yerine getirilen, Abydos'daki Osiris hizmetli, Thinitlerdeki Horus servisinin veya Memphitelerde ki Ra inancının bir eşdeğeri gibi gözüküyordu. Orta İmparatorluk, Osiris'in zaferini gördü. İşte bu andan itibaren, Büyük Horus, göklerin efendisi ve Güneş Tanrısı olarak değil, Mirasçı Firavun olarak anıldı, fakat Osiris'in doğuştan yetim oğlu, Çocuk Horus Bouto'da doğmuştu. Aynı şekilde, Mentouhetep IV (XI. Hanedan), "Kutsal İsis'in oğlu Horus'un iki toprağı üzerinde mirasçısı... Horus'un iki parçası için doğrulmuş...

Heliopolis rahipleri, Osiris doktrini ile mücadele etmediler, tersine, onu diğerlerinden daha fazla tanıdılar. XIII. Hanedan altında, kral Neferhetep, Abydos'da Osiris'in hizmetini kutlamadan önce, Atoum'un Heliopolis'te, Osiris'in dinsel statüsünün, elbisesinin, teçhizatının tanımını yapan kitapları incelemekle meşguldü.

Sayfa: 293

Au contraire, dans le Service d'Osiris, ses vicissitudes, sa mort, son triomphe intéressent chaque Égyptien. Depuis la révolution, le salut du roi n'est plus l'unique souci de l'État et de la religion; tout individu estime que sa vie terrestre et sa survie propres exigent considération. Osiris, bienfaiteur des hommes pendant son règne, a subi sa passion et « mérité » le salut après la mort: exemple à méditer pour tout homme candidat à la vie immortelle, mais qui devra, pour en jouir, être « justifié » devant le tribunal d'Osiris.

Comment cette transformation extraordinaire, cette égalité dans l'au-delà, qui modifie singulièrement la situation respective du roi et de son peuple, a-t-elle pu se produire? Rappelons-nous que, pendant la révolution, « les secrets de la cour ont été divulgués », les incantations magiques ont été livrées à la curiosité avide du public; le plébéien a envahi la grande

Sayfa : 293

cour de justice ; il a connu les formules qui donnent accès au tribunal divin et à l'existence céleste auprès des dieux ; bref, il s'arrive à la condition de la divine Ennéade » (p. 262).

Sayfa 293

Tersine, Osiris hizmetinde, istikrarsızlıktan, ölümü, zaferi her Mısırlıyı ilgilendirir. Devrimden beri, kralın selâmeti, devletin ve dinin tek sıkıntısı değildir. Her birey, kendi dünya hayatının ve kendi hayatının devamının göz önünde tutulması gerektiğini düşünmektedir. Devrimde bütün insanların koruyucusu olan Osiris, sevgisini sürdürmüş ve selâmeti ölümden sonra "hak etmiştir": Osiris, bütün ölümsüz hayata aday insanlar için bir ömektir, fakat bundan faydalanmak için, Osiris meclisinde "onaylanmak" gerekmektedir.

Nasıl oluyor da bu olağanüstü değişim, tek başına kralın ve halkın durumunu değiştiren bu her şeyin ötesindeki eşitlik, nasıl oluşmuştur? Hatırlayalım ki devrim sırasında "meclisin sırları ortaya dökülmüştür", sihirli büyüler, halkın merakı ilgisine sunulmuştur. Proleterya, büyük adalet divanını işgal etmiştir. Proleterya kutsal mahkemeye ve tanrıların nezdindeki kutsal varoluşa ulaşan formülleri biliyordu. Kısaca, "proleterya, kutsal dokuzlamanın şartlarına ulaşmış."

Sayfa : 294

Hérodote, à l'époque tardive où il visita les villes d'Égypte, a été très frappé par le spectacle de ces fêtes et processions que les Égyptiens, dit-il, ont été les premiers à connaître (1). Il évalue l'affluence des pèlerins à Bubastis, pour les fêtes locales, à 700 000 personnes ; il ne dit que quelques mots de la fête d'Isis à Busiris, qui doit certainement se rapporter à la passion d'Osiris.

Sayfa 294

Herodot, eski Mısır şehirlerini ziyaret ettiği daha geç tarihte, ilk defa tanıdığı Mısırlıların bu bayramları ve kortejlerinden çok etkilendiğini söylemiştir. Bubastis'deki mahalli bayramlar için 700.000 kişinin hacı olmasının çokluğunu değerlendirmiş, Busiris'deki Isis bayramından sadece birkaç kelime bahsetmiştir.

Sayfa:294

Depuis le Moyen Empire, c'est à Abydos, la ville où règne Osiris mort, que les mystères sont célébrés avec le plus

Sayfa:295

d'éclat, réputés par conséquent les plus efficaces dans leurs effets. Elle devient la ville sainte; de même qu'un pèlerin du moyen âge allait à Rome pour gagner son salut, qu'un musulman revient de la Mecque avec la sainteté rituelle d'un *hadji*, de même l'Égyptien qui « connaît les rites d'Abydos » (1) pour y avoir pris part aux mystères, se croyait désormais en état de grâce auprès d'Osiris. Des milliers d'Égyptiens faisaient le voyage: pour « flâner la terre devant Khentamenti et pour voir les beautés d'Oupoust dans la grande sortie »;

Sayfa 294-295

Orta İmparatorluktan beri, ölmüş Osiris'in yönettiği Abydos'da, sırlar büyük bir ışıltıyla kutlanmakta ve çok etkili olmaktaydı. Kutsal şehir haline gelmişti, kazandığı selâmeti elde etmek için orta çağda Roma'ya gitmekle, bir Müslümanın geleneksel kutsallığı için Mekke'ye giderek hacı olmasıyla, bir Mısırlının Abydos geleneklerini sırlara ortak olmak için öğrenmesi, bundan sonra Osiris nezdindeki ayrıcalık durumuna inanması aynı şeydi. Binlerce Mı-

srlı, "Khentamenti önünde toprağı koklamak ve büyük çılaşa Oupouat'ın güzelliğini görmek için seyahat ediyorlar".

Sayfa: 296

La plébe devant le tribunal d'Osiris. — Donc Abydos est devenue la rivale, la seconde d'Héliopolis, depuis qu'Osiris a conquis, en religion et en politique, une place symétrique à celle qu'occupait Râ, roi des dieux (pl. XIV, 1). Le dieu d'Héliopolis n'admettait au paradis que le roi, la famille royale et quelques Amis; Osiris accueille dans le sien tout individu qui le prend pour guide et exemple. Or, comme Osiris est devenu lui-même un dieu du ciel, l'égal de Râ, les hommes, finalement, vivront dans l'empire céleste de Râ, qui est celui d'Osiris.

Sayfa 296

Osiris'in mahkemesi önündeki kitleler - Osiris fethettiğinden beri, Abydos, dinsel ve politik olarak, tanrıların kralı Ra (pl. XIV) tarafından fethedilmesine simetrik olarak, ikinci bir Heliopolis olmak suretiyle ona rakip oldu. Heliopolis, cennete sadece kral, krallık ailesini ve birkaç arkadaşını kabul ediyordu. Oysa Osiris kendi cennetine, onu rehber olarak gören ve örnek alan herkesi kabul ediyordu. Veya Osiris'in kendisi de, Ra'ya eşit bir şekilde göğün bir tanrısı olduğu için, insanlar da, Osiris'in kutsal imparatorluğunda yaşamakla, Ra'ninkinde yaşamış olacaktı.

Sayfa: 297

L'application de cette morale amène, dans la société du Moyen Empire, une égalité religieuse vraiment démocratique. Tout homme de toute condition prend sur son monument funéraire l'appellation de « Osiris justifié » (*maâ kherou*).

Sayfa: 297

Or, d'une part, Osiris est roi ; d'autre part, le Pharaon régnant, c'est Osiris sur terre et après la mort ; qui dit Osiris dit donc Pharaon. Tout mort osirien devient ainsi un Pharaon dans l'autre monde, car les Égyptiens ont tiré parti de la divulgation des rites funéraires avec une logique imperturbable.

Sayfa 297

Bu manevî iyiliğin, Orta İmparatorluk toplumunda uygulanması, gerçekten dinî bir eşitlik uygulamasıydı. Her şart altındaki herkesin, mezar taşının üzerinde "Osiris tarafından kutsandı" yazıyordu. Buna ilâveten, bir taraftan Osiris kral iken, Firavun yönetici olduğundan, Osiris hem dünyada, hem de ölümden sonra hâkim olduğundan, bir kez Osiris diyen, aynı zamanda Firavun demiş oluyordu. Her türlü Osiris'e inanan ölümlü, öbür dünyada bir Firavun oluyordu, zira Mısırlılar buz gibi bir mantıkla mezar inanışlarını açığa vurmaktan faydalanıyorlardı.

Sayfa: 298

Jadis, les textes rituels gravés dans les Pyramides étaient destinés aux seuls Pharaons. Depuis la XIe dynastie, leur usage se généralise, et les simples particuliers, comme les rois, les princes, les grands fonctionnaires, les font peindre sur les parois des cercueils. A côté d'un choix tiré des textes des Pyramides, apparaissent d'autres formules qui composent un nouveau Corpus théologique (2). Non seulement le défunt y est traité en Osiris, en Pharaon d'outre-tombe, mais on l'identifie avec les dieux suprêmes.

Sayfa 298

Eskiden, piramitlerde kazılı olan dinsel metinler sadece Firavunlara ait olurdu. XI. Hanedan'dan itibaren, kullanımları genişledi ve kralları, prensler, yüksek memurlar, kabirlerin koridorlarında yer almaya başladılar. Piramitlerin metinlerinden çıkartılmış bir tercinin yanı sıra, yeni bir teolojik birlik oluşturan formüller de belirmeye başladı. Ölü sadece kabir dışındaki Firavun olan Osiris tarafından iyi muameleye maruz kalmaz, aynı zamanda yüksek tanrılarla bir tutulurdu.

Sayfa: 302

La concession que les Pharaons ont faite à leur peuple est un événement extraordinaire; elle ne s'explique que si l'on admet le complet triomphe de la plèbe au cours des révolutions décrites au chapitre précédent. Au surplus, les secrets de la religion, de la magie, de l'administration, de la personne même des Pharaons ayant été violés, il devenait impossible de restaurer l'antique royauté sous sa forme auguste et surhumaine, ni de fonder son autorité sur des mystères qui n'étaient plus mystérieux. Les Pharaons se résignèrent à partager leur monopole; ils acceptèrent l'extension des rites à toute la population, avec les conséquences politiques et sociales qui en découlaient.

III

LE SOCIALISME D'ÉTAT. PATRIARCHE, ANCIENS
ADMINISTRATEURS LOCAUX (XIIe à XXe DYNASTIES).

La collation de tous ces droits religieux entraînait ce que nous pouvons appeler des droits politiques, c'est-à-dire une participation au gouvernement, l'accès aux fonctions, aux emplois, aux secrets de l'administration royale.

Sayfa 302

Firavunların halklarına yapmış oldukları bağış, olağanüstü bir olaydır ve sadece, halkın bir önceki bölümde tanımlanan gelişmeler esnasında anlatılan tüm zafere ulaşmış olmasıyla izah edilebilir. Bunun da ötesinde, dinin, büyüünün, idarenin, Firavunlar dahil şahısların sırlarının ihkâm edilmiş olmasıyla, eski krallığın muhteşem ve insanlık üstü biçimiyle restore edilmesi ve artık esrarengiz olmayan sırlar üzerinde otoritesini kurmak imkânsız hale gelmiştir. Firavunlar, tekellerini paylaşmaktan sakınmakta, akup giden politik ve sosyal sonuçlarıyla birlikte inançların bütün bir topluma yayılmasını kabul etmektedirler.

III

DEVLET SOSYALİZMİ, KÖYLÜLER, ZANAATKÂRLAR,
MAHALLİ İDARECİLER (XII.'DEN XX. YE KADAR
OLAN HANEDANLAR).

Tadı alınan bütün bu dinî haklar, siyasi haklar olarak adlandırabileceğimiz hakları, yani hükûmete katılım, görevlere, istihdamlara erişim, krallık idaresinin sırlarına erişim gibi hakları harekete geçirmiştir.

Sayfa : 303

Les paysans (merlou) nous apparaissent toujours liés à la terre ; ils y restent attachés si elle change de maître. Quand le roi, propriétaire de tout le sol de l'Égypte, en détache un domaine pour ses parents, favorisés, fonctionnaires, les « hommes et les bêtes » y sont inclus, et suivent le sort du domaine. C'est la situation des colons du Bas-Empire romain et de nos serfs du moyen âge, attachés à la glèbe. De même, les artisans des ateliers royaux continuent à travailler pour les temples ou les seigneurs, auxquels le roi les a cédés. L.

Sayfa 303

Köylüler (mertou), bize her zaman toprağa bağlı gibi gözük-müşlerdir. Toprağın efendisi değişse de ona bağlı kalırlar. Bütün Mısır'ın topraklarına sahip olan Kral, bu toprağın sahipliğini akra-balar, favori adamlar, "insanlar ve hayvanlar" dahil olmak üzere memurları için gevşetmiş ise de, bunlar daha sonra bu alandan çekilmişlerdir. Bu, toprağa bağlı olan Romalı Aşağı İmparatorlu-ğun kolonilerinin ve Orta Çağ'da bizim serflerimizin durumudur. Aynı şekilde, krallık atelyelerinin zanaatçıları mabedler veya kra-lın mabedleri bağışladığı efendiler için çalışmaya devam ediyor.

Sayfa: 307

On y constate un tel chan-
gement dans la société qu'il ne s'explique guère que par cette
révolution que nous avons esquissée. Il n'est plus fait mention
de privilèges, de chartes d'immunité. On ne parle plus de
domaine royal : toute la « terre noire » appartient au roi.
Quant aux plébéiens des villages agricoles et des cités (nout),
on les appelle maintenant des paysans (sekhetiou) et des
« citoyens » (dakh n nout, « ceux qui vivent en ville »). Ils
sont classés par professions ; leurs droits et devoirs sont défi-
nis, et chacun joue un rôle dans l'État. Voici comment les

Sayfa 307

Toplumda, sadece daha önce taslağını çizmeye çalıştığımız
değişiklikte açıklanabilecek bir değişim belirlenmiştir. Artık ayrı-
calıklardan, muafiyet tablolarından bahsedilmemektedir. Artık,
krallık arazisinden bahsedilmemektedir, bütün "kara topraklar"
krala aittir. Ziraî köylerin ve siterin (nout) proleterlerine gelince,
şimdi onlar köylüler (sekhetiou) ve "vatandaşlar" (dakh n nout,

"şehirde yaşayanlar") olarak adlandırılmaktadırlar. Mesleklerini göre sınıflandırılmış durumdadırlar ve hakları ile görevleri tanınmış ve her biri devlette kendi görevlerini yapmaktadırlar.

Sayfa: 308

Les documents du Nouvel Empire thébain permettent de se représenter plus nettement la situation des paysans, dans le nouvel état des choses. La terre d'Égypte, qu'on appelle

Sayfa: 309

maintenant « les champs du Pharaon », est divisée par les soins du vizir et de ses agents, en portions (*shedou*, *peseshout*), réparties aux familles de paysans qui la cultivent (1). Ces maisons sont sous la direction du chef de famille ou d'un des membres, homme ou femme, qui prend le titre ou la fonction d'« inspecteur » (*roudou*) et se trouve responsable de la culture.

Sayfa 308

Yeni Thebain İmparatorluğu'nun belgeleri, köylülerin durumunu, olayların yeni durumlarının içerisinde daha net bir şekilde sunmamızı sağlamaktadır. [sayfa 309] Şimdi "Firavunun tarlaları" denilen Mısır'ın toprağı, vezir ve memurlarının gayretleri ile kısımlara (*shedou*, *peseshout*) ayrılmış ve onları işleyen köylü ailelerine verilmiştir. Bu aileler, aile reisinin veya kadın veya erkek "müfettiş" ünvanını veya görevini alan ve ekim dikim işinden sorumlu olan bir üyesinin başkanlığında çalışıyorlardı...

Sayfa : 309

Les noms des champs et les noms des gens qui les cultivent sont inscrits sur un double registre cadastral, dans la Double Maison du Trésor, et au Grenier du Pharaon. En cas de contestation, on peut se référer, même à des centaines d'années de distance, à ces archives pour établir le droit de tel ou de tel à cultiver telle ou telle pièce de terre (2). Cette organisation répond assez exactement à la description qu'Hérodote (II, 109) nous a laissée — d'après le témoignage des prêtres — sur la condition des terres et des paysans, au temps de Sésostris, c'est-à-dire depuis l'empire thébain.

Sayfa 309

Tarhalann adlan ve onlan işleyen kişilerin adları, iki kere olmak üzere ikili hazine binasında ve Firavunun bodrumunda kadastro defterlerine kaydediliyordu. Tartışma halinde, yüzlerce sene sonra bile, bu arşivlere bakarak, bir toprak parçasının işletilme hakkının kime ait olduğunu belirlemek için bu arşivlere başvurulabiliyordu. Bu teşkilatlanma, Herodot'un -rahiplerin, Sesostris zamanında, yani Thebain İmparatorluğu'ndan beri, toprakların ve köylülerin durumu hakkındaki tanıklığına dayanarak- bize bıraktığı tanımlamaya hemen hemen tamamıyla uyuyordu (II, 109)...

Sayfa : 309

Le roi créa ainsi les revenus

Sayfa : 310

de l'État en fixant la redevance à payer par chacun annuellement (ἐπεσφίς ἐπιτάξις καὶ ἐκαστός). Si la crue du Nil emportait une portion du lot, le roi envoyait des inspecteurs pour calculer la perte du terrain et diminuer proportionnellement les impôts.

Sayfa 309

Kral, bu şekilde, herkese yıllık olarak ödeyeceği ödeneği belirleyerek, gelirleri yaratır. [sayfa 310] Nil'in taşkanı bir parsel araziye kapıp götürdüğü takdirde, kral, kaybı hesaplamak için müfettişler göndererek kaybı hesaplatır ve bununla orantılı olarak vergileri düşürür.

Sayfa:311

La carrière d'artiste ou d'artisan — ils se recrutaient parmi les apprentis formés à des techniques « secrètes » — s'ouvre à toutes les curiosités, à toutes les initiatives.

Sans doute, les artisans étaient tenus, comme les paysans, à une « déclaration » et ils payaient des taxes d'enregistrement ; mais, une fois en règle avec le fisc, ils étaient libres ; du moins, rien ne fait présumer qu'ils soient des assujettis.

Sayfa 311

Sanatçı veya zanaatkâr kariyeri – Gizli tekniklerle oluşturulan çraklar arasından istihdam edilirler – ki bunlar her türlü garipliklere, her türlü girişime açıktırlar.

Hiç şüphesiz ki zanaatkârlar da, köylüler gibi, bir "beyan" a tâbi tutulurlar ve kayıt ücreti öderler. Fakat, bir kere Maliye ile anlaşıldıktan zaman, artık serbesttirler. En azından hiçbir şey vergi mükellefi olduklarını düşündüremez.

Sayfa:313

Après de nombreuses années d'études, le scribe prenait rang parmi les Sarou, c'est-à-dire les notables (2), dans lesquels se recrutaient les fonctionnaires, et les membres des conseils d'administration et des tribunaux (les Trente et les razaf) :

Sayfa: 313

« Écris de ta main, lis à haute voix avec ta bouche, interroge les plus savants que toi : ainsi tu rempliras la fonction d'un Sar, et tu trouveras cet emploi lorsque tu deviendras vieux. Heureux est un scribe apte à ses fonctions (3)... » — « Il n'y a pas de fonction ou l'on n'aît un supérieur, excepté celle de scribe; c'est lui qui commande (kherra) » (4); ou bien : « Le scribe est déivré des cordes manuelles; il est celui qui commande... Ne portes-tu pas la palette (de scribe)? C'est ce qui fait la différence entre toi et celui qui manie l'aviron... Le scribe arrive à s'élèver parmi les membres des Assemblées (qenbet)... Aucun scribe ne manque de manger les victuilles de la Maison du roi. Le déesse Meskhent (:) fait prospérer le scribe : il arrive à la tête des qenbetiou; son père et sa mère en remercient Dieu » (6).

Par cet exemple, nous discernons comment le plébéien peu devenir fonctionnaire.

Sayfa 313

Birçok araştırma senesinden sonra, kâtip Sarou, yani aralardan yüksek memurları, idare meclisleri üyeleri ve mahkeme üyelerinin (trente'ler ve zozat'lar) tayin edildiği hahın sayılır kişiler arasına girmiştir:

"Elinle yaz, ağzınla yüksek sesle oku, sende daha iyi bilenleri sorgula: Bu şekilde bir Sar'ın görevlerini yerine getireceksin ve bu işi ihtiyarlayıncaya kadar yapacaksın. Görevlerini yerine getiren bir kâtip olabilmek ne mutlu..." -"Kâtiplik hariç, bir üstü olmayan bir görev yoktur, emir veren odur." veya "angarya talimatlarının emir verenidir... Kâtip levhasını tanımıyor musun? Seninle, kürek çeken arasındaki farkı meydana getiren de bu... Kâtip, meclis (qenbet) üyeleri arasında yerini alacaktır... Hiçbir kâtip kralın evinin ekmeğini yemezlik etmemiştir. Tanrıça Meskhent kâtipleri geliştirmiştir. Kâtip qenbetiou'ların başında gelir, babası ve annesi tanrıya dua ederler."

Bu örnekle, proleteryanın yüksek memur olabileceğini belirtmiş olduk

Sayfa: 314

Comme sous l'Ancien Empire, nous voyons les Qenbetiou s'opposer partout aux fonctionnaires royaux de l'administration centrale, moins en adversaires qu'en auxiliaires. Nous en concluons que les Sarou ou Qenbetiou constituent une administration locale, peut-être plus ancienne que l'administration royale, que les rois conservèrent, même au temps de la plus forte centralisation politique. Un texte de la Ve dynastie nous suggère qu'ils représentent l'élite de la population rurale ou urbaine : quand les paysans (*merlou*) s'enrichissent, ils passent à la condition de Sarou (*supra*, p. 244). Un personnage qui fonde une « ville », ou une propriété, y installe des *merlou* et des « *sarou* pour tenir les comptes ».

Sayfa 314

Eski imparatorlukta olduğu gibi, Qenbetiou'ları merkezi idarenin özellikle yüksek memurlarına, devletin uzantısı olmaktan ziyade karşıt olarak karşı koyarken görüyoruz. Sarou'ların veya Qenbetiou'ların, kralların, en kuvvetli merkezi idare zamanlarında bile muhafaza ettikleri, belki de merkezi krallık idaresinden daha eski bir mahallî idare oluşturdukları hususu ile konuyu özetleyebiliriz. V. Hanedan'ın bir metni, bize onların kırsal veya kent-sel nüfusun seçkin kısmını temsil ettiklerini ifade etmektedir. Köylüler (*merlou*) zenginleştiğinde, Sarou durumuna geçerler (*supra*, Sayfa: 244). Biri, bir "şehir" veya bir mülkiyet kurduğunda, buraya köylüleri ve hesapları tutmak için Sarou'ları yerleştirir.

Sayfa: 315

Le recrutement se faisait-il par un vote de la population ou par une sorte de co-optation? Nous ne le savons pas. Il y avait toutelois des conditions à remplir pour devenir Sar. Avaient-elles un caractère social (par exemple la condition de tenan-

Sayfa: 315

cier libre), ou pécuniaire (payement d'un certain chiffre d'impôt, ou sorte de cens)? Était-ce seulement l'instruction personnelle? Autant de questions non encore résolues; toutefois, depuis le Moyen Empire, l'instruction est condition nécessaire et, peut-être, suffisante pour devenir un Sar et un membre de Qenbet.

Sayfa 315

İstihdam, bir halk oylaması ile mi veya bir cins ortak istekle mi yapılıyor? Bunu bilmiyoruz. Bununla birlikte, Sar haline gelmek için doldurulması gereken şartlar var. Sosyal (meselâ serbest mal sahibi olmak) veya malî bir karakteri (belirli bir vergi miktarını ödemiş olmak veya harç ödemiş olmak) var mı? Bu yalnız şahsî öğreti midir? Bir dizi hâlâ cevaplanmamış soru vardır. Bununla birlikte, Orta imparatorluktan beri, eğitim ve şartlar gereklidir ve belki de bir Sar ve bir Qenbet üyesi olmak için yeterlidir.

Sayfa: 316

Pareilles conditions sont favorables à la formation d'une classe moyenne qui s'enrichit par le travail, et ne dépend plus d'aucun maître en dehors du Pharaon. Le Conte du Paysan nous fait assister aux humbles débuts de cette classe sociale des « hommes sans seigneur » libérés depuis la révolution;

Sayfa 316

Benzer şartlar, çalışmayla zenginleşen ve Firavun'dan başka hiçbir efendiye bağlı olmayan bir orta sınıf oluşumu için de uygundur. Köylü Kontu, devrimle birlikte serbest kalan efendisiz bu sosyal sınıfın başlarında mütevazî olanlara yardım etmemizi sağlamıştır...

Sayfa: 316

Écoutez ce directeur des sculpteurs au temps de Thoutmès Ier : « J'ai fait mon tombeau moi-même ; j'ai ma propre maison, ma propre barque ; je possède des champs créés par moi-même, que je laboure avec mes propres bœufs (6). » C'est ainsi que les *Nemhou*

Sayfa: 317
s'élèvent dans la société.

Sayfa 316

Thoutmes I devrinin bu heykeltıraş müdürünün söylediklerini dinleyiniz: "Kendi kabrimi kendim yaptım, kendi evim var, kendi tek-nem var, bizzat tarafımdan yaratılan, kendi öküzlerimle sürdüğüm tarlalara sahibim. *Nemhou*'lar toplumda bu şekilde yükseldiler.

Sayfa: 317

A la fin de l'époque thébaine, il y a, dans la vallée, de nombreux champs de *nemhou* (2).

Sayfa 317

Thebaine devrinin sonunda, vadide, birçok *nemhou* tarlası vardı...

Sayfa: 317

éminente du roi sur les terres et sur les
D'où il résulte que, dans l'Égypte ancienne, il n'y a pas de castes sociales, et qu'un homme peut toujours changer de profession, à son gré, ou par la volonté du roi.

Sayfa 317

Buradan da şu çıkıyor ki eski Mısır'da, sosyal kastlar yoktu ve bir adam her zaman kendi isteğiyle veya kralın isteğiyle mesleğini değiştirebiliyordu.

Sayfa: 318

La femme, les frères et sœurs, les alliés, amis, clients entrent aussi dans l'équipe et obéissent au chef. L'État reconnaît l'autorité de l'aîné (parfois femme), voit en lui le roudou (inspecteur) de l'équipe, le charge de partager terres, ou métiers, entre les gens de la famille, et le fait comptable du travail et des impôts (1).

Sayfa 318

Şefin hanımı, erkek kardeşler ve kız kardeşler, müttelikler, arkadaşlar, müşteriler de ekipe girerler ve şefe itaat ederler. Devlet büyük olanın otoritesini (bazen hanım) kabul eder, onun kişiliğinde roudou [mütteliş]'yu görerek, toprakları veya meslekleri ailenin kişileri arasında paylaşım görevini ve çalışma ile vergilerin muhasebesinin yapılmasını ondan talep eder...

Sayfa: 318

Les enfants se réclament de la filiation utérine bien plus souvent que de la filiation paternelle ; dans certains cas, l'oncle maternel, le frère de la mère, reste un protecteur-né des enfants, comme dans les sociétés matriarcales (2). Au service de l'État, la femme commande parfois l'équipe, lorsque le mari est mort, ou que les enfants sont trop jeunes (3). Surtout, la femme mariée prend une situation privilégiée, quant aux biens familiaux.

Sayfa 318

Çocuklar, ataerkil ilişkiden öte, kan ilişkisi talep ederler, bazı hallerde, dayı, annenin erkek kardeşi, anaerkil toplumlardaki gibi, çocukların anadan doğma koruyucusu olarak kalır. Devletin hizmetinde, hanım, kocası öldüğünde, çocuklar çok küçük ise bazen ekibe kumanda eder. Herşeyden önce, evlenmiş kadın, aile mallarında ayrıcalıklı bir durum elde eder.

Sayfa: 322

Le Directeur du sceau met chaque jour au courant de la situation économique son supérieur direct, le Vizir. Les attributions de celui-ci sont immenses, car il contrôle tous les services, scelle de son sceau viziral tous les actes nécessaires à la répartition des terres, des métiers, des fonctions administratives de toute espèce, y compris l'armée et les temples. Le vizir reçoit les rapports des Nomarques, appelés maintenant « princes et régents de châteaux » (*haliou heqou hel*) et de tous autres fonctionnaires;

Sayfa 322

Başkatip, her gün kendi doğrudan amiri olan Veziri ekonomik durumdan haberdar eder. Vezirin tahsis yetkisi çok geniştir. Zira bütün hizmetleri kontrol altında tutar, toprakların, mesleklerin, ordu ve mabedler dahil her türlü idari görevlerin dağılımına dair gerekli bütün işlemleri kendi vezirlik mühürü ile mühürler. Vezir, şimdi "şatolarn prensleri ve efendileri" olarak adlandırılan yönetim bölgesi yöneticilerinin ve bütün diğer yüksek memurların raporlarını alır.

Sayfa: 323

Il y eut, à certaines époques, un vizir pour la Basse-Égypte (à Memphis), un vizir pour la Haute-Égypte (à Thèbes), et un vice-roi de Nubie, appelé « fils royal de Koush » (2).

Ces puissants personnages ne sont plus, comme c'était le cas dans l'Ancien Empire, choisis par le roi dans sa propre famille. Ce sont des fonctionnaires de carrière, comme les nomarques. Par contre, selon la règle constante pour les fonctionnaires, le vizirat peut être héréditaire.

Sayfa 323

Bazı çağlarda, Aşağı Mısır için bir Vezir (Memphis'de), Yukarı Mısır için bir Vezir (Thebes'de) ve Nubie için, "Koush'un asil oğlu" adıyla adlandırılan bir kral yardımcısı bulunuyordu.

Bu güçlü şahıslar, Eski imparatorlukta olduğu gibi, kendi ailesinin arasından seçilmiyordu. Bunlar, yönetim bölgesi yöneticileri gibi, kariyerden gelen yüksek memurlardı. Buna karşılık, yüksek memurlar için geçerli kurala göre, vezirlik mirasla geçebiliyordu.

Sayfa: 326

Chaque matin, le vizir a audience auprès du Pharaon :

Il entre alors pour s'informer de la santé du Seigneur (le roi), v. s. l., et il lui fait rapport sur ce qui concerne les Deux-Terres, dans son palais, chaque jour.

Il entre dans la Double-Grande Maison (8) en même temps que le directeur du Sceau, et il se tient à la colonnade du Nord. Puis le vizir se met en marche, montant à la porte des Deux-Grands Palais. Alors, le directeur du Sceau vient à lui, à sa rencontre, et lui fait rapport, à savoir :

« Toutes les affaires de mon Seigneur sont saines et sauves (7) :

Sayfa 326

Her sabah, vezir Firavunla bir görüşme yapıyordu:

Her gün, Efendinin (kral) sağlığı hakkında bilgi almak üzere yanına giriyor ve iki ülkenin işleri hakkında bilgi veriyordu.

Çifte büyük eve Başkatip ile aynı zamanda giriyordu ve kuze-ye tahsis edilen kısımda kalıyordu. Daha sonra vezir yürüyor ve kral sarayının kapısına çıkıyordu. Burada, Başkatip ona doğru geliyor ve yanına gelince, ona şunları söylüyordu:

"Efendimin bütün işleri sağlıklı ve sıhhatlidir..."

Sayfa: 330

Parmi les écrits les plus curieux de ce temps, figurent des « Enseignements » composés soi-disant par le vizir Phtahhetep (de la Ve dyn.), pour inculquer aux jeunes nobles et à tous les aspirants fonctionnaires les règles de la civilité puérile et honnête (manière de se tenir en société, à table, dans les salons), les devoirs d'un bon messager royal, les égards dus aux Grands et aux Qenbetiou, l'art de se comporter dignement et habilement quand on rencontre des gens violents, bavards ou malintentionnés. Respect de la justice et des traditions, politesse, prudence, habileté, bienveillance, telles sont les qualités du bon fils « qui sait écouter », c'est-à-dire obéir, et du serviteur loyal du roi. Celui qui réalise ces qualités devient un « Serviteur d'Horus »; il marche dans la voie tracée par les fondateurs du régime pharaonique (1).

Sayfa 330

Bu devrin en garip yazılanndan birinde, Vezir Phtahhetep'in (V. Hanedan'dan) genç asilleri ve bütün stajyer yüksek memurlara, çocukça bir saflığın kuralları (toplum içinde, masada, salon-

larda), iyi bir krallıkta ulaşının vazifeleri, büyüklere ve Zebti-ou'lara gösterilecek saygı, vahşi, geveze veya kötü niyetli kişilerle karşılaşıldığında gururlu ve dürüst bir şekilde davranma sanatını öğreten öğretileri gösteriliyordu. Adalet ve geleneklere saygı, nezaket, ıhtiyat, beceriklilik, sevimlilik, "dinlemeyi bilen" yani itaat etmeyi bilen bir iyi evlâdın ve kralın sadık hizmetkârının özellikleridir. Bu özellikleri yerine getiren, "Horus'un hizmetkâr" olur, Firavun rejiminin kurucularının çizdiği yolda yürür.

Sayfa: 331 Herki Vezir ... n'akad m'arou' M'abrouno ne' m'abrou' ne'

« Vois: être vuir, ce n'est pas être doux ; c'est être ferme, comme son nom l'indique (1). C'est un mur de bronze, autour de l'or, pour la maison de son Seigneur. Vois! Il ne faut ni avoir de parti pris pour les Sars et pour les Zazaf, ni faire un esclave de quiconque. Vois! Un homme dans la maison de son Seigneur doit agir pour le bien de celui-ci, et ne doit rien de pareil à un autre.

« Vois! Quand un plaignant vient de Haute ou de Basse-Égypte... c'est à toi de veiller à ce que tout soit fait selon la loi (Aou), que tout soit fait selon les règlements qui le concernent, en faisant que chacun ait son droit. Vois! Un Sar (2) doit (vivre) à visage découvert. L'eau et le vent rapportent tout ce qu'il faut. Rien n'est inconnu de ce qu'il fait.... Vois! c'est la sagesse (3) pour un Sar d'agir selon la règle, en donnant réponse au plaignant. Celui qui est just ne doit pas dire : « On ne m'a pas fait donner mon droit ».

« Vois! Cette sen'ence qu'on trouvait, lors de l'investiture (?) du vizir, à Memphis, dans la bouche du roi... Garde-toi de ce qu'on disait au sujet du vizir Khetî : « Il a pris parti contre les gens de sa parenté, au profit d'autres hommes qui n'étaient pas ses proches (4). » Or, cela, c'est plus que de la justice. Ce qu'aime Dieu, c'est que justice soit faite ; ce que le dieu déteste, c'est de favoriser un côté (plus que l'autre) (5). Voilà la doctrine (arbaît). Agis donc pareillement. Regarde celui que tu connais comme celui que tu ne connais pas : celui qui l'approuve personnellement, comme celui qui est loin de ta maison. Vois-tu, un Sar qui agit ainsi, il prospérera longtemps sur ce siège.

Sayfa 331

"Bakın: Vezir olmak, yumuşak olmak değildir, sıkı olmaktr, adının ifade ettiği gibi. Vezir, Efendisinin evi için altın etrafında-ki bir bronz duvardır. Bakın! Ne Sarou'ların ne de Zazaf'ların ta-rafını tutmak, ne de her hangi birinin kölesi olmak gerekir. Bakın!

Efendisinin evinin içindeki biri, onun iyiliği için hareket etmelidir ve başka birine benzeri hiçbir şey borçlu değildir. Bakın! Yukarı veya Aşağı Mısır'dan bir şikayetçi geldiği zaman,... herkesin hakkını alması için, kanuna göre, konuyu ilgilendiren yönetmeliklere göre neler yapmak gerektiği sana kalmıştır. Bakın ! Bir Sar, yüzü açık yaşamalıdır. Su ve rüzgar neler yaptığını söylemektedir. Yaptıklarından hiçbir şey bilinmez kalmamaktadır... Bakın ! Şikayetçiye cevap verirken, bir Sar için kurala uygun hareket etmek güvenlidir. Yargılanan "Bana hakkımı vermediler" dememelidir. Bakın! Vezirin Memphis'e yerleşmesi ile ilgili olarak, krallın dudaktan arasındaki karara bakın... Vezir Kheti hakkında söylenenlere dikkat et: "Kendisi ile akrabalağı olmayanların lehine olarak, kendisi ile akrabalağı olanlara karşı tavrı aldı. Bu, adaletten de öte bir şeydir. Tanrının sevdiği, adaletin yerine getirilmiş olmasıdır, Tanrının nefret ettiği, bir tarafı (diğerinden fazla) tutmaktır. İşte doktrin budur (sebaî). Benzer şekilde davranın. Tanıdığına, tanımadığına baktığın gibi bak. Sana şahsi olarak yaklaşıp, senin evinden uzak olana baktığın gibi bak. Bakın ! Bu şekilde davranan bir Sar, bu makamda uzun süre gelecektir.

Sayfa : 332

On ne dit pas de lui : c'est un homme!.... Tu arriveras au respect en remplissant (tes) fonctions, si tu agis selon la Justice.

« Vois-tu, on attend l'exercice de la Justice dans le manière d'être d'un vizir. Vois-tu, cela est la loi juste, depuis le dieu (Râ). Vois ce qu'on dit du scribe de vizir : « Scribe de Maât (la Justice) », c'est (son nom). La salle où tu donnes audience, c'est la salle des Deux-Justices, où l'on juge; et celui qui déparage la Justice devant les hommes, c'est le vizir. »

« Vois-tu, quand un homme est un fonctionnaire il doit agir selon ce qui lui est prescrit. Heureux est l'homme qui fait ce qu'on lui a dit ! Ne t'écarte jamais de la Justice dont tu connais les lois. Vois-tu, il arrive ainsi (au Sar) présomptueux, que le roi préfère le craintif au présomptueux. Agis donc conformément à ce qui t'a été prescrit... (1). »

Sayfa:332

Soyons persuadés que ces nobles paroles trouvaient un écho et suscitaient un effort sincère et généreux pour les mettre en pratique. Nous ne pouvons juger les lois (Napou) de l'Égypte dans leur texte même, puisque aucun code, tel que celui d'Hammourabi pour la Chaldée, ne nous est parvenu.

Sayfa 332

Onun hakkında: O bir insandı... denmiyor ! Sen bu saygıya, adalete uygun olarak hareket edersen, görevlerini yerine getirerek ulaşsın.

Bakin ! Bir vezir olmak için, adaletin yerine getirilmesi beklenmektedir. Bakan, bu tanı Ra'dan beri doğru olan kanundur. Bakan vezirin katibi ne diyor: "Adaletin katibi" onun adı. Görüşme yapıldığı salon, yargılamanın yapıldığı, iki adalet salonudur ve insanlar önünde adaleti paylaşıyor. İse vezirdir. Bakan ! Bir insan yüksek memur olduğunda, ona önceden emredilmiş olanla hareket etmek zorundadır. Ona önceden emredilenle hareket eden adam, ne mutlu adamdır ! Kanunları tanıdığı için, adaletten hiç bir zaman ayrılmaz. Bakan, o buraya (Sar'a) bölünmüş geliyor, oysa kral, endişeliyi kendini beğenmiş tercih eder. Öyleyse sana önceden emredilmiş olanla hareket et.

Emin olalım ki bu asil sözler, bir yankı buldular ve kendilerini uygulamaya koydurmak için samimi ve gayretli bir çabaya sebep oldular. Mısır kanunlarını, kendi öz metinlerinden inceleyerek karar verebilmemize imkân yok. Zira, Hammurabî'nin Kalde için yaptığı kanunlara benzer bir şekilde, hiç bir yazılı Mısır kanunu elimize geçmedi...

Sayfa : 332

« Sois un artiste en paroles, dit au roi Merikarê le roi son père, pour que tu sois fort, car la langue est une épée pour (un roi), et parler est plus efficace que se battre. Rien ne surprend celui qui est intelligent... Un (roi) sage est une (école?) pour les Grands,... aucun malheur ne lui arrive. » La vérité vient à lui toute brassée » (2), ainsi que disent les Ancêtres. — Quand le roi donne l'exemple, les courtisans rivalisent de zèle et d'initiative. On dit des grands fonctionnaires : « Bons quand ils écoutent, habiles quand ils parlent, aptes à dénouer tous les nœuds (des affaires) (3), — scribes experts qui manient bien la phrase, — doctrine de la Terre entière, — exacts plus que le peson, pareils à la balance de Thot, ou Thot en toutes choses, — psychologues pénétrant les pensées secrètes et tous les détours du cœur (4). »

Sayfa 332

"Kral Merikara'ya babası Kral "Kuvvetli olmak için, konuşmalarda bir sanatkâr ol, zira, bir kral için lisan bir kılıçtır ve konuşmak savaşmaktan daha etkilidir". Bunda akıllı olanı şaşırtan bir şey yoktur... Akıllı bir kral, büyükler için bir okuldur... Onun başına hiç bir bahtsızlık gelmez. "Gerçek, ona, konuşmuş olarak gelir", eskilerin dediği gibi. Kral ömek olduğu zaman, dalkavuklar gayrette ve inisiyatif almada yarışır. Yüksek memurlar için: "Dinlerken iyi, konuşurken dürüst, düşümleri çözerken becerikli olmalıdırlar" denilmektedir. - Cümleiyi iyi kullanan Uzman kâtipler - bütün dünyanın doktrini - kantardan daha hassas olmalı, Thot'un terazisi gibi ya da her şeyde Thot gibi doğru olmak, - gizli sırlara ve kalbin bütün kıvrımlarına nüfuz edebilecek gibi psikolog olmalı.

Sayfa: 332

THEBES, CAPITALE D'EMPIRE. PALAIS, TEMPLES, NÉCROPOLES.

L'autorité royale, en fin de compte, ne fit que gagner à l'état de guerre avec les Hyksôs. La reprise du pays, ville après ville, sur les Asiatiques, cette patiente conquête, réalisée par les rois thébains de la XVIIe dynastie et parachevée par Ahmès I, fondateur de la XVIIIe (1580), fortifia le prestige de la royauté.

Sayfa 332

THEBES, IMPARATORLUĞUN BAŞŞEHİRİ, SARAYLAR, MABEDLER, MEZARLIKAR.

Krallık otoritesi, en sonunda, Hyksôs'la olan savaşı kazanmış. Ülke, Asyalılardan şehir şehir geri alınmış. Bu sabırlı fetih, XVII. Hanedan'ın Thebain kralları tarafından yapıldı ve XVIII. Hanedan'ın kurucusu Ahmes I (1580) zamanında tamamlanarak, krallığın prestijini artırdı.

Sayfa: 338

Pendant toute la durée de la domination égyptienne sur le monde oriental, d'Ahmès Ier à Ramsès III, nous voyons à la disposition de Pharaon une main-d'œuvre servile (1), abondante, facilement assimilée, qui travaille aux champs, exerce des métiers, occupe les bas emplois de l'administration. Introduire, parmi une population relativement affranchie, cette masse de plus en plus nombreuse d'esclaves, c'est un danger économique et social que nous verrons s'accroître; d'ailleurs, certains esclaves réussissent à gagner

Sayfa: 338

la confiance de leurs maîtres; à la cour des Pharaons, comme à celle des Césars, nous pouvons noter l'influence de favoris étrangers (2), dont la condition servile garantit le dévouement et explique la faveur.

Sayfa 338

Mısır'ın doğu dünyası üzerindeki bütün hâkimiyeti boyunca, Ahmes I'den Ramses III'e kadar, firavunun emrinde kolay, bol, kolayca asimile edilen, tarlalarda çalışan, meslekler icra eden, idarenin alt istihdamlarını işgal eden bir emek vardı. Nispeten hür bir nüfusun içine, giderek daha yüksek sayıdaki bu köle nüfusu-nu sokmak üzerinde duracağımız bir ekonomik ve sosyal tehlike-dir . Giderek birçok köle, Firavunların meclisinde de, Cezarların meclisinde olduğu gibi efendilerinin güvenini kazanmaya başla-dılar. Sevimlilik şartının bağlılığı garanti ettiği, favori yabancıların etkisini göz önünde tutmak gerekir.

Sayfa: 346

En vain essaye-t-on de supputer le travail fourni par la multitude des captifs étrangers et des ouvriers égyptiens qui ont transporté ces matériaux et dressé ces murs, des déco-rateurs qui les ont peints, sculptés, gravés, des artisans qui ont façonné le mobilier, des paysans qui ont procuré les offrandes journalières et les victimes, des prêtres qui ont sacrifié dans ces sanctuaires, des intendants qui ont géré les biens des dieux, — l'imagination reste au-dessous de la ré-si-té et cède à la stupeur.

Sayfa 346

Bu kadar ele geçirilmiş yabancı esir ve Mısırlı işçinin taşıdığı malzemeler ve duvarları inşa edildiği, dekoratörlerin onları boyamasını, oymasını, işlemesini, zanaatkarların mobilyaları tasarlamasını, köylülerin günlük bağışları ve rahiplerin mabedlerde kurban ettikleri kurbanları, tanrıların mallarını idare eden yöneticileri, - gerçeğin altında kalan ve uyusukluğu destekleyen düşünceleri de değerlendirmek gerekir.

Sayfa 347

Il se distinguait donc en cela des tenures ordinaires, « divisibles » entre tous les membres d'une famille. Les donations (*feqou*) de ce genre constituaient des biens indivisibles, qui se transmettaient, comme des majorats, de fils aîné en fils aîné, à un seul héritier. L'inscription de *Mes* nous décrit les rivalités qui s'engageaient dans les familles pour faire tomber, dans les partages périodiques, ces biens indivisibles, si précieux à leurs possesseurs: violences, faux en écriture, tous les moyens furent employés pour frustrer l'héritier légitime de son domaine indivisible, qui tomba dans la communauté familiale.

Sayfa 347

Onun için burada, bütün aile üyeleri arasında paylaşılacak olan uzantılar vardır. Bu tip bağışlar, büyük evlâttan büyük evlâda geçen miraslar gibi büyük oğuldan büyük oğula, bir tek mirasçıya geçer. Mes yazısı, ailelerde mevcut rekabetin, periyodik bölünmelerde sahipleri için son derece kıymetli olan bu bölünemeyen mallardan sahibini mahrum etmek için, ne gibi şiddetlere, ne gibi yazıda sahteciliklere, nasıl her türlü yolun kullanılmasına sebep olduğunu bize göstermektedir.

Sayfa: 350

Ainsi, les soldats constituent une classe héréditaire privilégiée, depuis l'époque thébaine. Les textes hiéroglyphiques confirment, en général, ce qu'Hérodote avait encore vu de ses yeux au ve siècle : « avec les prêtres, seuls les guerriers ont reçu de tels privilèges.

Sayfa 350

Aynı şekilde, askerler, Thebaine devrinden beri ayrıcalıklı bir mirasla intikal edebilen sınıf oluşturmaktadır. Hiyeroglif metinleri, genellikle, Herodot'un kendi gözleriyle V. yüzyılda gördüklerini onaylamaktadır: "Sadece rahiplerle savaşlar böyle bir ayrıcalığa sahiptir».

Sayfa: 354

véritables, sous la tutelle plus ou moins vigilante des vizirs.

(Ainsi, dans l'État fortement centralisé, deux classes ne

Sayfa: 355

cessent de s'enrichir au détriment du roi, car elles détiennent l'autorité religieuse et la force militaire.

Sayfa 354-355

Aynı şekilde, kuvvetli bir şekilde merkezleşmiş durumda, iki sınıf, krallık aleyhine zenginleşmeyi bırakmıyorlar. Zira dini otoriteyi ve askeri gücü ellerinde tutuyorlar.

Sayfa: 356

Aahhetep est la première connue d'une lignée de princesses qui jouèrent un rôle singulièrement important, d'Ahmès 1er à Thoutmès III.

Sayfa 356

Aahhetep, Ahmes 1'den Thoutmes III'e kadar giden, tek başına önemli bir rol oynayan bir prenses soyunun, tanınmış ilk şahsiyetidir.

Sayfa: 356

Si le prince était né d'une concubine, ses droits au trône s'effaçaient devant ceux d'une aïeule, née d'une mère reine par naissance. La princesse épousait, dans ce cas, son propre frère, qui partageait son trône.

Sayfa 356

Şayet prens bir sevgiliden doğmuş ise, tahta olan hakları, kraliçe bir anneden doğan kız kardeşine karşı kaybeder. Bu durumda, prenses tahtını paylaşacak olan kendi erkek kardeşiyle evlenir.

Sayfa: 364

Le parti de la reine est donc le parti amonien, et nous montre l'influence des prêtres d'Amon dans l'État thébain. Aussi la reine manifeste-t-elle sa dévotion envers le dieu. C'est pour lui qu'elle envoie, au pays de Pount (2), la mémorable expédition sous les ordres de Senmout et de Nehsi — qui rapporta des arbres à encens transplantés sur les terrasses de Deir el-Bahari :

La première fois qu'on eut le bonheur de mesurer les aromates pour Ankh-
et de lui présenter les merveilles que le Pount produit... Sa Majesté elle-même
se prépara, de ses propres mains, une essence embaumée pour tous ses
membres; elle exhala l'odeur de la rosée divine; son parfum perça jusqu'à
Pount: sa peau en fut comme pétrie d'or, et son visage en brilla à l'égal des
étoiles... (2).

Sayfa 364

Kraliçenin tarafı, böylelikle amon tarafıdır ve bize Amon rahiplerinin Thebain devletindeki etkisini göstermektedir. Kraliçe, tannya karşı olan bağlılığını da göstermektedir. İşte bundan dolayı, tann için, Pount ülkesine, Benmout ve Nehsi kumandasındaki seferleri göndermiştir. Nehsi, Deir el Bahari teraslarına yeniden dikilmiş övülecek ağaçlar olduğunu rapor etmiştir.

İlk defa, Amon için aromaları belirlemek ve ona Pount'un ürettiği şaheserleri sunmak mutluluğuna ulaşıldı... Majestelerinin kendisi de, kendi elleri ile, kendi üyeleri için güzel kokulu bir parfüm hazırladı, majestelerinin kendisi de kutsal çiy gibi kokuyordu. Parfümünün ünü Pount'a kadar gitti. Derisi altınla kaplanmış gibiydi ve yüzü yıldızlar gibi parlıyordu.

Sayfa: 365

Ces querelles dynastiques sont encore mal débrouillées, et les égyptologues diffèrent d'avis sur le rôle joué par Thoutmès II et Thoutmès III auprès d'Hatshepsout (1), mais tous s'accordent sur un point : c'est que les grands-prêtres d'Amon fomentaient ces intrigues, donnant ou retirant tour à tour leur appui à l'un ou à l'autre compétiteur.

Sayfa 365

Bu hanedan savaşları hâlâ kötü anlaşılmış durumda ve Mısır bilimcileri Thoutmes II ve Thoutmes III'ün Hatshepsout'un yanındaki rolünde farklı fikirlere sahipler. Fakat hepsi bir tek noktada birleşmektedirler: Bu entrikaları hazırlayanlar, Amon'un büyük rahipleridir ve zaman zaman bir tarafa, zaman zaman diğer tarafa destek vermektedirler...

Sayfa: 365

s'accordent sur un point : c'est que les grands-prêtres d'Amon fomentaient ces intrigues, donnant ou retirant tour à tour leur appui à l'un ou à l'autre compétiteur.

Sayfa: 366

renié par son fils le Pharaon, ses prêtres chassés de leurs temples, Thèbes délaissée par la Cour, au profit d'un autre dieu, Aton, et d'une nouvelle capitale, Ikhoutaton (Tell el-Amarna).

Cet épisode, souvent appelé période des rois hérétiques, comprend les règnes d'Aménophis IV-Ikhounaton et de ses successeurs : Séakara, Toutânkhamon, et Ay : ces quatre noms

Sayfa: 366

sont rayés des listes officielles, bien que leurs monuments abondent et comptent, pour nous, parmi les plus beaux et les plus intéressants de l'Égypte. Il y a donc eu crise politique et religieuse où s'exprime l'effort violent, désespéré, mais finalement infructueux, tenté par quelques Pharaons, pour se dégager de la domination grandissante des prêtres thébains.

Thoutmès III et ses successeurs immédiats : Aménophis II, Thoutmès IV, Aménophis III, sont des conquérants qui ont été de véritables « empereurs » de l'Orient. Leur Empire s'étend du Haut-Nil à l'Euphrate; instruits par l'invasion des Hyksôs, amenés, pour préserver leurs frontières, à poursuivre l'envahisseur dans ses lointains repaires, ils ont conquis des peuples et conclu des traités d'alliance, gouvernant Nubiens au sud, Sémites et Mitanniens en Asie antérieure, traitant soit en amis, soit en alliés, les Babyloniens, les Assyriens, les Hittites, les Crétois. La mentalité des Pharaons, au contact de races si diverses, s'est élargie; une administration centralisée à Thèbes, au pied du trône d'Amon-Râ, pour le cercle étroit de l'Égypte, leur apparaît mesquine et incapable de s'appliquer au gouvernement du monde. Un esprit nouveau anime les Pharaons, leur inspire une politique plus large, une religion moins exclusivement nationale, moins formaliste, et plus humaine (1).

Sayfa 365

Kısa bir dönem boyunca, Mısır şaşırıcı olaylara sahne oldu: [sayfa 366] Amon-Ra, oğlu Firavun tarafından reddedildi, rahipleri mabedlerinden kovuldu, Thebes meclis tarafından, başka bir tann, Aton ve yeni bir başşehir İhoutaton (Tell el Amarna) lehine terk edildi.

Genellikle inanmayan krallar dönemi olarak adlandırılan bu kısım, Amenophis IV-Ikhnaton ve haleflerinin dönemlerini kapsar: Saakara, Toutankhamon ve Ay: bu dört isim resmi listelerden silinmiştir, fakat anıtları çok sayıda bulunmaktadır ve bizim için, bu anıtlar Mısır'daki anıtların en güzelleri ve en enteresan olanlarındandır. Thebain rahiplerinin büyü hükümlerini saf dışı etmek için birkaç Firavun tarafından ortaya çıkarılan, şiddetli, ümitsiz, fakat sonunda faydasız bir politik ve dini kriz vardı.

Thoutmes III ve hemen ondan sonra gelenler: Amenophis II, Thoutmes IV, Amenophis III, doğunun muhteşem imparatorlarından biriydi. İmparatorlukları Yukarı Nil'den Fırat'a kadar yayılıyordu. Bunu Hyksos'ların yaptığı işgalden öğrenmişlerdi. Halkları fethettikten sonra, hudutlarını korumak için uzak aralıklarla oturan yerli halkları iyi izliyor, onlarla ittifak anlaşması yapıyorlardı. Mısırlılar, güneyde Nubia'lıları, Ön Asya'da Samileri ve Mitanni'leri, gerek arkadaş gerekse müttefik olarak, Babillileri, Asurluları, Hititleri, Giritlileri gene aynı şekilde yönettiler. Firavunların ırklarla temastaki çok farklı olan düşünceleri genişlemişti, Mısır'ın dar çemberi için Amon Ra'nın tahtının dibinde, Thebes'de merkezleşmiş bir yönetim, onlara sınırlı ve dünya yönetimini uygulamaya imkânsız gibi geliyordu. Yeni bir düşünce, Firavunları harekete geçirdi, onlara daha geniş bir politika, daha az millî, daha az biçimsel ve daha insanî bir din tavsiye etti.

Sayfa: 367

La rupture avec les traditions se marque déjà dans une première nouveauté : les « mariages mitanniens ».

Sayfa 367

Bir ilk yenilikte, **geleneklerdeki bir bozulma zaten belirlenmişti**.
"Mitaniyen tarzı evlilikler".

Sayfa: 369

L'astre glorieux qui fait vivre l'univers est désigné maintenant sous un nom qui n'est pas nouveau, mais auquel on donne une importance singulière : Aton du jour, c'est-à-dire le « disque solaire » d'où naît la lumière du jour, nom qui rappelle littéralement Adonai, le « Seigneur » des villes syriennes, l'Adonis de Byblos. Dans l'hymne d'Osiris que nous avons cité plus haut (p. 114), Aton est invoqué; et voici comment, sous le nom d'Amon, deux directeurs des travaux du roi Aménophis III chantent les louanges de Râ, dans lequel, selon l'adoration nouvelle de la famille royale, ils saluent l'astre du jour :

Sayfa 369

Evreni yaşatan şanlı yıldız, şimdi yeni olmayan, fakat tek başına kendisine önem verildiği belli olan bir isimdi: Gün Aton'u, yani "güneş dairesi" iki güneş ışığı bundan doğuyordu. Bu isim tam olarak, "Suriye" şehirlerinin efendisi Adonai'ı, Babil'in Adonis'ini hatırlatıyordu. Daha yukarıda bahsetmiş bulduğumuz Osiris efsanesinde (S: 114) Aton'dan bahsedilmişti ve işte, Amon adının altında, Kral Amenophis'in iki çalışma müdürü, Ra'ya methiye şarkıları söylüyorlardı. Bu şarkılarda krallık ailesi yeni bir bağlılıkla güneşi selamlıyordu.

Sayfa: 370

Lorsqu'il arriva au trône, celui qui allait devenir le roi hérétique et faire la rupture avec l'église officielle, était un enfant de quinze ans à peine. Les statues et bas-reliefs nous le représentent comme un adolescent de taille moyenne, à l'ossature grêle, aux formes délicates, qui deviendront arrondies et efféminées : corps d'androgynie aux seins proéminents, aux hanches élargies, aux cuisses trop galbées, qui nous font deviner un être maladif, ayant quelque tare pathologique.

Sayfa 370

Tahta çıktığında, dinsiz bir kral haline geldi ve resmi mabedle ilişkiyi kesti, ancak onbeş yaşında bir çocuktuk. Heykeller ve rölyefler onu bize orta boylu, ince kemikli, daha da yuvarlaklaşacak ve kadınsı yuvarlak hatlara sahip erkek vücudu görünümünde, genişlemiş kalçaklı, aşırı dolgun bacaklı, bazı patolojik hatalara sahip, hastalıklı bir erkek gibi gösteriyordu.

Sayfa: 371

Ainsi, le sang arien des princesses mitanniennes, en se mélangeant avec celui des Pharaons thébains, — apport compliqué encore par l'hérédité syrienne de Ti, — aboutissait à produire cet individu affiné, mais dégénéré; qui ne ressemble point, physiquement, aux rejetons vigoureux greffés sur l'antique souche, et qui signale bien plutôt un Pharaon fin de race (1).

Sayfa 371

Aynı şekilde, Mitani prenseslerin aryan kanı, Suriyeli selefleri olan Ti kanı ile esasen karışmış olan Thebain Firavunlarının kanı ile karışarak, bu rafine fakat dejenere, artık fizik olarak antik

kökün üzerine asılanmış gürbüz nesillere benzemeyen ve daha ziyade bir ırk sonu Firavununu işaret eden bireyin ortaya çıkartılması ile sonuçlanmıştır...

Sayfa: 371

Le roi y prend le titre de « premier prophète de

Sayfa: 372

Râ-Harakhti », ce qui ne s'était jamais vu. Audace suffisante pour le poser en adversaire du premier prophète d'Amon ce très puissant chef de l'administration royale, dont un titulaire, sous Aménophis III, Phtahmes, avait été en même temps « directeur de tous les prophètes du Sud et du Nord, directeur de la ville de Thèbes, vizir de l'Égypte entière » (1).

Sayfa 371-372

Kral, hiç görmemiş olduğu "Ra-Harakhti'nin ilk peygamberi" ünvanını aldı. Amon'un ilk peygamberinin karşısına, bu krallık idaresinin çok kuvvetli şefini koymak için cüret yeterliydi. Amon'un peygamberi ünvanına sahip olan Amenophis III. Altındaki Phtahmes, aynı zamanda "Güney ve Kuzey'in bütün peygamberlerinin müdürü, Thebes şehrinin yöneticisi, bütün Mısır'ın veziri" ünvanının taşıyordu.

Sayfa: 373

Dès l'an IV du nouveau règne, l'émancipation du roi vis-à-vis d'Amon et de son clergé se manifeste par des mesures radicales. Amon n'est plus le dieu dynastique; Thèbes, sa ville, est remplacée comme capitale par une ville nouvelle. A

Sayfa: 373

mi-chemin, entre Thèbes et Memphis, non loin de l'antique Bèni-Hasan, sur la rive droite du Nil, une plaine fertile, qu'aucun roi, qu'aucun dieu n'avait encore colonisée, offrit un emplacement favorable : c'est le site que les Arabes dénomment Tell el-Amarna ; là, le roi va fonder « l'Horizon d'Aton (Ikhoutaton) ».

Sayfa 373

Yeni dönemin IV senesinden itibaren, kral, Amon tarafından özgürleştirildi ve kendi din düzeni, radikal tedbirlerle ortaya çıktı. Amon artık hanedanın tanrısı değildi, şehri Thebes yerine başka yeni bir şehir, başşehir ilân edildi. Bu şehir, Thebes ve Memphis arasında, ikisinin yan yolundaki, antik Beni Hasan şehrinden uzak olmayan, Nil'in sağ yakasında, verimli bir ova üzerinde, hiç bir kralın, hiçbir tanrının henüz kolonize etmediği, müsait bir yerleşim yeri sunan; burası Arapların Tell el Amarna dediği yeri. Kral burada, Aton'un Ufku şehrini kuracaktı.

Sayfa: 375

A Thèbes, et partout où les partisans d'Amon osaient faire résistance, la vie était moins gaie. La ville d'Amon avait perdu son dieu et son propre nom ; on l'appelle maintenant « la ville d'Aton resplendissant, le grand (dieu) ». Amon et sa femme divine, Mout, sont proscrits. Les persécuteurs d'Hatshepsout avaient montré la méthode efficace pour détruire la vie physique et divine d'un dieu ou d'un roi : c'était de détruire son image, statue ou bas-relief, effacer son nom sur les monuments, interdire au dieu de manifester aux hommes sa forme ou son esprit, supprimer ses services d'offrandes, bref, anéantir son existence sur la terre et au ciel.

Sayfa 375

Thebes'te, ve özellikle Amon'un partizanlarının direnç göstermeye cüret ettiği her yerde, hayat daha az neşeli. Amon şehri tanrısını ve adını kaybetti, ona şimdi "büyük tann Güzel Aton'un şehri" denilmektedir. Amon ve kutsal kansı Mout sürgün edilmişlerdi. Hatshepsout infazalan bir tannın veya bir kralın fizik ve kutsal hayatının tahrip edilmesini göstermişlerdi: Bu, resminin, yüksek veya alçak rölyefinin ortadan kaldırılması, anıtlardan adının silinmesi, tannya biçimini veya anlayışını göstermenin yasaklanması, varlığının yer yüzünde ve gökyüzünde devam etmesinin garanti edilmesi anlamına geliyordu...

Sayfa: 375

« Partout alors, les images d'Amon sont prosrites ou détruites par ordre royal. Il est peu de monuments, tombeaux, monuments, statues, statuettes, même de petits objets qui aient échappé aux mutilations. Partout, à Thèbes, où les fanatiques trouvent le nom d'Amon, partout ils le détruisent. Peu à peu, le succès accroissant leur ardeur, c'est non seulement le nom du grand dieu thébain, mais encore ceux de Phtah et Hathor;

Sayfa 375

"Amon'un resimleri, kralık emri ile her yerde kaldırılıyor veya imha ediliyordu. Az miktarda anıt, mezar, heykel, heykelcik, hatıra küçük nesne bu sakatlatma işleminden kurtuldu. Amon'un adını her tarafta gördükleri Thebes'i, fanatikler imha ettiler. Başarı, yavaş yavaş şiddetlerini büyüttü, bu sadece büyük Thebain tanrısının adı değildi, fakat aynı zamanda Phtah ve Hathor tanrıların da adydı.

Sayfa: 376

Du sort des prêtres, le texte ne dit rien, mais il est fort probable qu'ils furent chassés, proscrits, ou réduits à l'esclavage. Quant au personnel subalterne, « esclaves mâles et femelles, chanteurs, danseuses, ils furent mis au compte de la Maison du Roi et inscrits pour le service du Palais ». Les biens éternels (*helep-neter*) d'Amon-Râ revinrent donc au Trésor; les champs du dieu furent de nouveau les « champs du Pharaon ». Quant au clergé d'Aton, il ne recueillit pas la succession du clergé d'Amon. Le roi était, nous l'avons vu, « premier prophète d'Aton »; donc, l'administration des biens d'Aton était sous son autorité directe, et cette mainmise royale sur les biens des temples nous révèle les dessous de la révolution religieuse, les buts économiques et politiques de la rupture. L'omnipotence et la richesse d'Amon en étaient venues à tel point que le plus audacieux devait être le maître du trône: le roi, ou le premier prophète d'Amon. Cette fois, c'est le roi, réformateur et révolutionnaire, qui l'emporte, mais, deux cent cinquante ans plus tard, les prêtres auront leur tour, et s'empareront de la royauté.

Sayfa 376

Rahipler açısından, metin hiçbir şey ifade etmiyordu, fakat çok muhtemelen kovuldular, sürüldüler veya köleliğe zorlandılar. İkinci personele gelince, "erkek ve kadın köleler, şarkıcılar, dansözler krallık sarayının emrine verildiler ve oraya hizmet etmekle görevlendirildiler. Amon Ra'nın ölümsüz malları, hazineye geri döndü, tanrının tarlaları, yeniden "Fıraunun tarlaları" oldu. Aton'un kutsallığı, Amon'un kutsallığının bir devamı değildi. Kral, gördüğümüz gibi, "Aton'un birinci peygamberiydi". Onun için Aton'un mülklerinin yönetimi onun doğrudan otoritesi altındaydı ve bu mabed mülklerinin üzerindeki el koyma bize dini devrimin

eksi yönlerini, aşırmanın ekonomik ve siyasi hedeflerini gösterir. Amo'nun gücü ve zenginliği, ortamı en cüretli olanın tahta sahip olacağı noktasına; kral veya Amo'nun birinci peygamberi olma noktasına getirmiştir. Bu sefer, kral, reformcu ve devrimcidir. Fakat ikiyüz elli sene sonra, rahiplere sıra gelecek ve krallığı ele geçireceklerdir.

Sayfa: 377

Un dieu soleil pourrait être le lien entre les Égyptiens et les autres peuples, par-dessus les autres divinités, dieu au symbole facile à comprendre et dont la suprématie naturelle serait acceptée par tous, dieu dont le Pharaon seul serait le prophète et l'interprète : telle est la doctrine nouvelle, qui parvenant à ses dernières conséquences la théorie pharaonique, déjà exposée dans les Enseignements de Merikarâ et ceux de Sehetepibrâ. Religion et royauté se confondent, comme aux temps anciens, mais c'est le roi seul qui connaît et comprend le dieu, et qui le représente parmi les hommes.

Sayfa 377

Bir güneş tanrısı, sembolü anlaşılması kolay ve doğal üstünlüğü herkes tarafından kabul edilen bir tanrı olarak, Mısırlılar ve diğer halklar arasında, diğer kutsallıkların üzerinde bir bağ olabilir ve Firavun bu tanrının tek peygamberi ve aracısı olacaktı. Doktrin yeni olduğundan, Firavun teorisini son hudutlarına kadar zorladı ki bu Merikara ve Sehetepibra öğretilerinde de vardı. Din ve krallık eski devirlerde olduğu gibi birbirlerine karıştı, fakat tanrıyı tanıyan ve anlayan ve onu insanlar arasında temsil eden sadece aydu.

Sayfa: 378

Et cependant, il y a dans la doctrine d'Ikhounaton une générosité puissante, une grande noblesse d'intentions, un amour sincère de la nature, l'ardeur de la vérité morale et le respect de la vérité physique, qui donnent à ce règne et à ses monuments un caractère unique (pl. XII-XIII). Nous verrons plus loin que l'art d'El-Amarna a exprimé ces tendances, pour-sant le réalisme jusqu'au vérisme, comme si la condition nécessaire et suffisante du beau était d'être vrai et vivant. La littérature religieuse de l'époque porte la même marque.

Sayfa 378

Bununla birlikte, İkhounaton doktrininde, güçlü bir iyilik, niyetlerin son derece asil olması, samimi bir doğa aşkı, moral gerçeğin canlılığı ve maddi gerçekliğe saygı bu döneme ve anıtlarına eşsiz bir karakter kazandırır (pl. XII - XIII). Daha sonra, El Amarna sanatının gerçekçiliği, gerekli ve yeterli şart, gerçek ve yaşananmış gibi sebeplere kadar zorlayarak eğilimlerini ifade ettiğini görüyoruz. Devrin dini edebiyatı, aynı markayı taşımaktadır.

Sayfa: 380

Rebrou-sant chemin sur les étapes suivies par Aménophis IV-Ikhounaton, il ab ure le nom d'Aton; au lieu de *Tou/dankhaton*, « image divine d'Aton », il s'appellera désormais « l'image divine d'Amon », *Tou/dankhamon*, et sa femme, la propre fille du roi hérétique, devra suivre l'exemple de l'époux rentré au bercail amonien (pl. XIV, 3).

Vers l'an IV (1), un décret solennel rétablit Amon et les autres dieux dans tous leurs privilèges.

Sayfa 380

Yolu Amenophis IV - Ikhnaton tarafından izlenmiş etaplara döndürerek, Aton ismi değiştirilmiştir. Meselâ, Toutankhaton ismi, yani "Aton'un kutsal resmi" anlamına gelen Toutankhaton ismi bundan sonra "Toutankhamon", yani "Amon'un kutsal ismi" olacaktır ve kendi hanımı, dinsiz kralın kendi kızı, Amon'un deposuna girmiş koca örneğini izlemelidir (pl. XIV, 3).

Sayfa: 381

Ce décret est trompeur, comme tant d'autres inscriptions historiques, en ce qui concerne la reconnaissance des dieux et des prêtres envers Toutankhamon. Si grande que fût la munificence du roi revenu à la religion officielle, la colère des prêtres d'Amon, rappelés d'exil, ou léguant leurs rancunes à leurs héritiers, ne se contentait pas d'indemnités matérielles. Leur prestige exigeait de remettre les rois en tutelle.

Sayfa 381

Bu karamame, Toutankhamon'a karşı olan tanrılar ve rahiplerin tanınması ile ilgili birçok yazı gibi yanıltıcıdır. Resmi dinin başına gelen kralın büyüklüğü ne kadar fazla olursa, Amon'un sürgünleri hatırlayan veya köklerini seleflerine bağlayan, maddi tazminatlarla memnun olmayan rahiplerinin kızgınlığı o kadar büyük olur. Onların prestiji, kralın iktidara getirmektir.

Sayfa: 381

Ils coalisèrent leurs efforts ; le peuple favorisa la réaction, heureux de revenir au culte particulier d'Osiris et de retrouver les pri-

Sayfa:382

vilâges osiriens; enfin, la classe militaire, honteuse de servir des Pharaons qui avaient perdu les provinces syriennes (voir tome VI, p. 349 et suiv.), appuya par la force la restauration d'Amon. Un général, Horemheb (1), que nous voyons, dès le règne d'Ikhounaton, grandir loin de la Cour, à Memphis, s'efface au second plan derrière Toutânkhamon, puis derrière son successeur Ay, mais, finalement, vers 1345, il se fait porter au pouvoir : il reçoit la couronne à Thèbes, des mains d'Amon (2).

Horemheb apporte à la restauration d'Amon le poids de son autorité et de la force militaire. Il procède à une inspection générale de l'Égypte pour ramener l'ordre et la justice, c'est-à-dire rétablit l'ancien état de choses au profit des prêtres et des soldats, tout en réprimant les dénis de justice, en protégeant le peuple contre les exactions de soldats indisciplinés et de tribunaux prévaricateurs (3). Cela fait, Horemheb renoue la tradition dynastique interrompue.

Sayfa 381-382

Güçlerini birleştirdiler, halk Osiris'in kendine özel dinine dönmekten ve Osirisçi ayrıcalıklardan yeniden bulmaktan memnun olan halk reaksiyonu destekledi, ve nihayet, Suriye eyaletlerini kaybeden (Cilt VI, 5: 349 ve devamı) Firavunlara hizmet etmekten utanç duyan askerî sınıf, Amon tipi restorasyon için bastırdı. Ikhounaton zamanından beri, Meclisin uzak noktalarında Memphis'de büyüdüğünü gördüğümüz, önce Toutankhamon'un arkasında, sonra halefi Ay'ın arkasında kaldığını gördüğümüz General Horemheb, 1345'e doğru, Amon'un ellerindeki Thebes'de iktidara geldi.

Horemheb, Amon'un restorasyonuna kendi otoritesinin ve askerî gücünün ağırlığını getirmiş ve bir düzen ve adalet getirmek

için Mısır'ın genel bir tefişine girişti. Yani, olayları, adaletin ihlâl edilmesinden kaçarak, halkı disiplinsiz askerlerin ve kanunsuz hâkimlerin yağmasından koruyarak askerlerin ve hâkimlerin lehine değiştirdi. Bu da, Horemheb'i yanda kesilmiş olan hanedan geleneğine geri götürdü.

Sayfa : 385

Ce gouvernement des dieux — qui s'exerce par les prêtres — commence à prendre une part importante dans l'administration temporelle. Il ne s'agit plus d'interventions solennelles des dieux dans certaines affaires difficiles, aux moments critiques de l'histoire nationale; l'installation sur le trône du couple Hatshepsout et Thoutmès III; l'avènement de Thoutmès IV, prédit par un oracle; le concours prêté à l'usurpation d'Horemheb : c'étaient là des actes de pure politique, des coups d'État qui ont influé puissamment sur la dynastie, et, par contre-coup, sur la société, mais qui ne faisaient pas le mécanisme de l'administration royale.

Sayfa 385

Bu, rahiplerle çalışan tanrıların hükümeti, geçici yönetimde önemli bir yer tutmaya başladılar. Artık birçok zor konuda, millî tarihin kritik noktalarında tanrıların büyük müdahalelerine rastlanmamaktadır. Hatshepsout ve Thoutmes III çiftinin tahta gelişi, Thoutmes IV, Thoutmes IV'ün taç giymesi, bir fırtına ile onurlandırılmıştır. Rekabet Horemheb'in zayıflamasına sebep olmuştu: Burada saf siyasi olaylar, hanedanı kuvvetle etkileyen fakat krallık düzeninin mekanizmasını bozmayan hükümet darbeleri ve halkı etkileyen karşı darbeler vardır.

Sayfa: 386

C'est ce qui arrive, sous Ramsès II, à un officier des Mazoi : il obtient, par la faveur d'Isis, un avancement dans sa carrière (1). En l'an 14 du même règne, un prêtre, Pasar, qui a porté plainte à propos d'un champ, reçoit, au passage de la statue du roi divinisé, Ahmès Ier, un signe d'assentiment, certifié par les prêtres porteurs de la barque : cela lui vaut le gain de son procès (2). Ici donc, nous saisissons, à son début, une sorte de procédure d'appel à la justice sacerdotale. La popularité des dieux et l'autorité des prêtres y gagne, mais c'est aux dépens de la puissance royale et de la justice laïque. Les dieux des temples se mêlent des affaires du monde en s'exprimant *par volontés particulières*, et non plus dans l'intérêt public, ni par des mesures générales de gouvernement.

Sayfa 386

Ramses II zamanında, bir Mazoi yüksek memurunun başına gelenler şunlardır: Isis'in yardımıyla, kariyerinde bir ilerleme elde etmiştir. Aynı dönemin 14. yılında, bir rahip olan Pasar, bir tarla ile ilgili olarak bir şikâyetle bulunmuş ve teşvik olarak, kutsal kral Ahmes I. heykelinin yolu üzerinde bulunan, krallık teknesinin kürekçi rahipleri tarafından kutsanmış, bir tarla kendisine verilmiştir. Bu onun açtığı davanın bir kazancı olmuştur. Burada, dini yargıya karşı açılan bir nevi temyiz davasının başlangıcı görmüş bulunuyoruz. Tanrıların popülerliği ve rahiplerin otoritesi kazanmıştı, fakat bu krallık gücünün ve laik adaletin zararına olmuştur. Mabedlerin tanrıları, kamu yararına veya hükümetin genel tedbirleriyle değil, kendi arzularıyla dünya işlerine karışmışlardır.

Sayfa: 388

LA ROYAUTE AUX MAINS DES PRÊTRES ET DES MARCHANDS.
LES INVASIONS ÉTRANGÈRES EN ÉGYPTE.

Dès Ramsès II, le Premier prophète d'Amon (1) est le plus haut personnage de l'administration royale.

Nous savons, par chance, comment Ramsès II choisit le premier prophète Nebounef, en l'an I de son règne. Le roi avait distingué ce personnage, alors premier prophète d'Onouris (à Thinis) et d'Hathor (à Dendérah) et directeur des prophètes de tous les dieux, depuis Thèbes jusqu'à Thinis; cependant, la nomination de Nebounef ne se fit qu'après un oracle d'Amon.

Sayfa 388

RAHİPLERİN VE PARALI ASKERLERİN ELİNDEKİ KRALLIK.
MISIRDAKİ YABANCI İŞGALLERİ.

II. Ramses zamanından itibaren, Amon'un birinci peygambere, krallık idaresinin en yüksek kişiliği oldu.

Şans eseri, Ramses II Dönemi'nin ilk yılında Nebounefi nasıl seçtiğini biliyoruz. Kral önce Onouris'in birinci peygamberini (Thinis'te) ve d'Athor'u (Denderah'daki) ve Thebes'ten Thinis'e kadar bütün tanrıların bütün peygamberlerinin müdürünü seçmiştir. Bununla birlikte Nebounef'in atanması, ancak bir Amon fırtınasından sonra olmuştur.

Sayfa: 391

Lorsque la cour, sous les Ramsès, résida de préférence dans le Delta, à Pa-Ramsès, l'absence de la reine priva le dieu Amon de son épouse. La femme du premier prophète fut, semble-t-il, appelée à jouer ce rôle théorique, et nous verrons les conséquences politiques qui en résultèrent sous la XXIIe dynastie.

Sayfa 391

Meclis, Ramsesler devrinde tercihan Delta'da bulunuyorsa da, Pa-Ramses devrinde, kraliçenin yokluğu, tann Amon'u kansından mahrum etti. Birinci peygamberin hanımı, bu teorik rolü oynamaya davet edildi, bunun sonunda XXII. Hanedan altında varılan siyasi sonuçlar görülmektedir.

Sayfa:393

C'est alors que se popularise, dans une réalisation enfantine, le pouvoir d'Amon. Tous les actes importants de la vie publique sont soumis à la statue du dieu, qui répond en hochant la tête, ou en faisant des gestes d'approbation ou de désapprobation. La statue était articulée; un prêtre faisait office de machiniste pour animer l'effigie du dieu; dans les sanctuaires, des cachettes, ménagées au profond des murs, permettaient à un officiant, habilement dissimulé, de faire entendre la voix, l'oracle du dieu (1).

Sayfa 393

Halk arasında söylendiği kadarıyla, Amon'un iktidan çocukluğunda gerçekleşmiştir. Kamu yaşamının bütün önemli işleri, başını sallayarak veya onaylama veya onaylamama jestleri yapan, cevap verebilen bir tann heykeline asılmıştır.

Heykel oynak olarak yapılmıştır, bir rahip tannın bu heykeli ni harekete geçirebilmek için, kendiliğinden teknisyenlik yapmıştır. Tapınaklarda, duvarların derinliklerine yerleştirilmiş boşluklar, iyi bir şekilde gizlenmiş bir memura, sesleri tannın sesleri gibi duyurma imkânını vermektedir.

Sayfa : 396

Sous la XXIIIe dynastie (bubastite) s'accroît le morcellement de l'autorité. Plusieurs chefs militaires prennent le titre de roi; les guerres locales se multiplient; Thèbes et Hérakléopolis sont en rivalité. A Saïs, antique capitale du Delta occidental et libyen, un chef, nommé Tefnekht, usurpe la royauté et tâche de conquérir le rest. du Delta.

Les contes populaires, fidèle écho des réalités historiques, attribuent au temps du roi Pétoubastis des récits qui ont le ton de nos romans de chevalerie :

Sayfa 396

XXIII. Hanedan altında (bubastite), otoritenin parçalanması hızlandı. Birçok askerî şef, kral ünvanını aldılar, mahallî savaşlar katlanarak arttı. Thebes ve Herakleopolis rekabet halindeydiler. Batı ve Libya deltasının antik başşehri Saïs'de, Tefnekht isimli bir şef, krallığı işgal ediyor ve Delta'nın geri kalanını elde etmeyi hedeflemektedir.

Tarihi gerçeklerin sadık yansıması halk kıtaları, bizim şövalye romanlarımızda hikâyeleri geçen kral Petoubastis devrine ait bulunmaktadır.

Sayfa : 397

A tous ces traits, on reconnaissait en eux les descendants des anciens Prophètes d'Amon (famille Herihor) et on supposait que les descendants d'Herihor, dépossédés par les

Sayfa:398

Bubastites, avaient quitté Thèbes pour se réfugier à Napata, Cette hypothèse est aujourd'hui ruinée par les résultats des fouilles récentes, faites sur le site de Napata par M. Reisner (1).

Sayfa 397

Bütün bu nedenlerle, onlarda eski Amon peygamberlerinin haleflerini (Herihor ailesi) tanıyoruz ve Bubastite'ler tarafından sahip olunamayan Thebes'i, Napata'ya yerleşmek için terketmişlerdir.

[sayfa 398]

Bu hipotez bugün, Napata bölgesinde Reisneri tarafından yapılan yeni kazılarla çürütülmüştür.

Sayfa:402

La délivrance de l'Égypte lui vint par les rois de Sûts. Il est remarquable que dans ses derniers siècles d'existence, le Delta retrouve cette balance des pouvoirs que nous avons signalée à l'époque préthinite (*supra*, p. 90).

Sayfa 402

Mısır'ın ona (Etyopya kralı) teslimi, Sots kralının tarafından yapıldı. Var olunan bu son yüzyıllarda, delta'nın Prethinit Dönemde işaret ettiğimiz bu kuvvet dengelerini geri buluyor olması dikkat çekicidir (*supra*, S: 90).

Sayfa: 402

Hérodote, qui est riche de renseignements sur cette dernière époque, la *restauration*

Sayfa: 403

sulte, raconte que Psammétique était l'un des douze rois qui s'étaient alors partagé l'Égypte; un oracle le désigne comme futur maître du pays; banni par ses onze rivaux, il trouve un appui dans des mercenaires ioniens et cariens (1), que Gygès, roi de Lydie, avait envoyés en Égypte pour combattre les Assyriens, communs ennemis de la Lydie et de l'Égypte.

Ce fut le trait caractéristique de la dynastie salte que de combattre Éthiopiens et Libyens avec des mercenaires grecs (2). Après les soldats, vinrent les marchands.

Sayfa 402-403

Bu son Dönem hakkında zengin bilgilere sahip olan Herodot, Salte restorasyonu, Psammetik'in Mısır'ı paylaşan on iki kraldan biri olduğunu anlatmakta, bir methiye onu ülkenin gelecekteki efendisi olarak belirlemekte, on bir rakibi tarafından kovulan Psammetik, Lidya kralı Gyges tarafından, Lidyalıların ve Mısırlıların ortak düşmanı Asurlularla savaşmak üzere Mısır'a gönderilen İyonyalı ve Karyalı paralı askerler arasında destek buldu.

Bu, Salt Hanedanı'nın, Yunanlı paralı askerlerle sadece Etyopyalı ve Libyalılarla savaşmasının tipik karakterini oluşturmaktadır.

Sayfa: 404

Diodore attribue à Bocchoris la codification des lois relatives à ces contrats (τοῖς δὲ πλεῖστον ἐνυπόθετον νόμον). D'autre part,

Sayfa: 403

l'émancipation des propriétés permet aux hommes libres (nemhou) endettés de donner aux créanciers, comme garantie, une hypothèque sur leurs terres et leurs gains. Bocchoris aurait ainsi aboli la contrainte par corps et l'esclavage, pour fait de dettes, réglementé l'usure, et admis la valeur libératoire du serment, déféré aux débiteurs, quand il n'y avait pas de contrat écrit. De l'ensemble de ces lois résulta un tel allègement des classes populaires, que Diodore n'hésite pas à évoquer la fameuse *seisachtheia* de Solon ;

Sayfa 404

Diodore, bu konularla ilgili kanunlaşmayı Bocchoris'in gerçekleştirdiğini iddia etmektedir. [sayfa 403] Diğer yandan mülkiyetin serbestleştirilmesi, borçlu hür insanlara (nemhou), alacaklılarına garanti olarak, kendi toprakları ve bunların kazancı üzerinden ipotek verebilme imkânı sağlamıştır. Bocchoris, aynı şekilde borçlulardan ileri gelen bedensel zorluk ve köleliği iptal etmiş, faizi düzenlemiş ve yazılı kontrat olmadığında borçlulara ettirilen yeminin salıverme değerini belirlemiştir. Bu kanunların tamamı, halk katmanlarında bir iyileşme yaratırlar, bundan dolayı Diodore, Solon'un meşhur *seisachtheia*'sını hatırlatmaktadır.

Sayfa: 406

Tels sont les caractères de cette dernière période, qu'on devrait appeler la *renaissance éthiopienne et saïte*. Dès que le pouvoir se concentre aux mains de rois énergiques, ou habiles, la vieille administration retrouve son efficacité ; elle ramène l'ordre, l'équité, la prospérité, tout en se pliant à l'évolution nécessaire des mœurs et des lois.

Sayfa: 406

Les rois saïtes, soldats de fortune, parvenus d'origine obscure, s'étaient rendus populaires par leurs lois démocratiques, leurs mœurs simples, exemptes de toute morgue (3). Néanmoins, ils entendent que la religion reste le pilier de l'État. Ni Psammétique, ni ses successeurs, n'abandonnent les traditions sacerdotales; après avoir repris Thèbes, ils mettent à profit le prestige héréditaire qui résidait auprès du temple d'Amon. Depuis la confiscation du sacerdoce par les Bubastites, l'autorité réelle n'était pas aux mains des usurpateurs;

Sayfa 406

Etyopya rönesansı ve saite olarak adlandırabileceğimiz bu son dönemin özellikleri nelerdir? İktidar enerjik veya yetenekli krallann elinde olduğu müddetçe, yaşlı yönetim etkinliğine kavuşmakta, düzeni, adaleti, zenginliği, gelenek ve kanunların gerekli gelişimine uyarak gerçekleştirmektedir.

Saites kralları, paralı askerler, karanlık menşelerden gelerek, demokratik kanunlarıyla, her türlü gösterişten uzak basit gelenekleriyle popüler hale gelmişlerdi. Bununla birlikte, dinin, devletin direği olduğunu anlamışlardı. Ne Psammétique, ne de halefleri, dini gelenekleri terketmediler. Thebes'i aldıktan sonra, Amon mabedinde yaşayanlara prestijlerini iade ettiler. Dine Bubastites'ler tarafından el konulmasından sonra, gerçek otorite kötü niyetlilerin elinde değildi.

Sayfa: 408

En seize jours, Nitokris remonta de Saïs à Thèbes, où elle fut reçue magnifiquement par Amon. Puis Seshepenoupet II fit rédiger l'inventaire (*imt per*) de sa fortune immobilière et mobilière, qui comprenait 33 000 arourcs de terres en divers

Sayfa: 408

nomes, et des rations de nourriture journalières très abondantes (dont quelques-unes évaluées pour 2 100 deben en valeur métallique), fournies par les prophètes d'Amon, le roi, et les temples de quinze villes (1).

Sayfa 408

On altı günde, Nitokris, Sais'den Amon tarafından şahane bir şekilde karşılandığı Thebes'e çıktı. Daha sonra Seshepenoupet II, onun, farklı yönetim bölgelerinde 33.000 ar büyüklüğünde gayrimenkul ve menkul servetinin ve Amon peygamberleri, kral ve on beş şehrin mabedleri tarafından temin edilen çok bol olan günlük gıda rasyonlarının (bazıları, madeni değer olarak 2.100 deben olarak hesaplanmıştır) envanterini çıkardı.

Sayfa: 409

L'invasion perse mit fin, en 525, à la dernière dynastie indépendante, et aussi à l'autorité de la Femme d'Amon. La vieille

Sayfa: 410

monarchie pharaonique, — héritière des totems et des dieux, devenu: théocratie, démembrée par les prêtres et les étrangers. — avant d'expirer, nous offre encore d'elle-même une dernière image fidèle, dans le geste sacré que font, à la face d'Amon, les deux mains pures de l'Adoratrice du Dieu.

Sayfa 409

Pers işgali, en son bağımsız hanedanın 525. yılında ve Amon'un hanımının zamanında bitti. [sayfa 410] Totemlerin ve tanrıların mirasçısı, rahipler ve yabancılar tarafından parçalanmış yaşlı Firavun monarşisi, teokrasi haline gelmiş ve sona ermeden evvel, bize, tanrıya yalvaran iki saf elin, Amon için yaptığı kutsal jesti sunmuştur.

Sayfa: 479

Dès lors, on s'explique que la construction d'édifices pour abriter et magnifier l'existence des dieux, des rois, des morts divinisés, soit une des manifestations essentielles du régime pharaonique.

Sayfa 479

İBÖLÖM II

SANAT, BİLİM, EDEBİYAT

O zamandan beri, tanrıları, kralları, kutsallaştırılmış ölüleri oturtmak ve onları ululamak için evler inşa etmek, Firavun rejiminin temel gösterilerinden biri olmuştur...

Sayfa: 479

L'art de la construction sera donc le grand « œuvre »; l'architecte y dirige « tous les travaux » des artisans et des artistes, auxquels collaborent savants et lettrés.

Sayfa 479

İnşaat sanatı, büyük "eser" olacak ve mimar, bilgin ve aydınlarla işbirliği yapan zanaatkar ve sanatçıların bütün eserlerini yönetecektir.

Sayfa: 518

II

SCIENCES.

Sans doute, les prêtres égyptiens, imbus de leur haute antiquité, propageaient-ils eux-mêmes une assertion qui faisait honneur à leurs dieux.

Sayfa 518

BİLİM

Hiç şüphesiz ki Mısırlı rahipler, en eski olmaları nedeniyle, tanrıların onurlandırılan bir onaylama yayarlardı.

Sayfa: 523

Les livres de médecine (1) que nous possédons datent du Moyen-Empire, ou de la période des Hyksôs, mais la tradition pieuse les attribue à une révélation divine : « Commen-

Sayfa 523

Sahip olduğumuz tp kitapları, Orta imparatorluğun veya Hyksos döneminin tarihlerini taşımaktadır, fakat inanç geleneği onları kutsal bir bilgiye götürmektedir.

Sayfa: 532

III

LITTÉRATURE.

Les Égyptiens étaient de grands bavards, infatigables avec le calame autant qu'avec la langue.

Sayfa 532

III

EDEBİYAT

Mısırlılar büyük gevezelerdi, kelâm ilminde de, dildeki kadar yorulmaz bir karakterleri vardı...

Sayfa: 532

Aux grandes périodes historiques correspondent des œuvres qui se différencient par leur caractère social, autant que par leur nature littéraire : tant il est vrai qu'en Égypte, comme partout, la littérature est un reflet de la vie de société.

Sayfa 532

Birbirlerinden, edebî yapılarıyla olduğu kadar sosyal karakterleriyle ayrılan eserlere tekabül eden büyük tarihî dönemlerde: Mısır'da da, her yerde olduğu gibi, edebiyat sosyal hayatın bir yansımasıdır.

Sayfa: 533

D'abord

la littérature religieuse cède une place à la littérature sociale. C'est sur papyrus qu'on écrit de préférence, et la pensée s'allège, en se dégageant de sa lourde armature de pierre (2).

Sayfa 533

Önce dini edebiyat, sosyal edebiyata bir yer bıraktı. Bu tercih papirüs üzerine yazılmış ve düşünce, kendi ağır taş iskeletinden kurtularak hafifledi.

Sayfa: 534

Comme dans toutes les révolutions,

la valeur intellectuelle se heurte à la force brutale; la pensée ne trouve plus de loisirs, et cependant, quelques esprits réfugiés en eux-mêmes, quelques observateurs isolés trouvent à jeter quelques semences fécondes dans cette société en révolution.

Sayfa 534

Bütün devrimlerde olduğu gibi, entelektüel değer, hayvani güce çarpmakta, düşünce, artık sığınacak yer bulamamakta ve buna rağmen, kendi üstüne sığınmış birkaç akıl, birkaç izole gözlemci, bu devrim halindeki topluma bir miktar verimli döl atabilmektedirler.

Sayfa: 541

Dans la production artistique et littéraire des Égyptiens — telle que nous l'a restituée le hasard — l'œuvre d'imagination pure reste l'exception. Par contre, l'art, la science, la littérature, mis au service de la religion et de l'État, voilà un trait utilitaire et social qui marque la civilisation égyptienne.

Sayfa: 542

La vieille Égypte n'est que rarement le pays de la culture désintéressée, de l'art pour l'art, de la recherche scientifique pure, du raisonnement abstrait, de la littérature intime.

Sayfa 541

Mısırlıların sanatsal ve edebî üretiminde, biz tesadüfî belirledik, saf düşüncenin eseri ise istisna olarak kalmaktadır. Buna karşılık, sanat, bilim, edebiyat, dinin ve devletin emrine verilmiştir. Bu da Mısır medeniyetinin bir sembolü olan faydacı ve sosyal bir karakterin işaretidir. [sayfa 542] Eski Mısır, ancak nadiren ilgisiz kültürün, sanat için sanatın, saf bilimsel araştırmanın, soyut aklın, şahsî edebiyatın ülkesidir.

Sayfa: 543

D'où viennent les innovations décisives de l'âge néolithique : pierre polie, céramique, usage des métaux (cuivre et or), des tissus, domestication des animaux, culture des terres, nous l'ignorons.

Sayfa 543

Eneolitik Çağ'ın yaratıcı kararları nereden gelmektedir; cıllı taş, seramik, metallerin kullanımı (bakır ve altın), kumaşlar, hayvanların evcilleştirilmesi, toprakların işlenmesi, bilmiyoruz.

Sayfa: 544

☞ Avec la fixation des clans au sol commence une deuxième période. Apparaissent dès lors les nomes, avec leurs dieux locaux et leurs chefs, héritiers des totems. D'où viennent, par la suite, les guerriers fondateurs des premiers royaumes centralisés de Haute et Basse-Égypte, et les Serviteurs d'Horus, avec leurs dieux de l'univers, leurs rois, leur écriture figurative, leur art déjà stylisé ?

D'après les traditions de l'époque suivante, cette organisation, enseignée aux hommes par les grands dieux de la nature, Horus, Seth, Osiris, est originaire du Delta.

Sayfa 544

Klanların toprağa bağlanmasıyla, ikinci bir dönem başladı. Bu tarihten itibaren, mahalli tanrıları ve totemlerin mirasçıları olan şefleri ile yönetim bölgeleri ortaya çıktı. Buradan da, merkezileşmiş Yukarı ve Aşağı Mısır'ın ilk savaşçı kurucuları ve evren çapındaki tanrıları ile Horus'un hizmetkarları, kralları, figüratif yazılan ve bu ana kadar stilize olmuş sanatları ortaya çıktı.

Takip eden dönemin gelenekleri uyanınca, bu organizasyon, insanlara, tabiatın büyük tanrıları delta orijinli Horus, Seth, Osiris tarafından öğretilmiştir...

Sayfa: 544

Le lecteur a été averti que cette période d'élaboration fut d'importance exceptionnelle et fort longue : elle inclut la date d'inauguration du calendrier (4241) et prend fin à l'avènement de Ménès (vers 3315).

Sayfa 544

Okuyucu, bu gelişme döneminin özel öneme sahip olduğu ve çok uzun olduğu konusunda uyarılmıştır. Bu dönem, takvimin başlangıç tarihi olan (4241)'i kapsar ve Menes olayı ile (3315)'e doğru biter.

Sayfa: 545

Dans cet espace immense de quinze siècles, on ne s'étonnera pas qu'il reste encore des « vides monumentaux » et des lacunes : l'interruption entre le Moyen et le Nouvel Empire thébain, due à l'invasion des Hyksôs ;

Sayfa 545

Bu on beş yüzyıllık devasa boşlukta, bazı "anıtsal boşluklar" ve eksiklikler olması şaşırtmayacaktır. Hyksosların işgalinden dolayı, Orta imparatorluk ve yeni Thebain İmparatorluğu arasındaki kesinti gibi.

Sayfa: 547

Sous ces aspects successifs, la civilisation égyptienne nous laisse la vision d'un peuple dense, homogène de race et d'esprit ; sans être grand par le nombre (3), il éveille une impression de force par son génie créateur et organisateur, son art robuste et volontaire, sa discipline intellectuelle, sa foi en la survie, son idéal de justice.

Sayfa 547

Bu birbirini takip eden hususlar ile, Mısır medeniyeti bize yoğun, ırk ve akıl açısından homojen, nüfusu sayı olarak fazla olmaksızın, yaratıcı ve organizatör zekâsı, sağlam ve gönüllü sanatı, entelektüel disiplini, hayatını idamedeki inancı, adalet ideali ile bir güç etkisi uyandırmaktadır.

Sayfa: 548

L'ancienne mentalité, malgré les efforts d'adaptation que nous avons signalés, gouverne l'Égypte évoluée. Sauf à de rares époques de crise sociale, l'Égyptien n'aspire ni à la liberté, ni à la personnalité ; il n'est pas dressé à la réflexion, ni à l'analyse critique. C'est surtout en art, et dans les métiers, que le goût du perfectionnement technique l'a poussé à innover.

Sayfa 548

Eski mantalite, işaret ettiğimiz uyum gayretlerine rağmen, gelişmiş Mısır yönetmektedir. Sadece, nadir sosyal kriz Dönemlerinde, Mısırlı ne hürriyete, ne de şahsiyete özenmektedir. Ne bilgi vermek için, ne de kritik analizler için harekete geçmemektedir. Daha ziyade sanat ve mesleklerde, teknik mükemmelleşmenin tadı, keşfetmeye doğru itmektedir.

TARJAO BİŞİYİN

Ön Söz Çeviri

H-283

Raymond COLRAT

le drame égyptien

— Vers la Liberté —

2.510
PARIS
1926

Raymond COLRAT

MISIR'IN DRAMI

- Özgürlüğe Doğru -

PARIS

1926

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 2079

Yazar : Raymond Colrat

Cild : Kahve

Ebadı :

En : 10 cm.

Boy : 17 cm.

Sayfa Adedi : 233

Not : Kitabın ilgili bölümler Hülya Lüle tarafından tercüme edilmiştir.

Ön Söz (Özet)

Mısır'ı ve Mısırlıları sevenler, mutlu olmak için her şeye sahip olan bu ülkenin ve en güzel ruh ve vicdan niteliklerine sahip olan bu halkın çözölemeyen bir krizin acı düzensizliğine düşmesini derin bir endişeyle izlemektedirler.

Mısır zengindi, bir millet olmuştu. Özgür olmak istemişti. Bencil davranmayan Fransa'nın desteğiyle kalpler özgürlüğe hazır olduğu zaman büyük bir engel ortaya çıkmıştır.

İngiltere birden avı üzerinde dikilmiştir. Mısır'ın özgürlüğe ihtiyacı vardır. Fakat İngiltere'nin de Mısır'a ihtiyacı vardır.

Arkasında güç, şiddet ve hor görmeye dayalı bir gelenek bulunan sömürgeci bir güçle ortaklıktan bahsetmemek gerekir. Sadece kendi menfaatini düşünen bir millet önünde, adaletten söz etmek gerekir.

Korkunç bir drama tanık olmaktayız. Eski bir halk dehası, çalışması, azmi ve inancıyla özgürlük güneşinin parladığı baş şürlüğüne çıkmıştır. Fakat bu yere gelmesini sağlayanlar tarafından yolu kesilmektedir.

Bütün suç Mısır'ın değildir. Bu ulus hiçbir zaman tam olarak kaderini çizememiştir. Avrupa'ya yakınlaşmış, onun kanunlarını benimseyerek, yöntemlerinden yararlanarak, bilimiyle yenilenecek onu onurlandırmıştır. Bu maddi ve manevi çabalar onun mutsuzluğunu hızlandırmış ve yeni bir tutsaklığa sürüklemiştir.

Mısırlılar onları eğitenlerin kötü niyetinden usanmışlardır. İngiltere Mısır'a hep yalan söylemiştir. Görünüşte verdiği bazı tavizlerle gerçek amacını hep gizlemiştir. Sudan'a kendisi yerleşmek için Mısır birliklerini göndermiştir. Savaş çıktığında himayesindekilerin izetirnefsini bile düşünmemiş, onları asker değil basit köleler haline getirmiştir.

Bütün bunları halk unutmayacaktır. Ülkenin düzenini bozan disiplinsiz sömürgecilerin kötü tutumları nedeniyle, bu işten sorumlu olmayan Batı'nın vahşi olduğu sonucuna varmıştır.

İsyân başlamış, sokaklar bastırılmak istenen hareketle ölçüle-meyecek boyutta bir cezalandırma ile kana bulanmıştır. İngiltere tehlikeyi görünce, hatalarını düzeltmeye hiç çaba göstermemiş, boş birkaç söz ve siyasi yalanlarla geri çekilmiştir.

Bu halk artık hiçbir şey durduramaz. Zehlul'un yüce kişiliği şimdilik tahiti korumaktadır. Fakat o da ebedi değildir.

Sayfa : 18

Lord Cromer défendait avec opiniâtreté les des-sins de la Grande-Bretagne. Homme d'une volonté presque souveraine, d'une intelligence nette, pré-cise, mais qui n'excluait pas l'habileté, il possai-t dans une vaste culture qu'éclairait une profonde connaissance des hommes les fortes directives de son gouvernement. Ferme sans toutefois pouvoir être taxé de brutalité, volontaire sans paraître têtù, assez grand seigneur pour être au besoin bienveil-lant envers les humbles, il cultivait méthodi-quement une vaste pensée : l'annexion de l'Égypte à l'Angleterre. Et comme il se croyait certain d'atteindre son but, qu'il était persuadé qu'un jour ou l'autre le pays qui lui avait fait confiance s'enri-chirait, grâce à lui, de la merveilleuse vallée fécon-dée chaque année par les eaux du Nil, il tenait à la rendre prospère.

Sayfa 18

Lord Cromer İngiltere'nin niyetlerini ısrarla korumaktaydı. Büyük bir irade, keskin bir zekâyı sahip olan bu adam, hükûmetinin sert talimatlarını, insanlar hakkında derin bir bilginin aydınlattığı bir kültürden almaktaydı. Hoyrat olarak tanımlanmayacak kadar sert, inatçı görünmeyecek kadar iradeli, küçükleri koruyacak kadar beye-fendi olan Lord Cromer sürekli bir fikri işlemekteydi: **Mısır'ın İngiltere tarafından ilhak edilmesi.** Bir gün amacına ulaşacağına, sayesinde ona güvenmiş olan ülkesinin Nil sularıya beslenen muhteşem ova ile zenginleşeceğinden emin olduğu için, onu mür-effeh kılmaya karar vermişti.

Sayfa : 19

Lord Cromer ne chercha pas, par des réformes administratives, à changer la condition politique du fellah. Il considéra cette entreprise comme parfaitement inutile, sachant que les conditions de l'habitant tenaient essentiellement à celles de l'irrigation. C'était de ce côté que le fellah tournait ses regards et c'était vers leur amélioration, par conséquent, qu'un gouverneur digne de ce nom devait faire converger les efforts de la puissance qui l'avait mandaté.

Le reste n'était que de politique extérieure, que d'habileté raisonnée. Le diplomate s'en chargeait. Mais, pour arriver à la mainmise absolue de l'Angleterre sur le pays, il ne fallait pas que l'influence du souverain put se faire sentir d'une façon trop évidente : Abbas devait s'effacer. Il ne fallait pas non plus que la brutalité britannique put un jour provoquer des mouvements d'opinions susceptibles de devenir dangereux pour le prestige de la Grande-Bretagne.

Voilà pourquoi lord Cromer ne voulut conserver au khédive que l'apparence extérieure de la souveraineté, se réservant, du reste, de l'entraver dans sa mission qui était de sauvegarder les droits de son peuple vis-à-vis de l'étranger et de préparer l'Égypte par des réformes intérieures à l'exercice de ses libertés extérieures.

Sayfa 19

Lord Cromer, idari reformlarla fellahın siyasi koşullarını değiştirmeye çalışmamıştır. Bunu tamamen gereksiz bir girişim olarak görmüştür. Çünkü orada yaşayanların koşulları sadece sulamaya bağlıdır. Fellah'ın ilgisi bu yöndedir, dolayısıyla yönetimin çabaları onu iyileştirmeye yönelik olmalıdır.

Gerisi sadece dış politika ve sağduyulu bir ustalıktan ibarettir. Diplomat bununla ilgilenmektedir. Fakat İngiltere'nin bu ülkeye mutlak bir şekilde el koyması için hükümdarın etkisinin fazla belli

olmaması gerekmektedir. Abbas gölgede kalmalıdır. Öte yandan, İngiliz serfliği bir gün onlar için tehlikeli olabilecek düşünce akımlarına yol açmamalıdır.

İşte bu yüzden Lord Cromer hıdivin sadece dış hükümdar görüntüsünü muhafaza ederek, halkın çıkarlarını dış güçlere karşı koruma ve iç reformlarla dış özgürlüğünü kullanma görevini engellemek istemiştir.

Sayfa : 21

Abbas Hilmi
tourne vers elle son inquiétude ; il semble qu'on l'entende ; il trouve des sympathies chez nos ministres et chez nos plénipotentiaires, on l'encourage dans sa résistance. Mais quand, fort des conseils qu'on lui a donnés, il cherche à se dégager de l'emprise britannique, tout le monde se dérobe autour de lui.

Sayfa 21

O zaman Fransa, Nil kıyılarında yerini alan İngiltere ile çok iyi ilişki içinde değildir. Abbas Hilmi ona skontısını açar, bakanların sempatisi ile karşılaşır, ona direnmesi için cesaret verirler. Fakat, verilen tavsiyelerle güçlenip İngilizlerden kurtulmaya çalışınca etrafındaki herkes kaçmıştır.

Sayfa : 34

Et comme le Premier posait au jeune leader égyptien une question insidieuse au sujet de la Turquie et lui demandait si l'Egypte accepterait de se séparer de l'empire ottoman :

— Notre pays, répondit Mustapha Kamel, aspire à jouir d'une souveraineté complète à l'intérieur aussi bien qu'à l'extérieur. »

Sayfa 34

İngiltere Başbakanı Mısırlı genç lidere Türkiye konusunda kurnaz bir soru yöneltince ve Mısır'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmayı kabul edip etmeyeceğini sorunca:

- Mustafa Kamil "Ülkemiz hem dışta, hem içte tam bir egemenliği istemektedir" diye cevap vermiştir.

Sayfa :35

C'est sans doute ce qui l'avait éloigné pour un instant du khédive. Celui-ci tenait le firman qui l'avait fait souverain du sultan de Constantinople auquel il avait juré fidélité. Quel que fût son patriotisme, il lui était difficile de concilier son désir de voir l'Égypte libre avec les obligations qui le liaient au calife de l'Islam.

Les Egyptiens, cependant, à part une certaine aristocratie qui ne voyait dans les libertés octroyées qu'une diminution des privilèges consacrés, avaient aveuglément la pensée de leur chef.

Sayfa 35

Belki onu bir an khividen uzaklaştıran bu olmuştur. Onu, bağlılık yemini ettiği İstanbul sultanının hükümdarı yapan fermana sahiptir. Vatanseverliği ne olursa olsun, Mısır'ı özgür görme arzusu ile onu İslam hilafetine bağlayan yükümlükleri bağdaştırması zordur.

Bununla beraber, sunulan özgürlüklerde sadece verilmiş imtiyazların azalmasını gören belli bir aristokrasi dışında, Mısırlılar kör bir şekilde liderlerinin düşüncesine uymaktaydı.

Sayfa :42

La popularité croissante de Mustapha Kamei, les principes d'émancipation vis-à-vis de la Porte qu'il avait émis, les tendances novatrices qu'affectait le mouvement dont il était le chef, n'avaient pas été sans causer quelque émotion au Palais. Le khédive

Sayfa : 42

se trouvait dans une situation critique entre un parti qui soutenait l'Angleterre au mépris des droits du Trône, comme le parti du peuple, et un autre qui mettait en échec toute la théorie sur laquelle reposait ce trône lui-même.

Il fallait sauver la face, ne fut-ce qu'à cause du sultan de Constantinople. Un nouveau parti fut donc constitué sous la présidence d'un vieux turban, le cheik Ali Youssef, le directeur du Moayad, journaliste célèbre dans le monde musulman tout entier, et dont les attaches avec le calife n'étaient pas douteuses. Ceci se passait le 15 décembre 1907.

Sayfa 42

Mustafa Kamîl'in artan ünü, Osmanlı hükûmetine karşı yaymış olduğu özgürlük ilkeleri, lideri olduğu hareketi etkileyen yenilikçi eğilimler sarayda heyecan yaratmıştır. Hidiv, halkın partisi olarak tahtın haklarına karşı İngiltere'yi destekleyen bir parti ile bu tahtın dayandığı tüm teoriyi başarısızlığa uğratan bir diğer parti arasında zor bir durumda kalmıştır.

İstanbul sultanı için olsa bile onuru kurtarmak gerekiyordu. Müslüman dünyasında ünlü bir gazeteci, Moayad'ın müdürü, halife ile ilişkileri kötü olmayan Şeyh Ali Yusuf başkanlığında yeni bir parti kurulmuştur. Bu olay 15 aralık 1907'de gerçekleşmiştir.

Sayfa : 43

10° Renforcement des liens d'amitié entre l'Égypte et la Turquie, développement des relations confiantes avec l'Europe.

Sayfa 43

10) Mısır ile Türkiye arasındaki dostluk ilişkilerinin güçlendirilmesi, Avrupa ile güvene dayalı ilişkilerin geliştirilmesi.

Sayfa :43

Quelques jours après, Mustapha Kamel mourait d'une mort énigmatique et presque soudaine : il n'avait pas 35 ans.

Sayfa 43

Birkaç gün sonra Mustafa Kamil ölmüştür, sadece 35 yaşındaydı. Bu ölüm ani ve muammalıdır.

Sayfa :52

Il conseillait ensuite aux Egyptiens de harceler sans trêve le léopard britannique : « Il ne vous reste qu'un seul moyen de nous convaincre. « C'est de nous démontrer que l'occupation de « votre pays est pour nous une difficulté croissante, un ennemi de tous les jours en temps de « paix, un péril extrême quand la guerre éclatera. « Le jour où il entrera dans l'esprit lourd de notre « public anglais, que le jeu n'en vaut pas la chandelle, nous trouverons que vous avez raison et « nous vous quitterons. Pas un instant plus tôt... »

Sayfa 52

O, Mısırlılara, İngiliz leoparı durmadan tedirgin etmelerini öneriyordu: "Bizi ikna etmeniz için bir tek yolunuz vardır. Ülkenizin işgalinin bizim için artan bir güçlük, baş zamanında bir düşman, savaş çıkığında büyük bir tehlike olduğunu ispatlamamız

gerekmektedir. Bunun İngiliz halkının zihnine girdiği ve zahmete değmeyeceğinin anlaşıldığı gün, haklı olduğunuzu kabul eder ve sizi terk ederiz. Ondan önce değil..."

Sayfa : 53

On doit reconnaître, pourtant, qu'il inclina vers la tolérance lorsque quelques patriotes égyptiens essayèrent de venir en aide à la Turquie menacée par les Italiens en Tripolitaine. Cela ne voulait pas dire qu'il aimât particulièrement les Turcs, l'avenir devait le prouver, mais simplement qu'il les préférait aux Italiens comme voisins.

Sayfa 53

Ancak, Kitchener, Trablus'ta İtalyanlar tarafından tehdit edilen Türkiye'ye yardım etmeye çalışan bazı Mısırlı vatandaşlara karşı anlayışlı davranmıştır. Bu, onun özellikle Türkleri sevdiği anlamına gelmemelidir, gelecek bunu ispatlayacaktır. Aslında onların komşusu olan İtalyanlara tercih etmekteydi.

Sayfa : 54

Peut-être conviendrait-il de jeter un voile sur une période où tout allait devenir excusable pour une grande puissance qui avait à défendre ses communications, son prestige et son avenir. L'Angleterre, entraînée dans une guerre qui mettait aux prises les grandes nations continentales, n'avait plus le choix des moyens pour imposer ses volontés. Elle n'avait pas à se préoccuper des désirs de l'Égypte. Quand la patrie est en danger, tous les égocismes deviennent sacrés. Cependant, la Grande-Bretagne profitait de la guerre pour réaliser un dessein qu'elle caressait depuis toujours : le remplacement du khédive, irréductible défenseur des

Sayfa : 54

dernières libertés nationales, par un prince sinon plus docile, du moins plus éloigné de ses sujets. Il y avait préméditation, et il n'est pas inutile de dévoiler aujourd'hui les véritables mobiles de la puissance occupante, ne serait-ce que pour éclairer d'un jour nouveau les accusations de trahison qu'on s'est plu à colporter au sujet d'un prince qui dirigea pendant vingt-trois ans les destinées de son pays, sans qu'on lui puisse reprocher un abandon.

Abbas II était l'ennemi personnel de lord Kitchener. Il ne se rappelait pas sans amertume l'incident qui avait marqué les premières années de son règne et à la suite duquel, pour conserver son trône et maintenir le statut de son pays, il avait dû s'excuser de certaines observations qu'aurait dû lui permettre sa situation et que lui commandait

Sayfa 54

Belki, bağlantıların, libanını ve geleceğini korumak zorunda olan bir büyük güç için her şeyin mubah olduğu bir dönem üzerine perde çekmek gerekirdi. Kitadaki büyük ulusları ele geçirme savaşına sürüklenen İngiltere, artık isteklerini empoze etmek için imkânlar arasında bir seçim yapamıyordu. Mısır'ın arzulan ile ilgilenmek durumunda değildi. Vatan tehlikeydeyken, tüm bencillikler kutsaldır. Fakat, İngiltere çoktandır beslediği bir niyetini gerçekleştirmek için savaştan istifade etmekteydi: Ulusal özgürlüğün koruyucusu olan hıdivi, daha uysal olmasa bile vatandaşlarına karşı daha ilgisiz bir prensle değiştirmek. Bu olay önceden tasarlanmıştı. Bugün, yirmi üç yıl boyunca aynılıp gitmemiş olan bir prensle yapılan ihanet suçlamalarını gün ışığına çıkarmak için işgalci kuvvetlerin gerçek sebeplerini açıklamakta yarar vardır.

Abbas II, Lord Kitchener'in şahsî düşmanıydı. Hükümdarlığının

ilk yıllarına damgasını vuran olayı üzüntüyle hatırlamaktadır. Bu olay sonucunda, tahtını ve ülkesinin statüsünü korumak amacıyla vicdanının ona emrettiği ve konumu nedeniyle yapabildiği bazı değerlendirmeler için özür dilemek zorunda kalmıştır.

Sayfa :55

Qu'à ce moment le khédive ait vu avec faveur et avec soulagement l'œuvre des nationalistes, rien n'est plus probable et rien n'est plus humain. Cependant, ce prince mit toute son habileté à n'en rien laisser paraître et toute sa loyauté à tenir la balance égale entre les partis. Son rôle était difficile. Délégué du Sultan, il devait en même temps qu'il défendait les libertés de l'Égypte, sauvegarder les droits de la Turquie. Or, le Sultan n'était pas seulement un souverain, il était aussi un chef religieux. Les firmans donnaient au khédive assez de liberté pour s'associer à des réformes intérieures qui n'intéressaient qu'indirectement la Sublime Porte, mais ils ne lui laissaient pas la faculté de toucher aux traditions religieuses de l'Islam, qu'il s'était engagé, du reste, à sauvegarder.

Lord Kitchener, qui cherchait sans doute ce qui pourrait déplaire à Abbas II, imagine un jour de porter une main sacrilège sur l'administration des biens religieux musulmans. Il voulut enlever l'administration de ces biens aux personnalités qualifiées pour en connaître et introduire dans la place un agent de l'Angleterre qui, sous prétexte d'ordre

Sayfa 55

O anda hidivin bazı milliyetçi hareketleri büyük bir rahatlık ve hoşgörüyle karşılaşmasından daha olası ve insanca bir tavır olmazdı. Fakat, prens bunu ustalıkla gizlemiş ve partiler arasında ki dengeyi adil bir şekilde sağlamak için özen göstermiştir. Görevi zordu. Sultanın vekili olarak bir yandan Mısır'ın özgürlüğünü savunurken, diğer yandan Türkiye'nin haklarını gözetmeliydi. Oy-

sa, Sultan sadece bir hükümdar değil, aynı zamanda dinî bir liderdi. Fermanlar hidive sadece dolaylı olarak Babıalî'yi ilgilendiren iç reformlar yapması için yeterli bir özgürlük tanımaktaydı. Fakat koruma yükümlülüğünü üstlenmiş olduğu İslâm'ın dinî geleneklerine dokunamazdı.

Kuşkusuz Abbas II'nin hoşuna gitmeyecek bir şey arayan Lord Kitchener bir gün dinî mallar üzerinde kutsal bir el gezdirmeyi tasarlamıştır. Bu malların idaresini, yetkili kılınmış kişilerden alıp İngiltere'den gelen bir görevliye vermek istemiştir.

Sayfa : 58

prononcé en faveur de l'Égypte. Voici qu'on lui en interdisait l'accès. Il ne lui restait plus qu'à associer son sort à celui de la Turquie, son pays d'origine, auquel il devait le trône et qui avait confirmé pour lui les pouvoirs de la dynastie de Mohamed Ali sur la vallée du Nil.

Était-ce là une trahison?

Sayfa 58

O halde, tek yapacağı şey kaderini, menşe ülkesi olan, tahtını ona borçlu olduğu ve ona Nil vadisi üzerinde Muhammet Ali hükümdarlığının yetkilerini vermiş olan Ülkeye bırakmaktır.

Bu bir ihanet midir?

Sayfa : 59

Hussein Kamel était un fils d'Ismaïl. Il avait accepté le trône, disait-il, pour le conserver à son neveu. Le titre de sultan pouvait ménager jusqu'à un certain point sa susceptibilité de serviteur de l'Angleterre, mais il y avait à cet honneur une douloureuse contre-partie : l'Angleterre, par un acte unilatéral, avait institué son protectorat sur l'Égypte.

Sayfa 59

Hüseyin Kamil İsmail'in oğluydu. Taht yeğeni için muhafaza etmek amacıyla kabul ettiğini söyledi. Sultan ünvanı, İngiltere uşağı olma konusundaki hassasiyetini bir ölçüde giderebilmişti. Fakat bu şerefin acı bir karşılığı vardı: İngiltere tek taraflı bir kararla Mısır üzerinde himayesini tesis etmişti.

Sayfa : 60

Il faut le dire à l'honneur de la famille khédiviale, il ne se trouva qu'un seul de ses membres pour accepter le rôle de valet de l'Angleterre : le prince Fouad. Sa vie passée, parsemée de reniements, le rendait apte à remplir d'un cœur joyeux les fonctions serviles qui lui étaient offertes et le désignait particulièrement comme l'exécuteur des desseins de la puissance occupante.

Sayfa 60

Hidiv ailesinden bir tek üye İngiltere uşağı olmayı kabul etmişti: Prens Fuat. Yer yer inkârlarla dolu bir hayat olan Fuat, ona sunulan bu görevi neşeyle yerine getirmek ve işgâli kuvvetlerin amaçlarının uygulayıcısı olmak için çok uygundu.

Sayfa : 67

L'Angleterre, non contente d'opprimer présentement l'Égypte, se réservait encore d'en choisir demain les souverains. Il est bon de remarquer que tous les abandons de Fouad étaient marqués par une faveur britannique. Nous verrons, plus tard, comment il se fit sacrer roi par la grâce du représentant de Sa Majesté le roi d'Angleterre, empereur des Indes.

Sayfa 67

O zaman Mısır'ı başarmaktan memnun olan İngiltere, gelecek için de hükümdarlarını seçme hakkını tasarlamaktaydı. Fuat'ın feragatlerinin hep İngiltere'nin verdiği bir lütufa denk gelmesi dikkat çekicidir. Sonraki bölümlerde onun, Hazretleri İngiltere Kralı ve Hint İmparatoru'nun bir temsilcisi tarafından nasıl kral ilân edildiğini göreceğiz.

Sayfa : 68

Lord Milner ayant demandé à voir Zaghloul, celui-ci le rejoignit à Londres. A la suite de cette entrevue, un projet d'entente fut élaboré.

Le parti national refusa net de s'y associer. Dans un long mémoire, il rejeta les propositions anglaises :

« Le Comité directeur du parti national, réuni le 20 septembre 1920 pour entendre et discuter le rapport élaboré par la Commission chargée d'étudier les bases d'un accord, déclare :

1°

2° Qu'il considère les règles de l'accord telles qu'elles sont proposées non seulement comme dépourvues d'intérêt pour l'Égypte, mais comme validant le protectorat proclamé le 18 décembre 1914 et le réorganisant de telle façon qu'il prive l'Égypte de sa souveraineté extérieure, en même temps que de sa souveraineté intérieure, tout en confirmant d'une façon déguisée, l'ancien accord du Soudan.

3° Conseille à la nation égyptienne de ne pas accepter le projet élaboré comme base d'un accord éventuel entre l'Égypte et l'Angleterre.

Sayfa : 68

4° Rejette devant le peuple, les générations futures, l'histoire et Dieu lui-même, la responsabilité sur ceux qui travaillent à la réalisation de ce projet.

5° Décide la continuation des efforts nationaux par tous les moyens légaux. »

Encore une fois, l'Angleterre allait être obligée de jeter du lest.

Sayfa 68

Ulusal parti açık bir şekilde buna katılmayı reddetmiştir. Uzun bir bildiriyle İngiliz önerilerini reddetmiştir.

Lord Milner Zahlul'u görmek istemiş ve Zahlul onunla Londra'da buluşmuştur. Bu görüşmeden sonra bir anlaşma tasansı ortaya çıkmıştır.

" 20 Eylül 1920 tarihinde, bir anlaşmanın temellerini araştırmakla görevli Komisyonun hazırladığı raporu dinlemek ve tartışmak amacıyla toplanan Ulusal parti yönetim Komitesi aşağıdaki hususları açıklamaktadır:

1)...

2) önerilen anlaşmanın kuralları, sadece Mısır için yarardan yoksun olmada kalmayıp, 18 Aralık 1914 tarihinde ilân edilen korumayı geçerli kılmakta ve Mısır'ı hem dış egemenlikten, hem iç egemenlikten yoksun bırakarak, gizli bir şekilde eski Sudan anlaşmasını teyit ederek korumayı yeniden düzenlediğini düşünüyoruz.

3) Mısır halkına, Mısır ile İngiltere arasında olası bir anlaşmanın temeli olarak hazırlanan tasarnı kabul etmemelerini öneriyoruz.

4) Sorumluluğu, halkın, gelecek nesillerin, tarih ve Tanrı önünde, bu tasarrufların gerçekleşmesine çalışanların üstüne atıyoruz.

5) Ulusal çabaların tüm yasal yollarla devam etmesine karar vermiş bulunuyoruz.

"Bir kez daha, İngiltere ödün vermek zorunda kalacaktır.

Sayfa : 69

En faisant choisir la délégation par le sultan Fouad, l'Angleterre avait quelques chances de négocier avec des traîtres. Deux ministères successifs nommés par Fouad, s'occupèrent d'accomoder au goût du jour une politique anti-nationale : Mazloum Pacha et Adli Yeken Pacha.

Sayfa 69

İngiltere, heyeti sultan Fuat tarafından seçtirerek, hainlerle anlaşma şansına sahip olmaktaydı. Fuat'ın atadığı iki bakan milliyetçilik karşıtı bir politikayı günün şartlarına uyarlamakla uğraşmışlardır: Mazlum Paşa ve Adli Yeken Paşa.

Sayfa : 84

En veut-on une preuve? Qu'on lise la lettre qu'il adressait à lord Milner durant les négociations qui devaient échouer, et quelques jours avant d'être caillé. Elle est d'un diplomate avisé et d'un grand cœur.

« La délégation égyptienne, écrit-il en terminant, se voit, à son grand regret, dans l'impossibilité de s'engager dans la voie où votre Seigneurie

Sayfa : 84

la convie. Elle eût été heureuse de s'employer utilement à créer dans le pays un courant d'entente si elle avait été munie d'encouragements à cet effet. Quoi qu'il en soit, le fait que la porte de la discussion demeure ouverte entre votre Commission et la Délégation nous autorise à compter sur la sagesse éprouvée de Votre Seigneurie et de ses collaborateurs pour aplanir les difficultés présentes et nous permettre de propager dans la Nation égyptienne un esprit de réelle confiance et le désir sincère d'une entente parfaite avec la Grande-Bretagne. »

Est-ce là la lettre d'un révolutionnaire... ou d'un fou? Cet homme, qui s'exprimait avec tant de sagesse, et qui parlait au représentant de la Grande-Bretagne avec tant de courtoisie, devait être la victime de sa bonne foi et de ses convictions. L'Angleterre l'exila avec le consentement et l'approbation du souverain.

Sayfa 84

Buna bir kanıt mı istiyorsunuz? O halde, sürgüne gönderilmesinden birkaç gün önce, başarısızlıkla sonuçlanacak olan müzakereler esnasında lord Milner'e gönderdiği mektup okunmalıdır. O, büyük bir yürek ve kurnaz bir diplomata aittir.

"Maalesef, Mısır heyeti sizin önerinizi kabul edememektedir. Bu amaçla yüreklendirilmiş olsaydı, ülkede bir anlaşma zemini oturtmaya çalışmaktan mutluluk duyardı. Ne olursa olsun, Komisyonunuz ve Heyet arasında kapının açık kalması, mevcut güçlükleri ortadan kaldırmak ve Mısır ulusuna, İngiltere ile mükemmel bir anlaşma konusunda samimi bir isteği ve gerçek güven ruhunu yaymamız için

sizin ve çalışma arkadaşlarınızın sağduyusuna güvenmemizi sağlamaktadır."

Bu bir devrimcinin veya bir delinin mektubu mudur? İngiltere temsilcisine bu kadar kibar ve bilge bir şekilde hitabeden bu adam kendi iyi niyetinin kurbanı olmuştur. Hükümdann izniyle İngiltere onu sürgüne göndermiştir.

Sayfa : 85

Quant au sultan, il allait ramasser un sceptre dans le sang de ses sujets. Sans se préoccuper des malheurs de l'Egypte, il intriguait pour être roi. Il le fut.

Sayfa 85

Sultana gelince, emrindekilerin kanında bir asa aramaktaydı. Halkın mutsuzluğuna aldınş etmeden, kral olmak için entrikalar çevirmekteydi.

Ve kral olmuştur.

Sayfa : 88

« Considérant que les relations entre le Gouvernement de Sa Majesté et l'Egypte constituent un intérêt essentiel pour l'empire britannique :

« Sont déclarés, par les présentes, les principes suivants :

Sayfa : 88

« 1° Le protectorat britannique de l'Egypte est terminé et l'Egypte est déclarée être un État souverain et indépendant;

« 2° Aussitôt que le Gouvernement de Sa Hautesse aura promulgué un acte d'indemnité applicable à tous les habitants de l'Egypte, la loi martiale, proclamée le 2 novembre 1914, sera abrogée;

« 3° En attendant le moment où il sera possible, par la libre discussion et des accommodements

Sayfa : 89

amicaux des deux côtés, de conclure entre le Gouvernement de Sa Majesté et le Gouvernement égyptien des accords en ce qui regarde les matières suivantes, ces matières sont absolument réservées à la discrétion du Gouvernement de Sa Majesté :

« a) La sécurité des communications de l'empire britannique en Egypte;

« b) La défense de l'Egypte contre toute agression étrangère et contre toute ingérence étrangère, directe ou indirecte;

« c) La protection des intérêts étrangers en Egypte et la protection des minorités;

« d) Le Soudan.

« En attendant la conclusion de tels accords, le statu quo en toutes ces matières restera intact ».

Sayfa 88

İngiltere himayeden vazgeçmiş ve bu mutlu haberi Mısır halkına resmi ve tek taraflı bir bildirimle ilân etmek istemiştir.

Bu bildirimle birlikte Sultana İngiliz hükûmetinin iyi niyetlerini anlatan uzun bir mektup hazırlanmıştır:

1) İngiltere'nin Mısır üzerindeki himayesi kaldırılmıştır ve Mısır bağımsız ve egemen bir devlet ilân edilmiştir;

2) Hükûmetimiz tüm Mısır halkı için bir tazminat kararı ilân ettiğinde 2 Kasım 1914 tarihinde yürürlüğe konulan sıkıyönetim kaldırılacaktır.

[sayfa 89] 3) Özgür tartışma ve her iki tarafın uzlaşmasıyla, Hükûmetiniz ve Mısır Hükûmeti arasında aşağıdaki konularda anlaşmalar gerçekleştirilinceye kadar, bu konular tamamen Hükûmetinizin takdirine ait olacaktır.

a -İngiliz imparatorluğunun Mısır'daki bağlantılarının güvenliği;

b -Mısır'ın her türlü yabancı saldırı ve dolaylı veya dolaysız müdahaleye karşı savunulması;

c -Mısır'daki yabancı hisselerinin ve azınlıkların korunması;

d -Sudan konusu;

Anlaşmalar imzalanıncaya kadar bütün bu konulardaki statüko muhafaza edilecektir.

Sayfa : 89

Que de choses eût pu obtenir le pays s'il avait eu un souverain digne de ce nom. Fouad Ier ne

Sayfa : 90

vit dans la déclaration libératrice que l'occasion de se proclamer roi : « Nous prenons, écrit-il de son auguste main, les titres de Majesté et de Roi

Sayfa : 90

d'Égypte, qui sont à la fois une affirmation de la personnalité internationale de Notre Pays, en tant qu'Etat indépendant, et une satisfaction à sa dignité nationale. »

Le roi n'est pas populaire, on serait tenté de croire qu'il n'est pas influent. Or, plus son peuple l'exécra, plus son autorité s'accroît. Il semble qu'il ait été placé sur le trône pour perdre l'Égypte. Il n'a, jusqu'ici, perdu que le Soudan; pour le reste, ce serait une question de temps, s'il n'y avait une Providence qui veille sur les nations malheureuses.

Sayfa 89

Şanına lâyık bir hükümdara sahip olsaydı, bu ülke neler elde edebilirdi. [sayfa 90] I.Fuat Özgürlük ilânında sadece kendini kral ilân etme fırsatını görmüştür. Yüce eliyle şunları yazmıştır: "Hem ülkemizin bağımsız bir ülke olarak uluslar arası kimliğinin bir teyidi, hem ulusal saygınlığının kabulü olan Mısır Hazretleri ve Kralı ünvanını alıyoruz."

Kral halk tarafından sevilmemektedir, hatta etkin olmadığı düşünülebilir. Oysa, ne kadar halkı onu sevmiyorsa, o denli otoritesi artmaktadır. Sanki Mısır tahtına onu kaybetmek için oturtulmuştur. O ana kadar sadece Sudan'ı kaybetmiştir, zavallı ulusları gözettileyen bir tann olmasa, başka şeyleri de kaybetmesi an meselesidir.

Sayfa : 91

La Grande-Bretagne savait bien ce qu'elle faisait en permettant l'accès du trône à un personnage aussi indigne. Elle complétait ainsi son tryptique de rois impopulaires : Hussein était au Hedjaz,

Sayfa : 92

Fayçal dans l'Irak; il fallait un troisième larron : Fouad était tout désigné.

Mais il était plus vaniteux et plus fat que l'Anglais n'avait osé l'espérer. Persuadé que son seul mérite l'avait fait roi, il voulut être le maître de son peuple. Non content de s'engraisser des dépouilles de ses prédécesseurs, non content de se faire complice d'une bande de pachas malhonnêtes qui flattaient ses passions, non content d'écouter les conseils anti-nationaux d'étrangers intéressés, il prétendit conduire seul les destinées de l'Egypte.

Jamais peuple n'avait assisté à pareille mascarade. Jamais, non plus, l'autorité d'un prince ne s'était manifestée de façon aussi brutale.

Les seules réformes admises par le trône furent celles qui profitaient à son pouvoir. Les concessions faites à la nation ne complèrent pour le roi que quand elles consistaient en abandons en faveur de sa tyrannie. Tout ce qui pouvait favoriser la liberté était impitoyablement repoussé par ce prince vaniteux.

Voilà pourquoi, quand il eût fallu des ministres, il ne chercha que des serviteurs, quand la situation eût exigé du courage, il ne s'adressa qu'à la flatterie.

Après avoir exilé le seul homme capable de sauver l'Egypte, il choisit successivement tous ceux qui paraissaient devoir la perdre. Ayant reçu, pour les transmettre à son peuple, certaines libertés intérieures, il n'eut plus qu'un souci, ce fut de les lui enlever. La conduite du roi vis-à-vis de la nation ne sera jamais assez flétrie. Il avait obtenu une couronne par sa complaisance; il prétendit instaurer à son profit une monarchie de droit divin, sans se rendre compte qu'il n'y avait plus

Sayfa : 93

de par le monde de souverain absolu et qu'il ne devait son trône qu'au hasard.

Il profita des tâtonnements inévitables dans l'élaboration d'une charte constitutionnelle pour affermir son pouvoir et pour augmenter sa fortune. Car sa première préoccupation fut de garantir sa liste civile. Elle était élevée; il la voulait indécrotte, et c'est grâce à elle qu'il put entretenir autour de lui de dangereux parasites, avec lesquels il organisa le régime de la corruption. Il faut s'incliner, toutefois, devant son habileté. Il plaida si bien la cause de son porte-monnaie qu'il fut entendu, dans la Constitution, que si l'on ne pouvait pas diminuer la liste civile du roi, le Parlement gardait la faculté de l'augmenter.

La Constitution que Fouad laissait à son peuple était trompeuse et fictive, parce qu'elle avait été faussée dès ses origines et détournée de son but libérateur.

Grâce à l'astuce du souverain, elle ne donnait au peuple qu'un semblant de souveraineté. Le roi se réservait de gouverner. Ses ministres n'étaient plus que des pantins dont il tirait toutes les ficelles. Les Assemblées se voyaient dans l'impossibilité d'imposer leur volonté : le Sénat, parce qu'il tenait en partie son pouvoir du roi; la Chambre, parce qu'elle était toujours sous le coup d'une dissolution.

Bref, sous des apparences de liberté, la Constitution ne faisait que fortifier l'autocratie du roi, que diminuer ses responsabilités et que livrer le pays à l'arbitraire.

Dans l'esprit de celui qui l'accordait à l'Égypte, elle devait rester un jouet destiné à détourner du roi les colères du peuple. C'était un cadeau de

Sayfa 91

Bu denli yakışıksız birinin tahta çıkmasına izin vermekle İngiltere ne yaptığını biliyordu. Sevilmeyen krallar üçlüsünü tamamlamaktaydı. Hicaz'da Hüseyin, Irak'ta Faysal vardı. Üçüncü bir hırız gerekmekteydi: Fuat.

[sayfa 92] Fakat O, İngiltere'nin düşündüğünden daha çok kendini beğenmiştir. Sadece kendi yeteneğiyle kral olduğuna inanmış ve halkın sahibi olmak istemiştir. Ondan önceki yöneticilerin ganimetleri ile beslenip, ihtiraslarını destekleyen bir grup namussuz paşayı suç ortağı yaparak, çıkarıcı yabancıların milliyetçilik karşıtı tavsiyelerini dinleyerek Mısır'ın tüm kaderini yönettiğine inanmıştır.

Hiçbir zaman halk böyle maskaralık görmemiştir. Hiçbir zaman da bir prensin otoritesi böyle sert bir şekilde kendini göstermemiştir.

Tahtın izin verdiği tek reformlar onun yaranna olanlardır. Uluşa verilen tavizler sadece kendi zorbalığı lehine olanlardır. Özgürlüğü destekleyecek her şey bu kendini beğenmiş prens tarafından acımasızca geri çevrilmiştir.

Bu yüzden, Bakanlar gerekli olduğunda onlarda sadece birer hizmetkâr aramıştır. Cesaret gerektiren bir durum olduğunda, sadece dalkavuklukla ilgilenmiştir.

Mısır'ı kurtarabilecek olan tek adamı sürgüne gönderdikten sonra sırasıyla Mısır'ı gözden çıkaracak olanları seçmiştir. Hallana yayması için bazı iç özgürlükler aldığında tek kaygısı olan halktan geri almak olmuştur. Bir kralın millete karşı tutumu hiç bu kadar kötü olmamıştır. Hıtr sayarlık ile bir taht elde etmiştir; dünyada mutlak hükümdarın kalmadığının ve tahtını sadece bir tesadüfe borçlu olduğunun farkına varmadan ilâhî hakka dayalı bir hükümdarlık tesis ettiğini iddia etmiştir.

[sayfa 93] Gücünü sağlamlaştırmak ve zenginliğini artırmak için bir anayasa hazırlığından istifade etmiştir. Zira birinci kaygısı kendi sivil listesini garantiye almaktır. Bu listedekiler seçkindi.

Onların densiz olmalarını istiyordu, çünkü bu liste sayesinde yolsuzluklar yönetimini birlikte düzenlediği tehlikeli asalakları beslemiştir. Uсталığını kabul etmek gerekir. Cüzdanının davasını öyle güzel korumaktaydı ki anayasada kralın sivil listesinin azaltılmayacağı, parlâmentonun onu artırabileceği kabul edilmiştir.

Fuat'ın halkına emanet ettiği anayasa aldatıcı ve düşseldir. Çünkü daha başında yanlış yapmış ve özgürlükçü amacından sapmıştı.

Hükûmdan kumazlığı sayesinde bu anayasa halka sadece görünüşte bir egemenlik sağlamaktadır. Kral yönetimi elinde tutmaktadır. Bakanlar tüm işlerini çektiği sadece birer kukladır. Kurullar istediklerini kabul ettirememektedir. Senato bir ölçüde gücünü kraldan almaktadır. Meclis sürekli lağvedilmektedir.

Kısacası, özgürlük görünümü altında, anayasa sadece kralın mutlakyetini güçlendirmekte, sorumluluklarını azaltmakta ve ülkeyi keyfi yönetime teslim etmektedir.

Sayfa : 94

Il rendait toute velléité d'indépendance impossible. Que pouvait faire la nation avec un Sénat dont les deux cinquièmes étaient choisis par le roi? Que pouvait-elle tenter avec une Chambre instable et incertaine qui pouvait être chassée sans préavis et sans recours, selon le bon plaisir du roi?

Sayfa 94

Beşte ikisi kral tarafından seçilen bir senato ile ulus ne yapabiliirdi? Kralın isteğine göre, ihbarsız ve itiraz merci olmaksızın lağvedilebilen istikrarsız ve belirsiz bir Meclis ile ne yapabiliirdi?

Sayfa : 95

Zaghloul n'y croit pas encore. Il sert. On pourrait lui appliquer la phrase dont Marie Bashkirtseff stigmatisait l'imbécillité d'un de nos princes : « Cependant, il y a en somme quelque chose de révoltant dans les honneurs souverains rendus à un monarque mannequin par un ministre ou par un homme d'état de génie qui, quoi qu'il fasse, sera toujours le domestique du monarque nul, sot et peut-être imbécile. »

Sayfa 95

Zahlul (Eski bakan, ulusal heyet (Wafd) başkanı) buna daha inanmamaktadır. O hizmet etmektedir. Ona, Marie Bashkirtseff'in prenslerimizden birini künyan şu sözlerini yaklaşırlarız: "Ne yaparsa yapsın, değersiz, budala, aptal bir kralın hizmetkârı olarak kalacak bir bakan veya dahi bir devlet adamının kukla bir hükümdara duyduğu saygıda isyan ettirici bir taraf vardır."

Sayfa : 101

Car le nom de Sedki est toujours associé à une série d'actes administratifs qui sont bien près de la forfaiture. Il est bien difficile d'être indulgent pour un ministère qui laisse arrêter, puis juger par une cour martiale, les patriotes du Comité de Zaghloul, pour avoir réclamé hautement le retour du chef de leur parti. Grâce à la pression du pa-

Sayfa : 101

lais, ces infortunés se virent condamnés à mort. Il fallut que les Anglais, effrayés de l'énormité de la faute commise et de la responsabilité qu'ils assumaient, usassent de bienveillance, malgré l'avis du roi, et commuassent la peine de ces délinquants politiques en sept ans de travaux forcés. C'était encore trop : sur les chantiers du bagne, les défenseurs de l'Égypte, la tête rasée, travaillèrent, grâce à cette singulière indulgence, en compagnie de voleurs de grands chemins et d'assassins.

Sayfa 101

Böyle bir zekânın kötüye kullanılmasından sonra iyiye kullanılması Mısır için hayırlı olurdu. Çünkü, Sedkî'nin adı hep hizmet kusurlarıyla anılmaktadır. Başkanlarının partiye dönmesini açıkça istedikleri için Zehlul komitesinin üyelerinin tutuklanması ve bir idareyîtim mahkemesi tarafından yargılanmalarına izin vermiş bir bakan için hoşgörülü olmak zordur. Sarayın baskısıyla bu talihsiz insanlar ölüme mahkûm edilmişlerdir. İngilizler sorumluluktan nedeniyle ve yapılan yanlışın büyüklüğü karşısında telaşa kapılmış, krala rağmen iyi niyetli davranarak bu suçluların cezasını yedi yıllık kürek cezasına çevirmiştir.

Sayfa : 104

Pendant que l'Égypte essayait ses nouveaux ministres, deux délégations officielles s'étaient rendues à Lausanne. Fouad avait trouvé moyen de séduire l'une d'entre elles, où pourtant dominaient les partisans de Zaghloul, mais il n'avait aucune emprise sur l'autre, composée de membres les plus représentatifs de l'ancien parti de Mustapha Kamel.

Sayfa 104

Mısır bu yeni bakanları sınamaktayken, iki gayri-resm heyet Lozan'a gelmiştir. Zamlul taraftarları olmasına rağmen, Fuat bu heyetlerden birini ayartmayı başarmış, fakat Mustafa Kamil'in eski partisini en iyi temsil eden üyelerden oluşan diğeri üzerinde hiçbir nüfuza sahip değildir.

Sayfa : 104

La Délégation de l'ancien parti national se posa immédiatement sur un terrain solide. Elle avait une base : la déclaration solennelle du parti : « L'Egypte est une nation indépendante, elle demande à être reconnue comme telle et elle prétend avoir le droit d'être entendue parce que ses intérêts sont engagés avec ceux de la Turquie et qu'on ne

Sayfa : 105

saurait régler le compte de l'une sans avoir auparavant épuré celui de l'autre. Elle n'admet point que sa cause soit confiée à l'Angleterre qui n'a reçu mandat de personne pour parler au nom de l'Egypte. »

La Conférence refusa d'entendre l'une et l'autre délégation. Elles furent toutes deux réduites à un rôle expectant. Elles firent cependant tenir d'intéressantes protestations aux diplomates étrangers. Mais il était entendu d'avance que les intéressés ne seraient pas consultés.

La Turquie, seule, pouvait sauvegarder les droits des Egyptiens. Elle s'en désintéressa, ayant assez à faire, dit-elle, à s'occuper de ses propres intérêts.

C'est ainsi qu'aucune discussion désagréable pour l'Angleterre ne troubla l'insolente sérénité de lord Curzon et des autres vieillards illustres qui, plus heureux que lui, ont été jusqu'ici épargnés par la mort, leur corps restant une prison trop vaste pour leur esprit déjà amoindri.

Sayfa 104

Eski ulusal partinin heyeti hemen sağlam bir zemine konmuştur. Temeli, partinin görkemli bildirisi: " Mısır bağımsız bir ulustur, böyle tanınmayı istemekte ve bu hakka sahiptir. Çünkü çıkarılan Türkiye'ninkilerle yükümlülük altına alınmıştır ve birinin hesabını tasfiye etmeden diğ erinin hesabı kapatılamaz. (sayfa 105) Mısır, Mısır adına konuşmak için kimse tarafından görevlendirilmemiş olan İngiltere'ye emanet edilemez."

Toplantıda heyetlerden hiç birinin dinlenmesi kabul edilmemiştir. Her ikisi de gazetleyici konumunda bırakılmıştır. Fakat bu heyetler, yabancı diplomatlara ilginç protestoların yapılmasını sağlamıştır. İlgililerin dinlenmeyeceği daha önceden karara bağlanmıştır.

Sadece Türkiye Mısırlıların hakkını koruyabilirdi. O da kendi çıkarları ile yeterince meşgul olduğundan ilgilenmemiştir.

Böylece, İngiltere için tatsız hiçbir tartışma Lord Curzon ve ondan daha mutlu olan, ölümün esirgediği, azalmış akılları için vücutlarının çok geniş bir hapis hane olduğu diğer yaşlıların olağanüstü sükunetini bozmamıştır.

Sayfa : 106

Autant son renoncement avait été beau,
autant son espoir est resté tenace, autant va être
profonde sa désillusion. Fidèle à ses principes, le
roi Fouad ne l'avait appelé que pour le trahir.

Sayfa 106

Zahlu'nun feragati ne kadar güzel olduysa, umudu o kadar güçlü kalmıştır, hayal kırıklığı da o denli büyük olacaktır. İlkelerine bağlı olarak, Fuat onu sadece ihanet için çağırmıştır.

Sayfa : 112

La constitution égyptienne permet au roi de nommer ses ministres, après les avoir choisis, mais là n'est pas le véritable danger ; le roi peut dissoudre la Chambre *proprio motu* sans qu'il soit tenu pour cela de consulter personne.

Et s'il dissout la Chambre, seuls participent à la nouvelle élection les électeurs délégués (l'Égypte possède, en effet, l'élection à deux degrés). La nouvelle consultation populaire ne portera donc que sur le trentième du corps électoral.

Donc, aucun contrôle ; le souverain est le maître absolu du pays. Il peut comme bon lui semble chasser une Chambre qui ne sert pas ses desseins et la Chambre, une fois dissoute, en appeler devant un corps électoral sans autorité, puisque les électeurs ont été les mandataires des députés devenus indésirables. C'est le triomphe de la candidature officielle.

Sayfa 112

Mısır anayasası kralın bakanlarını seçtikten sonra atmasına imkân tanımaktadır. Fakat asıl tehlike bunda değildir. Kral, kimseye danışmak mecburiyetinde olmaksızın Meclisi lağvedebilmektedir.

Eğer Kral Meclisi lağverirse yeni seçime sadece delege seçmenler katılabilmektedir (Mısır'da iki basamaklı bir seçim sistemi vardır). Yeniden halka başvurmak, seçmen kitlesinin sadece otuzda birine başvurmak şeklinde olacaktır.

Yani, hiçbir kontrol mekanizması işlememekte ve hükümdar ulusun mutlak sahibidir. Onun çıkanna hizmet etmeyen bir Meclisi dilediği gibi kovabilmektedir. Meclis lağvedildikten sonra, bu konuyu yetkisiz bir seçmen kitlesinin önüne getirmektedir. Çünkü seçmenler istenmeyen milletvekillerinin vekilleri olmuşlardır. Bu resmi adayların zaferidir.

Sayfa : 123

CHAPITRE VI

Un roi anglais. — Les ambitions de Fouad Ier
 — Un nouvel Abdul Hamid. — Les muets du
 sérail: Nachat pacha. — L'organisation des
 attentats. — Une offensive contre les biens du
 Khédive. — Une histoire de complot. — Le
 souverain contre la loi.

Fouad Ier, roi d'Égypte, avait deux ambitions. Il voulait être roi absolu, il désirait être riche, car il avait souffert, dans sa jeunesse, de l'infériorité de ses moyens, qu'il attribuait à son mauvais destin, alors qu'elle n'était imputable qu'à sa dissipation.

En se soumettant aux Anglais, en acceptant d'avance leurs fantaisies, en se pliant à leurs caprices, en cédant une à une les libertés de l'État, il était arrivé à consolider son trône et à échanger sa couronne sultanienne contre une couronne royale. Être roi, signifiait pour lui être maître. Il n'accepta dans ses Conseils que des courtisans, ne supporta autour de lui que les traîtres. La première condition, pour être admis dans son intimité, était de faire abstraction de tout sentiment patriotique pour se consacrer tout entier à l'égoïsme du prince. Le palais d'Abdin, somptueusement réinstallé, abritait une cour à l'image de ces sérails orientaux où l'habileté et la ruse remplaçaient la fidélité et le loyalisme. De ce milieu pourri, devait sortir toute une végétation malsaine.

Sayfa : 124

Un homme se fit particulièrement remarquer par son génie du mal, qui sortait de ces lieux immoraux. C'était un certain Nachat, petit employé du Cabinet royal, qui devait devenir le favori de Fouad et conquérir dans les conspirations, et peut-être dans le sang, son titre de pacha.

Cet intrigant n'avait pas de conscience; par contre, il n'était pas dépourvu d'un certain courage dans la servilité. Il était dévoué à son maître qu'il avait immédiatement reconnu comme supérieur, car le roi n'avait pas d'égal en félonie. Nachat s'attacha à la fortune du prince et peut-être même l'augmenta-t-il.

Ce fut l'exécuteur de toutes les basses œuvres, l'organisateur de tout un système de délation qui servit à perdre aux yeux du roi ceux dont l'intelligence, la valeur et le dévouement au pays portaient ombrage à l'égoïsme royal. On le trouve mêlé, de près ou de loin, à tous les sinistres complots qui ensanglantèrent l'Egypte; on rencontre l'empreinte de son génie malfaisant dans toutes les mesures restrictives d'indépendance et de liberté. C'est lui qui choisit les hommes et qui les surveille. C'est lui qui prépare les conjurations et les fait réussir ou avorter, selon qu'il veut détruire ou compromettre. Il est l'ami des assassins, le séducteur des pachas en mal de décorations ou d'avancement, le corrompueur des magistrats indignes; bref, il est l'organisateur de la tyrannie.

Des événements récents viennent de le mettre aux prises avec l'Angleterre, qui ne veut pas être accusée plus longtemps de complicité dans des assassinats qu'elle réproouve. Il a été prouvé qu'il avait eu des rapports avec certains conspirateurs et que, pour détourner les soupçons, il avait fait arrê-

Sayfa : 125

ter des personnalités respectables, adversaires de sa politique, qui était celle du roi.

Son influence sur le souverain était immense. Il faisait signer par Fouad des nominations indignes, envoyait dans les ambassades et dans les légations égyptiennes, la fine fleur de la débauche : cocallumanes, homosexuels, viveurs déconsidérés, toujours en quête de ressources inavouables, tel est le personnel d'élite que, grâce à lui, la diplomatie égyptienne présente en liberté dans les capitales du monde (1). Par contre, tout ce qui honorait l'Égypte était pour Nachat un ennemi ou un étranger. Il ne servait que la mauvaise foi. Il n'était donc dévoué qu'au roi, qu'il avait compromis afin de n'avoir plus à le craindre et qu'il tenait prisonnier sous la menace de révélations devant lesquelles s'effondrerait le trône. Il était le maître du palais : on le méprisait, mais on le flattait. Le peuple le considérait comme un traître. Il n'avait pas tort. Le favori rongea peu à peu les supports de la nation et termina de son souffle malsain les glaces de la salle du trône qui ne reflétaient plus que l'image des traîtres à la patrie et des ambitieux.

Le corps diplomatique égyptien était soumis à son contrôle. Il y avait, parmi les ministres plénipotentiaires, des hommes probes qui acceptaient avec peine cette surveillance. Mais autour d'eux tout était délation et espionnage. Tous se voyaient à la merci de quelques jeunes gens sans valeur qui exerçaient sur eux et autour d'eux leur industrie de trahison.

(1) Nachat est allé rejoindre ses protégés. Il représente maintenant l'Égypte en Espagne.

Sayfa 123

VI.BÖLÜM

Bir İngiliz kral – I.Fuat'ın ihtirasları – Yeni bir Abdülhamit – Saray'ın dilsizleri: Neşat Paşa – Suikastlerin düzenlenmesi – Hıdivin mallarına karşı bir saldırı – Bir konplanın hikayesi – Hükümdar karnuna karşı.

Mısır kralı, I.Fuat'ın iki ihtirası vardı. Mutlak kral olmak istiyordu, zengin olmak istiyordu. Çünkü gençliğinde imkânları azdı, bunu da kötü kaderine bağlıyordu, oysa bu sadece kendi savurganlığından kaynaklanmaktaydı.

İngilizlere boyun eğerek, onların isteklerini peşinen kabul ederek, onların kaprislerine tâbi olarak, devletin özgürlüklerini bir bir feda ederek, tahtını sağlamlaştırmış ve sultan, tacını bir kral tacıyla değiştirmeyi başarmıştı. Bir kral olmak, onun için sahip olmak demektir. Kurullarına sadece dalkavukları kabul etmiştir, etrafında sadece hainlere katılmıştır. Onun yakınında olmak için birinci koşul, her türlü vatandaşlık duygusundan kopup kendini bütünüyle prensin bencilliğine adanmaktır. Görkemli bir şekilde yeniden düzenlenmiş olan Abdin Sarayı, kurnazlık ve ustahşın bağlılığın yerini aldığı doğu saraylarına özgü bir erkânı barındırmaktaydı.

[sayfa 124] Bu ahlâksız ortamdan gelen bir adam, kötü zeka-âsıyla özellikle dikkat çekmiştir: Neşat. Kralın hizmetinde küçük bir memur olan bu kişi daha sonra Fuat'ın favorisi haline gelmiş ve entrikalarla, belki de kanlı bir şekilde, Paşa ünvanını kazanmıştır.

Bu entrikacının vicdanı yoktur; buna karşılık, uşaklıkta büyük bir cesaretle sahiptir. Hemen kendinden üstün olarak kabul ettiği sahibine kendini adanmıştır. Çünkü kralın hainlikte eşi benzeri bulunmamaktadır. Neşat, prensin zenginliğine kapılmıştır ve belki de onu çoğaltmıştır.

Neşat, bütün kötü işlerin icracısı olmuştur. Zekası, değeri ve

Ülkeye bağlılığı kraliyet bencilliğine gölge düşüren herkesin kralın gözünden düşmesini sağlayan bir jumalçılık sistemi kurmuştur. O, Mısır'ı kana bulayan hemen tüm komplolara bulaşmıştır. Bağimsızlığı ve özgürlüğü kısıtlayan tüm tedbirlerde onun kötü zekasının izlerine rastlanmaktadır. İnsanları seçen ve gözetleyen odur. Komploları a hazırlar ve yıkmak veya uzlaşmak istemesine bağlı olarak, onları başarılı veya başarısız kılmaktadır. Katillerin dostudur, terfi veya nişan peşinde olan paşaları ayartmaktadır. Yargıçlara rüşvet vermektedir. Kısacası zorbalığı organize etmektedir.

Birkaç olay onu, kınadığı bazı cinayetlerin suç ortaklığıyla daha fazla suçlanmak istemeyen İngiltere ile karşı karşıya getirmiştir. Bazı komplocularla işbirliği yaptığı ve kuşkulardan kendinden uzaklaştırmak için karşı taraftan saygıdeğer bazı kişileri tutuklatıldığı ispatlanmıştır.

[sayfa 125] Hükümdar üzerindeki nüfuzu sonsuzdur. Fuat'a uygunsuz bazı atamaları imzalatmış, büyükelçiliklere ve Mısır temsilciliklerine kokainmanları, homoseksüelleri, sürekli iğrenç kaynaklar peşinde koşan uygunsuz yaşayan kişileri göndermiştir. Buna karşılık Mısır'ı onurlandıran her şey onun için bir düşman, bir yabancıdır. Sadece kötü niyete hizmet etmektedir. Sadece krala kendini adanmış, ondan korkmamak için onula uzlaşmış ve onu tahtının yıkılmasına yol açabilecek açıklamalarla tehdit etmektedir. Sarayın haâkimi odur; onu küçümsüyor ama pohpohluyorlardır. Halk onu bir hain olarak görmektedir. Haksız da değildir. Kralın favori adamı yavaş yavaş milletin dayanaklarını kemiriyor ve pis nefesiyle, sadece vatan hainlerinin ve ihtiraslıları görüntüsünü yansıtan tahtın bulunduğu salondaki aynayı kirlenmektedir.

Mısırlı diplomatik erkan onun kontrolüne tabidir. Ortoteççiler arasında bu denetimi üzüntüyle kabul eden dürüst insanlar vardır. Fakat onların etrafında her şey hafiyecilikten ibarettir.

Sayfa : 138

« Le gouverneur général du Soudan, sirdar de l'armée égyptienne, qui était également un officier distingué de l'armée britannique, a été brutalement assassiné au Caire.

« Le gouvernement de Sa Majesté considère que ce meurtre, qui expose l'Égypte, telle qu'elle est gouvernée aujourd'hui, au mépris des peuples civilisés, est le résultat naturel d'une campagne hostile aux droits britanniques en Égypte et au Soudan qui a pour base une ingratitude aveugle malgré les avantages conférés par la Grande-Bretagne. Cette ingratitude n'a pas été découragée par le gouvernement égyptien et a même été fomentée par des organisations en relation étroite avec ce dernier. Votre Excellence a été avertie par le gouvernement de Sa Majesté, il y a un peu plus d'un mois, contre les conséquences possibles de la continuation de cette campagne, particulièrement au Soudan. Pourtant elle n'a pas cessé. Le gouvernement égyptien vient de laisser assassiner le gouverneur général du Soudan et a prouvé qu'il est incapable ou non désireux de protéger la vie des étrangers.

« Le gouvernement de Sa Majesté exige donc du gouvernement égyptien :

« 1° D'amples excuses pour le crime ; 2° une enquête sur le meurtre, enquête qui devra être menée avec la plus grande énergie, afin que les criminels, quels qu'ils soient et quel que soit leur âge, subissent le châtiment qu'ils méritent ; 3° à compter d'aujourd'hui, interdiction absolue de toute manifestation politique populaire ; 4° versement immédiat au gouvernement de Sa Majesté d'une amende de 500.000 livres sterling ; 5° que,

Sayfa : 139

dans les vingt-quatre heures, l'ordre soit donné de retirer du Soudan tous les officiers égyptiens et les unités exclusivement égyptiennes de l'armée égyptienne, mesure entraînant les modifications spécifiées ci-après; 6e notification aux autorités compétentes que le gouvernement du Soudan augmentera la superficie qui devra être irriguée à Gêriza et qui devra être portée de 300.000 feddani à une surface illimitée, suivant les nécessités; 7e abandon de toute opposition aux désirs ci-après exprimés du gouvernement de Sa Majesté, en ce qui concerne la protection des intérêts étrangers en Egypte.

« S'il n'est pas fait droit immédiatement à ces demandes, le gouvernement de Sa Majesté prendra les mesures propres à sauvegarder ses intérêts, en Egypte et au Soudan. »

La deuxième note confirme la précédente :

« Comme suite à ma communication précédente, j'ai l'honneur d'informer Votre Excellence, au nom du gouvernement de Sa Majesté, que des demandes précises relatives aux troupes du Soudan et à la protection des intérêts étrangers en Egypte et au Soudan sont les suivantes .

Sayfa 138

Mısır ordusunun Sirdar'ı, İngiliz ordusunun seçkin bir subayı olan Sudan genel valisi Kahire'de öldürülmüştür.

"Hükûmetimiz, Mısır'ı bugünkü yönetimiyle medenî halkın aşagılmasına maruz bırakan bu cinayetin, Mısır ve Sudan'daki İngiliz haklarına karşı yürütülen ve temelinde İngiltere'nin sunduğu yararlarla rağmen kör bir nankörlük olan, düşmanca bir kampanyanın ürünü olduğunu düşünmektedir. Bu nankörlük Mısır hükûmeti tarafından engellenmemiş, hatta onunla sıkı ilişkide olan bazı teşkilâtlar tarafından kışkırtılmıştır. Zaten aliniz hükûmetimiz tarafından yaklaşık bir ay önce bu kampanyanın sürmesinin, özellikle Sudan'daki muhtemel sonuçları hakkında uyarılmıştır.

Kampanya devam etmiştir. Mısır hükûmeti Sudan genel valisinin öldürülmesine izin vermiş ve yabancılara korumaktan aciz veya isteksiz olduğunu göstermiştir.

Dolayısıyla hükûmetimiz Mısır hükûmetinden aşağıdaki hususların yerine getirilmesini istemektedir:

1) Cinayet için özür dilenmesi; 2) Caniler kim olursa olsunlar ve yaşları ne olursa olsun hak ettikleri cezayı çekmeleri için cinayetin çok büyük bir enerjiyle araştırılması; 3) Bugünden itibaren tüm siyasi halk gösterilerinin yasaklanması; 4) Hükûmetimize acele olarak 500.000 Sterlin tutarında bir para cezasının ödenmesi; (sayfa 139) 5) Yirmi dört saat içinde Sudan'daki tüm Mısırlı subayların ve Mısır ordularına ait tamamen Mısırlı olan birimlerin geri çekilmesi için emir verilmesi; 6) İlgili makamlara, Sudan hükûmetinin Geriza'da sulanacak araziye gerektiği kadar artıracasının bildirilmesi; 7) Mısır'daki yabancı menfaatlerin korunması konusunda burada ifade edilen hükûmetimizin isteklerine karşı gelinmemesi.

"Bu taleplerin derhal gerçekleştirilmemesi halinde hükûmetimiz Mısır ve Sudan'daki haklarımızı korumak için gerekli tedbirleri alacaktır."

İkinci not bir öncekini teyit etmektedir:

"Bir önceki iletimin devamı olarak, hükûmetiniz adına Zahi Âlîniye, Sudan birlikleri ve Sudan ile Mısır'daki yabancı çıkarların korunması konusundaki kesin taleplerin aşağıdaki gibi olduğunu bildirmekteyim;

Sayfa : 139

« 1° Les officiers égyptiens et les unités exclusivement égyptiennes de l'armée égyptienne ayant été retirés, les unités soudanaises de l'armée égyptienne seront transformées en une force de défense du Soudan, et sous le gouvernement du Gouver-

Sayfa :139

neur général, au nom duquel tous les postes seront attribués; 2° les règles et conditions régissant les services, la discipline et la retraite des fonctionnaires étrangers qui se trouvent encore au service du gouvernement égyptien et les stipulations finan-

Sayfa :140

cières relatives aux pensions des fonctionnaires étrangers qui ont quitté ce service, seront revisées conformément au désir du gouvernement de Sa Majesté; 3° jusqu'à ce qu'un accord soit intervenu entre les deux gouvernements au sujet de la protection des intérêts anglais en Egypte, le gouvernement égyptien maintiendra des conseillers financiers et juridiques et respectera leurs pouvoirs et privilèges comme il a été envisagé au moment de l'abolition du protectorat et respectera également le statu quo et les attributions actuelles du département européen du ministère de l'Intérieur, comme l'a déjà spécifié un ordre ministériel, et il accueillera avec la considération qu'elles méritent les réclamations que pourra faire le directeur général sur les questions de son ressort. »

Sayfa 139

"1) Mısırlı subaylar ve Mısır ordusuna ait tamamen Mısırlı olan birimler çekildikten sonra, Mısır ordusunun Sudanlı birimleri, genel valinin yönetiminde Sudan'ın bir savunma gücüne dönüştürülecektir; 2) Mısır hükûmetinde halen hizmet eden yabancı memurların hizmet, disiplin ve emeklilik şartlarını düzenleyen kuralları ve bu hizmeti terk eden memurların emekliliğiyle ilgili mali koşulları, hükûmetimizin istekleri doğrultusunda tekrar gözden geçirilecektir; [sayfa 140] 3) Mısır'daki İngiliz çıkarlarının korunması ile ilgili olarak hükûmetler arasında bir anlaşmaya varılincaya kadar Mı-

sır hükümeti mali ve hukuk danışmanlar bulunduracak ve himayenin kaldırıldığı zaman öngörüldüğü şekilde bunların yetkilerini ve imtiyazlarını dokunmayacak, statükoya uyacak ve İçişleri Bakanlığı'nın Avrupa Dairesi'nin görevlerine riayet edecek ve genel müdürün yetkisinde olan konularda yapacağı talepleri dikkate alacaktır.

Sayfa : 155

Mais si les Anglais restaient, pour un temps, en dehors des discussions, le roi se voyait, au contraire, l'objet d'une suspicion que justifiaient, du reste, ses actes de la veille et ses aspirations.

Sayfa 155

İngilizler bir süre tartışmanın dışında kalıyorsa da, kral aksine bunda şüphelenmektedir.

Sayfa : 160

Mustapha Kemal, le Président de la République Turque, a bien voulu exposer à l'auteur les raisons qui l'avaient déterminé à supprimer un organisme désuet, longtemps inutile sous la domination des sultans, presque atrophie durant de longs siècles et que seule l'habileté du sultan Abdul

Sayfa : 161

Hamid avait su faire servir non pas au développement de l'empire, mais à l'exécution des ténébreux desseins d'Yildiz-Kiosk.

« Je n'ai jamais eu d'autre intention, me dit le Ghazi, que de ramener le peuple à une saine com-

Sayfa : 161

préhension de ses devoirs et de la force de la nation. J'ai lutté contre toutes les routines et j'ai travaillé à la reconstitution d'une patrie basée sur ses traditions nationales, en dehors de l'absolutisme du sultan et des mensonges de la théocratie.

« On a l'habitude, en Europe, de se représenter le Turc comme fatalement courbé sous les exigences d'une foi que l'on a faite ennemie de l'évolution. C'est bien mal le connaître et c'est surtout commettre une lourde erreur que de prétendre qu'il doit sa force uniquement à sa croyance et à son respect d'un pouvoir qui fut la cause initiale de ses malheurs. L'autorité du sultan ne s'exerçait plus depuis longtemps, pour le bien du peuple. Le calife méprisait les hommes sous prétexte qu'il était le délégué de Dieu.

« Le califat ne fit donc pas la gloire de la Turquie, on ne peut même pas dire qu'il ait jamais rehaussé son prestige.

« L'institution était fautive dans ses origines, fautive dans ses principes. Grâce à elle, on trompait la nation. C'était une fable du passé, une légende dont on berçait la souffrance populaire et grâce à laquelle on imposait silence aux revendications du pays. Non! le califat n'a jamais répondu aux véritables besoins du peuple.

« Du jour où nos sultans s'approprièrent le titre de calife enlevé aux dynasties arabes, la décadence de l'empire ottoman ne fit que s'accroître.

Sayfa : 162

« Qui pourrait, du reste, prétendre à la vertu d'un pouvoir qui s'exerce sur 80 millions de fidèles? Les peuples islamiques sont dispersés sur le monde; ils ne forment pas un groupement assez étroit, assez uni, assez compact pour être soumis réellement à une domination unique.

Sayfa : 162

« On parle d'un Congrès qui se tiendrait en Egypte et dans lequel les représentants des divers pays musulmans seraient appelés à élire un calife. Il faudrait être un sot pour solliciter ou pour accepter cet honneur périmé.

« Laissons donc le califat et les califes s'endormir dans l'ombre du passé et dans le recueillement des tombeaux. Le panislamisme, la seule formule dont se puissent réclamer ceux qui voudraient le relever, n'est qu'une utopie. Les nations musulmanes ont assez de peine à garantir leur propre existence. Nous n'en sommes plus aux croisades. Pour nous, l'heure du nationalisme a sonné, comme elle sonna jadis pour les puissances européennes, le jour où celles-ci comprirent qu'elles ne pouvaient retirer que de la misère et des ennuis d'une coalition politico-religieuse trop étendue pour être efficace, trop théorique pour qu'elle puisse tenir compte des intérêts spéciaux de chaque puissance.

« Quant à nous, trop de réformes sollicitent notre attention pour que nous nous laissions détourner de notre action par des discours stériles autour d'une institution plus stérile encore. »

Il n'y a qu'un sot qui puisse vouloir être calife, avait dit Mustapha Kemal : le roi Fouad Ier était donc tout désigné pour se mettre sur les rangs. Le sabre de l'Islam était à terre, ce prestidigitateur prétendit l'avaler.

Sayfa 160

Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, yazara, sultanlar zamanında uzun bir süre işe yaramamış olan, asırlar boyu zayıf kalmış, kullanılmayacak duruma gelmiş ve sadece sultan Abdülhamit'in becerisi sayesinde imparatorluğun gelişmesine değil fakat Yıldız Köşkü'nün karanlık emellerinin gerçekleşmesine hizmet etmiş bir kurumu kaldırma nedenlerini anlatmayı kabul etmiştir.

[sayfa 161] Gazi yazara şöyle söylemiştir: "Tek niyetim halkın, görevlerini anlaması ve ulusun gücünün farkına varmasını sağlamaktır. Tüm göreneklere karşı mücadele ettim ve millî ananelerine dayalı, sultanın mutlakıyeti ve teokrasinin yalanları dışında olan bir vatanın yeniden oluşumuna çalıştım.

Avrupa'da, Türk'ü gelişmenin düşmanı olan bir inancın gereklilikleri altında ezilmiş olarak görme alışkanlığı vardır. Onu yanlış tanımaktadırlar. Özellikle de gücünün sadece inancından ve mutsuzluğunun sebebi olan bir güce olan saygısından kaynaklandığını düşünmek büyük bir hatadır. Halkın yararına olarak, Sultanın otoritesi uzun zamandır etkin değildi. Halife, tanrının elçisi olduğu bahanesiyle insanları küçümsüyordu.

Hilafet Türkiye'yi yüceltmemiştir, hatta onun hiçbir zaman itibarını yükselttiği söylenemez.

Bu kurum menşesinde ve ilkelerinde yanlıştır. Onun sayesinde, millet kandırılmaktaydı. O geçmişten gelen bir masaldı, halkın acısının dindirildiği bir efsaneydi. Onun sayesinde ülkenin talepleri susturulmaktaydı. Hayır! Hilafet hiçbir zaman halkın gerçek ihtiyaçlarına cevap vermemiştir.

Sultanların Arap hükümdarlıklarından aldıkları halife ünvanına sahip oldukları günden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü hızlanmıştır.

[sayfa 162] Zaten 80 milyon insanı ilgilendiren bir yönetimin erdemine kim inanırdı ki? Müslüman halklar dünyaya yayılmışlardır, gerçekten tek bir yönetime tâbi olacak kadar yakın, birleşmiş değillerdir.

Mısır'da düzenlenecek olan ve çeşitli Müslüman ülkelerin temsilcilerinin bir halife seçecekleri bir kongreden söz edilmektedir. Geçerliliğini yitirmiş bu şerefi kabul etmek için aptal olmak lâzım.

O halde; hilafet ve halifeleri geçmişin gölgesinde uyumaya bırakalım. İslâm birliği akımı sadece bir ütopyadır. Müslüman ülkeler kendi varoluşlarını garantilemekte yeterince zorlanmakta-

dırlar. Artık haçlı seferleri yoktur. Her gücün özel çıkarlarını dik-kate alamayacak kadar teorik, etkin alamayacak kadar yayılmış bir siyasî-dinsel koalisyondan sadece yoksulluk ve sıkıntı elde edeceklerini anladıkları gün; Avrupalılar için geçmişte olduğu gi-bi, bizim için de milliyetçilik zamanı gelmiştir.

"Bize gelince, kısır bir kurumla ilgili kısır tartışmalar bizi yolumuz-dan döndüremezdi, çok fazla reform bizi beklemekteydi."

Mustafa Kemal, halife olmak isteyen sadece bir aptal var demiş-ti: Kral I.Fuat bu mevki için biçilmiş adaydı. İslâm'ın kılıcı yerdeydi, bu hokkabaz onu yutmak istedi.

Sayfa : 163

Il n'avait cependant aucune des qualités qui eussent pu lui permettre de solliciter la suprême charge. Il n'avait pas la force, il n'avait pas non plus la dignité.

Certes, si ce monarque vaniteux s'était couvert de gloire sur les champs de bataille, à la tête des Croyants, s'il avait fait trembler la Chrétienté par la magnificence de ses exploits et la qualité de sa bravoure, si même il avait eu une armée, il aurait peut-être pu prétendre à tenir sous sa férule religieuse la masse immense des adorateurs d'Allah. Mais on ne le vit jamais, bien qu'il se prétendit militaire, à la tête d'un peloton de cavaliers, sauf pourtant en Italie, où il ne risquait rien. On n'a pas eu davantage qu'il ait fait jamais trembler quelqu'un autrement que par ses trahisons, car il est pusillanime, sans courage et sans foi.

S'il s'était fait remarquer par l'exercice constant de la vertu, au moins eût-il pu prétendre à diri-ger les âmes : il est à la fois vindicatif et pervers, immoral et violent.

Sayfa : 163

Il est vrai que beaucoup de califes cultivaient les mêmes vices. Mais ils étaient devenus califes par habitude. Ils avaient ramassé la fonction au prême dans l'héritage du sultanat et on ignorait encore, au moment qu'ils étaient sacrés, s'ils deviendraient de mauvais princes. Le peuple ne les avait pas choisis, il les avait acceptés.

Sur quoi le roi Fouad peut-il donc baser ses prétentions? Quelles sont les conditions spéciales qui lui permettent d'espérer qu'il obtiendra aussi facilement le califat qu'il a décroché la couronne?

Tout son espoir est placé dans l'influence des cheiks d'El Azhar. Or, les cheiks sur lesquels il compte sont des fonctionnaires du palais, il estime

Sayfa : 164

que puisqu'ils sont payés sur la cassette royale, ils n'ont pas le droit de penser autrement que celui qui les paie. Et lorsque, même au point de vue religieux, ils se permettent d'émettre des théories et des avis qui contrarient les ambitions royales, ils se voient arrachés de leur chaire, dépouillés de leurs honneurs et chassés comme des valets. Tel fut le cas du célèbre cheik Abdel Razeq, lequel s'étant permis de publier certaine brochure où il démontrait que le califat avait été créé par les circonstances et non par le Prophète, fut traduit devant une sorte de Conseil composé de ses collègues dévoués au roi.

Supposons cependant — toutes les suppositions sont permises — que Fouad soit un jour proclamé calife par quelques hodjas, quelques marabouts sans mandat. Cela lui donnera-t-il l'autorité nécessaire? Qui le reconnaîtra?

Les Marocains? Ils n'ont jamais reconnu le sultan de la Turquie. Le calife, pour eux, c'est leur propre sultan.

Sayfa :164

L'Algérie? Depuis longtemps elle se désintéresse de la question, depuis la chute de la souveraineté turque.

La Tunisie? Peut-être, par esprit d'opposition. Mais qui donc osera prier pour Fouad dans les mosquées de la Régence?

La Tripolitaine? Les Snoussis n'admettront jamais la souveraineté morale d'un prince qu'ils connaissent bien et que, par conséquent, ils méprisent.

L'Arabie? Les wahabites s'y opposeront.

La Turquie? Elle ne s'est pas séparée de son calife ture pour accepter un calife égyptien.

Sayfa 163

Bu büyük görevi kabul etmesi için gereken niteliklerin hiç birine sahip değildi. Güçlü değildi. Saygınlığı da yoktu.

Kuşkusuz, bu kendini beğenmiş hükümdar, savaş meydanlarında şan şöret elde etmiş olsaydı, yiğitliği ve başarıları ile Hristiyan âlemini titretmiş olsaydı ve eğer ordusu olsaydı, Allah'a tapanların tümünü din sultanı altında tutmaya talip olabilirdi. Fakat asker olduğunu iddia etmesine rağmen, o hiçbir zaman bir süvari mangasının başında görülmemiştir. İtalya hariç, zira orada bir risk yoktu. Hainliklerinin dışında başka bir şeyle kimseyi titretmemiştir. Çünkü o korkak, cesaretsiz ve inançsızdı.

Şayet erdemli davranışlarıyla dikkat çekmiş olsaydı, o zaman ruhları yönetmeye talip olabilirdi. O hem kinci ve kötü, hem ahlâksız ve serttir.

Birçok halifede aynı kusurların olduğu doğrudur. Fakat onlar adet gereği halife olmuşlardır. Onlar bu büyük görevi sultanlığın

mirasından elde etmişler ve kutsandıkları zaman kötü birer prens olacakları bilinemezdi. Halk onları seçmemişti, onları kabullenmişti.

O halde Kral Fuat iddialarını neye dayandırmaktaydı? Hangi özel şartlar nedeniyle, taçı elde ettiği kadar kolay bir şekilde hilâfeti elde edeceğini ümit ediyordu?

Bütün ümidini şeyh El Azhar'ın nüfuzuna bağlamış. [sayfa164] Oysa güvendiği şeyhler sarayın memurlarıdır, madem onların paraları kraliyet hazinesinden ödeniyor, o halde kendilerine ödemeyi yapandan farklı düşünmeye hakları yok diye varsaymaktadır. Dinsel açıdan bile, kralın ihtiraslarına ters düşen teori ve görüşleri ileri sürmekte sakınca görmedikleri zaman, yerlerinden edilip, şereflerinden yoksun olarak uşak gibi kovulmaktadırlar. Böyle bir olay ünlü şeyh Abdel Razek'in başına gelmiştir. Bir makale yayınlamış ve orada hilâfetin koşullardan meydana geldiğini, Peygamber tarafından yaratılmadığını öne sürdüğü için krala sadık meslektaşlarından oluşan bir tür Kurul tarafından mahkeme edilmişti.

Varsayalım ki – her tür varsayım serbesttir – bir gün Fuat birkaç hoca, yetkisiz birkaç murabut tarafından kral ilan edildi. Bu ona gerekli otoriteyi verecek midir? Kim onu tanıyacaktı?

Faslılar mı? Hiçbir zaman Türkiye sultanını tanımamışlardır. Onlar için halife kendi sultanlarıdır.

Cezayir mi? Çoktandır, Türk egemenliği sona erdiğinden beri, bu konuyla ilgilenmemektedir.

Tunus mu? Belki, muhalefet olsun diye. Ama, o zaman kim naipliğin camilerinde Fuat için dua etmeye cesaret edecekti?

Trablus mu? Snusiler çok iyi tanıdıkları, dolayısıyla küçümsedikleri bir prensin manevî egemenliğini hiçbir zaman kabul etmeyeceklerdir.

Arabistan mı? Wahabiler buna karşı çıkacaktır.

Türkiye mi? Türk halifesinden, bir Mısırlı halife kabul etmek için ayrılmamıştır.

Sayfa : 165

L'Irak? Le Yémen? Peut-être, pour faire plaisir aux Anglais, mais les Anglais ne tiennent pas à voir Fouad calife. Ils regrettent trop de l'avoir fait roi.

L'Afrique centrale? Les nouveaux musulmans de ce pays ne savent même pas ce que c'est qu'un calife et encore moins ce que c'est que Fouad.

Les Indes? Les Hindous ne voudront pas d'un calife qui n'est que l'esclave de la Grande-Bretagne.

Les Chinois du Yunnan? Belle aubaine!

Reste l'Egypte!

L'Egypte, à part quelques rats de mosquée vivant des fonds secrets du palais et quelques fidèles fanatiques, se détournera d'un calife dont elle connaît les antécédents et dont elle n'est même pas sûre qu'il ait été toujours musulman. Le nationalisme égyptien demande la liberté. Il sait que donner le califat à Fouad ne serait que sceller une poutre de plus pour étayer la servitude.

On le voit clairement, si le choix se portait sur Fouad pour l'exercice d'une charge à laquelle il n'est nullement adapté, il n'y aurait pas grand-chose de changé dans l'Islam. Seul, le califat en serait diminué. Il a eu quelques heures de gloire et de puissance. Si bas qu'il soit tombé quelquefois, il n'a jamais été ramassé par un prince aussi indigne.

Il est pourtant dans les habitudes de quelques arabisants notoires d'attacher une grande importance à la crise du califat. Quelques-uns craignent de le voir tomber dans des mains anglaises. D'autres avaient espéré le voir relever par un prince protégé par la France. Dans un cas comme dans l'autre, ce serait la déchéance définitive de

Sayfa : 166

l'institution. Ce fut une grande erreur de la politique anglaise que de s'attacher à la réalisation d'un plan destiné à faire du chef de l'Islam un fonctionnaire de la Grande-Bretagne. Ne commettons pas la même faute. Ce serait vouloir l'impossible. Lyautey a fait un sultan au Maroc avec un savetier, les Anglais ont fait des rois en Orient avec une sacristain de La Mécque et avec ses fils. Il n'est au pouvoir d'aucune puissance chrétienne de faire un calife. Ce serait, du reste, aussi absurde que de demander à Mustapha Kemal de choisir le pape.

En admettant, ce qui serait bien extraordinaire, que l'Angleterre favorisât l'ambition de Fouad et que celui-ci obtînt, grâce à l'influence de ses protecteurs, la réalisation de sa chimère, rien ne serait changé dans l'attitude du parti national et dans l'évolution égyptienne.

Car il faut faire une démarcation très nette entre la politique de Zaghloul, qui est purement égyptienne, et les tendances panislamiques. Cette démarcation deviendra de jour en jour plus évidente à mesure que les classes instruites deviendront plus nombreuses et que la jeunesse des écoles, instruite en Europe, occupera les charges de l'Etat.

L'Egypte, a-t-on dit bien souvent, est le centre des intrigues musulmanes. C'est vrai, il n'y a pas à le nier. Mais il faut diviser les habitants de l'Egypte en deux catégories : d'une part, ceux qui ne pensent qu'à leur pays, ce sont les gens instruits et les gens de la terre; d'autre part, ceux qui sont encore impressionnés par l'idée de domination islamique, partant de mépris à l'égard des chrétiens, ce sont les ignorants et les gens de mosquée. Ajoutons-y quelques brouillons, quelques mécontents et

Sayfa 165

Irak? Yemen? Belki, İngilizleri sevindirmek için, fakat İngilizler Fuat'ı halife olarak görmek istememektedirler. Onu kral yaptıkları fazlasıyla pişman olmuşlardır.

Hindistan? Hintliler sadece İngiltere'nin bir esiri olan bir halife-yi istemezler.

Geriye Mısır kalmaktadır!

Sarayın gizli varlıklarından yararlanan birkaç cami faresi ve birkaç vefalı fanatik dışında, Mısır, geçmişini bildiği ve her zaman Müslüman olduğundan bile şüphe ettiği birine sırt çevirecektir. Mısır milliyetçiliği özgürlük ister. Hilâfeti Fuat'a vermenin, köleliği destekleyecek bir giriş daha ilâve etmek olduğunu bilmektedir.

Açıktır görülmektedir ki eğer hiç uygun olmadığı bir görev için seçim Fuat'tan yana olursa, İslâm'da fazla bir değişiklik olmayacaktır. Sadece hilâfet bundan dolayı küçülmüş olacaktır. Şanlı ve şerefli birkaç saati olmuştur. Ne kadar küçülürse küçülsün, hiç bu kadar yakışmayan birinin eline geçmemiştir.

Hilâfet krizine büyük bir önem vermek birkaç tanınmış Arap bilginin adetidir. Kimileri hilâfetin İngilizlerin eline düşmesinden korkmaktadır. Başkaları onun Fransa'nın koruduğu bir prens tarafından kalkındığını görmeyi ümit etmiştir. Her halde, bu o kurumun temelli iktidardan düşmesi anlamına gelecekti. (sayfa 166) Bir İngiliz memurunu İslâm'ın başına getirmeyi amaçlayan bir planı ortaya koymak, İngiliz politikasının büyük bir hatası olmuştur. Aynı hatayı yapmayalım. Bu imkânsızı istemektir. Lyautey, Fas'ta bir ayak-kabı tamircisini sultan yapmıştır. İngilizler, doğuda, Mekke'de yaşayan bir ayin eşyası bakıcısı ve oğullarını kral yapmıştır. Hiçbir Hristiyan gücünün bir halife seçme yetkisi yoktur. Zaten bu, Mustafa Kemal'den papayı seçmesini istemek kadar saçma olurdu.

Çok olağanüstü olmakla birlikte varsayalım ki İngiltere Fuat'ın ihtirasını destekledi ve Fuat, Onu koruyanların nüfuzu sayesinde

hayalini gerçekleştirdi, ulusal partinin tavrında ve Mısır'ın gelişmesinde hiçbir şey değişiklik olmayacaktır.

Çünkü tümüyle Mısırlı olan Zahiü'l'un politikası ile İslâm birliği yanılan arasında çok kesin bir sınır çizmek gerekmektedir. Bu sınır, eğitilmiş sınıfların çoğalması ve okullardaki gençliğin devlet kademelerinde görev almasıyla gün geçtikçe daha belirgin olacaktır.

Sıkça söylendiği gibi, Mısır, Müslüman entrikalarının merkezi-dir. Bu doğrudur, inkâr edilemez. Fakat Mısır'da yaşayanlar iki kategoriye ayrılmalıdır: bir yanda sadece ülkesini düşünenler, bunlar bilgili insanlar ve toprak insanıdır; diğer yanda ise İslâm hâkimiyeti fikrinden hâlâ etkilenen, Hristiyanlar küçümseyenler, bunlar da cahil insanlar ve cami insanlarıdır.

Sayfa : 179

Le programme était vaste : faire de l'Égypte le point de départ d'une propagande intensive dans les milieux arabes de l'Asie Mineure, arracher ces provinces à l'emprise de la Turquie, puis, grâce au concours des Alliés, occuper Constantinople, chasser la Turquie de ses territoires d'Europe et installer les Grecs dans l'ancien royaume du Pont.

De cette façon, l'Angleterre deviendrait maîtresse des grands sanctuaires de l'Islam, elle tiendrait à sa merci le calife et trouverait dans cet appui et dans l'immensité de son empire arabe, en même temps qu'une sécurité pour ses voies de communication vers les Indes, un formidable appui pour les défendre.

La guerre vint. Le premier acte de l'Angleterre fut de proclamer son protectorat sur l'Égypte par un acte unilatéral. L'Allemagne n'était plus de la partie, la France avait trop besoin de l'Angleterre pour protester, les autres nations n'étaient intéres-

Sayfa : 179

sées que de fort loin à ce coup de force.

Un instant troublée par l'attaque des Turcs sur le Canal de Suez, l'Angleterre ne tardait pas à se ressaisir. Tandis que nous étions occupés à Salonique à réparer l'échec des Dardanelles, provoqué par les conseils inhabiles de lord Kitchener, elle organisait sa conquête de la Syrie. Elle ne s'associait que timidement à notre effort en Macédoine,

Sayfa : 180

craignant sans doute de mécontenter les Grecs, voulant certainement ménager les Bulgares, mais elle mettait toute son activité à préparer l'invasion de l'Asie-Mineure. Des milliers d'Égyptiens assujettis à la corvée construisaient une voie ferrée pour relier l'Égypte à la Palestine à travers le désert et amenaient le long de la ligne de l'eau potable.

Les agents de l'Intelligence Office continuaient leur propagande. Le colonel Lawrence était assez heureux pour se concilier, grâce à l'or de l'Angleterre, le gardien des lieux saints de La Mecque qui avait plusieurs fils; il leur promit des couronnes. La Syrie fut investie; les Arabes, las de la tyrannie Ottomane qui venait de se doubler de la brutalité germanique, firent cause commune avec les envahisseurs. Le tour était joué, et dans cette partie, la France seule devenait gênante.

L'opération n'avait pas pleinement réussi : les Grecs avaient été chassés du royaume du Pont, Constantinople était restée turque. La France, que l'on aurait voulu confiner dans les limites d'un Liban rocailleux, réussit à garder un mandat sur

Sayfa : 180

le pays des Alaouites, sur Damas et sur Alexandrette. Mais on l'avait isolée; sans la Palestine, elle voyait lui échapper une voie ferrée vers La Mecque, elle ne voisinait plus avec l'Égypte; elle n'avait plus d'intérêts dans les Lieux Saints dont, depuis des siècles, elle avait été la protectrice; sa politique séculaire s'effondrait.

Les Anglais ne désespéraient pas de nous imposer un roitelet de leur choix. Mais les intrigues de Feycal, favorisées par leur or, ne réussirent qu'à faire détrôner ce succédané de la politique britannique. Il partit, mais tous les indicateurs de l'Office

Sayfa : 181

des Renseignements anglais ne quittèrent pas la Syrie avec lui. Ils se maintinrent en relations avec les officiers de Sa Majesté britannique qui continuèrent, de leur côté, à arroser de livres sterling le jardin productif de l'espionnage syrien. On nous avait laissé très volontiers les éléments perturbateurs de l'Asie-Mineure : les Druses et les bandits. On avait même, un moment, consenti à nous donner la Cilicie, que nous dûmes rendre parce qu'elle était turque, et non arménienne comme on s'était plu à le considérer.

Ne pouvant nous chasser complètement du pays, les Anglais cherchèrent à rendre le pays inhabitable pour nous.

Nous avions sans doute commis de lourdes fautes : celle, par exemple, d'arriver avec un sabre là où il aurait suffi de venir avec un code, mais beaucoup de ces fautes seraient passées inaperçues si certaines puissances occultes ne les avaient montrées en épingle. Grâce à nos excellents voisins (Je

Sayfa :181

ne parle pas des musulmans, ni des orientaux), nos frontières ne furent pas sûres; nous fûmes trahis jusque dans nos administrations; le banditisme, favorisé par les émissaires de nos alliés, s'accrût au lieu de disparaître. Pourquoi s'en étonner. Avant l'occupation de Damas par nos troupes, on pouvait voir chaque jour dans les salons de l'hôtel Victoria, à Damas, un colonel anglais en uniforme, distribuant de l'or à des chefs de bandes.

Sayfa 179

Program kapsamlıydı: Mısır'ı Orta Asya'daki Arap çevrelerinde yoğun bir propagandanın başlangıç noktası yapmak, Türkiye'nin egemenliği altında bulunan bölgelerini geri almak, sonra Müttefiklerin yardımıyla İstanbul'u işgal etmek, Türkleri Avrupa'daki yerlerinden kovmak ve Yunanlıları eski Pontus kralığına yerleştirmek.

Bu şekilde İngiltere İslâm'ın önemli kutsal yerlerinin hâkimi olacaktı, halife ona bağlı olacaktı ve bu destekle ve Arap imparatorluğunun büyüklüğü sayesinde Hindistan'a giden ulaşım yollarının güvenliğini sağlayacaktı.

Savaş meydana geldi. İngiltere ilk olarak, tek taraflı bir kararla, Mısır üzerindeki himayesini ilân etti. Almanya artık işin içinde yoktu. Fransa, İngiltere'ye çok muhtaç olduğundan itiraz edemezdi. Diğer uluslar ise bu olayla çok uzaktan ilgilenmekteydi.

Bir ara, Türklerin Süveyş Kanalı'nda saldırısıyla şaşıran İngiltere toparlanmakta gecikmedi. Biz Selanik'te, Lord Kitchener'in beceriksiz tavsiyeleri yüzünden uğradığımız Çanakkale yenilgisiyle meşgulken, İngiltere Suriye işgaline hazırlanmaktaydı. Makedonya'daki gayretlerimize çok hafif bir şekilde katılmaktaydı.

[sayfa 180] Yunanlıları kızdırmaktan çekinerek, özellikle Bulgarları kollamayı düşünerek, tüm gücünü Orta Asya'nın işgaline sarf etmektedir. Kürek mahkûmu olan binlerce Mısırlı, Mısır'ı Filistin'e bağlayacak olan bir demiryolu inşaatında çalışmakta ve bu hat boyunca içme suyunu getirmektedirler.

İstihbarat Örgütü üyeleri propaganda yapmaya devam etmektedirler. Albay Lawrence, İngiltere'nin altını sayesinde, birkaç oğlu olan Mekke'deki kutsal yerlerin bekçisi ile uzlaşmaktan çok mutluydu. Onlara krallık vaat etmiştir. Suriye kuşatmıştır; Alman sertliğiyle iki katına çıkan Osmanlı zorbalığından bıkan Araplar, işgalcilerle birlik olmuşlardır. Oyun oynanmıştır ve bu oyunda sadece Fransa rahatsız edici olmaya başlamıştır.

Harekât tamamen başarısız olmamıştır: Yunanlılar Pontus krallığından kovulmuş, İstanbul Türklere kalmıştır. Kayalık bir Lübnan'ın sınırlarına sıkıştırılmak istenen Fransa, Alevilerin ülkesi, Şam ve İskenderiye'nin mandasını elde etmeyi başarmıştır. Fakat o tecrit edilmiştir; Filistin olmasa Mekke'ye uzanan bir demiryolundan mahrum kalacaktır; artık Mısır'la komşu değildir; asırlardır himayesinde olan kutsal yerlerde hiçbir bağlantısı kalmamıştır; yüzyıllık siyaseti yok olmaktadır. [sayfa 181] İngilizler bize kendilerinin istediği bir kralığı empoze etmekten vazgeçmiyorlardı. Ancak, altınları ile desteklenen Faysal'ın entrikaları sadece bu İngiliz politikasının uygulayıcısını tahttan indirmeye yaramıştır. O gitmiştir fakat İngiliz İstihbarat Örgütü'nün tüm muhbirleri onunla birlikte Suriye'yi terk etmemişlerdir. İngiliz hazretleriyle ilişkilerini sürdürmüşler, o da verimli Suriye muhbir bahçesini Sterlinlerle sulamaya devam etmiştir. Seve seve bize Anadolu'nun rahatsız edici unsurlarını bırakmışlardır, haydutlar ve Dürzüler. Hatta, bir ara, bize Kilikya'yı bırakmaya razı olmuşlardır. Biz de onu iade etmek zorunda kalmıştık, çünkü orası sanıldığı gibi Ermenilere ait değildi, Türklerindi.

Bizi ülkeden tamamen kovamadıkları için, İngilizler ülkeyi bizim

için yaşanmaz hale getirmeye çalışmışlardır.

Şüphesiz çok ağır kusurlar işlemiştik. Örneğin, bir kanunla gelebilecek yere bir kılıça gelmek gibi. Ancak, bazı gizli güçler önlenmeye çalışılsa da, bu hataların çoğu fark edilmeyecekti. Çok iyi komşularımız sayesinde (Müslümanları ve Doğuluları kastetmiyorum) sınırlarımız emniyetli değildi; yönetim birimlerimizde bile ihanete uğradık; müttefiklerimizin aracıları tarafından desteklenen haydutluk, yok olacağı yerde yayılmıştır. Buna şaşmamak gerekir. Birliklerimizin Şam'ı işgal etmesinden önce, Victoria Oteli'nin salonlarında her gün, üniformalı bir İngiliz subayının çete başlarına atın dağıtıldığı görülürdü.

Sayfa : 208

Quoi qu'il en soit, l'empreinte n'est pas niable :
l'Orient a imprimé une marque profonde sur la

Sayfa : 209

mentatité des populations occitanes. Ces populations ne valent-elles pas les autres ? Peut-être pourrait-on leur reprocher quelque nonchalance, un fatalisme que tempère le goût du bien-être. Elles aiment dans tous les cas, plus que toutes, ce qu'il y a de beau dans la vie : le soleil, les arts et l'amour.

Quand, au pied de nos Pyrénées, si françaises, on croise une brune paysanne, aux yeux sombres, au teint vibrant, qu'on suit du regard le balancement harmonieux de ses hanches voluptueuses, quand on s'arrête au bavardage spirituel et joyeux des gars secs et robustes des pays landais et des vigneron subtils de la Gironde, quand on parcourt les plaines onduleuses de l'Agénais et les causses caillouteux du Quercy, on sent monter vers soi comme un parfum d'Orient.

Sayfa 208

Ne olursa olsun, bıraktığı izler inkâr edilemez: (sayfa 209)Doğu dünyası batılı halklar üzerinde derin bir iz bırakmıştır. Bu topluluklar diğerleriyle aynı değerde değildir. Belki onların gevşekliğini, rahatlığa düşkünlüğünün yattırdığı koderçiliğini eleştirebiliriz. Onlar, her durumda, herkesten çok, hayatta güzel olan şeyleri sevmektedirler, güneşi, sanatı ve aşkı.

Pirene dağlarının eteğinde, kara gözlü, esmer bir köylü kızına rastladığımız zaman, geniş kalçalarının ahenkli hareketini bakişlanmızla ta' ip ettiğimiz zaman, Land yöresinin gürbüz oğlanlarının neşeli ve esprili konuşmalarını dinlemek için veya Gironde bölgesindeki usta bağaların yanında durduğumuz zaman, Agonais'nin ovalarında, Quercy'nin taşlı bölgesinde gezdiğimiz zaman, bumumuza bir Doğu parfümü gelir.

Sayfa : 209

Certes, les races orientales sont changeantes et diverses, peut-être aussi sont-elles inconstantes. Il leur déplait de servir longtemps le même maître ou de s'attarder à l'infini devant les mêmes autels. Elles aiment les plaisirs faciles, les jours clairs. Elles s'excitent à l'odeur de la poudre, et au bruit

Sayfa : 210
du canon.

Sayfa 209-210

Kuşkusuz Doğu ırkları değişken ve çeşitlidirler, hatta belki de sebatlıdır. Aynı sahibe uzun bir süre hizmet etmekten veya sonsuza dek aynı sunaklar önünde kalmaktan hoşlanmazlar. Basit zevklerden, aydınlık günlerden hoşlanırlar.

Sayfa : 218

Les troubles continuels qui agitent l'Égypte et qui l'empêchent de se stabiliser dans une forme politique nouvelle pourraient bien être suscités par le travail obscur de quelques officiers de renseignements anglais. On a remarqué bien souvent que ces troubles surgissaient presque toujours au moment même où la nation avait le plus besoin de se recueillir. Toutes les fois que les réformateurs semblent presque toucher le but qu'ils se sont proposés, un incident violent vient faire reculer la date d'applications des libertés obtenues.

Quand on connaît l'organisation du service de renseignements du War Office, on ne saurait être surpris de son activité. Celle-ci s'exerce avec d'autant plus de facilité dans la vallée du Nil que le pays offre un champ des plus favorables. L'unité de l'Égypte est réelle. Le fellah qui la constitue à lui seul, n'est pas impressionné par les manœuvres politiques des agents de l'Angleterre. Mais le fellah n'est point roi, il est dominé par les villes et ces villes sont elles-mêmes ravinées par des courants mal endigués, dont une main habile peut détourner le cours, provoquant ainsi les pires désastres.

Le groupement religieux est plus accessible qu'on ne le croit à des suggestions venues de l'extérieur et qui peuvent se traduire par une persécution occulte sur quelque prophète en mal d'ambition et de popularité. Les bas-fonds des capitales sont facilement corrompus par l'or britannique. Il y a encore beaucoup d'étrangers dans les ministères, des Syriens, par exemple, qui se disent Égyptiens pour les profits mais qui n'ont point au cœur l'idéal patriotique qui donne seul l'esprit de sacrifice nécessaire pour résister à certaines solli-

Sayfa : 219

citations nuisibles à la nation. Enfin, parmi les pachas attachés à la fortune du Prince, il en est d'ambitieux et de besogneux. Il en est d'autres qui sont hostiles aux formules nouvelles d'une politique qui les rejetterait en dehors de la masse des profiteurs et les mettrait dans la nécessité de demander à leur travail les ressources qu'ils tiennent d'une situation favorable et les honneurs qu'ils sont habitués à cueillir dans le jardin des abandons. Voilà la clientèle de l'Angleterre.

Il n'est point d'action politique sans désordre apparent, il n'est point de bouillonnement sans écume. C'est dans ce désordre et dans cette écume que l'Angleterre trouve les conditions et les hommes nécessaires à sa politique troublante. Voilà pourquoi elle entretient ou provoque la désorganisation nationale partout où elle peut s'insinuer, et pourquoi aussi elle se montre particulièrement indulgente pour tous ceux, grands ou petits, qu'elle considère comme des obstacles au développement normal d'institutions basées sur la liberté.

Son action ne s'étend pas particulièrement sur l'Égypte et sur ses propres colonies. Cette action a besoin d'être mondiale pour produire tous ses effets. Le calme qui règne chez ses voisins pourrait en effet être considéré comme une condamnation de ses méthodes. Il ne faut point que la comparaison puisse lui être défavorable. Toute augmentation du prestige d'un peuple européen dans l'Islam est jugé par l'Angleterre comme une diminution de ses propres moyens.

C'est donc à l'œuvre de désorganisation universelle que travaillent les nombreux missionnaires envoyés par la Grande-Bretagne dans tous les coins du monde, sous des déguisements différents, non

Sayfa :220

seulement pour la tenir au courant de ce qui s'y passe, mais encore pour susciter au besoin des révoltes dont elle bénéficiera un jour, soit parce qu'elle y pourra trouver des motifs d'intervention, soit simplement parce qu'elles provoqueront l'affaiblissement des puissances rivales.

Quand on se rend compte des graves intérêts qui rattachent l'Angleterre à l'Égypte, on comprend que tous les moyens lui soient bons pour maintenir sa puissance sur le pays. Les Anglais sont intraitables en ce qui concerne leurs intérêts dans la Vallée du Nil, mais les Egyptiens ne le sont pas moins, lorsque leurs libertés sont en jeu. Ceux-ci ont le bon sens et le bon droit pour eux, mais la Grande-Bretagne a la force.

Sayfa 218

Mısır'ı sarsan ve onun yeni bir politik oluşumda istikrara kavuşmasını engelleyen sürekli kışkırdıklar, birkaç İngiliz istihbarat görevlisinin karanlık çalışmasının bir eseri olabilir. Çoğu kez, bu kışkırdıkların ulusun en çok sükunete ihtiyacı olduğu zamanlarda ortaya çıkması dikkat çekicidir. Reform yanlıları ne kadar amaçlarına yaklaşırlarsa, o zaman kazanılan özgürlüklerin uygulama tarihini değiştirecek şiddetli bir olay meydana gelmektedir.

Savaş Bürosu'nun çalışma şeklini bildiğiniz zaman, faaliyetlerine şaşmıyorsunuz. Bunlar Nil vadisinde çok kolay bir şekilde gerçekleşmektedirler. Mısır'ın bütünlüğü gerçektir. Tek başına onu oluşturan fellah, İngiltere'nin ajanlarının politik manevralarından etkilenmemektedir. Fakat fellah kral değildir. Şehirler hâkimdir ve bu şehirler de büyük felâketlere yol açabilecek akımların etkisindedir.

Dini topluluk dışından gelen önerilere sanıldığından daha fazla açıktır ve bu kendini ihtiras ve ün sıkıntısı içinde olan bir peygambere yapılan gizli bir baskı şeklinde kendini gösterebilmektedir. Başkentlerdeki aşağı tabaka İngiliz altınıyla kolayca yoldan çı-

karılmaktadır. Halen bakanlıklarda birçok yabancı bulunmakta, örneğin Suriyeliler menfaatleri gereği Mısırlı olduklarını söylemekte, fakat millete zararlı isteklere karşı koymak için gerekli olan fedakârlık ruhunu veren vatandaşlık duygusundan yoksundurlar.

[sayfa 219] Prensın zenginliğine bağlı paşalar arasında ihtiraslı olanlar, geçim sıkıntısı çekenler, onları bu fırsatçılar topluluğundan uzaklaştıracak yeni siyasî formüllere karşı olanları vardır. İşte İngiltere'nin müşterileri bunlardır.

Belli bir kanışıklık olmadan bir siyasî hareket olmaz, köpüksüz bir kaynama olmaz. İşte bu kanışıklık ve bu köpükte İngiltere şarhıcı politikası için gerekli koşulları ve adamları bulmuştur. İşte bu sebeple girebildiği her yerde ulusal kanışıklık yaratmakta veya onu beslemekte, özgürlüğe dayalı kurumların normal gelişmesine engel olarak gördüğü, küçük veya büyük, herkese karşı hoşgörülü davranmaktadır.

Eylemi sadece Mısır ve sömürgelerine yayılmamaktadır. Bütün etkilerini göstermesi için onun dünyaya yayılması gerekmektedir. Komşularındaki huzur, onun yöntemlerinin iflâsı olarak değerlendirilebilir. Karşılaşımına onun aleyhine olmamalıdır. İslâm'da herhangi bir Avrupalı halkın itibarının artması, İngiltere tarafından kendi imkânlarının azalması olarak değerlendirilmektedir.

[sayfa 220] İngiltere dünyanın her köşesine, orada olup bitenden haberdar olmak ve bir gün yararlanacağı, daha ziyade müdahale etme bahanesi yaratacak veya sadece rakip güçlerin zayıflamasını sağlayacak olan isyanları kışkırtmak amacıyla, çeşitli şekillerde misyonerler göndermiştir. Bunlar evrensel kanışıklık uğruna çalışmaktadırlar.

İngiltere'yi Mısır'a bağlayan çıkarların farkına vardığımız zaman, bu ülkede gücünü korumak için tüm yolların mübah olduğunu anlıyoruz. İngilizler Nil Vadisindeki çıkarları konusunda söz dinlemezler. Mısırlılar da, özgürlükleri tehlikede olunca, aynı şekilde davranmaktadırlar. Mısırlılar haklı ve sağduyuludur, İngilizler ise güce sahiptir.

Sayfa :222

Beaucoup pensent d'autre part, que l'annexion du Soudan n'est que le prélude d'une annexion nouvelle longuement préparée, celle-ci, par l'installation sur le trône d'Égypte d'un roi trop intéressé pour être patriote, trop ignorant pour être perspicace, trop orgueilleux pour être prudent.

Sayfa 222

Birçok kişi Sudan'ın ilhakının uzun bir süredir hazırlanan yeni bir ilhakın başlangıcı olduğunu zannetmektedir, o da Mısır tahtına, vatansever olamayacak kadar menfaatçi, basiretli olamayacak kadar cahil, temkinli olamayacak kadar kendini beğenmiş bir kralı oturtmaktır.

Sayfa :223

Elle lui promet une constitution et lui donna un roi pour rendre cette constitution inopérante. Elle avait ainsi l'intention de calmer à la fois l'impatience du peuple et l'inquiétude des nations. Le peuple occupé à contempler les rouages du jouet qu'elle mettait entre ses mains se calmerait pour un temps. La constitution une fois promulguée ne pourrait pas jouer à cause du roi qui aurait intérêt

Sayfa 223

İngiltere Mısır'a bir anayasa sözü verir ve bu anayasayı işler duruma getirmemek için bir kral seçer. Böylece hem halkın sabırsızlığını, hem de diğer ulusların kaygılarını yatıştırmak niyetindedir. Ellerinin arasına verdiği oyuncağın çarklarını seyretmekle meşgul olan halk bir süre sakinleşecektir.

Sayfa : 225

La présence des troupes britanniques dans les casernes égyptiennes, celle des délégués de l'Angleterre dans les conseils du gouvernement, l'ingérence continuelle de la Résidence britannique dans les affaires du pays, tout contribuait à rendre inefficaces et la constitution et l'action du Parlement, issu de cette constitution.

Sayfa 225

Mısır'ın kışlalarda bulunan İngiliz birlikleri, hükûmetin kurul-
larında bulunan İngiliz delegeleri, İngiltere'nin sürekli olarak ül-
kenin işlerine müdahale etmesi, bütün bunlar anayasayı ve on-
dan doğan parlâmentoyu etkisiz hale getirmektedir.

Sayfa : 228

Zaghloul Pacha a tout le peuple avec lui, et la majorité dans les Chambres lui est acquise. Le roi le redoute et se sert de lui. Tantôt il l'exile et tantôt il lui confie le ministère. Fouad sait que le trône n'est rien sans l'appui de cet homme puissant. C'est son palladium, son bouclier qu'il interpose entre les Egyptiens et les Anglais, et derrière lequel il cache son impopularité. C'est à l'ombre de la puissance de Zaghloul qu'il élabore ses louches combinaisons, ses lâches trahisons et ses basses vengeances, seuls privilèges qu'il ait su cacher sous son manteau royal.

Sayfa 228

Zahlul Paşa bütün halkın desteğine ve mecliste çoğunluğa sa-
hiptir. Kral ondan çekinmekte ve onu kullanmaktadır. Kah onu sür-

güne yollamakta, kah ona bakanlığı emanet etmektedir. Fuat bu güçlü adamın desteği olmadan tahtın bir hiç olduğunu biliyordu. O, İngilizler ve Mısırlılar arasına koyduğu bir kalkandır. Zuhluf'un gücünün gölgesinde karanlık tasarıları, hainliklerini, alçak intikamları oluşturmaktadır.

Sayfa : 229

Mais que sera-ce que cette République si le Parlement ne recouvre pas, par sa dignité et par son énergie, ce qu'il a perdu grâce à ses abandons ?

Que sera-ce que cette République, si sa vie reste subordonnée aux volontés de l'étranger, si le soldat anglais veille toujours aux portes de l'Orient et aux sources du Nil ?

Que sera-ce que cette République, sinon une étape incertaine vers l'anarchie ?

Si le Parlement récusé l'Angleterre, c'est la révolution, c'est la dissolution, c'est peut-être l'esclavage, avec la mort civique de l'Égypte.

Si le peuple renie ses principes et sacrifie ses devoirs à son ambition, c'est l'incertitude du lendemain, c'est la porte ouverte aux complices d'Albion : s'il résiste, c'est la servitude, s'il s'accorde, c'est le déshonneur et la honte.

Sayfa 229

Fakat, parlamento kaybettiklerini kendi gücü ve anurıyla tekrar geri alamazsa, bu Cumhuriyet ne olurdu?

Hayatı yabancıların iradesine bağlı kalsaydı, İngiliz askeri hâlâ Doğu'nun kapısında ve Nil nehrinin kaynağını gözetleseydi bu Cumhuriyet ne olurdu?

Bu Cumhuriyet ne olurdu, anarşiye doğru belirsiz bir gidişten başka?

Parlâmento İngiltere'yi reddederse, bu bir ihtilâle, bir çöküşe, Mısır'ın medenî ölümüyle belki bir esarete yol açacaktır.

Eğer halk ilkelerini inkâr ederse ve görevlerini ihfâsına kurban ederse, bu Albion yardımcılanna kapıyı açmak anlamına gelecektir; karşı koyarsa kölelik, uyarıya şerefsizlik ve utanç anlamına gelecektir.

Sayfa : 229

Cependant l'histoire nous apprend qu'il n'est pas de nation qui n'ait obtenu ses libertés quand elle était prête au sacrifice, quelle que fut la force de la puissance qui l'opprimait. L'Irlande en est un exemple.

Sayfa 229

Tarih bize, onu bastıran güç ne olursa olsun, fedakârlığa hazır bir ulusun özgürlüklerini elde ettiğini öğretmektedir. İrlanda buna bir örnek teşkil etmektedir.

H-31

MINISTÈRE DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE ET DES BEAUX-ARTS
ANNALES DU MUSÉE GUINET
BIBLIOTHÈQUE D'ÉTUDES — TOME QUARANTIÈME

HISTOIRE DE L'EXTRÊME-ORIENT

PAR

René GROUSSET

Conservateur-adjoint au Musée Guimet

TOME DEUXIÈME

2047

PARIS

LIBRAIRIE ORIENTALISTE PAUL GEUTHNER

13, Rue Jacob, VI.

1929

MİLLÎ EĞİTİM VE GÜZEL SANATLAR BAKANLIĞI GÜİMET MÜZESİ
YILLIĞI İNCELEME DİZİSİ-KIRKINCI CİLT

UZAK DOĞU TARİHİ

Guimet Müzesi Müdür Yardımcısı
René GROUSSET

İKİNCİ CİLT

PARİS

PAUL GEUTHNER ŞARK KİTAP EVİ
13, Rue Jacob, VI.
1929

Anıtkabir Atatürk Kütüphanesi Bilgileri

Envanter No : 2047

Yazar : René Grousset

Cild : Siyah

Ebadı :

En : 15 cm.

Boy : 25 cm.

Sayfa Adedi : 770 + 1

Not : Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil
Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.

Sayfa : 404

Börçigin

Sur la rive droite de l'Argun, affluent de l'Amer, nomadis-
saient les Tatar^s qui étaient sans doute de race tongouse, et
les Kōngīrat, Kōngkurat ou Kōngrat^s où en a vu, tantôt
des Turcs, tantôt des Mongols ou métis de Mongols^s. Dans
la région des Monts Kentei, aux sources de la Tula, de l'Onon
et du Kerulén, habitait le clan mongol des Bōrtīgān^s, d'où
allait sortir Gengis-Khan. Autour des Bōrtīgān, dans la
zone qu'arrosent l'Onon et l'Ingoda, depuis le Kerulén à
l'Est jusqu'au Baikal à l'Ouest, s'échelonnaient les autres
tribus mongoles. A l'époque gengiskhanide, on devait prendre
l'habitude de diviser ces tribus mongoles en deux caté-
gories : d'une part les clans Nirun ou « Puri », ainsi appelés

Sayfa : 405

parce qu'ils étaient apparentés aux Bōrtīgān ; d'autre part
les clans Dūrlūkin, de moindre lignage.

Sayfa 404-405

Amur'un bir kolu olan Argun'un doğu yakasında, kuşkusuz Ton-
guz soyundan olan Tatarlar ve içlerinde bazen Türklerin, bazen de
Moğolların veya melez Moğolların görüldüğü Kongiratlar (Kongurat
veya Kongrat) göçebe bir yaşam sürmekteydiler. Cengiz Han'ın çık-
tığı düşünülen Kentei tepeleri bölgesinde; Tula, Onon ve Kerulen ne-
hirlerinin kaynaklarında, **Börçegin'lerin** bir Moğal boyu da5 oturu-
yordu. Börçegin'lerin etrafında, doğuda Kerulen'den bahıda Baykal'a

kadar, Onan ve Ingoda nehirlerinin suladığı bölgede, diğer Moğol boylan sıralanıyordu. Cengiz Han döneminde bu boylan iki kategoriye ayırma geleneği vardı: Biri Borçegin'lerle akrabalıkları bulunduğu için "Saffkanlar" adıyla da anılan Nirun boylan, diğeri ise daha az sayıda olan Dürlükün boylan.

Sayfa : 405

Une tribu qui vivait dans la même région, celle des Jalair est d'origine plus incertaine. Rašid al-Din ne la compte ni parmi les clans Nirun, ni parmi les clans Dürlükün. On sait par ailleurs qu'elle avait été vaincue et réduite en servage par les ancêtres de Gengis-Khan. Peut-être s'agit-il d'une peuplade turque établie parmi les Mongols et assimilée par eux.

Sayfa 405

Aynı bölgede yaşayan bir boy olan Jalair kavminin kökeni daha da belirsizdir. Raşid el-Din, onları ne Nirun boylan ne de Dürlükün boylan arasında sayıyordu. Öte yandan, bu boyun yenik düştüğü ve Cengiz Han'ın ataları tarafından köle olarak alındığı bilinmektedir. Burada, belki de Moğollar arasında oluşmuş ve onlar tarafından sindirilmiş bir Türk halkı söz konusu olabilir.

Sayfa : 406

Kerait
naiman
uigur

Au sud du Baïkal, de l'Orkhon et des monts Kentel à la Muraille de Chine, s'étendait le royaume des Turcs Kerait (persan : Kérâyt) qui englobait, semble-t-il, la vallée de la Tula et le Taïsethan actuel. Du début du XIe siècle à la fin du XIIe, ces Kerait furent le peuple le plus puissant de la Mongolie. Entre 1007 et 1009, ils avaient été convertis par l'évêque nestorien de Merw, et depuis lors ils professaient le Nestorianisme : leurs rois, au XIIe siècle, portaient des noms chrétiens, comme Marguz (Marcus) et Kurjakuz (Cyriacus). Les Turcs Naiman, frères ennemis des Kerait, habitaient entre le haut Orkhon et le Grand Altaï (région de Kobdo). Au témoignage de Harnack, le nestorianisme avait également pénétré chez eux.

Au sud-ouest des Naiman vivaient les Turcs Uïgur. Après avoir, au IXe siècle, possédé toute la Mongolie, les Uïgur étaient désormais réduits aux oasis de Ha-mi, Barköl,

Sayfa : 407

Beïbâlig ou Beïbâlik (Göten), Turfan, Karkhahr et Kuçâ. Leur action politique était terminée, mais ils jouaient un rôle considérable comme initiateurs des autres peuples turco-mongols dans la voie de la civilisation. Un moment ralliés au Manichéisme, ils se partageaient maintenant entre le Bouddhisme et le Nestorianisme. On a vu qu'ils avaient tiré de l'écriture sogdienne archaïque un alphabet particulier, l'alphabet uïgur qui donna par la suite naissance aux alphabets mongol et mandchou. A l'ouest des Uïgur, dans la région de l'Il, autour de Kayâlik, habitaient les Kariuk, Karjuk ou Hariuk. Au peuple des Kariuk appartenait sans doute aussi la dynastie locale d'Almâlik (ou Almâlik), aujourd'hui Kâlâ.

Kau

Sayfa : 407

Uıǵur et Ǵarluǵ étaiént, comme on l'a vu plus haut, les vassaux des Ǵarâ K'i-tan ou Ǵarâ-Hitâi⁴.

L'Empire Ǵarâ-Hitâi, on se le rappelle (cf. supra, 375), avait été fondé vers 1130 par le prince k'i-tan Ye-liu Ta-che, chassé de Chine par l'invasion juçen⁵. Ye-liu Ta-che, reconnu comme ġırǵın ou ġırǵın⁶, c'est-à-dire empereur, par toutes les tribus du Turkestan oriental et occidental, établit le siège de sa puissance à Balâsǵân sur le Čâ (Tchou). Sa domination directe s'étendait sur les cités de l'İli et du Tarim : Tokmaǵ, Tala, Özgand ou Uzkanđ, Kâǵar, Yârkanđ et Hotan. Il eut

giü hi

Sayfa : 408

pour vassaux, à l'Est les Uıǵur et les Ǵarluǵ, à l'Ouest l'émir de Samarġand (Transoxiane) et le iâh du Hwârizm. Cet empire domina l'Asie Centrale jusqu'au ġırǵân Ye-liu Čeluku (Tehe-lou-kou) (1178-1211) qui laissa le iâh du Hwârizm et l'émir de Samarġand se révolter et lui enlever la Transoxiane (1207-1208). Le Sir-daryâ marqua dès lors la frontière méridionale des Ǵarâ-Hitâi⁴.

Sayfa 406

Baykal'ın güneyinde Orhun'dan ve Kentel tepelerinden Çin Seddi'ne, Tula Vadisi ve bugünkü Tüsetuhan'ı da içine alan bölgede Kerait (Farsça: Kérayit) Türk Krallığı'nın bulunduğu görülmüyordu. XI. yüzyılın başlarından XIII. yüzyılın sonuna dek bu Kerait'ler, Moğolistan'ın en güçlü halklardı. 1007-1009 yılları arasında Merw'li Nasturl piskoposu tarafından dinleri değiştirilmiş ve o tarihten itibaren Nasturlılığı benimsemişlerdi. XII. yüzyılda kraları, Margüz (Marcus) ve Kurjakuz (Cyriacus) gibi Hristiyan adları taşıyordu. Kerait'lerin düşman kardeşleri olan Nayman Türkleri, Yukarı Orhun ve Büyük Altay (Kobdo bölgesi) arasında yerleşmişlerdi. Rubruck'un bildirdiğine göre, onlar da Nasturlılığı benimsemişti.

Nayman'ların güneybatısında Uygur Türkleri yaşıyordu.

IX. yüzyılda bütün Moğolistan'ı ele geçiren Uygurlar; Hami, Barkul, Beşbalık, (Gülen) Turfan, Karasar ve Kuça vahalarına sürüldüler.

[sayfa 407]

Siyasi faaliyetleri sona ermiş olmasına rağmen uygarlaşma alanında diğer Türk-Moğol halklarının oluşmasında kayda değer öncü bir rol oynamışlardır. Bir ara Maniheizmle bağlantı kurarak Budizm ve Nestorilik arasında ikiye bölünmüşlerdir. Eski Soğodca yazısından özel bir alfabe olan ve daha sonra Moğol ve Mançu alfabelerini de oluşturacak olan Uygur alfabesini geliştirmişlerdir. Uygurların batısında, İli bölgesinde, Kayalık civarında Karluklar (Karluk veya Harluk) oturuyorlardı. Hiç kuşkusuz Karluk halkına, bugün Kuşa olarak adlandırılan Almâlg bölgesinde yer alan hanedanlık da dâhildi. Daha önce gördüğümüz gibi Uygurlar ve Karluklar, Karakitay veya Karahitaylara bağlıydılar.

Karahitay İmparatorluğu, hatırlayacak olursak (bkz. supra, 375) 1130'a doğru Jucen istilâsıyla Çin'den kovulan Kitan Prensi Ye-liu Ta-che [Yelü Dashi] tarafından kurulmuştu. Doğu ve Batı Türkistan'daki tüm boylar tarafından Gürhan ya da Gürkan7 adıyla, yani imparator olarak bilinen Yelü Dashi, Cu İçü Irmağı üzerindeki Balasagun'u gücünün merkezi hâline getirmişti. Doğrudan hâkimiyeti İli ve Tanım sitelerine ulaşıyordu: Tokmak, Talas, Uzman, Kaşgar, Yarkent ve Hotan.

[sayfa 408] Doğuda Uygur ve Karlukları, batıda Semerkant (Transoxiane) emirini ve Harezm şahını boyunduruğu altına aldı. Bu imparator, Harezm şahı ve Semerkant emirini isyana sürükleyen ve Semerkant bölgesini ele geçiren Gürkan Yelü Çeluku'nun (Tche-lou-kou) (1178-1211) topraklarına kadar tüm Orta Asya'yı hâkimiyeti altına almıştı (1207-1208).

Sayfa : 408

Son fils et successeur, 'Alâ' al-Dîn Muhammed * (1199-1220), devait enlever la Transoxiane aux Karâ-Hitâi, l'Afghanistan aux Afghans Gûrides³ et imposer sa suzeraineté aux atâbeg turcs du 'Irâk-'Ajemi, du Fârs et de l'Âdarbâijân, héritiers du sultanat seljûkide.

Sayfa 408

Böylece Sirî Derya, Karahitayların oğlu ve halefi Alâoddin Muhammed (1199-1220), Karahitaylardan Semerkan'ı, Gûrid Afganlarından Afganistan'ı almak ve egemenliğini Selçuklu sultanının mirasçısı olan Acem Irak'ının, İran'ın ve Azerbeycan'ın Atabek Türklerine empoze etmek zorundaydı.

Sayfa : 409

Dans l'Asie Occidentale, les Turcs Seljûkides d'Iconium (İkônîyâ) disputaient l'Anatolie aux Grecs, et les sultâns Aiyûbides d'Égypte allaient commencer la reconquête de la Syrie sur les Latins.

Sayfa 409

Bah Asya'daki Konya Selçuklu Türkleri, Anadolu'yu Yunanlıların elinden almaya çalışıyordu; Mısır Eyyûbi sultanları da Latınlar üzerinden Suriye'yi yeniden ele geçirmeye hazırlanıyorlardı.

Sayfa : 409

elle était la situation de l'Asie lorsque naquit Temujin le futur « Gengis-khan » (circa 1155-1156)*.

1929

1156

743

Sayfa 409

Geleceğin Cengiz Han'ı, Timuçin5 doğduğunda, Asya'nın durumu böyleydi. (1155-1156)

Sayfa : 410

La famille des Börčigün*, à laquelle appartenaient les ancêtres de Temujin, était établie, on l'a vu, dans la prairie

Sayfa : 411

Kerem

Yesukay

de l'Onon et du Kérulün. Yesugai ou Yisukai* Bağatur ou Bahadır* (le Vaillant?), père de Temujin, aurait été reconnu pour chef par un groupe de tribus mongoles voisines. Mais il était lui-même client, sinon vassal des Kérkit qu'il suivit dans leurs campagnes contre les Kin de Pékin. A sa mort (circa 1167 d'après Barthold), ses confédérés, trouvant son fils Temujin trop jeune, choisirent pour chef le roi des Taijut.

Sayfa : 412

1167
1188

Temujin dut d'abord triompher de ces compétitions¹. En 1188, avec 13.000 hommes, il écrasa sur la Baljuna, affluent de l'Ingoda, les 30.000 guerriers taijout et jeta les prisonniers dans des chaudières bouillantes. Il inaugura déjà la terreur comme système de gouvernement. Après ce coup, la consécration paternelle commença à se reconstituer sous ses ordres². Cependant Temujin, comme son père, restait le client du roi des Kérâit, qui était alors Toğrul ou mieux Toğril³, plus connu sous son double titre sino-turc de Oâ-

Sayfa : 413

Ongham1200

hân⁴. Ensemble Temujin et le Oâ-hân battirent plusieurs tribus turco-mongoles restées en dehors de leur système, notamment les Märkit et une partie des tribus Naiman (1195-1200)⁵. Les clans menacés formèrent alors une ligue où entrèrent les Jaçirat, les Märkit, les Taijiut, les Kōngi-rat et les Tatar, avec, pour chefs, le roi des Märkit, Tokta⁶ et le roi des Jaçirat, Jamuqa ou Jamuqa⁷. Ce dernier fut même proclamé par ses alliés gōrghān c'est-à-dire empereur des tribus turco-mongoles⁸ (1201). Temujin vainquit successivement Jamuqa et les autres coalisés (1201-1202). Mais Jamuqa se présenta en fugitif chez le Oâ-hân, réussit à le brouiller avec Temujin et finit par l'entraîner dans la lutte contre ce dernier (1203).

Sayfa :413

La rupture avec les Kerait, ces anciens alliés de sa maison, marque la deuxième phase de la vie de Temujin. Celui-ci qui avait jusque-là travaillé de compte à demi avec les Kerait, allait désormais agir pour lui-même. En 1203, il écrasa le Oñ-hân dans la région d'Urga, entre la Tula et le Kérolén. Le Oñ-hân périt dans sa fuite et Temujin annexa le pays kerait*. Les Kerait une fois soumis, Temujin

Sayfa :414

se heurta aux Naiman. Le roi des Naiman, le « Tayan » ou « T'ai-wang » (grand roi) Tai Buqa*, avait accueilli Jamuqa, roi des Jafirat, l'ennemi personnel de Temujin.

Sayfa 410

Timur'un atalarının bağlı olduğu Borçegin ailesi, daha önce de gördüğümüz gibi, Onon ve Kerulen çayırlarına yerleşmişlerdi. [sayfa. 411] Timuçin'in babası Yesugai veya Yisukai (Yesügey) Bahadır (Yigit Adam), bir grup komşu Moğol boydan tarafından önder olarak kabul edilmiş olmalıydı. Ancak kendisi de Pekinli Kin'lere karşı sürdürülen mücadelelerde, Kerait'lerin hâkimiyetine girmede; çünkü o, lider olmaya adaydı. Ölümünden sonra (Barthold'a göre 1167) oğlu Timuçin'i çok genç bulan birlikler, lider olarak Taijuut (Tayciut)'ların kralını seçtiler.

[sayfa 412]

Timuçin, öncelikle rakiplerini yenmeliydi. 1188 yılında, 13.00 adamla, Ingoda Nehri'nin suladığı Beljuun'da 30.000 Tayciut savaşçısını ezip geçti ve esirleri kaynar kazanlara attı. Yönetim biçimi olarak daha şimdiden terörü başlatmıştı. Bu olaydan sonra, baba-

sının birliği onun emirleri doğrultusunda yeniden bir yapılanma içine girdi. Bu arada Timuçin, **tıpkı babası gibi** o dönemde **Tuğrul ya da Toğrul** adıyla, ya da **Onhân** denen Çin-Türk unvanıyla daha da iyi tanınan Karayit hükümdarının **uşağı** olarak kalmıştı. [sayfa 413] Timuçin ve Onhân kendi sistemleri dışında kalan birçok Türk-Moğol boylarına, özellikle Markit'lere ve Nayman boylarının bir bölümüne karşı birlikte savaşmışlardır (1195-1200). Böylelikle Cacırat'lar, Markit'ler, Taiciut'lar, Kongirat'lar ve Tatar'lardan oluşan tehdit altındaki boylar, lider olarak kendilerine Markit'lerin kralı Tokta ve Cacırat'ların kralı Camuka veya Camuga'yı seçerek bir ittifak kurmuşlardır. Camuka, müttefikleri tarafından gürhan yani Türk-Moğol boylarının imparatoru ilan edildi (1201). Timuçin sırayla Camuka ve diğer birlikleri yendi (1201-1202). Ama Camuka Onhân'a sığınmış, onunla Timuçin'in arasını bozmayı başarmış ve onu Timuçin'e karşı sürdürülen savaşa sokmuştur (1203).

Kendisine eskiden bağlı olan müttefikleri Kerait'lerle bozuşması Timuçin'in yaşamında ikinci dönüm noktası olmuştur. O ana kadar Kerait'lerin yan hesabına çalışmış olan Timuçin, artık bundan böyle kendi için hareket ediyordu. 1203 yılında, Tula [Vadisî] ile Kerulen arasındaki Urga bölgesinde Onhân'ı ezmiştir. Onhân kaçarken ölmüş ve Timuçin Kerait ülkesini kendi topraklarına katmıştır. [sayfa 414] Kerait'lere boyun eğdirdikten sonra Nayman'lara saldırmış. **Nayman'ların kralı "Tayan" veya "Tai-wang"** (büyük kral) **Tai Buka**, Timuçin'in şahsî düşmanı Cacırat'ların kralı Camuka'yı kabul etmişti.

Sayfa : 414

La défaite de ses ennemis et l'annexion du pays kerait et du pays naiman faisaient de Temujin le maître de la Mongolie. A la 12e lune de 1206, il réunit aux sources de l'Onon un kuriltai⁷ ou plaid général qui le proclama Čingiz (Tchingiz)-hân⁸, c'est-à-dire « empereur universel » (litté-

Sayfa : 415

ralement, d'après M. Pelliot, « empereur-océan ») de toutes les nations turco-mongoles, titre dont nous avons fait Gengis-khan. C'était la résurrection, au profit des Mongols Börtigin, de l'ancien empire T'ou-king du vi^e siècle de l'empire uigur du ixe siècle. De fait, le nouveau « Čingiz-hân » mit sa capitale à Karakorum⁹, dans cette région de Koko Tsaidam où se trouvaient les inscriptions des khans Kul-tegin et Mo-ki-lien qui sont comme les lettres de noblesse des nations turco-mongoles¹⁰. L'Empire Mongol était fondé.

Les ennemis de Gengis-khan firent un dernier effort pour

Sayfa : 416

se soustraire aux conséquences de ce grand acte. Buyurug et Kütlüg, le frère et le fils du dernier roi (Tayan) des Naiman, et Tokta, roi des Märkit, reconstituèrent leurs forces dans la région du Balkhaï. Gengis-khan marcha à leur rencontre, les rejoignit au Tarbagatai et les écrasa sur les bords de l'Imil, près de Čugulak. Buyurug fut tué (1206). Deux ans environ après, Tokta, acculé sur l'Irtych, eut le même sort (ca 1208¹¹). Seul Kütlüg réussit à s'enfuir jusqu'en Kachgarie. Cette fois, toute la Mongolie propre reconnaissait le « yasak », la discipline gengiskhanide. Bien mieux : au Sud-Ouest, dans le Gobi, l'idikut¹² (roi) des Uigur, Bartuk, rompant le lien de vassalité qui l'unissait jusque-là au gürhân des Karâ-khitâi, reconnut spontanément la suzeraineté de Gengis-

Sayfa : 416

khan (1209). Il fut imité par Arslân, roi des Karluk (ca 1211), puis par le prince ou leïtn* d'Almâliğ. Enfin au Nord, en Sibérie, Gengis-khan obtint la soumission des Kirgiz*, tribus turques de l'Iénisséï* (1207, 1218).

Sayfa 414

Düşmanlarını bozguna uğratması ve Kerait ülkesiyle Nayman ülkesini topraklarına katması, Timuçin'in Moğolistan'ın efendisi olmasını sağladı. 1206 yılının 12. ayında, Onon Nehri'nin kaynaklarında, kendisini Cengiz (Tchinguiz) Han, yani tüm Moğol-Türk uluslarının "evrensel imparatoru" (M. Pelliot'a göre kelimesi kelimesine "imparator-okyanus" anlamına gelmektedir) ve bizim de Cengiz Kağan unvanıyla adlandırdığımız unvanını bir kurultay veya genel bir oturumda ilan etmişti. [sayfa 415] Bu, Borçegin Moğollarının yaranna olan, VI. yüzyılın eski T'ou-küe İmparatorluğu'yla IX. yüzyılın Uygur İmparatorluğu'nun yeniden bir dirilişiydi. Gerçekte Türk-Moğol uluslarının soylu sınıfına ait mektuplar olarak bilinen Kültegin ve Mo-ki-lien hanlarının yazıtlarının bulunduğu Ko-şo Tsaidam'ın bu bölgesinde, yeni "Cengiz Han" Karakurum [şehri]'de başkentini kurmuştu [Böylelikle] Moğol İmparatorluğu kurulmuştu. [sayfa 416] Cengiz Han'ın düşmanları, bu büyük hareketin sonuçlarından kurtulmak için son bir çaba göstermişlerdi. Nayman'ların son kralının (Tayan) erkek kardeşi Buyuruk ile oğlu Güçlük ve Markit'lerin kralı Tokta, Baykal bölgesinde güçlerini yeniden oluşturmuşlardı. Karşı karşıya gelmek üzere yola çıkan Cengiz Han, onları Tarbagatay'da yakaladı ve Çuguçak yakınla-

ındaki İmil (Nehir) kıyılarında onları ezip geçmişti. Buyruk öldürülmüştü (1206). Bundan yaklaşık iki yıl sonra, İrtiş (Nehir)'te kurulan Tokta'nın da sonu aynı oldu (1208). Sadece Güçlük Kaşgar'a kadar kaçmayı başarmış. Bu kez de tüm Moğolistan, Cengiz Han'a özgü bir yöntem olan "yasak"ı tanımış oldu. Dahası güneybatıda, Gobi (çölü)'de Uygurlar'ın İdikut'u (kralı) Barçuk da, o zamana kadar kendisini Karahitay gürkanına bağlayan bağı kopararak Cengiz Han'ın üstünlüğünü kendiliğinden kabul etmişti (1209). Karluk Kralı Arslan (1211), daha sonra Almalk prensi veya tegin de onu izlemişlerdi. Sonunda kuzeyde, Sibirya'da Yenisey Türk boyları olan Kırgızlar⁴ boyunduruk altına almayı başarmış (1207-1218).

Sayfa : 418

Après sa défaite par Gengis-khan, Kütlüg, le dernier des princes naiman, s'était réfugié au Turkestan, chez les Karâ-Hitâi (1208).

Sayfa 418

Nayman'ların son prensi Güçlük, Cengiz Han tarafından bozguna uğrayınca Türkistan'da Karahitaylara sığınmış (1208).

Sayfa : 418

Muhammed de Hwârizm avait déjà, depuis 1203, rejeté la suzeraineté des Karâ-Hitâi, d'accord avec son voisin Otmân, émir de Samarkand. Otmân l'avait alors reconnu pour seigneur à la place du gûrhân, mais Muhammad ne tarda pas à se brouiller avec Otmân, le fit périr et annexa

Sayfa : 418

Samarkand (1210-1211). Muhammed s'entendit en même temps avec Kütlüg pour partager avec lui le reste des États

*Sayfa : 419*du Gürkân.**Sayfa 418-419**

Komşusu Semerkant Emiri Otman'la aynı düşünen Harizmşah Mehmet, 1208 yılından beri Karahitayların üstünlüğünü reddetmişti. O dönemde Otman, gürkanın yerine onu (Harizmşah Mehmet'i) lider olarak kabul etmiş ancak çok geçmeden onunla da arası bozulmuş ve onu öldürterek Semerkant'ı da topraklarına katmış (1210-1211). Bu arada (Harizmşah) Mehmet, Gürkan devletlerinden geriye kalan toprakları paylaşmak için Güçlük ile anlaşmış.

Sayfa : 431

En Chine, les Mongols, sous le règne de Gengis-khan, avaient réduit le peuple Kin à la province du Ho-nan, autour de K'ai-long, sa nouvelle capitale. Pour soumettre le Ho-nan, ils imaginèrent un plan grandiose. Tandis qu'Ögö-dai, avec le gros de ses forces, attaquait cette province par le Nord-Ouest, sur le Houang-ho, du côté de P'ou-tcheou et de Tong-kouan, son frère Tului, avec 30.000 cavaliers, accomplit un immense mouvement tournant par le Sud-Ouest (1231-32).

Sayfa 431

Çin'de, Cengiz Han'ın boyunduruğu altındaki Moğollar, Kin halkını, yeni başkenti olan K'ai-long civarındaki Honan eyaletine sür-

müşlerdi. Moğolları Honan'ı boyunduruğu altına almak için çok büyük bir plân yapmışlardı. Ögedey, kuvvetlerinin büyük bir bölümüyle bu eyalete kuzeybatıdan, Houang-ho üzerinde, P'ou-tcheou ve T'ong-kouan yönünden saldırırken kardeşi Tuluy, 30.000 atlı savaşıyla güneybatıdan dönerek büyük bir harekât tamamlamıştır (1231-32).

Sayfa : 436

de Çağatal. Mais le chef réel était le vieux stratège Sübötai, le vainqueur de la Chine et de la Perse.

Les Mongols commencèrent par la conquête du Kipçak (Russie Méridionale). Ils capturèrent dans une île de la Caspienne le chef Kipçak Baïman (Pa-tch'e-man), qui régnait du côté de l'Oural, et détruisirent le royaume des Bolğar, ou Bulgares de la Volga (ca 1236-1237)¹. Puis ils écrasèrent et soumièrent les uns après les autres les diverses principautés russes². Le prince de Riazan fut écrasé le premier (déc. 1237). George II, grand-prince de Souzdalie, vit ses troupes battues à Kolomna sur l'Oka et fut tué dans une seconde bataille sur la Sita (4 mars 1238). Les Mongols brûlèrent Vladimir, Moscou, Tver, puis (1240) descendirent en Ukraine et brûlèrent Kiev. Pour plus de deux siècles (1240-1481) la Russie était ployée sous le jong mongol.

Après la Russie, ce fut le tour de la Pologne et de la Hongrie. En janvier 1241, Sübötai concentra toutes ses forces disponibles (120 à 130.000 h.) dans la région de Lwow en Galicie. De là il disposa son attaque en quatre colonnes : la première, sous les ordres de Kaïdu et de Baidar, attaqua la Pologne ; les trois autres, avec Sübötai, se jetèrent sur la Hongrie. Kaïdu et Baidar passèrent la Vistule à Sandomierz qu'ils emportèrent d'assaut, écrasèrent les forces polonaises à Szydłow le 18 mars, brûlèrent Cracovie, passèrent l'Oder à Ratibor et descendirent en Silésie où ils enlevèrent Breslau. Le duc Henri de Silésie s'étant porté à leur rencontre avec

Sayfa : 436

les barons allemands voisins et les Chevaliers Teutoniques, les deux princes mongols le tuèrent et détruisirent son armée à Wahlstatt près de Liegnitz (9 avril). Après avoir saccagé la

Sayfa : 437

Lusace et la Moravie (incendie de Brunn), ils redescendirent vers la Hongrie pour opérer leur jonction avec les autres armées mongoles.

Pendant ce temps Sübötai avait écrasé les Hongrois.

Sübötai avait envahi la Hongrie en trois colonnes. Avec la colonne du centre, il franchit les Carpathes du côté d'Ussok (12 mars) et descendit dans la plaine hongroise en direction du Danube qu'il atteignit le 17 entre Pest et Gran. Saiban, avec la colonne de droite, suivit les Carpathes occidentales, en sortit par le défilé de Jablunka, descendit le Vag jusqu'à son confluent et le 17 mars rejoignit Sübötai en face de Gran. Enfin Kadan avec la colonne de gauche, traversa la Transylvanie, prit Arad et rejoignit Sübötai le 3 avril. Sübötai recula alors vers la Theiss pour attirer en rase campagne le roi de Hongrie Béla IV. Ce plan réussit. Parvenus à Miskolcz, sur le Sajó, les Mongols se retournèrent contre l'armée hongroise et la détruisirent (10 avril). Béla prit la fuite vers l'Adriatique. Les Mongols brûlèrent Pest, pénétrèrent en Autriche jusqu'à Neustadt aux portes de Vienne, en Vénétie jusqu'à Udine et en Bosnie jusqu'à Cattaro, sur l'Adriatique. Ils se plaisaient visiblement en Hongrie. Ils eussent peut-être fait de ce pays, comme de la Russie Méridionale, un nouveau khanat, si la nouvelle de la mort d'Ögödai, survenue en Mongolie le 11 décembre 1241, n'avait changé leurs projets. Devant la question de succession qui se posait, Batu et les autres princes mongols évacuèrent la Hongrie et rentrèrent chez eux.

Sayfa 436

Moğollar, Kıpçak ülkesinin (Güney Rusya) fethiyle işe başlamışlardır. Hazar Denizi'nin bir adasında, Ural tarafında hüküm süren Kıpçak lideri Başman'ı (Pa-tch'e-man) ele geçirmişler ve Bolgar Krallığı'nı veya Volga (Nehri) Bulgarlarını ortadan kaldırmışlardır (1236-1237). Daha sonra diğer Rus prensliklerini de bir bir yenmişler ve boyunduruktan altına almışlardır. Riazan prensi, yenilgiye uğrayan ilk prens olmuştu (1237). Souzdalie'nin büyük prensi II. George, Oka Nehri üzerindeki Kolomna şehrinde yenilen birliklerini görmüş ve 4 Mart 1238 tarihinde Sita üzerindeki ikinci bir çarpışmada öldürülmüştü. Moğollar Vladimir, Moskova, Tver (bugünkü adı Kal'nin) şehirlerini ve daha sonra Ukrayna'ya inerek (1240) Kiev'i yakıp yıkmışlardır. İki yüzyıldan daha fazla bir süre boyunca (1240-1481) Rusya, Moğol boyunduruğu altında kalmıştır.

Rusya'dan sonra, sıra Polonya ve Macaristan'a gelmişti. 1241 yılı Ocak ayında Subotay, bütün güçlerini (120.000-130.000 adam) Galiciya bölgesinde Lvov yöresinde toplamış. Burada saldırını dört kola ayırmış. Birincisi, Kaydu ve Baydar komutasındaki birlikler Polonya'ya saldırdı; diğer üçü ise, Subotay ile birlikte Macaristan üzerine saldırmış. Kaidu ve Baydar, Vistül Nehri'ni geçerek Sandomierz şehri üzerinden düzenledikleri saldırıyla Polonya kuvvetlerini Szydlow'da 18 Mart günü ezerek Krakovi'ni yakıp yıkmışlar, Ratibor'da Oder Nehri'ni geçerek Breslau (Wroclaw şehri)'yu ele geçirdikleri Silezya bölgesine inmişlerdi. İki Moğol prens, komşu olan Alman baronlar ve Toton şövalyeleriyle bir araya gelmeye teşebbüs eden Silezya dükü Henri'yi öldürerek Liegnitz yakınlarındaki Wahlstatt'ta (Henri'nin) ordusunu ortadan kaldırmışlardı (9 Nisan). (Sayfa 437) Lusace ve Moravie'yi (Brünn yan-gini) yağmaladıktan sonra diğer Moğol ordularıyla birleşmek için yeniden Macaristan'a doğru inmişlerdi.

Bu sırada Subotay, Macarları ezip geçmişti.

Subotay, Macaristan'ı üç koldan istilâ etmişti. Merkez kolla Uzsok tarafından Karpatları geçmiş (12 Mart) ve Tuna Nehri yönünden inerek 17 Mart'ta Peşt ve Gran arasında yer alan Macar Ovası'na inmişti. Şayban, sağ kolla, batı Karpatları takip etmiş, oradan Jablunka dar geçidinden çıkmış, Vag Nehri'nin sulanının birleştiği yere kadar inerek 17 Mart'ta Gran'da Subotay'la buluşmuştu. Son olarak Kadan, sol kolla Transilvanya (Eden bölgesi)'ni geçerek Arad'ı almış ve 3 Nisan'da Subotay'la buluşmuştu. Subotay, Macar Kralı IV. Bela'yı düz bir ovaya çekmek için Theiss'e doğru geri çekilmişti. Bu plân başarılı olmuştu. Saja üzerinden Miskalez'e geldiklerinde Moğollar, Macar ordusuna doğru yönelerek onları yok etmişlerdi (10 Nisan). [Macar Kralı] Bela, Adriya Denizi'ne doğru kaçmıştı. Moğollar Peşt'i yakıp yıkmışlar, Avusturya'da Neustad'a, Viyana kapılarına kadar; Adriya Denizi üzerinde Venedik'te Udine'ye, Bosna'da Kataro'ya kadar ilerlemişlerdi. Moğollar gözle görülür bir biçimde bu durumdan zevk alıyorlardı. Eğer 11 Aralık 1241 tarihinde Moğolistan'da vefat eden Ögedey'in ölüm haberi Moğolların projelerini değiştirmemiş olsaydı onlar, belki bu ülkeyi [Macaristan'ı] da Güney Rusya gibi yeni bir hanlık yapmış olacaktı. Tahtın yeni varisi konusunda ortaya çıkan sorun karşısında Batu ve diğer Moğol prensleri, Macaristan'ı terk edip yurtlarına dönmüşlerdi.

Sayfa : 438

A la mort d'Ögödaï, sa veuve la « *hatûn* » Turakina* prit la régence à Karakorum (1242-1246). En 1246 elle fit élire grand-khan son fils Güyük ou Kûyük* qui fut intronisé le 24 août 1246.

Sayfa 438

Ögedey'in ölümü üzerine dul eşi "hâtûn", Turakına (Törege-nel) Karakorum'da hükümdarlığı ele geçirmişti (1242-1246). 1246 yılında büyük han olarak seçtiği oğlu Güyük veya Küyük 24 Ağustos 1246 tarihinde tahta oturmuştu.

Sayfa :440

Hegne de Monka.

A la mort de Güyük, sa veuve Oğul Gaimiş* prit la régence à Karakorum.

Sayfa 440

Monka (Mengü)'nin İktidan

Güyük'ün ölümü üzerine dul kızı Oğul Gaymış Karakorum'da hükümdarlığı ele geçirmişti.

Sayfa :441

qui convoitait le pouvoir pour son propre fils, Monka. Elle se heurta surtout à l'hostilité du khan de Kiptak, Batu, que Güyük avait offensé. Batu, qui, comme membre le plus âgé de la famille gengiskhanide, exerçait en cas d'inter-règne une sorte de présidence morale, prit parti pour Monka et le fit désigner d'abord dans une assemblée restreinte, composée de ses partisans, et tenue à Alâ-kamak, dans l'Alatau, puis élire solennellement, malgré l'opposition de la maison d'Ögödäi, dans un kuriltai réuni dans la région des sources de l'Onon et du Kérolén, le 30 juin ou 1er juillet 1251. Sirkimön, le prétendant évincé, organisa avec d'autres Ögö-

Sayfa : 441

daides un complot contre le nouveau grand khan, mais ce complot fut découvert et Monka fit périr Şirāmōn et Oğul Gelmış. L'empire passa ainsi de la lignée d'Ögödai qui le possédait depuis la mort de Gengis-khan (1229-1251), à la lignée de Tului.

2. Ce kurultai fut réuni sur l'ordre de Batu par son frère Berke qui le dirigea comme membre présent le plus âgé de la famille gengiskhanide. Le chroniqueur arménien Kirakos, qui écrivait vers cette époque, donne bien l'impression des contemporains quand il nous parle de Batu comme d'un faiseur de rois : « Les princes de sa famille reconnaissaient sa suprématie et celui d'entre eux qui montait sur le trône et qui prenait le titre de khan, avait besoin de son assentiment. » (J. A., 1858, I, 457).

Sayfa 441

[Tulu'nin dul kansı Soyorgaktani-bağı ile hırs yüzünden çatışan Oğul Gaymış] Güyük'ün onurunu kirdiği Kıpçak hanı **Batu'nun** düşmanlığına özellikle maruz kalmıştı. Cengiz Han sülâlesinin en yaşlı üyesi olarak ara rejimde bir tür manevi başkanlık yapan **Batu**, **Mengü'nün** tarafını tutmuş ve öncelikle Alatau'da Alâ-kamâk şehrinde kendi taraftarlarından oluşan küçük çaplı bir toplantıda **Mengü'yü** ön plana çıkarmış ve Onon ile Kerulen nehirlerinin kaynaklarının bulunduğu bölgede, 30 Haziran veya 1 Temmuz 1252² tarihinde toplanan bir kurultayda Ögedey ailesinin muhalefetine rağmen onu törenle seçmişti. Ayağının kayındığını öne süren Şirhamōn, diğer Ögedey'ler ile birlikte yeni (seçilen) büyük hana karşı bir komplo düzenlemiş, ancak bu komplo anlaşılmış ve Monka Şirāmōn ve Oğul Gaymış'ı öldürtmüştü. Böylelikle Cengiz Han'ın ölümünden bu yana (1229-1251) **Ögedey** soyunun elinde olan imparatorluk, **Tuluy** soyuna geçmiştir.

2 Bu kurultay, Batu [Han]'nın emri üzerine toplanmış ve Cengiz Han'ın soyundan gelen ve hayattaki en yaşlı üye olarak [Batu Han'ın] kardeşi Berke tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde [olayları] kaleme alan bir Ermeni vak'anüvis, Batu'dan düzensiz bir kral olarak bahsederken kendisiyle aynı dönemde yaşayan kişilerin izlenimini oldukça iyi bir biçimde yansıtmaktadır: "Ailesinden olan prensler onun [Batu Han'un] üstünlüğünü taşıyorlardı ve onların arasından biri tahta çıkacağı ve Han unvanı alacağı zaman onun razasını almaya ihtiyacı oluyordu." (J.A., 1858, I, 457)

Sayfa : 446

Il prit Bagdad le 10 février 1258, fit périr le khalife al Musta'sim³ et détruisit le khalifat. Il y a lieu de remarquer que le général mongol qui dirigeait avec Hülagu cette « croisade mongole » contre l'Islam était précisément un chrétien nestorien, le naiman Kit buka⁴. D'autre part, Hülagu avait épousé une nestorienne, Dokûz (ou Tokûz) hâtûn⁵, petite-fille du Oâ-hân Toğril (le « Prêtre Jean »?) dernier roi des Kerkit, et cette princesse lui servait de conseiller politique. (Cf. Quatremère, éd. de Raïd al-Dîn, p. 95 : — d'Ohsson, III, 324)⁶.

Comme on le verra ailleurs, Hülagü fonda en Perse un nouveau khanat mongol qui eut son centre en Âdarbai-jân, dans la région de Tabriz (Tauris), et qui dura de 1256 à 1334.

Sayfa 446

[Monka'nın Arap hükümdarlığının son izlerini de ortadan kaldırıp İran'da düzenli bir hükümdarlık kurulması için görevlendirdiği kardeşi Hülagü] 10 Şubat 1258 tarihinde Bağdat'ı alarak halife al Musta'sim'i öldürmüş ve halifelik kurumunu ortadan kaldırmış. Yerî gelmişken hatırlatmak gerekir ki İslâmiyete karşı yürütülen bu

"Moğol Haçlı Seferi"ni Hülagû ile birlikte yöneten general, Nayan'lı Kit buka, tam anlamıyla bir Hristiyan Nasturlıydı. Öte yandan Hülagû, Nasturlı olan ve Kerait'lerin son kralı Onhan Togru'un ("rahip Jean"?), küçük kızı Dokûz (veya Tokûz) Hatun'la evlenmişti ve bu prenses kendisine siyasî danışmanlık yapıyordu. (Bkz. Dört anne, Raşid al-Din, s. 95; Ohsson, III, 324).

Daha sonra görüleceği gibi Hülagû, İran'da Tebriz (Tauris) bölgesinde, merkezi Azerbaycan'da olan ve 1256 yılından 1334 yılına kadar süren yeni bir Moğol Hanlığı kurmuştu.

Sayfa : 480

*L'empire mongol de Chine et les autres khanats gengiskhanides :
Coup d'œil sur le khanat de Çağatâi*

Comme nous l'avons vu, Kubilai (1260-1294), son héritier Temür Öljaitu* (1295-1307) et leurs successeurs (1308-1368) ne cessèrent, à titre de khans suprêmes, de réclamer l'hommage des trois autres maisons gengiskhanides, savoir : des khans de Kiptak (Russie méridionale), descendants de Juçi, des khans de Turkestan, appelés « khans de Çağatâi », parce qu'ils descendaient de ce prince, et des khans de Perse descendants de Hülâgû.

Sayfa 480

Çin İmparatorluğu ve Diğer Cengiz Han Hanlıkları:

Çağatay Hanlığı'na Bir Bakış

Daha önce gördüğümüz gibi, Kubilay'ın (1260-1294) mirasçısı Timur Öljaitu (1295-1307) ve onların halefleri (1308-1368) Büyük Han'lar unvanıyla diğer üç Cengiz Han soyuna başlık sözlerinde durdular; şunu bilmekte yarar vardır: Yüci'den gelenlere **Kıpçak hanları** (Güney Rusya), "Çağatay hanları" olarak adlandırılanlar ise **Türkistan hanlarıdır**, çünkü onlar bu prensten (Yüci) ve Hülagû'dan gelen İran hanlarından geliyorlardı.

Sayfa : 481

Enfin l'adoption de l'islamisme par les Mongols de Çağatâi, de Kıpçak et de Perse acheva de les séparer de ceux de Chine restés bouddhistes.

Sayfa 481

Sonunda İslâmiyeti kabul eden Çağatay, Kıpçak ve İran Moğolları, Budist olarak kalan Çinli Moğollardan ayrılmış oldular.

Sayfa : 482

Quant aux cantons alghans, au sud de l'Oxus, Badaşân¹, Balh et Bâmiyân, il semble qu'ils n'aient été rattachés que plus tard, à partir du règne d'Alğâ, à l'élus de Çağatâi². L'élus de Çağatâi, c'était, en somme, le vieux pays turc (la « *Grand Turquie* », comme l'appelle Marco Polo), encore nestorien et

Sayfa : 483

bouddhiste à Turlân et à Almâlig, mais déjà profondément islamisé en Kachgarie et surtout en Transoxiane. Çağatâi (j 1242), le fondateur et le héros éponyme du khanat (car le nom de Çağatâi servit à désigner depuis le pays et le peuple) était le type du vieux mongol fidèle au « *yâsâk* », hostile à l'İslâm et donc, sans doute, plutôt favorable au nestorianisme. Or, 50 ans ne s'étaient pas écoulés que ses petit-fils passaient à l'İslâm. Dès 1252, le dernier roi (*idigul*) uigur

Sayfa : 483

de Beibâliğ, représentant du passé vieux-turc, fut mis à mort à l'instigation des Musulmans, et l'influence des Transoxianais devint prépondérante. Le gouverneur du Turkestan occidental, sous les premiers Çağataïdes, fut d'ailleurs un musulman, Mas'ûd Yalawâj¹, fils de ce Maḥmûd Yalawâj qui avait été l'un des conseillers de Gengis-khan. Le khaan, Burâk², sixième successeur de Çağatâi (1266-1271) se fit lui-même musulman sous le nom de Giyâṭ al-Dîn³, « Secours de la Religion »⁴.

Sayfa 482

Amu Derya'nın güneyindeki Badahşan (Baghlan), Belh ve Bamiyan gibi Afganistan'ın eyaletleri çok daha sonraları, Algu'nun hükümdarlığı döneminde Çağatay ulusuna bağlanmış gibidir. [sayfa 483] Çağatay ulusu, sonuçta Turfan ve Almâlik'te henüz Nasturî ve Budist olan, ama Kaşgar'da ve de özellikle Maverâünnehir (bugünkü Özbekistan)'da daha o andan itibaren İslâmiyeti kabul etmiş eski Türk ülkesiydi (Marco Polo'nun deyişiyle "Büyük Türkiye"). Hanlığın kurucusu ve adı pek çok şeye verilen (çünkü "Çağatay" adı ülke kadar halka işkindir) kahraman olan Çağatay (ölm tarihi 1242), İslâmiyete karşı olan ve hiç kuşkusuz daha çok Nasturî dinine eğilimli, "yasak" a sadık kalan yaşlı Moğol tipinin simgesidir. Oysa (üzerinden henüz) 50 yıl bile geçmeden onun torunları İslâmiyeti benimsemişlerdi. 1252 yılından itibaren, Eski Türk tarihinin temsilcisi olan Beşbalık'ın son Uygur kralı (İdikut) Müslümanların kışkırtmalarıyla öldürülmüş ve Maverâünnehirlilerin (onların üzerlerindeki) etkisi ağır basmıştır. İlk Çağataylıların boyunduruğu altında olan Batı Türkistan'ın yöneticisi, Cengiz Han'ın temsilcilerinden biri olan Mahmut Yalavaç'ın oğlu Mesut Yalavaç¹, zaten bir Müslüman'dı. Çağatay'ın altıncı hâfesi olan Burak Han² (1266-1271) "Dinin kur-

tancısı" (anlamına gelen) Cihat-al-din³ adını alarak Müslüman olmuştu.

Sayfa : 485

Les Çağatayides profitèrent de leur restauration pour tenter la conquête de l'Iran et de l'Inde. Du côté de l'Iran, ils avaient pris pied en Afghanistan, au détriment de leurs cousins, les khans de Perse de la Maison de Hülâgû et ils cherchaient à enlever encore à ceux-ci la province de Hérâsân. Déjà le khan de Çağatâi, Burâk, avait, vers 1268-1269 ou 1269-1270, envahi cette province¹, mais avait été repoussé près de Hérât par le khan de Perse Abâkâ, successeur de Hülâgû (1270)². Duâ réussit, il est vrai, à affermir sa domination sur l'Afghanistan (Balh, Kândûz, Talékân, Bâmiyân, Kâbul, Garna)³. Il le donna à son cadet Kâtlûk hōjâ⁴ qui y ajouta encore divers cantons. Mais, en 1313, le khan de Perse Oljâitâ reconquit l'Afghanistan sur Dâwud (ou Dâ'ûd) hōjâ⁵, fils de Kâtlûk hōjâ.

1. Burâk était poussé à cette entreprise par Kaldû qui, l'ayant dépouillé du Turkestan Orienta⁶, désirait détourner ses ambitions du côté de l'Iran.

2. Abâkâ envoya par la suite une expédition de représailles détruire Buğârâ, sur les terres des Çağatayides (1273). La ville fut anéantie presque en entier par le fer et par le feu et ne fut reconstruite que sept ans après. Encore ne se releva-t-elle pas entièrement et le premier rôle passa à Samarkand qui, sous les Timourides, sera capitale de la Transoxiane. Cf. W. Barthold, art. Buğârâ et art. Samarkand, Encycl. de l'Islâm, I, 800, et III, 135.

Sayfa 485

Yeniden yapılanan Çağataylar, İran ve Hindistan'ı fethetmek için girişimde bulundular. İran cephesinde, Hülâgû soyundan İran

hanları olan kuzenlerinin aleyhine Afganistan'a ayak basmışlar ve onların elinden Horasan eyaletini almaya çalışmışlardı. Çağatay hanı Burak, 1268-1269 veya 1269-1270 yıllarına doğru bu eyaleti¹ daha önce istilâ etmişti, ancak Hülagû'nun halefi olan İran hanı Abaka tarafından Herat yakınlarına geri püskürtülmüştü (1270)². Duâ [Duva]'nın Afganistan'ın Belh, Kunduz, Talukan, Bamiyan, Kabil ve Gazne eyaletleri üzerinde hâkimiyetini güçlendirmeyi başardığı doğrudur. [Bu eyaletlerin tamamının yer aldığı bölgeyi] başka bölgeleri de buraya katan küçük kardeşi Kutluk Hoca [Kutluk Han'a]³ya vermişti. Ancak 1313 yılında, İran hanı Olcaytu Kutluk Han'ın oğlu Davut (veya Dö'üd)'tan Afganistan'ı geri almıştı.

1 Doğu Türkistan'dan vazgeçmek zorunda kalıp tüm hürsını İran cephesine yönelmeye istekli Kayda tarafından Burak Han bu işe itilmişti.

2 Misillemeye bulunmak için gerçekleştirilen bir seferin ardından [İran hanı] Abaka, Çağataylıların topraklarına Maverânnehir'i yok etmek için birlikler göndermişti (1273). Şehir hemen hemen demir ve ateş içerisinde kalmış ve ancak yedi yıl sonra yeniden inşa edilmişti. Bu olaydan sonra Maverânnehir, eski günlerine dönememiş ve Maverânnehir'in daha sonra başkenti olacak olan ve Timurların hâkimiyetindeki Semerkant, önemli bir role sahip olmuştur.

Sayfa : 486

Pendant leur domination en Afghanistan, les Çağatalas avaient aussi essayé la conquête de l'Inde. A plusieurs reprises, vers 1297, 1299, 1305 et 1327, Duâ, puis ses fils, Kütük-Hoja, Kébek et Tarmâşîrîn envahirent le Panjâb et menacèrent Delhi, mais ils furent chaque fois repoussés par les sultans mameluks (turco-afghans) qui régnaient dans cette ville.

Sayfa 486

Çağataylar, Afganistan'daki hükimiyetleri sırasında Hindistan'ı da fethetmeye çalışmışlardı. 1297, 1299, 1305 ve 1327 yıllarına doğru gerçekleşen pek çok girişimin ardından önceki Duva, daha sonraları oğulları Kutluk Han, Kebek ve Tamaşirin Pencap'ı istila etmiş ve Delhi'yi tehdit etmişlerdi, ama her defasında bu şehirde hükümdarlık eden Memlük sultanları (Türk-Afgan) tarafından geri püskürtülmüşlerdir.

Sayfa : 486

Vers 1318, le khanat des Çağataïdes se divisa⁷. Une branche de cette famille régna au Turkestan Oriental ou « Mogolistan » (Ili, Çu et Kachgarie), l'autre en Transoxiane⁸.

Sayfa 486

1318 yılına doğru Çağatay Hanlığı ikiye bölünmüştü. Bu sayın bir kolu Doğu Türkistan veya "Moğolistan"da İli, Çu nehirleriyle Kaşgar bölgesi, diğeri ise Maveraünnehir'de hüküm sürmüştü.

Sayfa : 486

Mais un seigneur turc⁹ qui avait

7. Rappelons en effet une fois pour toutes que Tamerlan, qu'on a donné comme un Mongol, était, en dépit de ses généalogies et

Sayfa : 487

épousa la petite-fille de Kaşagan, l'émir Timûr Kâşân'
— notre « Tamerlan » — se fit le champion de l'indépendance
transoxianaise et, après une longue lutte, chassa Hyâs
Hôjâ, fils et successeur de Tôğlâk (1365).

Les Çagataïdes, désormais écartés de la Transoxiane par
les Timûrides, puis par les Saybânides, et définitivement
réduits au Turkestan Oriental — le « Mogôlistân »² comme
disaient les Persans — ne firent plus que végéter. Vers 1456,
leur héritage se divisa entre deux frères. L'un, le khan
Yûnus³, régna au Mogôlistân propre autour de l'Isyk-köl,
de Tâskend à Kulja; l'autre, Isen bôkâ II, régna en « Uigû-
ristân », autour de Turfân. Pendant ce temps, la Kachgarie
propre, connue alors sous le nom d'« Altî-lahr⁴ », était
tombée au pouvoir d'émirs vassaux, de la puissante famille
mongole des Dôglât ou famille tôlekide⁵, ces émirs ayant su
se rendre pratiquement indépendants. Un de ces Dôglât de
Kachgarie, Kamar al-Dîn⁶ avait même, un moment, usurpé,
en 1367, le khanat de Mogôlistân après avoir tué le khan
légitime, Hyâs Hôjâ, et c'est contre lui que Tamerlan, en
1390, dirigea ses premières expéditions au « Çagatâi ».

Les Çagataïdes du Mogôlistân furent éteints v. 1502-3 par

dans la pratique, un véritable Turc. Sa langue maternelle était
et resta le turc çagatâi.

2. Turc 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤, « les six villes » : Kulja, Akçu, Uî Turfân, Kâş-
gar, Yärkand et Hotan.

Sayfa : 488

les Saybânides de Transoxiane qui s'emparèrent de Tâskend.
Toutefois un cadet de cette branche, Âhmed († 1502-3) s'était
rendu maître de l'héritage de l'autre branche, Uigurie, Akçu
et Turfân. Mansûr, fils d'Âhmed (c. 1503-1543), enleva Ha-
mi aux Chinois et résista à toutes les attaques de la dynastie
des Ming pour reprendre cette ville. De plus, en 1514, le

Sayfa : 488

sultan Sa'îd, frère de Mansûr, détrôna les émirs Döğlât de Kâlgar et de Yârkan'd et fonda, dans ces deux villes, une nouvelle lignée çagataïde¹. — Les Çagataïdes se trouvèrent ainsi restaurés dans toute la vieille Kachgarie. Mais leur autorité y fut bientôt annihilée par la théocratie musulmane des Hôjâ qui, dès le début du xve s., usurpa graduellement le pouvoir. Vers 1680, les Hôjâ, aidés par les Eleuthes, s'emparèrent définitivement du pays (cf. p. 533).

Sous la confusion de ces guerres civiles, nous assistons au triomphe de l'élément turc sur l'élément mongol, et, parmi les Turcs, de l'élément musulman piétiste de Samarkand sur les gens encore à demi « païens » d'Almâlig et de Kâlgar. —

A partir du xve siècle, le divorce du Turkestan et de la Chine est consommé. Le Turkestan ne regarde plus vers la Chine mais vers l'Islâm². Du coup, les grandes routes transcontinentales, ouvertes par la conquête mongole, se referment.

1. Dynastie mongole issue de Sayhân, cinquième fils du Gengis-khanide Juçi, et qui, longtemps établie à l'est de la rivière Oural, chassa les Timûrides de la Transoxiane en 1500 (conquêtes de Muhammed Sayhânî). Cf. Zambaur, *Manuel de Géol. de l'Islam*, p. 270, n° 252.

Sayfa 486-487

Ama Kazagan'ın küçük kızıyla evlenen bir Türk beyi⁷ olan Emir Timur Kurgan-bizim "Tamerlan" (Timurlenk) - Maverâünnehir'in bağımsızlığını sağlamış ve uzun bir mücadelenin ardından Tuğluk (Timur Han)'ın oğlu ve halefi İlyas Hoca'yı (Maverâünnehir'den) atmıştır. Önce Timurlenkler, daha sonra Şeybanîler tarafından Maverâünnehir'den sürülen Çağataylar, bundan böyle Doğu Türkistan'da -İranlıların deyşiyle "Moğolistan"da- kesin olarak sıkışıp kalarak ancak yaşamlarını sürdürebildiler. 1456 yılına doğru geriye miras olarak kalanlar, iki kardeş arasında pay-

laştı. Biri Taşkent'ten Kulca'ya Isık-Göl civarında yer alan asil Moğolistan'a hükmeden Yunus Han; diğeri ise Turlan civarında "Uyguristan" (Uygur Ülkesi)'a hükmeden II. Isen Boğa (Esen Boğa). Bu sırada, o dönemde "Alt-şehir"⁵ adıyla bilinen asil Kaşgar yöresi, Duğlat'ların güçlü Moğol soyu veya Tülek soyundan gelen emirlerin yönetimi altına girmiştir. Bu emirlikler uygulamada bağımsızlıklarını elde etmeyi bilmişlerdi. Kaşgar'ın bu Duğlat'lılarından biri olan Kamar al-Din, 1367 yılında Moğolistan'ın yasal hanı olan İlyas Han'ı öldürdükten sonra bir dönem Moğolistan hanlığını zorbalıkla ele geçirmiş ve Timurlenk 1390 yılında Çağatay'a düzenlediği ilk seferlerini, ona (Kamer-al-Din'e) karşı yönetmişti. [sayfa 488] Moğolistan Çağatayları 1502-1503 yıllarına doğru Taşkent'i ele geçiren Maveraünnehirli Şeybaniler⁶ tarafından ortadan kaldırılmıştır. Yine de bu koldan gelen en küçük kardeş Ahmet (ölüm tarihi 1502-1503), diğer kolun mirası olan Uygur Ülkesini; Akşu ve Turlan'ın hükümdarı olmuştu. Ahmet'in oğlu Mansur (1503-1543), Çinlilerin elinden Hami şehrini almış ve Ming Hanedanlığı'nın bu şehri geri almak için düzenlediği tüm saldırılara karşı dayanmıştır. Hatta 1514 yılında Mansur'un kardeşi Said Kaşgar ve Yarkent'in Duğlat emirlerini tahtlarından indirmiş ve bu iki şehirde yeni bir Çağatay soyunu kurmuştu. – Böylelikle Çağataylar eski Kaşgar bölgesinde yeniden yapılanmışlardı. Ancak Çağatayların buradaki otoriteleri, XVII. yüzyılın başından itibaren yavaş yavaş gücü zayıfla ele geçirmeye başlayan hocaların Müslüman din devleti kurma anlayışıyla kısa sürede ortadan kalkmıştı. 1680 yılına doğru, Eleuthe'lerin yardımıyla hocalar ülkeyi kesin bir biçimde ele geçirmişlerdir (bkz. s. 533).

İç savaşların karmaşası içinde Moğol ögesi üzerinde Türk ögesinin zaferine ve Türkler arasında, Almalık ve Kaşgar'ın hâlâ yan "çok tanrılı dine inanan" insanların üzerinde Semerkant'ın hiçbir ilerleme göstermeksizin yerinden sayan Müslüman ögenin zaferine şahit olmalıyız. – XV. yüzyıldan itibaren Türkistan ile Çin'in ayrı-

ması gerçekleşmiştir. Türkistan artık Çin'e değil İslamiyete yönelmiştir. Sonunda, Moğol fethiyle açılan kıt'alar arası büyük yollar yeniden kapanmıştır.

7 Moğol olarak belirttiğimiz Tamerlan [Timurlenk]'in soy ağacına bakıldığında, onun aslında gerçek bir Türk olduğunun son bir kez gerçekten hatırlanması gerekir. Onun ana dili Çağatay Türkçesiydi ve öyle de kalmıştı.

5 Türkçe 'altı şehir': Kuça, Akçu, Uç Turlan, Kaşgar, Yerkent ve Hotan.

1 Uzun süre Ural Nehri'nin doğusunu yurt edinen ve 1500 yılında Maverânnehir'den Timurlan kovan Cengiz Han'ın soyundan Cuci'nin beşinci oğlu Şeyban'dan gelen Moğol hanedanlığı (Muhammed Şeybanî'nin fetihleri). Bkz. Zambaur, İslamiyetin Soy ağacı Kitabı, s. 270, 252. sayı.

Sayfa : 489

L'époque de la dynastie mongole fut assez brillante pour la littérature chinoise¹. Le drame, genre apparu en Chine au début du VIIIe siècle, jeta alors un vif éclat². Le drame le plus connu de l'époque mongole, est le *Pavillon Occidental* (*Si siang ki*)³ par Wang Che-fou⁴, circa XIIIe siècle. L'époque mongole produisit aussi quelques romans curieux, comme le *Voyage en Occident*, *Si yeu ki*⁵, œuvre bouddhique inspirée du récit de Hïuan-tsang et qui renferme le célèbre épisode de la descente de l'empereur T'ai-tsong aux Enfers. Deux autres romans célèbres ont été composés vers le même temps : les *Rives du Douye* (*Choui hou ich'ouan*)⁶, attribué soit à Lo Kouan-tchong⁷, soit parfois à Che Nai-ngan⁸ (XIIIe s.) ; et le *San koue tche yen*⁹, attribué à Lo Kouan-tchong et qui est une affabulation de l'Histoire des Trois Royaumes (*San koue tche*). — A l'époque Yuan appartient également en partie (et partie aux Song) l'encyclopédiste Ma Touan-lin¹⁰, auteur du *Wen hien fong k'ao*¹¹ (1322).

Sayfa 489

Yuen'ler Döneminde Çin'de Edebiyat ve Sanat

Moğol hanedanlığı dönemi, Çin edebiyatı açısından oldukça parlak bir dönem olmuştur. VIII. yüzyılın başında Çin'de ortaya çıkan bir edebî tür olan drama, o dönemde en iyi dönemini yaşamıştır. Moğol dönemine ait en tanınmış drama, XIII. yüzyılda Wang Che-fou tarafından kaleme alınan Pavillon Occidental [Batı Köşkü] (si si-ang ki) 'dır. Moğol dönemi aynı zamanda Hiuan-tsang'ın öyküsünden esinlenerek kaleme alınmış ve İmparator T'ai-tsong'un cennetleme inişini anlatan ünlü bölümü de içeren Budist bir eser olan Voyage en Occident [Batı'ya Yolculuk], Si yeou ki gibi birkaç merak uyandıran roman da üretmiştir. Diğer iki ünlü roman ise aynı tarihlerde kaleme alınmıştır; ya Lo Kouan-tchong'a ya da bazen Che Nai-ngan'a (XIII. yüzyıl) atfedilen Les Rives du Fleuve [İrmağın Kıyıları] (Choueï hou tch'ouan); Lo Kouan-tchong'a atfedilen ve Üç Krallığın Hikâyesi'nin (San Kouo Tche) küssadan hissesi olan San kouo tche yen yi. Aynı zamanda ansiklopedi yazar Ma Touan-lin'in eseri olan Wen hien f'ang k'ao (1322) kısmen Yuen dönemine, kısmen de Song'ların dönemine aittir.

HISTOIRE DU MONDE

PUBLIÉE

SOUS LA DIRECTION DE M. E. CARRIÈRE

Tome VIIIe

L'EMPIRE MONGOL

(2ème phase)

PAR

Lucien BOUVAT

BIBLIOTHÉCAIRE DE LA SOCIÉTÉ ASIATIQUE

2059

PARIS

E. DE BOCCARD, ÉDITEUR

1, RUE DE MÉDICIS, 1

1927

DÜNYA TARİHİ

E. CAVAIGNAC BAŞKANLIĞINDA
YAYIMLANMIŞTIR

VIII. CİLT

MOĞOL İMPARATORLUĞU

(İkinci evre)

Yazar: Lucien BOUVAT

ASYA TOPLUMU KÜTÜPHANECİSİ

PARİS

Yayıncı E. DE BOCCARD

RUE DE MEDICIS, 1

Yayın yılı: 1927

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 2059

Yazar : Lucien Bouvat

Cilt : Bordo

Ebadı :

En : 13 cm.

Boy : 21 cm.

Sayfa Adedi : 364

Not : Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil
Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.

Ön Söz (Özet)

Asya fatihi Timur, 14. yüzyılın sonunda kurduğu geniş imparatorluğun önce parçalanıp daha sonra 1502'de tamamen yok olacağını tahmin etmiyordu. Timur Hanedanlığı, 17. yüzyılın sonunda, parlak bir patlama yapacağı Hindistan'da, kendine bir yer edinmeye çalışır ve burada onun adı, 1857'nin büyük isyanına kadar devam eder. Asya'nın ve Avrupa'nın kaderi, bir bakıma Timur'un eseridir. Timur'un parlak uygarlığı, Müslüman kültürü üzerinde halifenin en iyi dönemine benzer bir etkide bulunmuştur.

Pek önemli olmasa da, Şeybanidlerin Orta Asya'daki hükümiyetleri, bundan çok uzundu. İmparatorluklarının yok olmasından sonra, 1873'te Rus himayesine geçecek olan Hiva Hanlığı'na dönüşen bu Harezm'in, yüzyıllar boyunca bağımsız hükümdarları olarak kaldılar.

Sayfa : 87

L'Inde

A la suite de l'expédition de 801 (1308-1309), l'autorité de Timour avait été reconnue dans l'Inde; mais d'une manière plus apparente que réelle. Jusqu'à sa mort, son nom fut mentionné dans la *khotba*, ou prière du vendredi, et frappé sur les monnaies. On fit de même, jusqu'en 825 (1421), pour son successeur, Châhroukh, qui, nous le verrons, envoya une ambassade dans l'Inde. Les relations des Timourides avec ce pays furent généralement amicales. Leurs sujets se livraient d'ailleurs à un commerce actif dans l'Inde.

Timour avait trouvé à Delhi un souverain de la dynastie des Taghlak, fondée en 1320 et qui subsistait jusqu'en 1413; de 1414 à 1451 les Sayyids règneront, et se-

Sayfa : 88

ront remplacés par les Lôdi : c'est un Timouride, Zahir ed-Din Bâber, qui mettra fin à la domination des Lôdi, en 1526. Le Bengale, le Kachmir et le Népal forment autant d'états indépendants.

Sayfa 87

HİNDİSTAN

Timur otoritesi, 801 (1398-1399) seferinden sonra Hindistan'da kabul edildi. Ama bu, gerçek bir kabulden çok, görünürde bir kabuldü. Ölümlüne kadar, adı cuma namazı hutbesinde anılmış ve madenî paraların üzerine işlenmiştir. 825'e (1421) kadar halefi Şahruk için de aynı şey yapılmıştır. Şahruk'u Hindistan'a büyük elçi olarak gönderdiğini göreceğiz. Timurlulann bu ülke ile ilişkileri genelde dostçaydı. Üstelik halk da, Hindistan'da aktif ticaretle uğraşmaktaydı.

Timur, Delhi'de, 1320'de kurulmuş ve 1413'e kadar hüküm sürmüş, 1414'ten 1451'e kadar Seyidîlerin hükümdarlığını yaptı ve Lodîlerin onların yerini aldıkları Taglak Hanedanlığı'nın bir hükümdarı bulmuştu. (sayfa 88) Bir Timur'lu olan Zahir ed Din Bâber, Lodîlerin egemenliğine 1526'da son verecektir. Bengal, Kaşmir ve Nepal, bağımsız devletler kurarlar.

Sayfa : 317

S'étant rendu maître de Kandahâr, il se fit proclamer roi par ses contribuables, les Abdâlis, dont, pour des raisons mystiques, il changea le nom en celui de Dourrânîs. D'autres tribus se joignirent à la sienne. Revendiquant l'ancien domaine de Nâdir Châh, Ahmed Châh Dourrânî — tel était son nouveau titre — alla attaquer l'Inde. Lahore était tombée en son pouvoir; mais, battu à Sirhind par Kamarou'd-Dîn, qui périt dans la lutte, et son fils Manou, le 26 rabî I^r 1161 (26 mars 1748), il dut renoncer provisoirement à ses projets. Le 26 rabî II (25 avril), Mohammed Châh mourait. Avec lui disparaissait l'indépendance timouride.

Sayfa 317

[HINDİSTAN]

Kandahâr'ı ele geçirdikten sonra, mistik nedenlerden dolayı Durani adını alan aşiretleri Abdaliler tarafından Ahmet Han, kral ilan edildi. Diğer boyar onunine katıldılar. Ahmed Şah Durânî, Nâdir Şah'ın eski yurtluğunu istediğinden Hindistan'a saldırır. Lahor'u ele geçirir, ama Sirhind'de Kamarud - Dîn, onu yener ve savaş alanında ölür. Oğlu Monu, 26 İ. Rabi 1161'de (26 Mart 1748'de) geçici olarak projelerinden vazgeçer. 26 İI. Rabide (25 Nisan) Muhammet Şah ölür. Ve onunla beraber Timurîlann bağımsızlığı da sona erer.

HISTOIRE DU MONDE

REVUE

SOUS LA DIRECTION DE M. E. CAYMIGAL

Tome VIII

L'EMPIRE MONGOL

(2ème phase)

PAR

Lucien BOUVAT

BIBLIOTHÉCAIRE DE LA SOCIÉTÉ ASIATIQUE

2060
PARIS

E. DE BOCCARD, ÉDITEUR

1, RUE DE MÉDICIS, 1

1921

M.L.E CAVAIGNAC YÖNETİMİNDE YAYINLANMIŞ

DÜNYA TARİHİ

VIII. CİLT

MOĞOL İMPARATORLUĞU

(2. Evre)

Yazar: Société Asiatique Kütüphane Görevlisi
Lucien BOUVAT

PARİS

Yayıncı: E. DE BOCCARD
1, RUE DE MEDICIS, 1
1927

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 2060

Yazar : Eduard Meyer

Cild : Bordo

Ebadı :

En : 13 cm.

Boy : 21 cm.

Sayfa Adedi : 364

Not : Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil
Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.

NOTE SUR LES TRANSCRIPTIONS

Désireux de transcrire d'une manière uniforme, se rapprochant le plus possible de l'orthographe française, les noms propres et les termes orientaux, nous avons dû, toutefois, tenir compte de certaines graphies plus ou moins defectueuses, mais consacrées par l'usage. Pour l'arabe, nous nous sommes basé sur la prononciation de la langue littéraire, rendant le hamza par l'apostrophe et le 'ain par l'esprit rude; pour le persan et le turc, nous avons suivi la prononciation usuelle, sauf quand il s'agissait de l'Inde où, comme on le sait, le persan a consacré ses sons archaïques : nous écrivons donc Aurangzêb, et non Oourenzêb. Quant aux noms d'origine indienne, nous avons, en règle générale, adopté pour eux les transcriptions d'Elliot, remplaçant toutefois l'accent aigu par l'accent circonflexe sur les voyelles longues.

YAZILAR ÜZERİNE NOT

Özel isimleri ve Doğu terimlerini mümkün olduğunca Fransız imlâsına uygun bir şekilde yazmak istediğimizden, az çok hatalı, fakat kullanımda olan bazı yazıları hesaba katmak zorunda kaldık.

Arapça için edebî dili temel aldık "hemze"yi kesme işareti olarak ve "ayn"ı da keskinlik belirtmek için kullanılan bir harf olarak çevir-

dik. Hintçe hariç, Farsça ve Türkçe için şu anda kullanılan telâffuzu izledik. Bilindiği gibi Farsça, eskil seslerini korumuştur. Oourenzîb yerine, Aurangzêb yazacağız. Hintçe kökenli isimlere gelince, onlar için uzun seslerde "accent aigu" (é) harfi üzerindeki vurgu işareti'nun yerine "accent circonflexe" (ˆ) kullanarak genel kural olarak Elliot transkripsiyonlarını kabul edeceğiz.

OUVRAGES FRÉQUEMMENT CITÉS

Abdül-Ghâzi : Histoire des Mongols et des Tartares par ABUL-GHAZI BERADUCH KHAN, publiée, traduite et annotée par le Baron DESMAISONS. Saint-Petersbourg, 1871-1874, 2 vol. in-8.

Çokça Anılan Eserler

Abdül-gazi=Abdül-gazi tarafından yazılmış, Baron Desmaisons tarafından yayınlanmış çevrilmiş ve açıklanmış Tatarlar ve Moğolların Tarihi. Saint-Petersbourg, 1871-1874, 2. cilt 8'de.

INTRODUCTION

Conquérant de l'Asie, Timour ne se faisait pas d'illusion sur le sort du vaste empire qu'il avait fondé à la fin du XIVe siècle et qui, marcéé bientôt, avait définitivement disparu en 1502. La dynastie timouride dut aller chercher un refuge dans l'Inde, où elle brilla d'un vif éclat jusqu'à la fin du XVIIe siècle, et où son autorité nominale se maintint jusqu'à la grande révolte de 1857. Mais si la domination de Timour et de ses successeurs n'a pas été durable, leur influence l'a été : le sort de l'Asie, et aussi de l'Europe, a été en partie l'œuvre de Timour, et la brillante civilisation timouride a eu, sur la culture musulmane, une influence comparable à celle de la plus belle période du Khalifat.

Moins importante, la domination des Cheibânides en Asie centrale a été, en revanche, plus longue. Après la ruine de leur empire, ils sont restés pendant plusieurs siècles les souverains indépendants de ce Khârezm qui, devenu le khanat de Khiva, n'est passé qu'en 1873 sous le protectorat russe, et où le dernier khan régnait encore en 1920.

GİRİŞ

Asya fâtihi Timur, 14. yüzyılın sonunda kurduğu ve kısa zaman sonra da parçaladığı ve 1502'de tamamen yok olan geniş imparatorluğun kaderi hakkında baş hayallere kapılmamıştı. Timur hanedanlığı, 17. yüzyılın sonuna kadar parlak bir başan elde ettiği ve 1857'deki büyük isyana kadar hâkimiyet kurduğu Hindistan'da, sıgı-

nacak bir yer bulmak zorundaydı. Timur ve haleflerinin egemenliği, uzun sürmese bile etkileri olmuştur. Asya'nın, hatta Avrupa'nın kaderi de bir bakıma Timur'un eseriydi. Timur'un parlak uygarlığı, Müslüman kültürü üzerinde hilâfet dönemiyle kıyaslanabilecek ölçüde bir etki yaratmıştır.

Şeybaniler'in Orta Asya'daki egemenliği fazla önemli olmamakta birlikte daha uzun sürmüştür. Şeybaniler, imparatorluklarının yıkılmasından sonra Hive hanlığına dönüşen ve 1873 yılında Rus hâkimiyetine geçen Harezm'in, yüzyıllarca bağımsız yöneticileri olarak kaldılar. Son kağan, 1920'de hâlen burada hüküm sürmekteydi.

Sayfa : 66

IX

Le gouvernement, l'administration et l'armée de Timour.

Convertis à l'Islam, les Mongols avaient toutefois conservée leur législation, codifiée à plusieurs reprises, et dont les principes sont contenus dans le *Yasa* ou *Yasak* promulgué par Djenguis Khan le jour même de son avènement. Assemblage composite, le *Yasa* tient lieu

Sayfa : 67

à la fois, d'une constitution nationale, des codes civil et pénal, d'une loi militaire et de nos règlements de police et d'administration publique. Il accorde la liberté de

Sayfa : 67

conscience aux seuls monothéistes, exige que le souverain soit descendant de Djengiz et ait été accepté par la famille impériale, interdit de faire la paix avant que l'ennemi n'ait été vaincu, fixe la composition des corps de troupes, composées d'unités de 10, 100 et 1.000 hommes, réglemente le port d'armes, la chasse et la nature des aliments, punit les crimes et délits, soit par des châtimens corporels pouvant être rachetés à prix d'argent, interdit l'esclavage des Mongols, réglemente le mariage, autorisant la polygamie, mais punissant de mort l'adultère, interdit les pratiques superstitieuses et accorde aux nobles, *tarkhan*, des privilèges qui les mettent au dessus des lois (1). Timour, qui se pose en défenseur et en propagateur de l'Islam, avait imposé, avec le *Yasak*, la *Chari'a*, ou loi musulmane, suivie mollement par ses adversaires djengizkhanides, Musulmans peu fervens (1).

Sayfa 66

IX

Hükümet, Yönetim ve Timur'un Ordusu

İslâmı kabul eden Moğollar, Cengiz Han'ın geldiği gün ilân ettiği temel kurallarının "Yasa" ya da "Yasak"ta yer aldığı yasalarını korumuşlar ve birçok kez yeniden düzenlemişlerdi. [sayfa 67] Çok değişik öğelerin bir araya gelmesiyle oluşan Yasa, hem anayasanın hem medenî ve ceza kanununun hem bir askerî yasanın ve polis tüzüğü'nün ve hem de kamu yönetiminin yerini tutmaktaydı. Tek tanrıya inanarlara inanç özgürlüğü veriyor, hükümdarın Cengiz'in soyundan olmasını ve imparator ailesi tarafından kabul edilmesini istiyor, düşmanı yenmeden önce barış yapılmasını yasaklıyor, ordu-

nun yapısını onlu, yüzlü, binli birlikler olarak belirliyor, silâh taşınmasını, avcılığı, **besinlerin** türlerini düzenliyor, cinayet ve suçları, bedensel cezalarla cezalandırıyor, ancak bu cezalar para karşılığı bağışlanabiliyordu, Moğolların köleliğini yasaklıyor, evliliği düzenliyor, çok eşliliğe izin veriyordu, fakat zina ölümle cezalandırılıyordu, batıl inançları yasaklıyor ve soylulara, yani tarkanlara onları yasalardan üzerine çıkaran imtiyazlar veriyordu. İslâmî savunmayı ve yaymayı kendine görev edinen ve yasak ile şeriatı zorla kabul ettiren **Timur**, düşmanları fazla inançlı olmayan Cengizhan taraftarları tarafından yavaş yavaş takip ediliyordu.

Sayfa : 71

En général, les poètes d'alors écrivent en persan, et les prosateurs en arabe. Parmi les premiers, Hâfiz est de beaucoup le plus célèbre. On l'a comparé au Dante, et, de l'avis d'un éminent orientaliste, Sir Gore Ouseley, aucun poète n'exerce une fascination semblable. Beaucoup de clarté et de simplicité, une grande pénétration et une vaste érudition, le *ghazal* porté à une perfection qu'il n'avait jamais atteinte, tels sont les caractères essentiels de son Divan.

Sayfa 71

Genelde o zamanki şairler Farsça, nesir yazarları Arapça yazıyorlardı. İkiler arasında en ünlüleri olan **Hafız**'dı. Onu Dante'yle karşılaştırdılar ve Doğu dilleri uzmanı değerli Sir Gore Ouseley'e göre hiçbir şair onun kadar benzer bir etki yapamazdı. Gazellerindeki açıklık ve sadelik, büyük kavrayış ve geniş derin bilgi onu, hiç ulaşmadığı mükemmeliyete ulaştırmıştı. İşte Divan'ının temel özellikleri bunlardı.

Sayfa : 73

L'architecture, sous Timour et ses successeurs, présente les caractères suivants : un plan massif, des voûtes hardies reposant sur des murs épais, de longues colonnes sculptées rappelant les piliers, décorés de la même manière, qui soutenaient la tente mongole, et enfin des revêtements de céramique particulièrement beaux, où les couleurs sont combinées de la manière la plus heureuse. Timour avait installé à Samarkand et à Tauris des colonies de céramistes chinois, et l'influence chinoise est très marquée, non seulement dans les briques émaillées qui recouvrent les édifices d'alors, mais encore dans l'architecture de la mosquée, qui a emprunté à la Chine son dôme en forme de bulbe.

Sayfa 73

Timur'un ve haleflerinin dönemindeki mimari, aşağıdaki özellikleri gösterir; büyük plânlı, kalın duvarlar üzerine konmuş müthiş tavânlar, aynı şekilde dekore edilmiş Moğol çadırını destekleyen, çok başarılı bir şekilde tasarlanmış renklerin bulunduğu, tamamıyla seramik kaplı direkleri anımsatan kolonlar. Timur, Çinli seramikçi göçmenleri Tebriz'e ve Semerkan'a yerleştirmişti, sadece büyük yapıları kaplayan cilalanmış tuğlalarda değil, kubbeli camilerin mimarisinde de, Çin'in etkisi çok belirgindi.

Sayfa : 74

Timour avait, parmi les copistes de sa chancellerie, des calligraphes célèbres : l'émir Mohammed Bedr ed-Din de Tauris, également habile dans les sept écritures classiques et dans le koufique, et qui fut chargé, par son

Sayfa : 74

maltre, d'écrire en lettres d'or et en caractères naskh, sur un papier de trois coudées de largeur sur soixante-dix de longueur, une lettre au sultan d'Egypte, le bey-yed 'Abd El-Kâder et Khâdjé 'Abd E-Kâder Go-yendé (1).

Sayfa 74

Timur'un mühürdarlarının müstensihleri arasında, ünlü hattatlar vardı. Bunlardan **Tebrizli Emir Muhammed Bedreddin**, klâsik 7 yazıda ve küfi yazısında çok yetenekliydi ve hocası 3 anş ölçüsü genişliğinde 70 anş uzunluğunda bir kâğıda naskh karakterindeki altın harflerle Mısır Sultanı, Seyit 'Abd El-Kâder ve Hacı 'Abd E-Kâder Go-yendél'ye mektup yazmak için görevlendirilmişti.

Sayfa : 75

Mais à la fin du xive siècle la décadence arrive. Les nations commerçantes de la Méditerranée s'épuisent. Une fois l'unité mongole détruite, les routes de l'Asie sont obstruées : la grande voie qui menait de la Crimée à la Chine par la Transoxiane est fermée; après le pillage de Bagdad et de Chirâz il sera difficile d'aller aux Indes par mer. Toutefois, les conquêtes de Timour auront pour résultat l'ouverture des nouvelles routes commerciales, par terre, entre l'Inde et l'est de la Perse.

Timour lui-même fit tous ses efforts pour encourager, dans son empire, le commerce et l'industrie. Sa capitale, Samarkand, devint un grand marché international, où l'on voyait les commerçants des pays les plus divers et les produits des contrées les plus éloignées. Des colonies d'artisans habiles : céramistes, armuriers, verriers,

Sayfa : 75

l'isserrands, etc., amenées, soit de gré, soit de force, de la Chine, de la Perse et de la Syrie, donnaient à son industrie un essor remarquable.

Sayfa 75

Moğol birliği yıkılır ve Asya yolları tıkanır. Transoksiyane (bugünkü Özbekistan)'den geçerek Crimée (bugünkü Ukrayna Cumhuriyeti)'den Çin'e varan büyük yol kapanır; Bağdat ve Şiraz yağmasından sonra Hindistan'a deniz yoluyla ulaşmak zorlaşacaktır. Ama (bununla birlikte) yine de Timur'un fetihlerinin sonucunda Hindistan ve Doğu İran arasında kara ticaret yolları açılacaktır.

Timur, bizzat kendisi imparatorluğu içinde ticaret ve endüstriyi teşvik etmek için bütün gayretini gösterdi. Timur'un başkenti Semerkant, çok çeşitli ülkelerin tüccarlarının ve en uzak ülkelerin bölge ürünlerinin bulunduğu uluslar arası büyük bir pazar oldu. Çin'den İran'dan, Suriye'den getirilmiş usta sanatkar toplulukları; seramikçiler, silâh yapanlar, camcılar, kumaşçılar... vs. isteyerek ya da zorla sanayinin gelişmesine fark edilebilir bir hız verdiler.

Sayfa : 76

Samarkand avait remplacé Tauris : mais sa prospérité, remarquable tant que Timour vécut, déclina rapidement après la mort du souverain mongol, et, un siècle après, ce que Heyd appelle les deux catastrophes finales, c'est-à-dire la découverte par les Portugais d'une nouvelle route des Indes, et la conquête de l'Égypte par les Ottomans, vinrent, une fois de plus, bouleverser les conditions d'existence de l'ancien monde (1).

Sayfa 76

Semerkanî, Tebriz'in yerini almıştı. Timur hayattayken fark edilir nitelikteki gelişme, Moğol İmparatoru'nun ölümünden sonra hızla kötüleşti ve Heyd'in son iki felâket olarak adlandırdığı, yani **Portekizliler tarafından keşfedilen yeni Hint yolu ve Osmanlılar tarafından Mısır'ın fethinden sonra, eski dünyanın hâlihazırdaki durumunun bir kez daha altüst olmasına neden oldu.**

Sayfa :227

Chelkh Zain, secrétaire de Bâber, sont la paraphrase, et non la traduction, des Mémoires de son maître (Elliot, IV, 288-292). İbrahim İbn Hariri a composé, sous le titre de Tarikh-i İbrâhîmî ou Tarikh-i Houmâyaun, une histoire de l'Inde jusqu'à la conquête mongole et de Timour et de ses successeurs jusqu'en 951 (1544-1545); cf. Elliot, IV, 213-217. Les autres historiens orientaux, tels que Ferishta, Abû'l-Fazl, Badâûnî, sont bien portérieurs à Bâber.

Sayfa 227

Babür'ün sekreteri olan Şeyh Zain'in eserindeki hocasının anılar, tercüme değil, açıktır. (Elliot, IV, 288-292). İbrahim İbn Hariri, Tarikh-i İbrâhîmî ya da Tarikh-i Houmâyaun başlığı altında, Moğol fethine kadar Hindistan tarihini ve Timur ve haleflerinin tarihini 951'e kadar (1544-1545) yazmıştır; bkz.-Elliot, IV, 213-217. Ferishta, Abû'l-Fazl, Badâûnî gibi diğer Doğu tarihçileri Babür'den sonrakilerdi.

Sayfa :228

Ces opérations avaient duré près de deux ans. Rappelé dans son royaume de Kâbouh par une agression des chefs de Kandahâr, Bâber, sans renoncer à ses projets sur l'Inde, consacra tous ses efforts à réduire les Afghans et à ramener la prospérité dans ses états. Ayant

Sayfa : 228

atteint ce but, il répondit aux appels que lui adressaient Daulat Khan, gouverneur du Pendjâb, révolté contre Ibrâhîm Lôdî, et 'Alâ ad-Dîn, connu sous le nom de 'Alim Khan, oncle et rival de ce même Ibrâhîm. En 930 (1524), il entra dans l'Inde pour la quatrième fois, battit Behâr Khan, le général envoyé contre Daulat Khan, qui était pillée, et partageait le Pendjâb entre ses alliés et ses généraux.

Sayfa 228

Bu harekâtlar, yaklaşık 2 yıl sürmüştür. Kandahar liderlerinin saldırısıyla Kabil Krallığı'na tekrar çağrılan Babür, Hindistan üzerindeki işlerinin vazgeçmeden bütün gayretini Afganları yok etmeye ve devletlerine yeniden refah getirmeye harcadı. Amacına ulaşınca İbrahim Lodi'ye karşı ayaklanan Pencap idarecisi Devlet Han'ın ve İbrahim'in amcası ve rakibi olan ve Alim Han adıyla tanınan Akâ-oddin'in çağrısına cevap verdi. 930 (1524)'da, dördüncü kez Hindistan'a giriyor, Devlet Han'a karşı gönderilen yağmalanmış Behâr Hanlığı'nı yener ve Pencap'ın müttelikleri ve generalleri arasında paylaşıyordu.

Sayfa : 229

Chargeant son fils Kâmrân de gouverner, en son absence, Kâboul et Balkh, Bâber partit une cinquième fois pour l'Inde, le 1er safar 932 (17 novembre 1525). Son fils aîné Houtâyoûn, les contingents du Badakhchân, de Ghuazna et de Lahore, le rejoignirent en cours de route. Le fort de Milwal capitula le 20 rabî 1er 932 (4 janvier 1526) : Bâber reprocha énergiquement son ingratitude

Sayfa : 229

à Daulat Khan, qui s'y était réfugié, et mourut peu après. De ses deux fils, l'un, Ghâzi Khan, trouva un refuge dans les montagnes; l'autre, Dilâver Khan, fit sa soumission avec 'Alâ ed-Dîn (1); tous les deux reçurent le meilleur accueil de Bâber dont l'armée, renforcée par les troupes que lui amenaient les chefs afghans révoltés contre Ibrâhîm Lodi, se préparait à prendre l'offensive. Humâyoûn, alors à ses débuts, mit en déroute un des généraux d'Ibrâhîm Lodi, Hamid Khan, et s'empara d'une place forte, Hisâr Firôza.

(1) N'obtenant pas de Bâber ce qu'il en attendait, 'Alâ ed-Dîn s'échappa et, après un voyage mouvementé, alla se réfugier à la cour de Bahâdour Ghâh, roi du Gujârât. Cf. Emskine, I, 431.

Sayfa 229

Babür, Kabil ve Balkh'a gittiği zaman, yokuşunda oğlu Kâmrân'ı yönetimle görevlendirerek 1 Sefer 932 (17 Kasım 1523)'de beşinci kez Hindistan'a gitti. Büyük oğlu Hümayun, Badakşân'ın Gazne'nin ve Lahor'un askerleri, yolda ona katıldılar. Milwat Kalesi Zorabî, 20 Rebiyülevvel 932 (4 Ocak 1526)'de teslim oldu. Babür araya sığınmış olan ve daha sonra ölen Devlet Han'ın nankarlığını korkusuzca yüzüne vurdu. İki oğlundan ilki Gazi Han, dağlara sığındı; diğer oğlu Dilâver Han da **Allâddîn'e** bağlılığını gösterdi; her ikisi de Babür tarafından çok iyi karşılandı. İbrahim Lodi'ye karşı ayaklanan Afgan liderlerini getiren birlikler tarafından desteklenen Babür'ün ordusu, ilk saldırısını yapmaya hazırlanıyordu. Hümayun, İbrahim Lodi'nin generallerinden biri olan Hamid Han'ı bozguna uğrattı ve önemli bir yer olan Hisar Firôza'yı ele geçirdi.

1 Allâddîn Babür'den beklediğini elde edemeyince kaçtı ve hareketli bir seyahatten sonra, Guzerat Kralı Bahadır Şâh'ın sarayına sığındı. Bkz. Emskine, I, 431

Sayfa : 230

Ibrâhîm Lodi ful
tué, les troupes composant sa garde anéanties, et son ar-
mée, renforcée des contingents amenés par le raja de
Gwalior, Bikramâjit, laissa 15.000 morts sur le terrain.

Sayfa 230

İbrahim Lodi öldürüldü, bozguna uğramış muhafızlardan oluşan
birlikleri ve Gwalior soylusu Bikramajit tarafından getirilen askerlerle
güçlendirilmiş ordusu, 15.000 ölü bıraktı.

Sayfa : 255

On a vu, par l'exemple de Hîmû, que sous la domina-
tion musulmane un Hindou pouvait arriver aux plus
hautes charges de l'Etat; mais le cas était rare. Sous le
règne d'Akbar, il devient fréquent. Les poètes hindous
étaient, non seulement admis, mais encore appelés et
récompensés à la cour. Le raja Todar Mal, après avoir
été au service de Châr Châh, prit parti pour Akbar, à
qui il rendit d'importants services lors de la révolte de
Jaunpûr; il allait lui en rendre de plus grands encore
dans sa lutte contre les Radjepoutes (3).

Sayfa 255

Örnek olarak, Müslüman egemenliği altındaki devletin en yüksek
görevlerine gelebilen bir Hinduyu, Hîmûyu görebildik; ama bu çok
ender bir olaydı. Akbar yönetiminde, bu daha sık görülebilir bir hâ-

le geldi. Hindu şairler sadece saraylarda kabul görmüyorlardı, aynı zamanda çoğnlıyorlar ve de ödüllendiriliyorlardı.

Önceleri Cher Şah'ın hizmetinde olan Hint soylusu Todor, Jaunpur isyanı esnasında önemli hizmetler verdiği Akbar tarafına geçti; Radjepoutes'a karşı mücadelesinde de ona daha büyük hizmetler sunacaktı.

Sayfa : 256

Maître du Malwa, Akbar se tourna contre le Gujarât, depuis longtemps en proie à des luttes intestines, et dont un ancien esclave hindou, I'timâd Khan, était devenu le maître de fait. Le 20 safar 980 (2 juillet 1572), il partait pour une nouvelle expédition dont le siège de Burate, les victoires de Bikri, de Karl et d'Ahmedabad furent les épisodes les plus marquants. Comme dans les expéditions précédentes, Akbar fit preuve d'une

Sayfa : 257

grande bravoure, et Todor Mal fut son meilleur auxiliaire. I'timâd Khan se rallia au vainqueur, qui le prit à son service; les Mirâs timourides furent de nouveau battus, et le 2 safar 981 (4 juin 1573), Akbar rentra dans sa capitale. En souvenir de cette expédition, Bikri fut appelé Pathpur « Ville de la Victoire » (1).

Sayfa 256

Malwa Sultanı Akbar, eski bir Hindu kölesi olan Himad Han'ın başını çektiği iç çekişmelerle uzun zamandan beri karşı karşıya olan

Gucerat bölgesine yöneldi, 20 Sefer 980 (2 Temmuz 1572)'de, merkezi Surate olan, Sikri, Karî, Ahmedabad zaferlerinin en belirleyici bölümlerini oluşturan yeni bir sefere çıkıyordu. Bundan önceki seferlerde olduğu gibi Akbar, çok büyük yığılık gösterdi. Ve Todar Mal onun en iyi yardımcısı oldu [sayfa 257] Himad Han, onu hizmetine alan kazanan tarafa katıldı; Timur Mirza'ları gene yenildiler ve 2 Sefer 981 (4 Haziran 1573)'de, Akbar kendi başkentine döndü. Bu seferin anısına Sikri, Fathpur "zafer şehri" olarak adlandırıldı.

Sayfa : 268

Akbar est considéré, à juste titre, comme le plus grand des souverains timourides de l'Inde. On sait dans

Sayfa : 269

quelles circonstances il arriva au pouvoir : Agé seulement de treize ans, complètement illettré : il ne sut jamais ni lire ni écrire, et apprit tout verbalement, entouré de rivaux et d'ennemis, ayant sur tous les points de son empire des révoltes à réprimer, il conserva le pouvoir pendant plus d'un demi-siècle et laissa à sa mort un empire qui comprenait, avec le Nord de l'Inde, Kâboul et le Kachmir, le Bengale, le Bihâr, l'Orissa et une grande partie du Dekkan.

Sayfa 268

Akbar, hâkî olarak Hindistan'ın en büyük Timur hükümdarı olarak anıldı. [sayfa 269] Hangi şartlarda hükümdarlığa geldiğini biliyoruz. On üç yaşında hiç okuma yazma bilmiyordu; asla da öğ-

renemedi. Her şeyi sözlü olarak öğrendi. Düşman ve rakiplerle çevrilmiş bir durumda ve imparatorluğunun her köşesinde başlılıcak isyanlarla iktidarı yarım asırdan fazla sürdürdü ve ölümünün ardından Hindistan'ın kuzeyiyle beraber, Kabil ve Keşmir'i, Bengal'i, Bihar'ı, Orissa'yı ve Dekkan'ın büyük bir bölümünü içeren bir imparatorluk bıraktı.

Sayfa : 276

Le fait essentiel de son règne est une forte réaction en faveur de l'élément hindou. La politique y eut sans doute sa part : Akbar, qui avait souvent à lutter contre les prétentions d'émirs turcs ou afghans, hommes turbulents et jaloux de leurs privilèges, devait chercher naturellement un appui contre eux ; mais, sincèrement tolérant, il tenait à se conformer à sa devise : « La paix avec tous ». Il supprima toutes les prescriptions blessantes ou tyranniques auxquelles ses sujets hindous étaient soumis, et fit souvent appel à leur concours : l'exemple de Todar Mal montre que bien lui en prit. Par sa tolérance, ses bons procédés, il se conciliait les populations vaincues.

Sayfa 270

Hükümdarlığının en temel olayı, Hindu unsurlarına karşı güçlü bir tepkidir. Kuşkusuz bu konuda, siyaset önemli bir rol oynadı. Taşkun ve imtiyazlara karşı kışkırtıcı kişiler olan Türk ve Afgan emirlerinin isteklerine karşı, sık sık mücadele etmek zorunda olan Akbar, doğal olarak onlara karşı kendine destek aramak zorundaydı; ama içten hoşgörüsüyle "herkesle barış" sözüne uymak istiyordu.

Hinduların boyun eğdiği yaralayıcı ve zorba bütün kuralları kaldırdı ve onları yardıma çağırdı. Hoşgörüsüyle, iyi davranışlarıyla yenilgiye uğramış halkın dostluğunu elde ediyordu.

Sayfa : 279

Un émir afghan, Khan Djahân Lôdi, avait fait sa soumission et obtenu le gouvernement du Mâlwa. A peine installé, il se révolta, et le concours actif du sultan d'Ahmednagar donna à sa rébellion un caractère inquiétant. Le vizir Asaf Khan, beau-père du souverain, le réprima, et Khan Djahân Lôdi fut tué à Burdikhand le 24 djoumâdâ 1040 (28 janvier 1630) (1). Châhdjahân s'apprêtait à châtier le sultan d'Ahmednagar et son fidèle allié, le souverain de Bijâpûr, quand la perte de sa femme préférée, Ardjimand Bânou Begum morte en couches le 17 dhoûl-hidjdja 1040 (7 juillet 1631), l'en détourna. Tout entier à sa douleur, il fit construire à Agra un magnifique mausolée de marbre blanc, incrusté de pierres précieuses, surmonté d'un dôme très élevé, d'une terrasse et d'un jardin, qui reçut le surnom

Sayfa : 280

de la favorite. Moumtâz Mahal, devenu, avec le temps, Tâdj Mahal. La construction de ce monument célèbre dura quatorze ans.

En 1045 (1635), Châhdjahân faisait au Dekkan une nouvelle expédition, qui ne donna pas de résultats décisifs. Une autre expédition eut lieu au Tibet, qui fut conquise en 1061 (1650) (1). Ahmednagar fut reprise, Kandahâr enlevée aux Persans, mais cette dernière

Sayfa :280

placé, très vivement disputée pendant toute la durée du règne, fut perdue une dizaine d'années plus tard.

Pendant près de vingt ans Châhdjâhân fut occupé par des travaux d'ornementation et d'utilité publique. Nous avons parlé du Tâdj Mahal; sa construction eut lieu en même temps que celle du nouveau Delhi, appelé Djâhânpûr ou Châhdjâhânâbâd, dans lequel on remarque notamment une magnifique mosquée et un palais de granit rouge alimenté d'eau par un canal artificiel qui fut achevé par les Anglais, et nommé par eux Râj-tern Jumna Canal (2). Ces travaux, qui durèrent jusqu'en 1058 (1648), exigèrent dix ans. Le canal de Râvi, à Lahore, avait été terminé en 1048 (1639) (3).

Sayfa 279

Bir Afgan emiri olan Khan Djahan [Şah Cihan] Lodi, kendine itaat ettirdi ve Malwa Hükûmeti'ni elde etti. Henüz yerleşmişti ki ayaklandı ve Sultan Ahmednagar'ın etkin desteği, onun isyanına endişe verici bir özellik verdi. Hükûmdanın kayın pederi vezir Asaf Han, onu cezalandırdı ve Şah Cihan Lodi 28 Ocak 1636' da öldürüldü. Şah Cihan en sevdiği kansası, Ardlımand Banu Begüm'ü kaybetliği sırada, 17 Zilhicce 1040 (7 Temmuz 1631)'ta Sultan Ahmednagar ve sadık hısmı Bijapur Hükûmdan'ını cezalandırmaya hazırlanıyordu, ama bundan vazgeçti. Özünüsünden çok beğenilen Mümtâz Mahal takma adı ile bilinen, daha sonra ise Taç Mahal adını alan, yüksek bir kubbenin, terasın ve bir bahçenin üzerine kurulan, beyaz mermerden, değerli taşlardan yapılan muhteşem bir mezar inşa ettirdi. Bu ünlü yapının inşası 14 yıl sürdü. [sayfa 280] 1045'te, Şah Cihan kesin bir sonuca ulaşamayacak yeni bir sefer yapıyordu. Diğer bir sefer de, 1061 (1650)'de fethedilen Tibet'e oldu. Ahmednagar,

İranlıların elinden aldığı Kandahar'ı yeniden aldı, ama hükümdarlık dönemi boyunca çok tartışılan bu yer, on yıl kadar sonra kaybedildi.

Yaklaşık yirmi yıl boyunca Şah Cihan, süsleme ve kamu yararına çalışmalarla meşgul oldu. Taç Mahal'den bahsetmiştik. İnşaat, Džanhânpûr ya da Chahdžahânâbed olarak adlandırılan ve içinde özellikle harika bir cami ve İngilizler tarafından tamamlanan suni bir kanal sayesinde suyla beslenen kırmızı granitten yapılmış ve İngilizler tarafından Eastern Jumná Canal olarak adlandırılan bir sarayın göze çarptığı, Yeni Delhi'nin inşasıyla aynı zamana gelmektedir. 1058'e kadar süren bu çalışmalara 10 yıl gerekti. Lahor'daki Ravi Kanalı, 1048 (1639)'da bitirilmişti.

Sayfa : 281

Mahabat Khan était mort en 1044 (1634). En 1061 (1641), Asaf Khan mourut à son tour, et Chahdžahân dut désormais gouverner seul. Il se montra habile administrateur, énergique, généralement sévère, bien que parfois il eût de l'indulgence, plein d'ardeur pour les affaires de l'Etat. Instruit par l'expérience, il était bienveillant à l'égard des Hindous, et faisait également bon accueil aux Européens qui, de plus en plus nombreux venaient visiter l'Inde, et dont plusieurs entrèrent à son service, d'ordinaire comme ingénieurs ou comme officiers d'artillerie.

Sayfa 281

Mohabat Han 1044 (1634)'te ölmüştü, 1051 (1641)'de Asafhan da öldü ve Şah Cihan bundan böyle ülkeyi yalnız idare etmek zorunda kaldı. Devlet işlerinde bazen çok istekli ve boğuşmaya olmasına

rağmen genelde katı, enerjik, usta bir idareci olarak kendini gösteriyordu. Tecrübesinden edindiği bilgilerle Hindulara karşı iyi niyetliydi. Sayılan, **giltide artarak Hindistan'a ziyarete gelen** ve genelde mühendis ya da topçu subayı olarak hizmetine giren Avrupalıların iyi karşıliyordu.

Sayfa :282

Verfais/ın de son règne Châhjdjâhân chercha à étendre son domaine. Le Tibet fut conquis en 1060 (1660). En 1066 (1655-1656), il attaqua les royaumes de Golconde et de Bijâpûr, ainsi que le Bérar. Malgré la résistance désespérée de 'Abdoulâh, le royaume de Golconde fut conquis, et la dynastie des Koutbchâhls prit fin. A Bijâpûr, Châhjdjâhân trouva un adversaire redoutable en Shivâji (ou Siwâji), l'indomptable champion de l'indépendance maharâttie, en faveur de laquelle il combattit jusqu'à sa mort (1680), pendant près de trente-cinq ans (2).

Sayfa 282

Hükümdarlığının sonuna doğru Şah Cihan, arazilerini genişletmek istedi. **Tibet 1060 (1650) yılında fethedildi.** 1066 (1655-1656) yılında, Berar Krallığı'na olduğu gibi Golconde ve Bijapur krallıklarına da saldırdı. Abdullah'ın umutsuz direnişine rağmen, Golconde Krallığı fethedildi ve Koutbchâhîs Hükümdarlığı sona erdi. Şah Cihan, Bijapur'da Mahral'ın bağımsızlığının boyun eğmez savunucusu ve ölümüne kadar (1680) yaklaşık 30 yıl boyunca buranın (Mahral) bağımsızlığı uğruna savaş veren Shivâji adında korkunç bir rahiple karşılaş.

Sayfa : 282

Beaucoup plus grave est la situation dans le sud, où 'Alemgulr, aidé par Mourád Bakhch, cherche à détrôner

Sayfa : 283

son père. Il est vainqueur à Dharmaï des Radjepoutes envoyés contre lui (1). Châhdjahân veut défendre l'héritier de son choix, et envoie au secours de Dârá Choukôh Solaimân avec 100.000 cavaliers : plus nombreuses que l'armée ennemie, ces troupes sont moins solides, et elles se font écraser à Ujjain le 22 radjab 1068 (25 avril 1658). Obligé d'évacuer Agra ou de livrer bataille, Dârá Choukôh prend le second parti, et la lutte reprend à l'est d'Agra, à Samûgarh. Nous ne savons pas exactement ce qu'elle fut, en raison des contradictions des historiens. Il semble toutefois que Mourád Bakhch, blessé, ne put tenir; 'Alemgulr, prenant le commandement général, dispersa l'ennemi, et Dârá Choukôh s'enfuit (2).

Sayfa 282-283

Güneyde, Alemgulr Mourád Bakhch'tan yardım görerek babasını tahttan indirmeye çalışıyordu, buradaki durum çok daha vahimdi. Dharma'tta ona karşı gönderilen Radjepoutes'tan yendi. Şah Cihan seçtiği mirasçılan korumak istedi ve Dâra Choukôh Solaiman'dan 100.000 atlıyı yardıma gönderdi. Bu atlılar düşman ordusundan daha fazla sayıdaydı, bu birlikler fazla güçlü değillerdi. 22 Recep 1068 (25 Nisan 1658)'de Ujjain'de bozguna uğradılar.

Agra'yı ya da savaşı bırakmak zorunda olan Dâra Choukah, ikinci karan aldı ve Agra'nın batısında, Samurgarh'ta mücadele yeniden

başladı. Tarihçilerin çelişmesi yüzünden tam olarak neler olduğunu bilemiyoruz. Yine de yaralı Murat Bakich'un yakalanmadığını Alem-guir'in genel komutayı ele alıp düşmanı püskürttüğünü ve Dārā Choukōh'un kaçtığını söyleyebiliriz.

Sayfa : 284

**Châh-djahân survécut près de huit ans à sa déposition. Traité avec de grands égards, il mourut en captivité le 26 radjab 1076 (23 janvier 1666), et fut inhumé au-
près de sa favorite, dans le Tâdj Mahal.**

Sayfa 284

Şah Cihan, tahttan indirildikten sonra, yaklaşık 8 yıl daha yaşamını sürdürdü. Büyük saygı görenek 26 Recep 1076 (23 Ocak 1666)'da esaret içinde öldü, Taç Mahal'e, sevdiği kansasının yanına gömüldü.

HISTOIRE DU MONDE

PUBLIÉE

SOUS LA DIRECTION DE M. E. CHAIGNAC

Tome VIIIe

L'EMPIRE MONGOL

(2ème phase)

PAR

Lucien BOUVAT

BIBLIOTHÉCAIRE DE LA SOCIÉTÉ ASIATIQUE

2063
PARIS

E. DE BUCCARD, ÉDITEUR

50, rue de Médicis, 1

1927

DÜNYA TARİHİ
E. CAVAGNAC BAŞKANLIĞINDA YAYIMLANMIŞTIR.

VIII. CİT

MOĞOL İMPARATORLUĞU

(İkinci Evre)

Yazar: Lucien BOUVAT
Asya Toplumu Kütüphanecisi

PARİS
Yayıncı: E. DE BOCCARD
1, Rue De Medicis

Yayın Yılı: 1927

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 2063

Yazar : Lucien Bouvat

Cild : Siyah

Ebadı :

En : 14 cm.

Boy : 22 cm.

Sayfa Adedi : 364

Not : Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil
Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.

INTRODUCTION

Conquérant de l'Asie, Timour ne se faisait pas d'illusion sur le sort du vaste empire qu'il avait fondé à la fin du *xive* siècle et qui, morcelé bientôt, avait définitivement disparu en 1502. La dynastie timouride dut aller chercher un refuge dans l'Inde, où elle brilla d'un vif éclat jusqu'à la fin du *xviie* siècle, et où son autorité nominale se maintint jusqu'à la grande révolte de 1857. Mais si la domination de Timour et de ses successeurs n'a pas été durable, leur influence l'a été : le sort de l'Asie, et aussi de l'Europe, a été en partie l'œuvre de Timour, et la brillante civilisation timouride a eu, sur la culture musulmane, une influence comparable à celle de la plus belle période du Khalifat.

Moins importante, la domination des Cheibénides en Asie centrale a été, en revanche, plus longue. Après la ruine de leur empire, ils sont restés pendant plusieurs siècles les successeurs nominaux de ce Khédzém qui, devenu le khanat de Khiva, n'est passé qu'en 1813 sous le protectorat russe, et où le dernier khan régnait encore en 1920.

GİRİŞ

Asya fatihi Timur, 14. yüzyılın sonunda kurduğu ve kısa zaman sonra da parçaladığı ve 1502'de tamamen yok olan geniş imparatorluğun kaderi hakkında boş hayallere kapılmamıştı. Timur hanedanlığı, 17. yüzyılın sonuna kadar parlak bir başarı elde ettiği ve 1857'deki büyük isyana kadar hâkimiyet kurduğu Hindistan'da, sığınacak bir yer bulmak zorundaydı. Timur ve haleflerinin egemenliği, uzun sürmese bile etkileri olmuştur. Asya'nın, hatta Avrupa'nın kaderi de bir bakıma Timur'un eseriydi. Timur'un parlak uygarlığı, Müslüman kültürü üzerinde hilâfet dönemiyle kıyaslanabilecek ölçüde bir etki yaratmıştır.

Şeybaniler'in Orta Asya'daki egemenliği fazla önemli olmamakla birlikte daha uzun sürmüştür. Şeybaniler, imparatorluklarının yıkılmasından sonra Hive hanlığına dönüşen ve 1873 yılında Rus hâkimiyetine geçen Harezm'in, yüzyıllarca bağımsız yöneticileri olarak kaldılar. Son kağan, 1920'de hâlen burada hüküm sürmekteydi.

Sayfa : 4

C'est au centre, en face de la grande diagonale du Danube, que fut donné l'assaut. En Asie-Mineure, au milieu des Etats seldjoukides disloqués par l'invasion mongole, surgit vers 1300 une dynastie vigoureuse, celle d'Ottoman. En 1336, un sultan de cette race fixa sa capitale à Brouse. Lui et ses successeurs surent mettre au service de l'Islam la milice la plus fanatisée et la mieux organisée qu'il eût connue :

Sayfa 4

[Müslüman Dünyası]

Baskın, Tuna diyagonunun karpısındaki merkeze yapıldı. Anadolu'da Moğol istilâlarıyla dağılmış Selçuklu Devletleri'nin arasından, 1300'lere doğru güçlü bir hanedanlık, Osmanlı Hanedanlığı ortaya çıktı. 1326'da bu soydan gelen bir sultan, Bursa'yı başkent

yaptı. O ve ondan sonra gelenler, bilinen en bağınaz ve en düzenli orduyu İslâm'ın hizmetine adadılar.

Sayfa :5

Constantinople allait peut-être succomber déjà, lorsque les Mongols intervinrent, pour la seconde fois, dans les destinées du monde chrétien et du monde musulman

Sayfa 5

[16. Yüzyılda Moğol Dünyası]

Moğollar, Müslüman ve Hristiyan dünyasının kaderine ikinci kez müdahale etseydi, belki İstanbul yenik düşerdi.

AVANT-PROPOS

Aussi cruel que Denguiz Khan, Timour était pieux par intérêt, et cherchait à justifier ses actes par la religion; il aimait les discussions théologiques, se plaisait dans la société des ulémas, respectait les lieux de culte et en fit lui-même construire un grand nombre. Subordonnant tout à son ambition, il réunissait à la fois de grandes qualités et de grands défauts : vaillant guerrier, homme d'état avisé, administrateur excellent, il était pénétré à l'occasion, et on cite de lui des traits d'humanité; mais, d'esprit tyrannique, il a donné de nombreux exemples de cette cruauté froide et réfléchie assez commune chez les grands conquérants.

Ön Söz

Timur'un adı Cengiz'in ismini çağrıştırır, ama bu iki fatih arasında M. Browne'nin ayrıntılı incelemesinde ortaya koymuş olduğu temel farklılıklar vardır. Cengiz Han, Harezmi Hanedanlığını temsil eden bir puta tapardı. Müslüman olan Timur, birliği oluşturmaya ve yüzyıllardan beri ezilmiş ve bölünmüş olan Pers'lerin öcünü almaya koyuldu. Cengiz Han kadar zalim olan Timur, çıkan gereği din dardı ve yaptıklarını dinle aklamaya çalışırdı. Dinsel tartışmaları severdi, ulemalar tarafından beğenilirdi. İbadet mekânlarına saygı duyardı ve hatta kendisi de çok sayıda ibadethane inşa ettirmişti. Hirsinin kölesi olduğu için en üstün nitelikleri ve kusurları arada bulunduruyordu. Cesur bir savaşçı, yetenekli bir devlet adamı, iyi bir yönetici, yeri geldiğinde cömert ve insancıl bir yapısı olduğu söyleniyordu. Zorba bir yapıya sahip ve vahşi acımasızlığının birçok örneğini göstermiş olan bu kişi, büyük fatihlerin düşünce yapısına sahipti.

Sayfa : 20

Aucun souverain mongol, sans en excepter Djenguis Khen lui-même, n'a produit autant d'impression que Timour sur l'Europe (1) : cela s'explique par le fait qu'aucun n'est venu si près de nous que ce prodigieux guerrier que l'on retrouve en Asie centrale, en Perse, dans l'Inde, au Caucase, en Mésopotamie, en Asie mineure, en Syrie, et qui meurt au moment où il va envahir la Chine. Son empire a disparu rapidement, mais son action s'est fait longtemps sentir. La Perse n'est pas la seule à lui devoir son unité : il a préparé aussi le remembrement de la Russie, morcelée tout autant que la Perse et menacée d'être conquise par les Prussiens et les Lithuaniens.

Sayfa 20

Hiçbir Moğol hükümdarı, hatta Cengiz Han bile Avrupa üzerinde Timur kadar etki bırakmamıştır. Bu durum, Orta Asya'da, İran'da, Hindistan'da, Kafkasya'da, Mezopotamya'da, Anadolu'da, Suriye'de ve istilâ etmek üzereyken öldüğü Çin'de gördüğümüz, bu inanılmaz savaşçı kadar hiç kimsenin Avrupa'ya böylesine sokulmamış olmasıyla açıklanabilir. İmparatorluğu çok hızlı bir şekilde ortadan kalktı, ama yaptıklarının etkisi uzun zaman hissedildi. Birliğini ona borçlu olan sadece Pers İmparatorluğu değildir. Litvanyalılar ve Prusyalılar tarafından fethedilme tehdidi altında bulunan ve Pers'ler gibi bölünmüş olan Rusya'nın yeniden toparlanması da onun eseridir.

Sayfa : 27

Sérieux et sombre, Timour n'aimait pas les manifestations de la gaieté. Les hypocrites lui étaient odieux, et il exigeait de son entourage la vérité, même blessante pour lui. Peu instruit, il recherchait cependant la société des savants et des littérateurs, et encourageait leurs travaux. Sa mémoire était remarquable (3).

Les nombreuses peintures, persanes ou indiennes, représentant Timour, manquent à la fois d'exactitude et de vraisemblance. Elles donnent en général à ce conquérant un type iranien accusé, un teint blanc, une barbe longue et épaisse, une taille moyenne, alors que les contemporains nous dépeignent Timour comme étant de haute taille, ayant la tête très grosse, le teint coloré et les cheveux blancs dès l'enfance.

Sayfa 27

[Timur

Kökleri - Kişiliği]

Sert ve askı suratlı olan Timur, sevinç gösterilerini sevmezdi. İkiyüzlülüğe dayanamazdı ve etrafındakilerden kendisi için yaralayıcı bile olsa gerçeği söylemelerini isterdi. İyi bir eğitim almamış, buna rağmen edebiyat ve bilim adamları topluluğunu araştırır, onların çalışmalarına destek verirdi. Olağanüstü bir hafızaya sahipti.

Pers'li ve Hintli birçok ressam, Timur'u resmederken hem detayları vermekte hem de aslına benzetmekte yetersiz kalmışlardır. Genelde bu fatihi, beyaz tenli, uzun ve gür sakallı, orta boylu, suçlu bir İranlı gibi resmetmişlerdir. Oysaki çağdaşları bize Timur'u; uzun boylu, iri kafalı, koyu tenli ve çocukluğundan beri beyaz saçlı olarak betimlenirler.

Sayfa : 28

Timour aimait, du
reste, la luxe et le faste : nous connaissons, par Cla-
vijo, les splendeurs de la cour de Samarkand où tout,
hommes et femmes, étaient vêtus d'étoffes de soie, de
velours ou de satin, ornés à profusion de diamants,
de rubis, d'émeraudes et de perles; les armes elles-
même étaient décorées de la sorte. L'or et l'argent étaient
employés, non seulement pour l'ornement des palais,
mais pour la vaisselle, les coupes à boire et les uten-
siles usuels.

Sayfa 28

Timur, aslında lüksü ve şatafatı sevdi. Elmas, yakut, zümrüt ve incilerle işlenmiş ipek, kadife veya saten elbiseler giymiş kadın ve erkeklerin bulunduğu Semerkant sarayının ihtişamını, Claviyo sayesinde öğreniyoruz. Hatta silâhlar bile bu şekilde süslenmişti. Altın ve gümüş, sadece sarayların süslenmesi için değil, aynı zamanda mutfak eşyaları, kadehler ve gündelik kap-kacaklar için de kullanılmıştır

Sayfa : 28

III

L'Asie et l'Europe orientale au temps de Timour.

La Perse

La Perse, sur laquelle portera le principal effort de Timour, et qui lui devra d'occuper, en Asie, une situation prépondérante, était, au XIVe siècle, profondément

Sayfa : 29

divisée et en proie à l'anarchie. Quatre dynasties principales : les Djelsérides, les Mozafférides, les Kourls et les Serbédârân, se la partageaient, et des princes locaux, très nombreux, leur disputaient le pouvoir. Le nombre et l'étendue des états variaient sans cesse. La mort du sultan Abou Saïd, survenue le 13 rabî II 730 (30 novembre 1335), fort peu de temps avant la nais-

Sayfa : 29

sance de Timour, marque, avec la fin de la domination mongole, le commencement d'une nouvelle ère.

Bien que d'origine arabe, la dynastie des Mozafférides, la plus importante de toutes, représente mieux que les autres l'esprit iranien. Les règnes de Mobariz ed-Din, Châh Choudjâ', Zeïnoï-'Abidin, qui vont de 713 (1313) à 795 (1393), date de la conquête de Timour, sont marqués par des troubles nombreux et des luttes fratricides; mais ces trois souverains, Châh Choudjâ' surtout, sont des lettrés qui favorisent une renaissance intellectuelle. Hâfis fut le protégé des Mozafférides, dont le domaine comprenait le Fârs, l'Irâk 'Adjemi et le Kermân, avec Yezd pour capitale (1).

Les Dielsérides, tribu mongole qui avait supplanté la tribu rivale de Tchoban en 737 (1337), et rattachait ses origines à Houlagou, est personnifiée par Hasan Bôzorg, « Hasan le Grand », le triomphateur de Tchoban, et son fils et rival Hasan Koulchek « Hasan le Petit », assassiné trahisonnement en 744 (1343). Leurs principaux successeurs furent Cheikh Ouveis et Sultan Ahmed. Cette dynastie, qui possédait Bagdad et Tauris, disparut au siècle suivant (2).

Au nord-est de la Perse et dans les régions voisines régnaient les Kourts, dont la capitale était à Hérat, et dont le fondateur fut Tâdj ed-Din 'Osmân Marghîni, au début du xiiie siècle. Des luttes fratricides précédèrent l'avènement de Mo'izz ed-Din, qui prit le pouvoir au mo-

Sayfa : 30

ment où la domination mongole allait finir en Perse, en 732 (1331) (1).

Contemporains des Kourts, les Serdébârân suivirent leur fortune. Un soulèvement religieux donna naissance, en 737 (1337), à cette dynastie dont l'existence fut mouvementée : sur douze souverains ayant régné, au total, pendant une cinquantaine d'années, neuf périrent de mort violente. Chiites enthousiastes, les Serdébârân régnaient à Sebzévâr et dans sa région (2).

L'Inde

La dynastie musulmane des Taghlak, d'origine turque, a remplacé à Delhi, en 1321, les Ghildji, qui étaient des Afghans. Mohammed Taghlak, sous le règne de qui naît Timour, est un souverain lettré et artiste; mais, entraîné par le zèle religieux, il veut convertir à l'Islam tous ses sujets et persécute les brahmanistes. Une révolte générale et le démembrement de son empire seront les conséquences de sa tyrannie : ses principaux émirs, profitant de la situation, deviendront autant de souverains indépendants, et l'empire de Delhi, auquel Timour, à la fin du xive siècle, viendra imposer sa suzeraineté, sera réduit alors à bien peu de chose : jusqu'à la fin du xve siècle, il, ne fut plus qu'un sultanat du Dôâb, dépourvu de toute autorité sur les cinq Etats musulmans qui s'étaient constitués dans ses dépouilles, au Bengale, à Djaounpour, au Malwa, au Goudjerat et au Dékan (3).

Sayfa 28

III

Timur Döneminde Doğu Avrupa ve Asya
Pers (İran)

Asya'da üstün bir duruma gelmeyi Timur'un çabalarına borçlu olan İran, 14. yüzyılda tamamen bölünmüş ve anarşi tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. [sayfa 29] Dört büyük hanedanlık; Celayirler, Muzafferler, Kürtler ve Serbedârânlar İran'ı kendi aralarında paylaşmış ve birçok beylik iktidar kavgasına düşmüştür. Devletlerin sayısı ve yüz ölçümü sürekli değişiyordu. Sultan Ebu Said'in, 13 II. Rabi 736 (30 Kasım 1335) tarihinde ani ölümünün Timur'un doğumundan çok kısa bir zaman öncesine rastlaması, Moğol hâkimiyetinin sona ermesi ve yeni bir dönemin başlamasıyla dikkat çeker.

Arap asıllı olmasına rağmen tüm hanedanlıklar arasında en önemlisi olan Muzafferler Hanedanlığı, İran düşünce tarzını diğerlerinden daha iyi ortaya koyar. Mobariz ed-din, Şah Şudya, Zeynel Abidin'in 713 (1313)'ten 795 (1393)'e (Timur'un fetih tarihi) kadar uzanan hükümdarlıktan çok sayıda karmaşa ve kardeş kavgalarıyla öne çıkmıştır. Ama bu üç hükümdar, özellikle de Şah Şudya, düşünce reformunu destekleyen eğitim görmüş kişilerdi. Toprakları Fas, Irak, Acem, Kerman ve başkentleri Vezid olan Muzafferlerin koruyucusu Hafız'dı.

737 (1337) yılında Çoban adlı rakip beyliğin yerini alan ve kökleri Hulagu'ya bağlı olan Moğol beyliği Celayirler, Hasan Bozorg "Uzun Hasan" ile simgeleşmiştir. Çoban Muzafferî, Uzun Hasan, oğlu ve rakibi Küçük Hasan 744 (1343)'te haince öldürüldüler.

Başlıca halefleri Şeyh Üveys ve Sultan Ahmet'î. Bağdat'ı ve Tebriz'i elinde tutan bu hanedanlık, bir sonraki yüzyılda sona erer.

Pers'lerin kuzeydoğusunda ve civar bölgelerde Kürtler hüküm sürüyordu. 13. yüzyılın başında başkentleri Herat'ı ve kurucusu Tacettin Osman Morgini'ydî. Kardeş kavgaları, 732 (1331)'de

İran'da Moğol hakimiyetinin bitmek üzere olduğu anda iktidarı ele geçiren Muezzeddin'in tahta çıkışı izledi.

[sayfa 30]

Kürtlerin çağdaşı Serbedârânlar kaderlerine teslim oldular. 737 (1137)'de meydana gelen dini bir ayaklanma, bu hanedanlığın çalkantılı bir şekilde ortaya çıkmasına vesile oldu. Elli yıl boyunca hüküm süren toplam 12 hükümdardan 9'u korkunç bir sına kurban gitmiştir. Çoşkulu Şii topluluğu Serbedârânlar, Sebzevar ve civarında hüküm sürüyorlardı.

Hindistan

Türk kökenli Taglak Müslüman hanedanlığı, Delhi'de, Afgan olan Gildj'lerin yerini aldı. "Timur'un da onun hanedanlığı döneminde doğduğu Muhammed Taglak, kültürlü ve sanattan anlayan bir hükümdardı." Dini çabalara kapılarak tüm halkını Müslüman yapmak ister ve Brahmanlar'a baskı yapar. Genel bir isyan ve imparatorluğun dağılması, zorbalığının sonuçları olacaktır. Fırsattan yararlanan belli başlı emirleri oldukça çok sayıda bağımsız hükümdarlara dönüştürecek ve 14. yüzyılın sonunda Timur'un gelip egemenliği altına alacağı Delhi İmparatorluğu, o zaman oldukça küçülecektir. 15. yüzyılın sonunda Delhi İmparatorluğu, Bengal, Cengur, Malwa, Guttjerat ve Dékan'daki Taglaklar'ın kalıntılarındaki kurulumuş olan beş Müslüman devlet üzerinde otoriteden yoksun bir Doab Sultanlığıydı.

Sayfa : 31

Tures et Mongols

A sa mort, arrivée en 624 (1227), Djenguis Khan avait laissé à son second fils, Tchaghatay, un empire qui devait porter son nom, et comprenait la Transoxiane, une partie de la région de Kachghar, le Badakhchan, Balkh et Ghazna. Cet empire, qui dura près d'un siècle et demi, eut une existence mouvementée après la mort

Sayfa : 31

de Tchaghatay et de Okday qui était, avec lui, le chef suprême de l'empire mongol (639 = 1241). Le nombre des souverains fut considérable : 26 selon les uns, 31 selon d'autres, et leurs compétitions aboutirent, en 721 (1321), au partage de l'empire; il y eut désormais les khans de Transoxiane et ceux de Djéti, c'est-à-dire de Mongolie. Ces derniers régnaient sur la Dzungarie actuelle et la plus grande partie du Turkestan oriental et occidental. Leurs luttes ne furent pas moins acharnées que celles de leurs prédécesseurs, et de l'avènement de la dynastie à sa destruction par Timour, en

Sayfa : 32

771 (1370), on compte 15 khans, pour la plupart étrangers à la race de Tchaghatay (1).

Sayfa 31

Türkler ve Moğollar

Cengiz Han 624 (1227) yılında öldüğünde, ikinci oğlu Çağatay'a, onun adını taşıyacak olan ve Balk, Gazne, Badakşan, Kaşgar bölgesinin bir bölümü ve Özbekistan'ı içine alan bir imparatorluk bıraktı. Yaklaşık bir buçuk yüzyıl süren bu imparatorluk, Çağatay'ın ve onunla birlikte Moğol İmparatorluğunun (639 = 1241) yüce hükümdarı olan Oktay'ın ölümünden sonra, çalkantılı bir dönem geçirdi. Hükümdarların sayısı dikkat çekicidir. Sayılan bazılarına göre 26, bazılarına göre 31 olan bu hükümdarların rekabeti 721 (1321)'de imparatorluğun paylaşımıyla sonuçlanır. Bundan sonra Özbekistan ve çete hanları yani Moğolistan hanları vardı. Bunlar, bugünkü Çungarya'nın doğu ve batı Türkistan'ın en büyük bölü-

münde hüküm sürüyorlardı. [sayfa 32] Onların kavgaları en az sefaletlerinin kadar zorluydu ve hanedanlığın kuruluşundan 771 (1370)'de Timur tarafından yıkılışına kadar, çoğunluğu Çağatay ırkından olmayan 15 kadar hanın başa geçtiği bilinmektedir.

Sayfa : 32

La ville de Hami, ou Khami, était la capitale d'un royaume ouïgour.

Malgré l'avènement de la dynastie des Ming, le Turkestan tout entier resta le domaine de Tchaghataï, et il en sortira, au xve siècle, une dynastie conquérante, celle des Cheïbanides ou Uzbeks, qui contribuera à la chute des successeurs de Timour et dominera en Asie centrale jusqu'à la fin du xvie siècle. Voici quelles furent ses origines :

Djengiz Khan avait donné à son fils aîné, Tchoutchi, de vastes territoires comprenant le Kiptchak, les steppes au nord et à l'est de la mer d'Aral, une partie de la Sibérie actuelle, les contrées au nord de la Caspienne et plusieurs points du cours inférieur du Volga. A la mort de Tchoutchi, en 1225, cet état fut partagé entre ses fils : l'aîné Örtö, eut la région de la Horde Blanche (Est); Balou, le conquérant de la Russie, eut la région de la Horde d'Or (Ouest), avec Sarai, sur le Bas-Volga, pour capitale. Un troisième fils, Cheïbân ou Cœïbex, fonda un royaume voisin de la Horde Blanche : il fut l'ancêtre, mais non le fondateur réel, de la dynastie cheïbanide (8).

Vámbéry (3) a fait remarquer que chez les Turcs le

Sayfa : 33

prince ayant exercé une influence décisive, soit par ses conquêtes, soit par ses institutions, donna son nom à son peuple. C'est ainsi que les Osmanlis ou Ottomans ont pris le nom du sultan 'Osmân, le créateur de leur puissance. La dynastie dont nous nous occupons se trouve avoir deux éponymes : Cheibân, le plus ancien de ses souverains, et Eusbek (1), dont nous avons fait Usbek, le neuvième par ordre de date : il fit adopter l'Islamisme à ses sujets et fut l'avant-dernier des quatre grands conquérants du Kiptchak; il a précédé de 150 ans Aboû'l-Khaïr, le vrai fondateur de l'empire cheibanide; à cette époque, la Horde d'Or se trouvait morcelée en quatre états contre lesquels Ivan Vasilievitch eut beau jeu quand il voulut affranchir la Russie de la domination tartare.

La nation usbèque avait été formée par un mélange de Turcs et de Mongols musulmans; on en a diverses preuves, notamment dans les noms de ses 32 tribus, dont plusieurs sont des termes employés, aujourd'hui encore, dans le désert de Gobi.

Les Turkmènes de l'Azerbaïdjan et de la Mésopotamie

La dynastie des Djelalides, Ilkhaniens ou Ilékaniens (2) doit ses divers noms à l'émir Djelâl, éponyme de la tribu dont il était le chef, ilkhan ou ilékan. En 736 (1335-1336) l'un de ses descendants, Hasan Bosorg, fonda à Bagdad une nouvelle dynastie qui domina à la fois sur Bagdad et sur l'Azerbaïdjan, Hasan Bosorg régna jusqu'en 757 (1356); son fils Cheikh Ouveïs lui succéda, et laissa le pouvoir, en 776 (1374-1375) à son fils aîné Housseïn, dont l'un des frères, Sultan Ahmed, d'a-

Sayfa :34

bord gouverneur de Basra, se révolta en 782 (1380-1381)
prit Tauris et fit exécuter Hossin, mais ne fut définitive-
ment reconnu souverain que deux ans plus tard, après
avoir livré de rudes combats à ses autres frères. Atta-
qué par Timour, il perdit bientôt Tauris et Bagdad, et
dut aller en Egypte demander l'hospitalité au sultan
Barkouk, qui l'engagea à revenir à Bagdad. Le conseil
fut suivi, et, aidé par le Turkmène Kara Yoûsouf, Sul-
tân Ahmed put tenir tête pendant huit ans à Timour et
à ses propres sujets révoltés. En 803 (1400-1401) il était
obligé d'abandonner Bagdad; il y entra un peu plus tard
grâce à la guerre survenue entre Timour et Bayéald;
mais, abandonné par Kara Yoûsouf, il se réfugia en
Syrie où son vainqueur, le Timouride Aboû Bekr, le
fit prisonnier : Sultân Ahmed partagera la captivité
de son ancien allié, Kara Yoûsouf, et ne retrouvera sa
liberté qu'après la mort de Timour, en 807 (1406). Il
parvint à reconquérir tout son empire; mais Aboû Bekr
la chasse de l'Azerbâidjân;

Sayfa 32

Hami ve Kamil şehri Uygur Krallığı'nın başkentiydi.

Ming Hanedanlığı'nın başa gelmesine rağmen Türkistan'ın tamamı Çağatay toprağı olarak kaldı ve buradan, 15. yüzyılda Şeybani veya Özbek Hanedanlığı denilen yenilmez bir hanedanlık çıkacaktır. Bu hanedanlık Timur'dan sonra gelenlerin düşüşüne katkıda bulunacak ve 16. yüzyılın sonuna kadar Orta Asya'da hüküm sürecektir. Bu hanedanlığın kökeni şöyledir:

Cengiz Han büyük oğlu Çutçı'ye Kıpçak'ı, Aral denizinin doğu-

Sayfa : 33

prince ayant exercé une influence décisive, soit par ses conquêtes, soit par ses institutions, donna son nom à son peuple. C'est ainsi que les Osmanlis ou Ottomans ont pris le nom du sultan 'Osman, le créateur de leur puissance. La dynastie dont nous nous occupons se trouve avoir deux éponymes : Cheibân, le plus ancien de ses souverains, et Eusbek (1), dont nous avons fait Uzbek, le neuvième par ordre de date : il fit adopter l'Islamisme à ses sujets et fut l'avant-dernier des quatre grands conquérants du Kiptchak; il a précédé de 150 ans Aboû'l-Khair, le vrai fondateur de l'empire cheibânide; à cette époque, la Horde d'Or se trouvait morcelée en quatre états contre lesquels Ivan Vasilievitch eut beau jeu quand il voulut affranchir la Russie de la domination tartare.

La nation usbèque avait été formée par un mélange de Turcs et de Mongols musulmans; on en a diverses preuves, notamment dans les noms de ses 32 tribus, dont plusieurs sont des termes employés, aujourd'hui encore, dans le désert de Gobi.

Les Turkmènes de l'Azerbâidjân et de la Mésopotamie

La dynastie des Djelalides, Ilkhaniens ou Ilékaniens (2) doit ses divers noms à l'émir Djelair, éponyme de la tribu dont il était le chef, ilkhan ou ilékan. En 736 (1335-1336) l'un de ses descendants, Hasan Bosorg, fonda à Bagdad une nouvelle dynastie qui domina à la fois sur Bagdad et sur l'Azerbâidjân, Hasan Bosorg régna jusqu'en 757 (1356); son fils Cheikh Ouveïs lui succéda, et laissa le pouvoir, en 776 (1374-1375) à son fils aîné Hoseïn, dont l'un des frères, Sultan Ahmed, d'a-

Sayfa :34

bord gouverneur de Basra, se révolta en 782 (1380-1381)
prit Tauris et fit exécuter Hossin, mais ne fut définitive-
ment reconnu souverain que deux ans plus tard, après
avoir livré de rudes combats à ses autres frères. Atta-
qué par Timour, il perdit bientôt Tauris et Bagdad, et
dut aller en Egypte demander l'hospitalité au sultan
Barkouk, qui l'engagea à revenir à Bagdad. Le conseil
fut suivi, et, aidé par le Turkmène Kara Yoûsouf, Sul-
tân Ahmed put tenir tête pendant huit ans à Timour et
à ses propres sujets révoltés. En 803 (1400-1401) il était
obligé d'abandonner Bagdad; il y entra un peu plus tard
grâce à la guerre survenue entre Timour et Bayéald;
mais, abandonné par Kara Yoûsouf, il se réfugia en
Syrie où son vainqueur, le Timouride Aboû Bekr, le
fit prisonnier : Sultân Ahmed partagera la captivité
de son ancien allié, Kara Yoûsouf, et ne retrouvera sa
liberté qu'après la mort de Timour, en 807 (1406). Il
parvint à reconquérir tout son empire; mais Aboû Bekr
la chasse de l'Azerbâidjân;

Sayfa 32

Hami ve Kamil şehri Uygur Krallığı'nın başkentiydi.

Ming Hanedanlığı'nın başa gelmesine rağmen Türkistan'ın tamamı Çağatay toprağı olarak kaldı ve buradan, 15. yüzyılda Şeybani veya Özbek Hanedanlığı denilen yenilmez bir hanedanlık çıkacaktır. Bu hanedanlık Timur'dan sonra gelenlerin düşüşüne katkıda bulunacak ve 16. yüzyılın sonuna kadar Orta Asya'da hüküm sürecektir. Bu hanedanlığın kökeni şöyledir:

Cengiz Han büyük oğlu Çutçı'ye Kıpçak'ı, Aral denizinin doğu-

sundaki ve kuzeyindeki bozkırları, bugünkü Sibirya'nın bir bölümünü, Hazar'ın kuzeyindeki bölgeleri, Volga'nın aşağı bölümünün birçok noktalarını içeren geniş bir toprak bıraktı.

1225'te Çutç'nin ölümüyle bu topraklar oğulları arasında paylaşılmıştır. En büyük oğlu Orda, Beyaz Ordu bölgesini aldı. Rusya fatihi Batu, Altın batıda Ordu bölgesini ve başkent olarak da Aşağı Volga üzerindeki Saray'ı aldı. Üçüncü oğlu Şeyban veya Şeybek, Beyaz Ordu'ya komşu olan bir krallık kurdu. Şeybani Hanedanlığının, gerçek kurucusu o değildi; sadece atasıydı.

Vambery, hem fetihleriyle hem de kurumlarıyla kalıcı bir etki bırakan prensin, adını ülkesine verdiğini belirtir. [sayfa 33] Osmanlılar da devletlerinin kurucusu olan Sultan Osman'ın adını böyle almıştı. Şu an üzerinde durduğumuz hanedanlığın iki ismi olduğu görülür. Hükümdarlarının en eskisi olan Şeyban ve tarih sırasına göre bizim Uzbek dediğimiz Özbek, halkına İslamiyeti benimsetti ve Kıpçakların dört büyük fatihinin sondan bir önceki hükümdarı olmuştu. Uzbek, Şeybani İmparatorluğu'nun gerçek kurucusu Ebul Kayır'den 150 yıl önce gelmişti. O dönemde, Altın Ordu dört devlete ayrılmış ve Ivan Vasilıyevič, Rusya'yı Tatar hâkimiyetinden kurtarmak istediğinde bu devletlerin hakından rahatça gelebilecek durumdaydı.

Özbek halkı, Müslüman Moğolların ve Türklerin kanşımından oluşuyordu. Bu konuda pek çok kanıt vardır; özellikle 32 boyun adı konusunda pek çok farklı kanıt vardır. Bunlardan birçoğu bugün Gobi Çölü'nde hâlâ kullanılan terimlerdir.

Azerbaycan ve Mezopotamya Türkleri

Celayir'ler, İlhanlılar ve İlekanlılar Hanedanlığı bu farklı isimlerini, İlhan ve İlekan kavminin şefi olan Emir Celayir'e borçludur. Onun soyundan gelenlerden biri olan Hasan Bozok, 736 (1335-1336)'da hem Azerbaycan hem Bağdat topraklarında egemen

olan yeni bir hanedanlık kurar. Hasan Bozok 757 (1356)'ye kadar hüküm sürdü. Onun yerine oğlu Şeyh Üveys geçti ve iktidarı 776 (1374-1375)'da büyük oğlu Hüseyin'e bıraktı. Hüseyin'in kardeşlerinden biri olan Sultan Ahmet, önce Basra valisi olmuş 782 (1380-1381)'de isyan çıkarmıştır. [sayfa 34] Tebriz'i aldı ve Hüseyin'i öldürttü, ama hükümdarlığının kesinleşmesi, iki yıl boyunca diğer kardeşlerine karşı zorlu mücadeleler verdikten sonra mümkün oldu. Timur'un saldırısına uğradı, Tebriz'i ve Bağdat'ı kaybetti. Mısır'a gidip kendisini Bağdat'a geri gönderme sözü veren Sultan Barkuk'tan sığınma talebinde bulunmak zorunda kaldı. Onun bu talebi kabul edildi ve Sultan Ahmet, Türkmen Kara Yusuf'un yardımıyla sekiz yıl boyunca Timur'a ve baş kaldıran kendi askerlerine karşı mücadele edebildi. 803 (1400-1401)'te Bağdat'ı terk etmek zorunda kaldı. Kısa bir süre sonra Timur ve Bayezit arasındaki savaş fırsat bilerek Bağdat'a tekrar girdi. Fakat Kara Yusuf desteğini çekince Suriye'ye sığındı ve karşısında yenik düştüğü Timur yanlısı Ebu Bekir onu hapsedtirdi. Sultan Ahmet, eski müttefiki Kara Yusuf'un kaderini paylaşacak ve ancak 807 (1405) yılında Timur'un ölümüyle özgürlüğüne kavuşacaktır. İmparatorluğunun tüm topraklarını geri alır, ama Ebu Bekir onu Azerbaycan'dan korur.

Karakoyunlular Hanedanlığı, Celayir'lerin müttefiki ve aynı zamanda halefleri oldular. Rakipleri Akkoyunlular gibi onlar da bayraklarındaki ambleme göre Karakoyunlular olarak adlandırılmışlardır. Van Gölü çevresindendiler ve önceleri orada küçük bir toprakları vardı ve daha sonra Karakoyunlu eyaleti olarak adlandırılan Karakoyunlu ili, yani eski Colchide, Trabzon ve çevresi üzerinde hükimiyet kurmuşlardır.

Sayfa : 34

Les Djelalides eurent pour alliés et successeurs la
dynastie du Mouton-Noir, Kara-Kouyounlou, ainsi nom-
més, comme leurs rivaux du Mouton-Blanc, Ak-Kou-
younlou, d'après l'emblème de leur drapeau. Originaires
de la région du lac de Van, où elle possédait un petit
domaine, elle domina ensuite sur ce qu'on appelait « la
province du Mouton-Noir », Kara-Kouyounlou III, c'est-
à-dire l'ancienne Colchide, Trébizonde et sa région.
Elle eut pour ancêtre, mais non pour fondateur, un chef

Sayfa : 35

militaire, Kara Mohammed, auquel le sultan de Bagdad,
Ouweis, donna, en récompense de ses services, le com-
mandement de tous les contingents turkmènes de son
armée. Son fils, Kara Yousof, lui succéda dans son
commandement. Avec Kara Yousof, frère de la célèbre
Gauher Châd, commence la dynastie. Traître et ingrat,
il enlève Bagdad à Ouweis, le protecteur de sa famille.
Mais Timour envoie contre le chef révolté son petit-fils
Akon 1321, qui reprend Bagdad pour la donner à Sul-
tan Ahmed.

La dynastie du Mouton-Blanc, Ak-Kouyounlou, qui
réigna de 780 (1378) à 914 (1508-1509) sur l'Arménie mi-
neure, ou « province du Mouton-Blanc », Ak-Kouyoun-
lou III, se rattachait à l'émir Bayenderi, à qui Timour
avait accordé un fief en Arménie et en Mésopotamie,
avec Diyar-Bekir pour capitale. On n'est pas d'accord
sur le nombre de ses souverains : treize selon les uns,
neuf seulement selon les autres. Pour Mirkhond, le pre-
mier des « Bayenderides », Bayenderiyé, ayant régné,

Sayfa : 33

servit Ouzoun Hasan. Pour d'autres historiens, ce serait Tour 'Ali Beg « le Turkmène » qui possédait Mus-soul et Amid; son fils Koutlou Beg étendit sa domina-tion sur la plus grande partie de la Mésopotamie et mourut en 800 (1406), âgé de plus de 90 ans.

Sayfa 34

Hizmetlerinin karşılığında kendisine Bağdat Sultanı Üveys tara-fından ordusundaki tüm Türkmen askerlerinin komutanlığı verilen Kara Mehmet, Karakoyunlu Hanedanlığı'nın kurucusu ve ordu komutanı değil, bu hanedanlığın önderlerinden biriydi. Oğlu Ka-ra Yusuf, komutanlığı babasından devraldı. Hanedanlık ünü Gevher Şad'ın erkek kardeşi Kara Yusuf'la başlar. Hain ve nan-kör Kara Yusuf, ailesini kullayan Üveys'i Bağdat'tan alır, Timur'u da torunu Ebu Bekir'i bu asl komutana (Kara Mehmet) karşı koy-mak üzere gönderir ve o da Bağdat'ı Sultan Ahmet'e vermek üzere geri alır. (sayfa 35) Küçük Ermenistan, başka bir deyişle Ak-koyunlu ili üzerinde 730 (1378)'den 914 (1508-1509)'e kadar hü-küm süren Akkoyunlu Hanedanlığı, Timur'un Ermenistan'da ve Mezopotamya'da bir yurtluk ve başkent olarak da Diyarbakır'ı verdiği Emir Bayındır'a bağlıydı. Hükümdarlarının sayısı hakkında farklı görüşler vardır: Bazılarına göre on üç, bazılarına göre ise sa-dece dokuz hükümdar başa geçmiştir. Mirkhond'a göre, Bayındır-la-rın ilk hükümdarı Uzun Hasan'dır. Diğer tarihçilere göre ise, Musul ve Amid'i elinde bulunduran Tour Ali Bey (Türkmen Ali Bey) ilk hü-kümdardır. Oğlu Kutlu Bey, Mezopotamya'nın büyük bir bölümü-ne hâkim oldu ve 809 (1406)'da 90 yaşının üzerindeyken öldü.

Sayfa : 35

En récompense de son zèle, Timour lui accorda un fief comprenant Sivas, Erzinjân, Edesse et Mârdin, qu'il conserva plus de trente ans.

Syrie, Arabie et Egypte

Ces trois pays se trouvent, au XIVe siècle, sous la do-

Sayfa : 36

mination plus ou moins effective des sultans mamloûks d'Egypte :

Sayfa 35

Timur, çabasının karşılığında Kutlu Beyin oğlu Kara Osman'a, otuz yıldan fazla bir süre boyunca elinde tutacağı Mardin, Urfa, Erzincan ve Sivas'ı da içine alan bir yurtluk verdi.

Suriye, Arabistan, Mısır

[sayfa 36] Bu üç ülke, 14. yüzyılda Mısır Memlûk sultanlarının belli belirsiz hâkimiyetleri altında bulunur.

Sayfa : 36

Maîtres de la Syrie, les Mamloûks, appliquant le principe divide ut imperes, avaient partagé le territoire en six provinces correspondant aux anciens royaumes eyyoubites :

Sayfa 36

Suriye'nin hâkimiyetini elinde tutan Memlûkler, "divide ut imperes" ilkesini uygulayarak eski Eyyubi kralıklarına benzer şekildedeki topraklarını altı eyalete bölmüşlerdir.

Sayfa : 44

Les princes serbedariens allaient partager, à Samarkand, la captivité des Kouris et du souverain du Séistan, Châh Kotb ed-Dîn (1).

Mâconient de l'émir du Mâzenderân, Valî, Timour passait de nouveau l'Oxus en 786 (1384-1385), et allait camper près d'Asterâbâd.

Sayfa 44

Serbedâr prensleri, Semerkant'taki Seyistan hükümdarı Şah Kutbeddin'i ve Kürtleri tutsaklıktan kurtarmaya gideceklerdir.

Mazenderân'ın Emiri olan Valî'den memnun olmayan Timur, 786 (1384-1385)'de Amu-Derya'dan tekrar geçerek Asterâbâd yakınında ordugâhını kuracaktır.

Sayfa : 44

Timour, qui se trouvait alors à Bardha'a, en Arménie, fit traverser la Kours à ses troupes qui, engageant la lutte dans de mauvaises conditions, furent battues.

luğunun uzun süre devamını sağladı. Miranşah, isyan eden oğulları (Celayirler ve Karakoyunlu Türkmenleri) ile savaşlarından imparatorluğunun kısa bir süre sonra yok olmasını engelleyemedi.

[sayfa 94] Timur, İbni Arabşah'ın "Büyük Kraliçe" El Melike-El Kübra ve "Küçük Kraliçe" El Melike Ezzühre diye adlandırdığı iki Çinli kraliçeyle evlenmişti.

Sayfa : 94

Ses fils étaient

au nombre de quatre, et deux d'entre eux moururent
avant lui : Ghiyâs ed-Dîn Djihânguir (+ 779 = 1377-1378) et Mo'ezz ed-Dîn 'Omar Cheikh, tué en Syrie (3).
Restaient Djelâl ed-Dîn, surnommé Gourgha, et généralement connu sous le nom de Mirânchâh, gouverneur de l'Irak, de l'Azerbâidjân et de la Syrie, où il ne conservait qu'une autorité nominale, son père ayant dû lui retirer le pouvoir effectif à la suite de ses exodes (4), et Châhroukh qui, sans avoir été désigné pour prendre le pouvoir, ne tarda cependant pas de le recueillir. Timour avait aussi une fille, Sultâne Bakht, mariée à Soleimân Châh : elle avait, d'après Ibn 'Arabchâh, un caractère mâle et détestait les hommes.

Quant aux petits-fils de Timour, ils étaient nombreux. Ghiyâs ed-Dîn Djihânguir était le père de Mohammed Sultân, héritier présumé de l'empire : il mourut deux ans avant son aïeul, qui désigna, pour le remplacer, Pîr Mohammed Djihânguir, frère de Mohammed Sultân, gouverneur de l'Inde et de Kâbouï : vaillant guerrier au début de sa carrière, ce prince s'adonna ensuite

Sayfa : 95

au vin et à la débauche, laissant le pouvoir à un traître, le visir Pîr 'Alî Tâg, au moment où il allait recueillir la succession de Timour.

Sayfa 94

Dört tane oğlu vardı ve bunlardan ikisi kendisinden önce öldü. Bunlar: Gıyaseddin Cihangir (+779 = 1377 – 1378) ve Suriye’de öldürülen Muezzeddin Ömer Şaik’ir. Geride Gurga İlakplı, özellikle Miranşah adıyla tanınan, Irak’ın Azerbaycan’ın ve Suriye’nin yöneticisi olan ve aşırı güçlerinden dolayı babasının bütün yetkilerini geri almasıyla buralarda sadece adı kalan Celaeddin ve iktidara geçme ihtimali çok zayıf görünen Şahrük kalmıştı. Timur’un Süleyman Şah’la evlenen Sultan Baht adında bir de kızı vardı. İbni Arabşah’a göre bu kız erkeksi bir yapıdaydı ve erkeklerden nefret ediyordu.

Timur’un çok sayıda torunu vardı. Gıyaseddin Cihangir, imparatorluğun yasal mirasçısı olan Mehmet Sultan’ın babasıydı. O, dedesinden iki yıl önce öldü. Dedesi, onun yerine geçmesi için Mehmet Sultan’ın erkek kardeşi olan Hindistan ve Kabul Valisi Pir Mehmet Cihangir’i seçmişti. [sayfa 95] Kariyerinin başında yılmaz bir savaşçı olan bu prens, Timur’un mirasına sahip olmak üzereyken bir hain olan Vezir Pir Ali Taz’a iktidarı kaptırdığı için sonradan kendini şaraba ve sefahate vermiştir.

Sayfa : 93

Les fils de Miranchâh étaient 'Omâr Mirsâ, favori de Timour qui, après son expédition de Byrie et d'Asie mineure, confia à Miranchâh et à ses fils Aboû Bekr et 'Omâr Mirsâ le gouvernement d'une vaste région comprenant l'Irak 'Arabi, l'Azerbâidjân, les provinces d'Arrân, Moğhân, Gourdjesiân et Chirvân, avait prescrit qu'Omâr Mirsâ, bien que le plus jeune, exercerait l'autorité.

Sayfa 95

Miransah'ın oğulları, Ebu Bekir ve Timur'un gözdesi olan Ömer Mirza'ydı. Timur, Suriye ve Anadolu seferlerini yaptıktan sonra Miransah ve oğulları Ebu Bekir ve Ömer Mirza'ya Irak, Azerbeycan, Haran bölgesi, Mogan, Gürcistan ve Şirvan'dan oluşan geniş bir bölgenin yönetimini vermiş, ayrıca Ömer Mirza en küçük oğul olmasına rağmen tüm yetkilerin onda toplanmasını buyurmuştur.

Sayfa : 201

XVI

LA RENAISSANCE TIMOURIDE

Au point de vue politique et social, l'époque timouride est une époque de décadence complète et rapide. Mais, par un bizarre contraste, elle est, au point de vue intellectuel, une des plus brillantes périodes de l'histoire musulmane.

Sayfa 201

XVI

Timur Rönesansı

Timur dönemi, siyasi ve sosyal açıdan tam ve hızlı bir gerileme dönemidir, ama ne gariptir ki düşünsel anlamda İslâm tarihinin en parlak dönemlerinden biri olmuştur.

CHINE

H-23

OL

DESCRIPTION HISTORIQUE, GÉOGRAPHIQUE ET LITTÉRAIRE

DE CE VASTÉ EMPIRE, D'APRÈS DES DOCUMENTS CHINOIS.

PREMIÈRE PARTIE.

COMPRENANT UN RÉSUMÉ DE L'HISTOIRE ET DE LA CIVILISATION CHINOISE.

DEPUIS LES TEMPS LES PLUS ANCIENS JUSQU'À NOS JOURS.

PAR

M. G. PAUTHIER.

AUSSI DE RECHERCHES HISTORIQUES.

NOUS NE SAURIONS, EN CE CAS, PAS PASSEMENT
CITER LES RECHERCHES HISTORIQUES, COMME
RECHERCHES.

2563
PARIS.

FIRMIN DIDOT FRÈRES, ÉDITEURS

IMPRIMEURS DE L'INSTITUT DE FRANCE,

10, RUE DE LA HARPE, 10.

IN 1853.

ÇİN

VEYA

ÇİN KAYNAKLARINA GÖRE BU GENİŞ
İMPARATORLUĞUN TARİHİ, COĞRAFİ VE EDEBİ
TASVİRİ

BİRİNCİ BÖLÜM
EN ESKİ ÇAĞLARDAN GÜNÜMÜZE KADAR ÇİN TARİHİ
VE UYGARLIĞINI İÇEREN BİR ÖZET

BİRÇOK BİLİMSEL TOPLULUĞUN ÜYESİ
M.G. PAUTHIER

PARİS
Yayımcılar: FIRMIN DIDOT KARDEŞLER
FRANSA ENSTİTÜSÜ YAYINCILARI

Rue JACOB, 56
1853

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 2069

Yazar : M. G. Pauthier

Cild : Bordo

Ebadı :

En : 14 cm.

Boy : 21 cm.

Sayfa Adedi : 493 + 2

Not : Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil
Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.

Sayfa : 83

Le nouveau roi, pour satisfaire les grands du royaume auxquels il avait des obligations, leur donna de petites souverainetés vassales qui relevaient de la sienne, mais qui, par la suite, étant devenues de petits royaumes indépendants, furent la source de nombreuses guerres civiles qui déchirèrent l'empire. Tous les mécontents, tous les descendants des premiers empereurs des dynasties précédentes, furent ainsi pourvus de petits royaumes, et quinze des parents du nouveau souverain reçurent quinze principautés en apanage. Il y eut alors vingt-deux états feudataires dans l'empire, lesquels furent portés à plus de quarante-trois, cent ans après, et à cent-vingt-cinq, cent ans plus tard, vers l'époque de K'ONG-TSEU (Confucius). Les Tableaux chronologiques chinois comptent cent cinquante-six royaumes feudataires (Heou-koué) sous les Tchéou, et établis par eux. Il y en avait eu dix-sept sous les Chang, vingt sous les Hia, trente sous l'empereur CHOU, et treize sous YAO; mais dans ces premiers temps, c'étaient des états en partie indépendants, et non créés dans le sein de l'empire, comme sous les Tchéou.

Le système féodal européen s'établit dans toute sa plénitude, et dura près

Sayfa :83

de huit cents ans, autant que la dynastie des Tchéou. L'empire, sous cette forme irrégulière de gouvernement, prit un grand développement intellectuel, et la corruption, que la civilisation occasionne souvent, prit aussi un si grand développement, que plusieurs philosophes, entre autres LAO-TSEU et KHOUNG-TSEU (CONFUCIUS), se constituèrent réformateurs, en s'élevant contre les abus et en formant de nombreux disciples pour continuer leur mission.

Sayfa 83

Yeni kral, yükümlülükleri olduğu krallığın ileri gelenlerini hoşnut etmek için, onlara kendi krallığına bağlı olan, daha sonra da küçük birer bağımsız krallık hâline gelen ve imparatorluğu parçalayan birçok iç savaşın kaynağı olacak küçük derebeylikler vermişti. Önceki hanedanlıkların ilk imparatorlarının soyundan gelenlerin tümü, yani tüm hoşnutsuz olanlar, böylece küçük kralıklara sahip olmuşlar, yeni hükümdarın ailesinden on beş kişi de on beş prensliği yurtluk olarak almıştı. Böylece imparatorluğun içinde, sayısı yüzyıl sonra **kırk üçe**, bir sonraki yüzyılda ise, KHOUNG-TSEU (Konfüçyüs) dönemine doğru **yüz yirmi beşe çıkan yirmi iki** derebeylik vardı. Çin'in önemli kronolojik tabloları, Tchéou'ların yönetiminde, kendilerinin kurduğu yüz elli altı derebeylik (Heou-Koué) olduğunu göstermektedir. Chang'ların yönetiminde on yedi, Hia'ların yönetiminde yirmi, imparator CHUN'un yönetiminde otuz ve YAO yönetiminde on üç derebeylik vardı; ancak bunlar, Tchéou'ların yönetiminde olduğu gibi,

imparatorluk içinde kurulmayan yarı bağımsız devletlerdi.

Avrupa feodal sistemi, eksiksiz yerleşmiş olup Tcheou'ların hanedanlığının süresi kadar, yani sekiz yüzyıla yakın sürmüştür. Bu **düzensiz yönetim şekli**, imparatorlukta büyük bir entelektüel gelişmeye yol açmış ve uygarlığın sık sık ortaya atıldığı düzen bozukluğu, öyle artmıştır ki aralarında LEO-TSEU ve KHONG-TSEU (KONFÜÇ-YÜS)'ünün de bulunduğu birçok filozof, yolsuzluklara karşı çıkan ve bu görevi yürütecek **birçok öğrenci yetiştirerek yeni reformcuların ortaya çıkmasını sağlamıştır.**

Sayfa : 208

THSIN-CHI-HOANG-TI (*) (*le premier empereur Auguste de la dynastie Thsin*) résume en lui toute sa dynastie; et il porta si loin le succès de ses armes, que, sous ce rapport (comme sous beaucoup d'autres), il pourrait être nommé le Napoléon chinois. Rien que de grand, en bien comme en mal, ne semble avoir eu accès dans les pensées de cet homme extraordinaire. Son orgueil comme son pouvoir furent immenses.

(*) Voyez son portrait gravé d'après un original chinois, pl. 45, n° 1. Le seul regard, la seule attitude de cette tête distinguée, ont quelque chose de noble et d'imposant.

Sayfa 208

THSIN-CHI-HOANG-TI(*) [Tsin Hanedanlığı'nın ilk Auguste imparatoru] tüm hanedanlığını kendi kişiliğinde özetler. Silâhlarının başarisını o kadar uzağa taşımış ki bu ilişki sayesinde (diğer pek çok ilişkide olduğu gibi), ileride Çin'in Napolyon'u olarak anılacaktı. Gerek iyi olsun gerek kötü, büyük düşüncelerden başka hiçbir şey, bu olağanüstü adamın kafasına bir giriş yolu bulamamıştır. Onun gururu, tıpkı gücü gibi sonsuzdu.

(*) Çinli orijinalinden yapılmış portresine bakınız, pl. 45, no: 1. Bu seçkin kafanın tek davranışında, tek bakışında asil ve etkileyici bir şeyler var.

Sayfa : 209

Ce jeune souverain avait à peine neuf ans de règne, et vingt-deux d'âge, qu'il montra jusqu'à quel degré pouvaient aller la vigueur et la fermeté cruelle de son caractère. On lui avait dénoncé les désordres auxquels sa mère se serait livrée dans l'intérieur du palais; il nomma des mandarins pour connaître de cette affaire, et la preuve de ces désordres ayant été reconnue, il donna en cette occasion l'exemple d'une sévérité de mœurs qui n'est pas souvent imitée dans les cours : il condamna sa mère à l'exil dans un pays lointain, où il ne devait lui être fourni que les aliments nécessaires pour l'empêcher de mourir.

Cette conduite fut loin d'être approuvée par la plupart des lettrés, qui alors, comme depuis, constituent en

Sayfa : 209

certain nombre, une opposition éclairée aux actes du gouvernement, lorsqu'il s'écarte des principes admis universellement, et semble annoncer une volonté arbitraire et tyrannique. Ces lettrés, ignorant peut-être la véritable cause de la sévérité extrême de leur souverain, lui firent des représentations, et lui citèrent à tout propos des exemples de piété filiale empruntés aux souverains de l'antiquité. Ils réitérèrent si souvent, et poussèrent si loin leurs remontrances, que le jeune roi

défer : par un édit, sous peine de mort, de lui faire de nouveau aucune remontrance sur ce qui concernait sa mère; et pour inspirer plus de terreur à ceux qui l'approchaient, il ne s'assit plus sur son trône sans avoir le sabre nu à la main.

Sayfa 209

Henüz yirmi iki yaşında ve dokuz yıldır iktidarda olmasına rağmen bu genç hükümdar, kişiliğindeki acımasızlığın, açlığın ve sertliğin nereye kadar gidebileceğini göstermişti. Ona, annesinin sarayda çıkardığı kargaşalar ihbar edilmişti. Bu işin aslını öğrenmek için madarınleri görevlendirdi ve bu kargaşadan annesinin sorumlu olduğu kanıtlanınca saray erkânında pek rastlanmayan bir sertliğin örneğini sergilemişti. Annesini uzak bir ülkeye sürgüne gönderme ve orada sadece yaşamasına yetecek kadar yiyecek verme cezasına çarptırmıştı.

Hükümet, herkes tarafından kabul edilen kurallardan uzaklaş-tığında, keyfi ve zorba bir irade gösterdiğinde, hükümetin bu ey-lemlerine karşı açık bir muhalefet gösteren ve ezelden beri önem-li sayıda olan aydınların birçoğu tarafından bu davranış haklı bu-lunmamıştı. Bu aydınlar, belki de hükümdarlarının aşırı sertliğinin gerçek sebebini bilmediklerinden, onun dikkatini çekmişlerdi ve ilk Çağ hükümdarlarından alınan ana-baba sevgisi konusunda örnek-ler vermişlerdi. Uyanırları o kadar sık tekrarlamışlar ve o kadar çok ileriye götürmüşlerdi ki genç kral, bir ferman çıkararak annesiyle il-gili herhangi bir yeni uyanının ölüm cezasıyla sonuçlanacağını be-lirtmiş ve annesine yakınlaşacak kişilere daha fazla korku vermek için, artık elinde keskin kılıcı olmadan tahta çıkmayacaktı.

Sayfa : 209

Cet acte de sévérité inouïe, de fer-meté cruelle, pouvait déjà faire pres-sentir de quelle autorité souveraine absolue le jeune roi prétendait user, et comment il saurait traiter plus tard toutes les résistances réfléchies à ses volontés impérieuses. Aux yeux de la sagesse ordinaire, ces actes extraor-dinaires qui frappent toute une na-tion de stupéfaction et d'étonnement, sont de ces hautes et profondes ty-rannies pour lesquelles les peuples n'ont pas assez de malédictions et de haines; mais il se pourrait qu'ils fussent dans les desseins providen-tiels de l'humanité; après les époques de troubles et de dissolution, dans lesquelles tous les liens sociaux ont été profondément relâchés, il faut peut-être qu'une main forte, inflexible

Sayfa : 209

comme la destinée dont elle est l'exécutrice, s'empare de la souveraineté absolue, et, pour arriver au but fatal, renverse tous les obstacles, brise toutes les résistances, nivelle toutes les têtes. Quelques hommes de plus ou de moins ne comptent pas dans le développement progressif des sociétés humaines, dans la marche continue de l'humanité. Il faut quelquefois que le tonnerre éclate avec force pour purifier l'atmosphère; souvent les retentissements de la foudre rassurent au lieu d'ébranler le monde.

Sayfa 209

Bu raslanmadık sertlik ve acımasızlık eylemi, genç krallık hangi mutlak hâkimiyet otoritesini kullanmak isteyeceğini ve krallık iradesine gelecek tüm tehditlere nasıl karşı koyacağını önceden haber veriyordu. Halkın gözünde, bir toplumu şaşkınlık ve sarsıntı içerisinde bırakan tüm bu olağanüstü davranışlar, toplumların son derece kin duyup beddua ettiği derin ve büyük zorbalıklardandır; fakat bu, insanlığın beklenmedik kaderlerinde görülebilir. Tüm sosyal bağların tamamen koptuğu karışıklık ve dağılma dönemlerinden sonra, belki de çizdiği kader gibi değişmeyen, mutlak hâkimiyeti ele geçirebilecek ve aynı zamanda kesin sonuca ulaşmak için tüm engelleri kaldıracak, tüm dirençleri kırarak ve tüm kelleleri uçuracak güçlü bir el gerekiyordu. İnsanlığın sürekli gelişiminde, insan topluluklarındaki birkaç insanın azlığı veya fazlalığı pek önemli değildir. Atmosferi temizlemek için fırtınanın bazen şiddetli kopması gerekir, çoğu zaman da şimşegin çakması dünyayı sarsmak yerine rahatlatır.

Page : 214

« Est-ce par des actions pareilles que les trois souverains absolus (*Hoang*) et les cinq empereurs (*Ti*) se rendirent dignes d'être placés au-dessus des autres hommes et de les gouverner (?)? Que *CHI-HOANG-TI* ait osé se comparer à ces grands personnages, c'est de sa part un excès d'orgueil qui mérite toute notre indignation; qu'il ait prétendu les avoir surpassés, ce n'est plus qu'une folie digne d'un souverain mépris. Son orgueil et sa folie lui avaient persuadé que jusqu'à la fin des siècles ses descendants porteraient les titres fastueux de *Hoang* et de *Ti*, dont il avait eu l'audace de se décorer le premier; mais, dès la seconde génération, tous les *Thsin* disparurent de la scène du monde, avec beaucoup plus de rapidité qu'ils n'y étaient montés; et après avoir été dégradés aussi ignominieusement qu'ils avaient dégradé les autres, ils furent exterminés de la surface de la terre, ne laissant après eux que le souvenir le plus odieux de leur tyrannique domination, et des traces profondes de leur cruauté. »

Cette longue note du glossateur chinois fait beaucoup d'honneur à son humanité et à son éloquence, mais elle n'en ferait peut-être pas autant à sa politique. Si les grands résultats sociaux, les grandes réformes, les grandes améliorations pouvaient s'obtenir sans effusion de sang, et par les seuls

Sayfa : 214

moyens persuasifs, nul doute que ceux employés par CHI-HOANG-TI ne méritassent la malédiction des peuples; mais malheureusement depuis plus de deux mille ans que les moyens si violents du conquérant chinois furent employés, les moyens persuasifs n'ont guère souvent prévalu.

Sayfa 214

Üç mutlak hükümdarın (Hoang) ve beş imparator (Ti) un diğerlerinin üstünde ve onları yönetme konumunda olmaya kendilerini lâyık görmeleri, benzer eylemlerden dolayı mıdır? **CHI-HOANG-TI**'nin bu büyük insanlarla kendini karşılaştırma cesareti göstermesi, onların geçeceğini iddia etmiş olması, bizim tüm ülkemizi hak eden onun aşırı gururundan ileri gelmektedir ve bu, hor görülen bir hükümdara lâyık bir delillikten başka bir şey değildir. **Bencilliği ve deliliği**, ilk kendisine verme cür'etini gösterdiği muhteşem Hoang ve Ti unvanlarını, sülâlesinin sonsuza kadar taşıyacağına kendisini inandırmıştı. Ancak ikinci kuşaktan itibaren Tshin'ler yükselişlerinden daha hızlı bir şekilde yeryüzünden silinmişlerdir. Başkalarını nasıl iğrenç bir şekilde alçalttırlarsa kendileri de aynı şekilde alçaldıktan sonra, arkalarında sadece zorba egemenliklerinin iğrenç hatırasını ve acımasızlıklarının derin izlerini bırakarak yeryüzünden yok olmuşlardır.

Çinli yorumcunun bu uzun notu, onun insanlığını ve söz söyleme yeteneğini yüceltmıştır, ancak politikası için aynı şey söz konusu değildir. Önemli sosyal sonuçların, büyük devrimlerin, büyük ilerlemelerin kan dökülmeden elde edilme olasılığı olsaydı bu hiç şüphesiz **CHI-HOANG-TI** tarafından kullanılan ve halkların

bedduasını hak etmeyen tek ikna edici yol olmalıydı. Ancak ne yazık ki iki bin yıldan fazla bir zamandan bu yana, Çin fatihinin son derece şiddet içeren yollarına başvurulmuş ve bu ikna edici yollara pek önem verilmemiştir.

Sayfa : 215

Il choisit le noir pour la couleur impériale. Il réforma le calendrier, et fit commencer l'année deux lunes plus tôt qu'elle ne commençait sous les Tchéou. Le premier jour de sa nouvelle année fut celui où le soleil et la lune se trouvaient en conjonction dans le sagittaire.

Sayfa 215

[CHI-HOANG-TI] hükümdarlık rengi olarak siyahı seçmiştir. Takvimi yenilemiş ve Tchéou'lar dönemindeki başlangıcı, iki ay daha önce başlatmıştır. Yeni yılın ilk günü, güneş ve ayın yay burcunda birleştiği gün olmuştur.

Sayfa : 268

**SAN KOUÉ. ÉPOQUE DES TROIS ROYAUMES
HAN POSTÉRIEURS.**

C'est ici (220) que commence l'époque de l'histoire chinoise où l'empire fut divisé en trois royaumes : celui de Wei, celui de Han de Chou, et celui de Ou. Le premier était situé dans la Chine septentrionale; le second dans

Sayfa : 268

la province actuelle du Sse-tchouan : il commença en 222, et finit en 262 de notre ère ; le troisième occupait le reste de la Chine méridionale, et dura jusqu'en 280. Les Wei furent détruits par les Tchin, qui soumièrent aussi les deux autres royaumes.

Ce partage de l'empire a été déguisé par les écrivains chinois officiels (*) :

Sayfa : 269

qui ont fait régner jusqu'aux Tchin différents princes qui appartenaient à des

branches plus ou moins éloignées de la race des Han, tels que : HAN TCHAO-LIE-TI (221—222) ; HAN HEOU-TCHOU (223—263) ; ensuite YOUAN-TI (264) des Wei, reconnu par eux comme appartenant également à la race des Han. Ces différents souverains ont été désignés sous le nom de Han postérieurs (Héou han). Le royaume de Wei avait sa capitale à Lo-yang ; les États de l'Asie centrale, qui avaient été les alliés des Han, conservèrent les mêmes relations avec ses souverains. Les rois des Han de Chou tenaient leur cour à Tching-tou, capitale de la province actuelle du Sse-tchouan ; et les rois de Ou firent leur résidence

Sayfa : 269

à *Kian-khang* (connu plus tard sous le nom de *Nan-king*, d'où l'on tire les étoffes légères de ce nom) (*).

Sayfa 268

SAN KOUÉ ÜÇ KRALLIK DÖNEMİ. SONRAKİ HANLAR

İmparatorluğun üç krallığa bölündüğü (Wei Krallığı, Chou Hanlığı ve Ou Krallığı) tarihte (220), Çin tarihi dönemi başlar. İlk krallık **Kuzey Çin**'de, ikincisi çağımıza göre 222'de başlayıp 262'de bitmiş ve **Sse-tchouan**'ın günümüzdeki kırsal kesiminde kurulmuştu. Üçüncüsü ise Güney Çin'in kalan kısmını kaplıyordu ve 280 yılına kadar sürmüştür. Wei'ler, diğer iki krallığı da egemenlikleri altına alan Tçin'ler tarafından yıkılmıştır.

[sayfa 268] İmparatorluğun dönemlere ayrılması, resmî Çinli yazarlar tarafından farklı Tçin prenslerine kadar götürülerek değiştirilmiştir. Bu prenslerin TCHAOUE-Tİ Han (221-222), HEOU-TCHOU Han (223-263) ve daha sonra da YOUAN-Tİ (264) gibi Han'ların ırkına aile olduklarını kabul ederler. Bu değişik hükümdarlar **Sonraki Han** (Hé-ou han) adıyla belirtilmişti. Wei Krallığı'nın başkenti Lo-yang'dı. Han'ların müttefikleri olan Orta Asya devletleri, Han'ların hükümdarlarıyla aynı ilişkileri korumuşlardı. Chau Han krallığının sarayı, Sse-tchouan'un günümüzdeki kırsal kesimin başkenti olan Tching-tou'daydı. Ou krallığının sarayları ise, **Kian-Khang** (Daha sonraları **Nan-King** adıyla tanınmış ve bu isimle(*) hafif kumaşlar yapılmaktaydı) daydı.

Sayfa : 350

KHOUBILAI-KHAN (en chinois HOU-PI-LIE), petit-fils de TCHINGGIS-KHAN,

Sayfa : 351

qui avait commencé la conquête de la Chine, fut le premier des conquérants étrangers auquel les historiens chinois donnent le titre d'empereur. Ils placent la première année de son règne, sous le nom de **YOUAN-CHI-TSOU** (premier ancêtre impérial des Youan ou Mongols), à l'année 1260 de notre ère; mais ils font encore régner simultanément les derniers empereurs des Soung jusqu'à l'année 1279 inclusivement, de sorte que ce n'est que l'année 1280 que le premier empereur de race mongole règne exclusivement sur le grand empire chinois.

Sayfa 350-351

KUBILAY-HAN (Çince HOUDI-LIE), Çin'in fethine başlamış olan, Çinli tarihçilerin imparator unvanı verdikleri yabancı fatihlerin ilki olan Cengiz Han'ın torunudur. [sayfa 351] Çinli tarihçiler, onun saltanatının ilk yılını **YOUAN-CHI-TSOU** (Youan veya Moğolların ilk öncü imparatoru) adı altında ve çağımıza göre 1260 yılına tekabül ettiğini gösterirler. Saltanatı, Soung'ların son imparatorlarıyla eş zamanlı olarak 1279 (dâhil) yılına kadar götürmüşler ve sadece 1280 yılında Moğol sayundan ilk imparatoru büyük Çin İmparatorluğu'na hükümdarlık etmiş gibi gösterirler.

Sayfa 476

TABLE CHRONOLOGIQUE

Ordre des dynasties.	Années correspondantes avant J. C.	ANNÉES DE RÉGNE ET NOMS DES EMPEREURS.
8	2217	38 ^e année du règne de Cawu. 8 ^e année de l'association de Yu.
		 DYNASTIE HIA.
	2206	1 ^{re} année du règne de Yu, premier empereur de la dynastie Hia.
	2197	id. Ku, des Hia.
	2188	id. Tai-nan.
	2129	id. Tcheng-tse-ning.
9	2117	3 ^e id. id.
	2113	Observation. C'est cette année qu'aurait l'édifice de soléil dont il est parlé dans le Chou-king.
	2048	1 ^{re} année du règne de Shang.
	2018	id. C'ao-ning.
10	2007	23 ^e id. l'usurpation de Han-ning.
		22 ^e id. la déposition, ou de l'oppression de C'ao-ning.
	2007	1 ^{re} id. T'ouou.
	2049	id. Houi.
11	2037	4 ^e id. id.
	2014	1 ^{re} id. Man.
	1998	id. Sou.
	1980	id. Fou-ning.
12	1977	4 ^e id. id.
	1921	1 ^{re} id. Kouou.
13	1917	8 ^e id. id.
	1900	1 ^{re} id. Kiu.
	1879	id. Kouou-ning.
14	1857	32 ^e id. id.
	1848	1 ^{re} id. Kou.
	1837	id. Fa.
	1818	id. Kiu-noué.
15	1797	id. id.
		 DYNASTIE DES CHANG.
	1783	1 ^{re} année du règne de Tcheng-ning.
		Observation. Sous cette dynastie, les années sont appelées en... qui signifie années, parce que Tcheng-ning voulait qu'on comptât les années par les sacrifices, et parce que l'année était nommée ainsi après que les quatre grands sacrifices avaient été offerts. Ces sacrifices avaient lieu aux solstices et aux équinoxes.
	1768	18 ^e année du règne de Tcheng-ning; il vainc et détruit Kou.
	1763	1 ^{re} id. Tai-né, roi de la dynastie de Chang.
16	1737	17 ^e id. id.
	1720	1 ^{re} id. Wou-nan.
	1691	id. Tai-nan.
17	1677	15 ^e id. id.
	1666	1 ^{re} id. Kou-ning.
	1649	id. Tcheng-ai.
	1637	id. Tai-nan.
18	1617	23 ^e id. id.
	1583	1 ^{re} id. Tcheng-ning.
19	1557	6 ^e id. id.
	1549	1 ^{re} id. Wai-nan.
	1536	id. Hou-nan.

Sayfa 476

KRONOLOJİK TABLO

Devirlerin Sırası	İsa'dan Önceki Yıllar	HÜKÜMDARLIK YILI VE İMPARATORLARIN İSİMİ
8	2217	CHUN Hükümdarlığı'nın 39. yılı Yü'nün Birleşmesinin 8. Yılı HIA HANEDANLIĞI
	2205	HIA Hanedanlığı'nın ilk imparatoru Yü'nün hükümdarlığının 1. yılı,
	2197	HIA'dan gelen KI Hükümdarlığı'nın 1. yılı,
	2188	TAI-KANG Hükümdarlığı'nın 1. yılı,
9	2159	TCHOUNG-KANG Hükümdarlığı'nın 1. yılı,
	2157	TCHOUNG-KANG Hükümdarlığı'nın 3. yılı,
	2155	Dikkat. Chou-King'de bahsedilen güneş tutulması bu yıl gerçekleşmiştir.
	2146	SIANG Hükümdarlığı'nın ilk yılı
10	2118	CHAO-KANG Hükümdarlığı'nın ilk yılı
	2097	HAN-TSOU zorbalık hükümdarlığının 23. yılı
	2057	CHAO-KANG'ın hükümiyetinin,zorbalık hükümdarlığının 22. Yılı
	2040	TCHOU Hükümdarlığı'nın 1. Yılı
11	2037	HOAİ Hükümdarlığı'nın 1. Yılı
	2014	HOAİ Hükümdarlığı'nın 4. Yılı
	1996	MANG Hükümdarlığı'nın 1. Yılı
	1980	SIE Hükümdarlığı'nın 1. Yılı
12	1977	POU-KING Hükümdarlığı'nın 1. yılı
	1921	POU-KING Hükümdarlığı'nın 4. yılı
13	1917	KIOUNG Hükümdarlığı'nın 1. Yılı
	1900	KIOUNG Hükümdarlığı'nın 5. Yılı
	1879	KIN Hükümdarlığı'nın 1. Yılı
	1857	KOUNG-KIA Hükümdarlığı'nın 1. yılı
14	1848	KOUNG-KIA Hükümdarlığı'nın 23. yılı
	1837	KAO Hükümdarlığı'nın 1. Yılı
	1818	FA Hükümdarlığı'nın 1. Yılı
	1797	KIE-KOUEİ Hükümdarlığı'nın 1. yılı KIE-KOUEİ Hükümdarlığı'nın 22. yılı

		CHANG'LARIN HANEDANLIĞI
	1783	TCHING-TANG Hükümdarlığı'nın 1. yılı Dikkat: Bu hanedanlıkta, yıllar kurban anlamına gelen ise olarak adlandırılır, çünkü Tching-tang mevsimlerin kurbanlara göre sayılması istemiş ve dört büyük kurban sunulduktan sonra, yıl bitmiş kabul ediliyordu. Bu kurbanlar, gün dönümlerinde ve etkinliklerde sunuluyordu
	1766	TCHING-TANG Hükümdarlığı'nın 18. yılı KIE'yi yenip yok etmiştir.
	1753	Chang Hanedanlığı'nın kralı TAI-KIA Hükümdarlığı'nın 1. yılı,
6	1737	TAI-KIA Hükümdarlığı'nın 17. Yılı
	1720	WOU-TING Hükümdarlığı'nın 1. yılı
	1691	TAI-KENG Hükümdarlığı'nın 1. Yılı
17	1677	TAI-KENG Hükümdarlığı'nın 15. yılı
	1666	SIAO-KIA Hükümdarlığı'nın 1. Yılı
	1649	YOUNG-KI Hükümdarlığı'nın 1. Yılı
	1637	TAI-WOU Hükümdarlığı'nın 1. Yılı
18	1617	TAI-WOU Hükümdarlığı'nın 21. Yılı
	1562	TCHOUNG-TING Hükümdarlığı'nın 1. yılı
19	1557	TCHOUNG-TING Hükümdarlığı'nın 6. yılı
	1549	WAI-JEN Hükümdarlığı'nın 1. Yılı
	1534	HO-TAN-KIA Hükümdarlığı'nın 1. yılı

Sayfa : 477

DYNASTIE DES TCHOU.

- 1134 1re année du règne de Wou-wang (le roi Fou.)
 1133 Wou-wang, la treizième année de son règne vainquit Caïco-ou.
 1115 1re année du règne de Tching-wang, des Tchou.
 1078 id. Kao-wang, id.

Observation. Sous cette dynastie, les années ne furent plus appelées du nom de an; Wou-wang les nomma ou, qui signifie proprement le temps où les peuples sont réunis et servis; ce qui s'écrit qu'une fois chaque année, dit un commentateur de Li-ti.

- 27 1077 3e année du règne de Kao-wang.
 1053 1re id. Tching-wang.
 1017 38e id. id.

Sayfa : 477

	1001	1 ^{re}	id.	Mou-wang.
29	957	45 ^e	id.	id.
	946	1 ^{re}	id.	Koung-wang.
	934		id.	Y-wang.
	909		id.	Hiao-wang.
30	897	13 ^e	id.	id.
	894	1 ^e	id.	I-wang.
	878		id.	Lo-wang.
31	837	42 ^e	id.	id.
	827	1 ^{re}	id.	Siouan-wang.
	781		id.	Yiou-wang.
32	777	5 ^e	id.	id.

Sayfa 477

Devirlerin Sırası	İsa'dan Önceki Yıllar	HÜKÜMDARLIK YILI VE İMPARATORLARIN İSMİ
	1134 1122 1115 1078	TCHÉOU'LARIN HANEDANLIĞI WOU-WANG (Kral WOU) Hükümdarlığı'nın 1. yılı WOU-WANG Hükümdarlığı'nın 13. yılı, CHÉOU-SIN yenmiştir. Tchéou'lardan gelen TCHING-WANG Hükümdarlığı'nın 1. yılı, KANG-WANG Hükümdarlığı'nın 1. yılı Dikkat: Bu hanedanlıkta, artık yıllar sse adıyla anılmamıştır; WOU-WANG ekinlerin hasat edildiği ve toplandığı zaman anılmasına gelen nian adını vermiştir; U-k'ın bir yorumcusu, yılda yalnızca bir kez gerçekleştğini söyler.
27	1077 1052	KANG-WANG Hükümdarlığı'nın 2. yılı TCHAO-WANG Hükümdarlığı'nın 1. yılı
28	1017 1001	TCHAO-WANG Hükümdarlığı'nın 36. yılı MOU-WANG Hükümdarlığı'nın 1. yılı
29	957 946	MOU-WANG Hükümdarlığı'nın 45. yılı KOUNG-WANG Hükümdarlığı'nın 1. yılı
	934 909	Y-WANG Hükümdarlığı'nın 1. yılı HIAO-WANG Hükümdarlığı'nın 1. yılı
30	897 894	HIAO-WANG Hükümdarlığı'nın 13. yılı I-WANG Hükümdarlığı'nın 1. yılı
	878	U-WANG Hükümdarlığı'nın 1. yılı
31	837 827	U-WANG Hükümdarlığı'nın 42. yılı SIOUAN-WANG Hükümdarlığı'nın 1. yılı
	781	YEOU-WANG Hükümdarlığı'nın 1. yılı
32	777	YEOU-WANG Hükümdarlığı'nın 5. yılı

Sayfa : 478

		秦 DYNASTIE DE THSIN.
41	255	Empire des THSIN; 32 ^e année de SIANG-WANG.
	250	1 ^{re} année du règne de HIAO-WEN-WANG.
	249	id. TCHOUANE-SIANG-WANG.
	246	id. WANG-TCHING.
	237	id.
	221	26 ^e id. THSIN-CHI-HOANG-TI.

Sayfa 478

Devirlerin Sırası	İsa'dan Önceki Yıllar	HÜKÜMDARLIK YILI VE İMPARATORLARIN İSMİ
41	255	THSİN'LERİN HANEDANLIĞI THSİN'lerin İmparatorluğu; SIANG-WANG'ın 52. yıl
	250	HIAO-WEN-WANG'ın Hükümdarlığı'nın 1. yıl
	249	TCHOUANE-SIANG-WANG'ın Hükümdarlığı'nın 1. yıl
	246	WANG-TCHING Hükümdarlığı'nın 1. yıl
	237	WANG-TCHING Hükümdarlığı'nın 10. yıl
	221	THSIN-CHI-HOANG-TI Hükümdarlığı'nın 26. yıl

Sayfa : 479

42	206	1 ^{re} année du règne de TCHOU-PA-WANG. id. HIAO-WANG, fondateur de la dynastie des HAN.
	203	5 ^e année du règne de TAI-WOU-LAO-HOANG-TI, ou du sublime empereur, premier chef de la dynastie des HAN.
	194	1 ^{re} id. HIAO-HOU-TI.
	187	id. KAO-SOANG-SHOU-LIO-CHI, ou de la très-haute impératrice LIO-SHI.
	179	id. HIAO-WEN-TI.
	177	3 ^e id. id.
	163	1 ^{re} année HIAO, de HIAO-WANG-TI.

Sayfa : 479

		Observation. Depuis cette année 163 av. J. C. la 17 ^e du règne de Hiao-wou-ti, les empereurs chinois n'ont pas cessé de donner des noms particuliers aux années de leurs règnes, et l'on n'a composé les années que par ces noms particuliers. Ainsi l'on dit dans l'histoire, tel fait est arrivé la 3 ^e , la 4 ^e année <i>héou</i> ; c'est comme si l'on disait, la 3 ^e , la 4 ^e année depuis que Hiao-wou-ti a donné aux années de son règne le nom de <i>héou</i> . <i>Héou</i> signifie après, ensuite, etc. <i>Acron</i> .
156	1 ^{re} année du règne de Hiao-siao-ti. On continue à donner aux années le nom de <i>héou</i> .	
149	1 ^{re} année <i>tséouang</i> , de Hiao-siao-ti.	
143	id. <i>héou</i> , du même.	
140	id. <i>tsien-youan</i> , de Hiao-wou-ti.	
134	id. <i>youan-tseouang</i> , du même.	
128	id. <i>youan-tseou</i> , du même.	
123	id. <i>youan-tseou</i> , du même.	
117	4 ^e année <i>youan-tseou</i> , du même.	
116	1 ^{re} année <i>youan-tsing</i> , du même.	
110	id. <i>youan-tseou</i> , du même.	

Sayfa 479

Devirlerin Sırası	İsa'dan Önceki Yıllar	HÜKÜMDARLIK YILI VE İMPARATORLARIN İSMİ
	206	TSOU-PA-WANG Hükümdarlığı'nın 1. günü HAN-WANG Hükümdarlığı'nın 1. günü, Han Hanedanlığı'nın kurucusu
	202	HANLARIN HANEDANLIĞI TAI-TSOU-KAO-HOANG-Tİ'nin Hükümdarlığı'nın 5. Yılı veya Han'ların Hanedanlığı'nın birinci yılı, yüce imparator.
	194	HIAO-HOË-Tİ'nin Hükümdarlığı'nın 1. yılı
	187	Yüce imparatoriçe UÜ-CHİ'den gelen KAO-HOANG-HEOU-UÜ-CHİ Hükümdarlığı'nın 1. yılı
42	179	HIAO-WEN-Tİ'nin Hükümdarlığı'nın 1. yılı
	177	HIAO-WEN-Tİ'nin Hükümdarlığı'nın 3. yılı
	163	HIAO-WEN-Tİ'den gelen 1. Héou yılı Dikkat: Milattan önce 163 yılından beri HIAO-WEN-Tİ Hükümdarlığı'nda, hükümdarlık yıllarına Çinli imparatorlar sürekli özel isimler vermişlerdi ve yıllar, ancak bu özel isimlerle sayılabilmişti. Böyle bir olay tarihinde 3. 4. Héou yılının yılında olmuştu. HIAO-WEN-Tİ'nin hükümdarlık yıllarına Héou ismini

Sayfa 479

43		verdiğinden bu yana 3., 4. yıl gibi denilebilir. Héou; sonra, daha sonra anlamına gelir, vs. AMIOT
	156	HIAO-KING-Tİ Hükümdarlığı'nın 1. yılı. Yılara Héou ismi verilmeye devam ediliyor.
	149	HIAO-KING-Tİ'den gelen 1. Tchoung'un yılı
	143	Aynı kişiden gelen 1. Héou'nun yılı
	140	HIAO-WOU-Tİ'den gelen 1. Kian youang'in yılı
	134	Aynı kişiden gelen 1. Youang-kouang'in yılı
	128	Aynı kişiden gelen 1. Youang-chéou'nun yılı
	117	Aynı kişiden gelen 6. Youang-chéou'nun yılı
	116	Aynı kişiden gelen 1. Youang-ting'in yılı
	110	Aynı kişiden gelen 1. Youang-foung'un yılı

Sayfa : 480

40	6	1 ^{re} année de l'interrègne de <u>Jou-tien-tou</u> (sous le protectorat de <u>Wang-mang</u> .)
	8	id. <u>tsou-chi</u> , du règne de Jou-tien-tou.
	9	id. de l'usurpation clairement manifestée de <u>Sin-mang</u> (<u>Wang-mang</u> .)
	14	id. <u>thien-foung</u> , du règne usurpé de <u>SIN-MANG</u> .
	20	id. <u>ti-houng</u> , id.
	23	id. <u>keng-chi</u> , du règne de <u>TI-TOUN</u> , des Han.
	25	id. <u>kian-ouo</u> , du règne de <u>KOUANG-WOU-WANG-TI</u> .
		Observation. Ici commencent les dynasties des Han récentes, ainsi appelées parce que les empereurs transportèrent la cour de <u>Si-ang-fou</u> , dans le <u>Chen-si</u> , où elle était auparavant, à <u>Ho-nan-fou</u> , dans le <u>Ho-nan</u> .
	56	1 ^{re} année <u>kian-ouo-tchoung-youan</u> , du règne de <u>KOUANG-WOU-WANG-TI</u> .
	58	id. <u>young-ping</u> , du règne de <u>HIANG-CHANG-TI</u> .
	64	7 ^e année id. id.
	78	1 ^{re} année <u>kian-tou</u> , du règne de <u>HIANG-CHANG-TI</u> .
	84	id. <u>youan-ho</u> , du même.
	87	id. <u>ichang-ho</u> , du même.
	89	id. <u>young-youan</u> , du règne de <u>HIANG-WU-TI</u> .
	105	id. <u>youan-ling</u> , du même.
	106	id. <u>yen-ping</u> , du règne de <u>HIANG-CHANG-TI</u> .
	107	id. <u>young-tou</u> , du règne de <u>HIANG-WANG-TI</u> .
	114	id. <u>youan-tou</u> , du même.
	120	id. <u>young-ning</u> , du même.
	121	id. <u>kian-kouang</u> , du même.

Sayfa : 480

47	132	id.	<i>yen-kouang</i> , du même.	
	134	2 ^e année	<i>yen-kouang</i> , du même.	
	136	1 ^{re} année	<i>young-tien</i> , du règne de Hiao-chen-ti.	
	133	id.	<i>yang-tia</i> , du même.	
	136	id.	<i>yang-ko</i> , du même.	
	142	id.	<i>hou-ngan</i> , du même.	
	144	id.	<i>lien-tsing</i> , du même.	
	145	id.	<i>young-tia</i> , du règne de Hiao-tchou-ti.	
	146	id.	<i>pen-tou</i> , du règne de Hiao-tchou-ti.	
	147	id.	<i>lien-tia</i> , du règne de Hiao-mou-ti.	
	150	id.	<i>ko-ping</i> , du même.	
	151	id.	<i>youan-tia</i> , du même.	
	153	id.	<i>young-tsing</i> , du même.	

Sayfa 480

Devirlerin Sırası	İsa'dan Önceki Yıllar	HÜKÜMDARLIK YILI VE İMPARATORLARIN İSİMİ
46	6	JOU-TSEU-YING (Wang-Mang'ın koruması altında) Hükümdarlığı'nın 1. yılı
	8	Tsou-chi, JOU-TSEU-YING Hükümdarlığı'nın 1. yılı
	9	SING-MANG'ın açıkça gösterdiği zorbalık hükümdarlığının 1. yılı
		(Wang-Mang)
	14	Thian-foung, SING-MANG'ın zorba hükümdarlığının 1. yılı
	20	Ti-hoang, Hükümdarlığı'nın elinden alınması 1. yılı
	23	Keng-chi, TI-YOUAN Hükümdarlığı'nın 1. yılı, Hanlardan
	25	Kian-wou, KOUANG-WOU-HOANG-TI 1. yılı
		Dikkat: Doğu Hanların hanedanlığı burada başlar ve böyle adlandırılmış çünkü imparatorlar, Chen-si'de bulunan Si-ngân-lou sarayını daha önce bulunduğu Ho-nân'daki Ho-nân-lou'ya taşımışlardır.
	56	KOUANG-WOU-HOANG-TI hükümdarlığından gelen Kian-wou-khoung-youan'ın 1. yılı
	58	HIAO-MING-TI Hükümdarlığı'ndan gelen 1. Young-ping'in yılı
	64	HIAO-MING-TI Hükümdarlığı'ndan gelen 7. Young-ping'in yılı
	76	HIA-TCHANG-TI Hükümdarlığı'ndan gelen 1. Kian-tou, yılı
	84	HIA-TCHANG-TI Hükümdarlığı'ndan gelen 1. Youan-ho yılı
	87	HIA-TCHANG-TI Hükümdarlığı'ndan gelen 1. Tchang-ho yılı
	89	HIAO-HO-TI Hükümdarlığı'ndan gelen 1. Young-youan yılı
	105	HIAO-HO-TI Hükümdarlığı'ndan gelen 1. Youang-tsing yılı
	106	HIAO-TCHANG-TI Hükümdarlığı'ndan gelen 1. Yen-ping yılı
	107	HIAO-NGAN-TI Hükümdarlığı'ndan gelen 1. Young-tou yılı

Sayfa 480

47	114	HIAO-NGAN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Youan-fou yılı
	120	HIAO-NGAN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Young-ming yılı
	121	HIAO-NGAN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Kian-kouang yılı
	122	HIAO-NGAN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Yen-kouang yılı
	124	HIAO-NGAN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 2. Yen-kouang yılı
	126	HIAO-CHUN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Young-kien yılı
	132	HIAO-CHUN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Yang-kia yılı
	136	HIAO-CHUN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Young-ho yılı
	142	HIAO-CHUN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Han-ngan yılı
	144	HIAO-CHUN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Kian-king yılı
	145	HIAO-TOUANG-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Young-kia yılı
	146	HIAO-TCHI-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Pen-tsou yılı
	147	HIAO-HOUAN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Kien-hou yılı
	150	HIAO-HOUAN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Ho-ping yılı
	151	HIAO-HOUAN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Youan-kia yılı
	153	HIAO-HOUAN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Young

Sayfa : 481

- 264 1re année Hien-hi, du règne de Youan-er, des H'ei. * Hien
Observation. Cet empereur étant le seul de sa race qui ait été reconnu pour légitime, n'est point venu faire son dynastie à part. On le place à la fin de celle des H'ei.
- II** DYNASTIE DES TCHIN.
- 265 1re année Tai-chi, du règne de Wou-er, des Tchin. * Tupalar
Observation. Ici commence la dynastie des Tchin méridionaux.
- 275 1re année Hien-ning, du règne de Wou-er.

Sayfa 481

264	Wei'lerden YOUAN-Tİ'nin Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Hien-hi yılı Dikkat: Yasal olarak kabul edilmiş, atının bu yegâne imparatoru- nun aynı bir hanedanlık yarattığı söylenemez. Bu imparatoru Han'ların hanedanlığının sonuna yerleştirilmiştir. TÇİN'LERİN HANEDANLIĞI
265	Tçin'lerden WOU-Tİ'nin Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Tai-chi yılı Dikkat: Batı Tçin'lerin hanedanlığı burada başlar
275	WOU-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Hien-ning yılı

Sayfa : 482

51	318	1 ^{re} année	tai-hing, du règne de Tchen-ti.
	322	id.	young-tchang, du même.
	323	id.	tai-ning, du règne de Miao-ti.
	326	id.	hien-ho, du règne de Tchen-ti.
	335	id.	hien-kang, du même.
	343	id.	kien-youan, du règne de Kao-ti.
	345	id.	young-ho, du règne de Miao-ti.
	357	id.	ching-ping, du même.
	363	id.	leung-ho, du règne de Niao-ti.
	363	id.	hing-ning, du même.
	364	2 ^e année	hing-ning, du même.
	366	1 ^{re} année	tai-ho, du règne de Ti-ti.
	371	id.	kien-ngan, du règne de Kien-wan-ti.
	373	id.	ning-kang, du règne de Hien-wan-ti.
	376	id.	tai-youan, du même.
	397	id.	leung-ngan, du règne de Niao-ti.
	403	id.	youan-hing, du même.
	405	id.	i-hi, du même.
	419	id.	youan-hi, du règne de Kourou-ti.

Observation. Ici faussent les Tien, qui sont remplacés par les Soung; le mot est toujours à Hien-kang.

北宋 DYNASTIE DES SOUNG DU NORD.

52	420	1 ^{re} année	young-tou, du règne de Wou-ti, des Soung.
	423	id.	hing-ping, du règne de Tien-wan-wan.
	424	id.	youan-hi, du règne de Wou-ti.
	434	id.	kien-kien, du règne de Hien-wou-ti, des Soung.
	437	id.	se-ming, du même.
	465	id.	tai-chi, du règne de Miao-ti, des Soung.
	473	id.	tai-yu, du même.
	473	id.	youan-ho, du règne de Tchen-ti, des Soung. (On désigne encore cet empereur par le nom de Tien-wou-wan.)
	477	id.	ching-ming, du règne de Kao-ti, des Soung.

Observation. Ici fait la dynastie des Soung, à laquelle succèdent les Ti.

Sayfa 482

Devirlerin Sırası	İsa'dan Önceki Yıllar	HÜKÜMDARLIK YILI VE İMPARATORLARIN İSMİ
	318	YOUAN-Tİ'nin Hükümdarlığı'ndan gelen 1. Tai-hing yıl
	322	YOUAN-Tİ'nin Hükümdarlığı'ndan gelen 1. Young-tchang yıl
	323	MİNG-Tİ'nin Hükümdarlığı'ndan gelen 1. Tai-ning yıl
	326	TCHING-Tİ Hükümdarlığı'ndan gelen 1. Hien-ho yıl
	335	TCHING-Tİ Hükümdarlığı'ndan gelen 1. Hien-kang yıl
	343	KANG-Tİ Hükümdarlığı'ndan gelen 1. Kien-youan yıl

Sayfa : 482

51	345	MOU-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Young-ho yılı
	357	MOU-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Ching-ping yılı
	362	NGAU-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Loung-to yılı
	363	NGAI-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Hing-ning yılı
	364	NGAI-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 2. Hing-ning yılı
	366	TI-Y Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Tai-ho yılı
	371	KIAN-WEN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Hien-ngan yılı
	373	HIA-WOU-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Ning-kang yılı
	376	HIA-WOU-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Tai-youan yılı
	397	NGAN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Loung-ngan yılı
	402	NGAN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Youang-hing yılı
	405	NGAN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. I-hi yılı
	419	KOUNG-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Youan-hi yılı Dikkat: Tçin'ler burada bitir ve yerlerine Soung'lar geçer; yönetim hâli Nan-king'tedir.
		KUZİY SOUNG'LARIN HANEDANLIĞI
	420	Soung'lardan WOU-Tİ'nin Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Young-tsou yılı
	423	YING-YAG-WANG Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. King-ping yılı
	424	WEN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Youan-kia yılı
	454	HIAO-WOU-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Hiao-kien yılı
	457	HIAO-WOU-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Ta-ming yılı
	465	Soung'lardan MING-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Tai-chi yılı
	465	Soung'lardan MING-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Tai-you yılı
	472	Soung'lardan TCHOU-YOU'nun Hükûmdarlığı'ndan gelen , 1. Youan-haei yılı (Hââ bu imparatora STANG-WOU-WANG ismi verilir)
	473	Soung'lardan (HUN-Tİ Hükûmdarlığı'ndan gelen 1. Ching-ming yılı
	477	Dikkat: Burada Soung'ların hanedanlığı bitir ve Ts'ler yerini alır.

Sayfa : 489

TABLE DES MATIÈRES

CONTENUES DANS CE VOLUME.

	Pages.		Pages.
Notions préliminaires.	1	Agrandissement de l'empire et conquête de	
Géographie physique.	5	nouveau peuples.	111
1 ^{er} Pays alpin.	6	Construction de la grande muraille.	112
2 ^e Pays bas.	112	Inventaire des livres.	113
3 ^e Région méridionale.	7	Construction de nouveaux édifices pour l'am-	
Liste des principaux ouvrages couverts de		bellissement de la capitale.	114
sujets particuliers.	112	Éducation des lettrés.	115
La grande muraille.	11	Mari de Thsin-chi-houang-ti.	116
Fluvies et lacs.	12	Troubles dans l'empire.	117
Climat et nature du sol.	13	Fin de la dynastie des Thsin.	118
Puits de feu et puits salés.	14	Tombeaux de Thsin-chi-houang-ti.	119
Antiquité de la nation chinoise.	15	Croniques chinoises, les Han.	120
Temps semi-historiques.	16	Lettre des deux empereurs à l'empire.	121
Temps semi-historiques.	17	Portrait de Hsiang-yu.	122
Temps historiques.	18	Lien-yang, ses premiers empereurs.	123
Houang-ti, 24 ^e avant J. C.	19	Construction de ponts sur colonnes et de ports	124
Yu, 25 ^e .	20	suspendus.	125
Chou associé à l'empire.	21		
Yu associé à Chou.	22		
Yu, empereur, 23 ^e avant J. C.	23		
Roi de l'empire chinois de 24 ^e à 25 ^e avant	24		
J. C.	25		
Traité de Yu.	26		
Géographie statistique de la Chine, 26 ^e et	27		
suiv. des.	28		
Passages chinois, les Han.	29		
Inscription de Yu.	30		
Mouvements principaux arrivés à la dynastie	31		
des Han.	32		
1 ^{re} légende des cinq Han.	33		
Règne de Tai-ang.	34		
Chang-ouï.	35		
Antique peuple des quatre extrémités méridi-	36		
onales de la Chine.	37		
Mouvement d'une éclipse de soleil, 38 ^e avant	38		
J. C.	39		
Dynastie chinoise, les Chang.	40		
Traité de Yu.	41		
Mouvement de deux magnétiques.	42		
Époque des philosophes chinois Lao-tseu et	43		
Khouang-tseu.	44		
Notion sur Lao-tseu et sa philosophie.	45		
Vie de Khouang-tseu ou Confucius.	46		
Portrait du philosophe.	47		
Argument de la grande Bude.	48		
Notion sur le philosophe Meng-tseu.	49		
Camp d'été sur l'état de la civilisation, des	50		
sciences et des arts en Chine sous les trois	51		
premiers dynasties.	52		
Roi des sciences et des arts en Chine sous les	53		
trois premiers dynasties.	54		
Quatre-vingt-neuf, les Thsin.	55		
Instruction des derniers royaumes feudataires.	56		
Changements apportés dans l'organisation in-	57		
térieure de l'empire.	58		
Développement et embellissement de la capitale.	59		
Vues dans l'intérieur de l'empire.	60		
Constructions de grandes routes dans l'empire.	61		
Opposition des lettrés.	62		

Sayfa 489

İÇİNDEKİLER
BU CİLDİN İÇERDİKLERİ

Başlangıç Kavramları	1
Fiziki Coğrafya	5
1. Yukarı Ülkeler	6
2. Aşağı Ülkeler (Deniz Seviyesinin Altında)	6
3. Güney Bölgeler	7
Sürekli Karla Kaplı Önemli Dağların Listesi	7
Büyük Sur	10
Akarsular ve Göller	12
İklim ve Yüzey Şekilleri	14
Ateş Kuyusu ve Tuz Kuyusu	16
Çin Ulusunun İlk Çağı	20
Tarih Öncesi Zamanlar	22
Yarı Tarihî Zamanlar	24
Tarihî Zamanlar	26
Hoang-ti, M.Ö. 2698	27
Yao, 2357	33
İmparatorluğa Katılan Chun	37
Chun'la Birleşen Yu	40
Yu, İmparator, M.Ö. 2205	42
M.Ö. 2357'den 2205'e Kadar Çin İmparatorluğu'nun Durumu	43
Yu'nun Çalışmaları	47
Çin'in İstatistikî Coğrafyası, M.Ö. 2286	47
BİRİNCİ HANEDANLIK, HIA'lar	52
Yu Yazıtı	53
HIA'ların Hanedanlığı Sırasında Meydana Gelen Önemli Olaylar	54
Beş Oğlunun Şiirleri	54
Tai-kang'ın Tahttan İndirilmesi	55
Saray'dan Kovulmalar	55

Çin'in Başlıca Dört Sınırdaki Eski Halklar	57
Bir Güneş Tutulmasının Belirtilmesi, M.Ö. 2155	58
İKİNCİ HANEDANLIK, Chang'lar	61
ÜÇÜNCÜ HANEDANLIK, Tchéou'lar	77
Miknatıslı Savaş Araçlarının Belirtilmesi	87
Çin'li Filozoflar Lao-tseu ve Khoung-tseu'nun Dönemi	110
Lao-tseu ve Felsefesi Üzerine Kısa Bir Özet	111
Khoung-fou-tseu yani Konfüçyüs'ün Hayatı	120
Filozofun Portresi	161
Büyük İncelemenin Özeti	183
Meng-tseu Felsefesinin Kısa Özeti	187

İlk Üç Hanedanlık Sırasında Çin'deki Uygarlığın, Bilimin ve Sanatın Durumuna Kısaca Göz Atma	194
İlk Üç Hanedanlık Sırasında Çin'deki Bilim ve Sanatın Durumu	199
DÖRDÜNCÜ HANEDANLIK, Thsin'ler	207
San Feodal Kralıkların Yok Edilmesi	212
İmparatorluk İçindeki Örgütlenmeye Getirilen Değişiklikler	214
Başkent'in Silâhsızlandırılması ve Güzelleştirilmesi	215
İmparatorluğun İç Kesimlerinin Ziyareti	216
İmparatorlukta Büyük Yolların Yapımı	217
Aydınların Karşı Çıkması	218
İmparatorluğun Genişletilmesi ve Yeni Halkların Fethi	221
Büyük Surun Yapımı	221
Kitapların Yakılması	222
Başkent'in Güzelleştirilmesi İçin Yeni Binaların İnşası	227
Aydınların İdamı	228
Thsin-chi-hoang-ti'nin Ölümü	228
İmparatorlukta Kargaşalar	229
Thsin Hanedanlığı'nın Sonu	230
Thsin-chi-hoang-ti'nin Mezarı	231

BEŞİNCİ HANEDANLIK, HANLAR	232
İmparatorluğun İki vefiaht Arasındaki Mücadele	233
Hiang-yu'nun Portresi	232
Lieou-pang İmparator Kabul Edilir	234
Sütunlu ve Asma Köprülerin Yapımı	234

Sayfa : 490

	grand tremblement de terre.	260
	augmentation du credit et du pouvoir des monarques.	267
6 —	Sociétés secrètes. Persécutions des lettrés.	ibid.
	Sociétés secrètes, les Wei.	268
7 —	Époque des trois royaumes.	ibid.
	Sociétés secrètes, les Tsin.	270
	Royaume des Han ou Tchao.	271
	Lois et magnificence des empereurs chinois du Nord.	272
8 —	Fin de la dynastie des Tsin.	ibid.
	Sociétés secrètes, les Soung.	273
	Continuation des troubles intérieurs.	ibid.
	Portrait de Liao-yu, devenu Kao-tou-ouo-tu.	280
10 —	Ambassadeurs de l'Inde envoyés en Chine.	274
11 —	Sociétés secrètes, les Thsi.	275
12 —	Sociétés secrètes, les Liang.	276
	Suppression de la peine de mort.	277
	Sociétés secrètes, les Tchou.	279
	Sociétés secrètes, les Soui.	ibid.
	Tentative de division du peuple en quatre caté- gories comme dans l'Inde.	280
	Bibliothèque des empereurs.	ibid.
	Compte rendu la prospérité orientale de l'Inde.	ibid.
	Constructions de palais nouveaux, de canaux et de magasins publics.	281
	Commerce avec les peuples occidentaux.	Page.
	Soumission volontaire de l'Asie Moyenne.	281
	Conquête des îles Liao-tchiao, et traité avec la Corée.	282
	Révoltes dans l'empire.	ibid.
	Les Wei septentrionaux.	ibid.
	Fabrication du verre de différentes couleurs.	283
13 —	Sociétés secrètes, les Tchang.	ibid.
	État de l'Asie à cette époque.	284
	Ambassade turque en Chine.	ibid.
	Conquêtes successives de Li-chi-min.	ibid.

Sayfa 490

Büyük Deprem	266
Hadimların Saygınlığının ve Gücünün Artması	267
Gizli Topluluklar, Aydınlarla Yapılan İşkenceler	267
ALTINCI HANEDANLIK, Wei'ler	268
Üç Krallık Dönemi	268
YEDİNCİ HANEDANLIK, Tçin'ler	270
Han veya Tchao'ların Krallığı	271
Kuzey Çin İmparatorlarının Lüksü ve İhtişarı	272
Tçin Hanedanlığı'nın Sonu	272
SEKİZİNCİ HANEDANLIK, Soung'lar	273
İç Kargaşaların Sürmesi	273
Kao-tsou-wou-ti Olan Lieou-you'nun Portresi	273
Çin'e Gönderilen Hint Büyük Elçileri	274
DOKUZUNCU HANEDANLIK, Tshi'ler	275
ONUNCU HANEDANLIK, Liang'lar	276
Ölüm Cezasının Kaldırılması	277
ON BİRİNCİ HANEDANLIK, Tchin'ler	279
ON İKİNCİ HANEDANLIK, Soui'ler	279
Hindistan'daki Gibi Halka 4 Sınıfa Ayırma Girişimi	280
İmparatorların Kütüphanesi	280
Hindistan'ın Doğu Yanımadası'na Fetih	280
Yeni Sarayların, Kanallının, Kamu Mağazalarının Yapımı	281
Batı Topluluklarıyla Ticaret	281
Orta Asya'nın Gönüllü Teslimiyeti	281
Lieou-khieou Adalarının Fethi ve Kore'yle Anlaşma	282
İmparatorlukta İsyan	282
Kuzey Wei'ler	282
Çeşitli Renkte Camların Üretimi	282
ON ÜÇÜNCÜ HANEDANLIK, Thang'lar	283
Bu Dönemde Asya'nın Durumu	284
Çin'deki Türk Büyük Elçisi	284
Li-chi-min'lerin Arka Arkaya Fetihleri	284

Sayfa : 491

	Délivrance de Tchao-tsong - Destruction des ennemis.	330
	— Fin de la dynastie des Thang.	331
	État de l'empire chinois à la mort du dernier empereur de la dynastie des Thang, au got de notre ère.	331
	Wou-tai; les cinq petites dynasties.	ibid.
14	Quatre-vingt-dix dynasties, les Liang postérieures.	ibid.
15	Quatre-vingt-dix dynasties, les Thang postérieures.	ibid.
16	Six-vingt-dix dynasties, les Tsin postérieures.	332
17	Dix-huit dynasties, les Han postérieures.	ibid.
18	Dix-huit dynasties, les Tchou postérieures.	ibid.
19	Dix-huit dynasties, les Soung.	332
	Règne de Tai-tsou (960-975).	ibid.

Sayfa 491

Tchao-Tsong'un Kurtarılması, Hadımların Yok Edilmesi	330
Thang Hanedanlığı'nın Sonu	331
M.S. 908 Yılında Thang Hanedanlığı'nın Sonuncu İmparatorunun Ölümüne Çin İmparatorluğu'nun Durumu	332
Wou-tai, Beş Küçük Hanedanlık	332
ON DÖRDÜNCÜ HANEDANLIK, Üst Liang'lar	332
ON BEŞİNCİ HANEDANLIK, Üst Thang'lar	332
ON ALTINCI HANEDANLIK, Üst Tsin'ler	333
ON YEDİNCİ HANEDANLIK, Üst Han'lar	333
ON SEKİZİNCİ HANEDANLIK, Üst Tchou'lar	333
ON DOKUZUNCU HANEDANLIK, Soung'lar	334
Tai-tsou Hükümdarlığı (960-975)	

Sayfa : 493

Números.	Pages.
1 La grande muraille.....	19 a
2 Fou-hi et les instruments de musique qu'il inventa.....	24 a
3 La tablette accusatrice et le tambour à conseil de l'empereur Yao.....	36 b
4 La sphère et les instruments de musique inventés par l'empereur Chun..	38 a
5 Char de guerre de plusieurs soldats (antiquité).....	152 b 198 a
6 Instruments placés par Yu à la porte de son palais pour connaître la vérité.	43 b
7 Char de guerre d'un général chinois (antiquité).....	152 b 198 a
8 Yu pardonnant à des criminels.....	52 b
9 Armes anciennes.....	55 b
10 Chasse en été.....	55 b
11 Retour de la chasse.....	57 a
12 Peuples connus des anciens chinois....	58 b
13 L'empereur Tai-koung attaqué en revenant de la chasse.....	66 a
14 L'empereur Tch'ing-tang implorant le ciel.....	70 a
15 Wou-y insultant les esprits.....	70 b
16 Chéou-sin et Ta-ki faisant l'essai d'un nouveau supplice.....	88 b
17 Salle extérieure du Ming-tang ou temple de la lumière.....	90 b
18 Mou-wong sur un char traîné par huit chevaux.....	106 a
19 Yeou-wang donnant une fausse alerte, n° 1.....	106 a
20 id. id. n° 2.....	112 b
21 Le philosophe Lao-tseu représenté voyageant sur un bœuf.....	120 b
22 Les philosophes Koung-tseu et Meng-tseu.....	127 a
23 Maison où naquit Khoung-tseu.....	133 a
24 Khoung-tseu enfant jouant avec ses camarades.....	135 b
25 Les trois temples de la lumière.....	id.
26 Salle extérieure des purifications.....	137 a
27 Salle extérieure du temple des ancêtres.	137 b
28 La salle du trône et le puits.....	153 a
29 Le Ting ou palais de l'entrevue.....	

Sayfa 495

**GRAVÜRLERİN SINIFLANDIRILMASI VE
AÇIKLANMASINA YARAMASI İÇİN REHBER**

Numara	Sayfa
1. Büyük Sur	10a
2. Fou-hi ve İcat Ettiği Müzik Aletleri	24a
3. İmparator Yao'nun Suçlayıcı Tableti ve Konsey Davulu	36b
4. İmparator Chun'un İcat Ettiği Küre ve Müzik Aletleri	38a
5. Birçok Askerin Savaş Arabası (İlk Çağ)	152.b 198 .a
6. Gerçeği Öğrenmek İçin Yu Tarafından Sarayın Kapısına Yerleştirilen Aletler	43b
7. Çinli Bir Generalin Savaş Arabası (İlk Çağ)	152b 198a
8. Yu, Katilleri Bağışlarken	52b
9. Eski Silâhlar	
10. Yazın Yapılan Avlanma	55b
11. Av Dönüşü	55b
12. Eski Çinlilerin Bildikleri Toplumlara	57a
13. Avdan Dönerken Saldırıya Uğrayan İmparator Tai-koung	55b
14. İmparator Tching-Tang Dua Ederken	66a
15. Ruhlara Hakaret Eden Wou-y	70a
16. Yeni Bir Ölüm Cezasını Deneyen Chéou-sin ve Ta-ki	70b
17. Ming-tang'ın Dış Odası veya Işık Tapınağı	88b
18. Sekiz At Tarafından Çekilen Bir Arabada Mou-wang	99b
19. Yanlış Bir Alarm verirken Yeou-wang	N°1-106a
20. Yanlış Bir Alarm verirken Yeou-wang	N°2-106a
21. Bir Öküz Üzerinde Seyahat Eden Filozof Koung-tseu'nun Tasviri	112b
22. Filozof Koung-tseu ve Meng-tseu	N°1-120b N°2-187a
23. Khoung-tseu'nun Doğduğu Ev	122a
24. Arkadaşlarıyla Oynayan Küçük Khoung-tseu	123a

25. Işığın Üç Tapınağı	135b
26. Günühten Anıma Yerinin Dış Odası	135b
27. Ataların Tapınağının Dış Odası	137a
28. Taht Odası ve Kuyu	137b
29. Ting veya Görüşme Sarayı	153a

~~4-113~~
BIBLIOTHEQUE HISTORIQUE

Dr HERBERT H. GOWEN

PROFESSEUR DE LANGUES ET DE LITTÉRATURES ORIENTALES
À L'UNIVERSITÉ DE WASHINGTON

HISTOIRE DE L'ASIE

TRADUCTION FRANÇAISE DU LINGUISTES H. LEFÈVRE
ANCIEN ATTACHÉ À L'ÉCOLE FRANÇAISE D'EXTRÊME-ORIENT

Avec 6 cartes

2071

PAYOT, PARIS

105, RUELEVARD ST-GERMAIN

1929

Tout droits réservés.

TARİH KÜTÜPHANESİ

Dr. HERBERT H. GOWEN
WASHINGTON ÜNİVERSİTESİ DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATI
PROFESÖRÜ

ASYA TARİHİ

UZAK DOĞU FRANSIZ OKULU ESKİ MÜDÜR YARDIMCISI
KIDEMLİ ÖĞRETMEN G. LEPAGE TARAFINDAN TERCÜME EDİLMİŞTİR

6 Harita ile

PAYOT, PARIS
106, BOULEVARD ST. GERMAIN

1929
Bütün hakları saklıdır.

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 2071

Yazar : Prf. Dr. Herbert Gowen

Cild : Kahve

Ebadı :

En : 13 cm.

Boy : 21 cm.

Sayfa Adedi : 402

Not : Kitabın ilgili bölümleri Orhan Öztaşkın tarafından tercüme edilmiştir.

Sayfa : 10

Il se peut fort bien que l'Asie soit le berceau de la race humaine. Trop de berceaux ont été proposés, il est vrai, pour que l'on fasse montre de dogmatisme à ce sujet, mais l'histoire ancienne de l'Eden, premier domicile de nos ancêtres, peut être modernisée à la suite des récentes découvertes de façon à prendre le centre du continent asiatique comme point de départ du long pèlerinage humain qui constitue la légende du début de l'histoire. Du moins semble-t-il certain que, quelque part sur les hauts plateaux de l'Asie Centrale, bien avant que l'aridité croissante de la terre ait contraint les membres les plus entreprenants de la communauté à se disperser vers d'autres climats, il s'était formé une civilisation qui a fourni les pierres des fondations sur lesquelles on construisait l'édifice de la culture du reste du monde civilisé.

Bien entendu, tous les courants qui ont pris naissance à cette source supposée de l'histoire ne peuvent être tracés sur leur entière longueur ni même facilement sur une partie quelconque de cette longueur. Néanmoins, il est évident qu'en suivant le cours de l'histoire d'Asie à partir de l'époque la plus antérieure à laquelle on peut remonter, nous participons aux puissants mouvements du développement de la vie qui nous entraînent bien loin au-delà des frontières de l'Asie, et dont nous constatons encore les effets dans les événements de notre époque.

Tels sont l'histoire des mouvements persistants et puissants qui ont créé dans les vallées du Houang-ho, de l'Indus et de l'Euphrate, l'antique civilisation des Chinois, des Hindous, et des Sumériens ; les grandes invasions successives de l'Asie par les Araméens, les Hittites et les Scythes, ces derniers ébranlant jusqu'à sa chute la puissance de l'Assyrie ; l'invasion des Huns qui, en Orient, a obligé les Chinois à élever leur gigantesque muraille, et, en Occident a contribué puissamment à la ruine du splendide édifice de l'Empire romain ; la terrible ruée des Mongols au XIIIe siècle qui a balayé la

Sayfa :11

civilisation occidentale de la Russie et répandü de l'est à l'ouest un tel effroi, qu'au Japon les mères calmaient leurs enfants en les menaçant du Mongol, et, que les pêcheurs terrifiés des côtes anglaises n'osaient approvisionner de harengs les marchands scandinaves ; et enfin la marche vers l'Occident des Ottomans victorieux qui n'ont pas encore écrit sur le livre de la destinée la dernière page de leur histoire.

Tous ces courants, même ceux qui entraînaient des débris d'empires et paraissaient les plus impétueux et les plus destructeurs, portaient en eux les éléments de la civilisation dont nous sommes si fiers aujourd'hui.

Sayfa 10

Asya'nın insan ırkının beşiği olması olasılığı çok yüksektir. Bu konuya bir dogma getirebilmek için, çok fazla insanlık beşiği önerildiği doğrudur. Fakat, atalarımızın ilk mekanı cennetin eski hikâyesi, yeni bulgular ışığında modernleştirilebilir. Bunun için de Asya kıtasının merkezi, tarihin başlangıcı efsanesini oluşturan uzun hac yolculuğunun başlangıç noktası olarak alınmalıdır. En azından, yeryüzünde kuraklığın artmasından önce, Orta Asya'nın yüksek yaylalarında bir medeniyetin kurulmuş olduğu kesin gibi gözükmektedir. Bu medeniyetin insanları, toplumun en girişkenlerini bile göçe zorlayan kuraklıkla, dünyanın diğer köşelerine doğru yayılarak, medenî dünyanın geri kalan kısmının kültür kaynağını oluşturdular.

Birçok akımın, tarihin önerdiği bu kaynaktan ortaya çıkmış olması büyük olasılıktır. Bununla birlikte, bu kaynaktan ortaya çıkan bütün akımları, ne bütün süreçleri boyunca, ne de bu sürecin her hangi bir parçası boyunca izlemeye olanak yoktur. Gene de, Asya tarihinin akışını, ulaşabildiğimiz en eski noktadan itibaren izlemek olasıdır. Bu suretle, bizi Asya'nın çok ötesine ulaştırı-

cak, hayatın gelişmesinin kuvvetli hareketlerini belirlemiş oluruz. Böylelikle, bu hareketlerin günümüzdeki olaylara olan etkilerini de saptarız.

Huang Ho, İndüs ve Fırat vadilerinde, eski Çin, Hindu ve Mısır medeniyetleri kurulmuştu. Asya, arka arkaya Arameen'ler, Hittitler ve İskitler tarafından işgal edildi. İskitler, Asur ülkesinin güçlü zorlamasıyla yıkıldı. Hunlar, doğuda Çinlileri, o muhteşem surlarını dikmeye mecbur ettiler. Bahda da, Roma İmparatorluğu'nun pirinçli yapısının harap olmasına kuvvetle katkıda bulundular. XIII. yüzyılda, Moğolların korkunç işgali, [sayfa 11] Rusya'dan Batı medeniyetini süpürdü ve doğudan batıya bir ürkeklik yaydı. Öyle ki Japonya'da anneler, çocuklarını Moğol geliyor diye korkutarak sakinleştiriyorlardı. İngiliz sahillerinin yığın balıkçıları, İskandinav tüccarlardan ringa balığı almaya cesaret edemiyorlardı. Sonunda, kader defterlerine, tarihlerinin son sayfasını henüz yazmamış olan, galibiyetlerle dolu Osmanlıların batıya yürüyüşleri görülmektedir.

Bütün bu akımlar, hatta imparatorlukların parçalanmasına sebep olanlarla en saldırgan ve yıkıcı gözükkenler bile, özlerinde bugün çok gururlandığımız medeniyet unsurlarını taşımaktaydılar.

Sayfa : 11

La sémita a été un intermédiaire, non seulement aux points de vue littéraire et commercial, mais aussi et surtout au point de vue religieux. La Palestine et les terres au nord de la Mer Rouge sont représentées sur la carte par une étroite bande de terrain que traversaient les productions d'Extrême-Orient : les soieries et les saumons de fer de la Chine, les épices des Indes à destination des marchés d'Alexandrie et de Rome.

Sayfa 11

Samiler, sadece edebî ve ticarî açıdan bir aracı değil, daha ziyade dinî açıdan aracıydı. Filistin ve Kızıl Deniz'in kuzeyinde kalan topraklar, harita üzerinde, Uzakdoğu ürünlerinin geçiş yaptığı dar bir şerit olarak gösteriliyordu. Çin'in ipekleri ve demir külçeleri, Hindistan'ın baharatı İskenderiye ve Roma pazarlarına gidiyordu.

Sayfa : 12

Un autre point qui se rattache au passé et qu'il ne faut pas négliger est la dépendance du monde moderne vis-à-vis de l'Asie en matière de religion.

Sayfa 12

Modern Dünya'yı geçmişe bağlayan ve göz ardı edilmemesi gereken başka bir husus, dinî açıdan da Modern Dünya'nın bire bir Asya'ya bağımlı olmasıdır.

Sayfa : 12

La Chine cependant est restée fidèle à Confucius bien qu'elle ait laissé l'ancienne philosophie du taoisme dégénérer en charlatanisme.

Sayfa 12

Bununla birlikte Çin, şarlatanlıkla bozulmuş Taoçuluk felsefesini terk etmiş olmakla birlikte, Konfüçyus'a sadık kalmış.

Sayfa : 12

Tout ce que nous avons dit jusqu'ici s'applique à l'histoire du passé. Il s'ensuit que l'Asie ne saurait être regardée comme un monde auquel le nôtre est indifférent.

Sayfa 12

Buraya kadar söylediğimiz her şey, geçmişin tarihine uygulanır. Bunun sonucu olarak, artık, Asya bizim dünyamızın kayıtsız kaldığı bir dünya olarak görülmemelidir.

Sayfa : 13

Sans parler du fondateur de la religion chrétienne, avons-nous un personnage historique qui ait exercé son influence de façons aussi diverses et sur autant de peuples que, pour n'en citer que quelques-uns, Confucius, le Sage de la Chine ; Gautama, le Bouddha ; Zoroastre, le Prophète de l'Iran ; Mahomet, le conducteur de chameaux de la Mecque ; et enfin, le constructeur de la muraille de Chine. L'Occident a-t-il jamais produit des foudres de guerre tels que Gengis-Khan et Timour le Boiteux ? Si le flux et le reflux de l'histoire ont réellement pour cause les forces humaines et physiques, cette vérité vaut pour l'Asie autant que pour l'Europe et l'Amérique. Pas un continent n'a produit autant de personnages illustres ; sans eux l'histoire perdrait toute sa signification.

L'histoire a été quelquefois divisée en trois grandes périodes. La première ou période potamique, est celle, des civilisations qui ont fleuri dans les vallées de grands fleuves, du Nil, de l'Indus et du Houang-ho. La seconde

Sayfa : 13

ou période thalassique, est celle des civilisations qui se sont développées sur le pourtour d'une mer intérieure telle que la Méditerranée. La troisième ou période océanique, dont la première phase se déroule aujourd'hui sous nos yeux, est celle durant laquelle l'Océan Atlantique a été regardé comme le centre du monde. Mais il n'est pas douteux, et l'on pourrait citer à ce sujet les paroles d'un grand nombre d'hommes d'Etat, que le cours de la civilisation qui, dans sa marche vers l'ouest, franchissait jadis l'Océan Atlantique, a enfin atteint les rivages d'un océan plus vaste, le Pacifique. Dès lors, le Pacifique et toutes les contrées qu'il baigne, ainsi que leurs hinterlands et leurs archipels, deviendront nécessairement le lieu d'élection de Clio, muse de l'Histoire.

L'ère du Pacifique sera celle d'une Amérique nouvelle, d'une Chine nouvelle, d'un Japon nouveau, d'une Inde nouvelle et

Sayfa : 14

d'une Australie nouvelle.

Sayfa 13-14

Hristiyan dünyasının kurucusundan bahsetmeksizin de, aslında birçok kişi üzerinde etkili olmuş başka tarihî şahsiyetler var mıdır ? Saymamız gerekirse: Çin'in bilgesi Konfüçyus, Gautama, Buda, İran'ın peygamberi Zoroastr, Mekke'nin deve çobanı Muhammet, ve sonunda Çin Seddi'nin yapıcısı. Batı Dünyası, hiç bir zaman Cengiz Han ve Aksak Timur gibi savaş yıldırımları üretmedi. Burada yazılan gerçekler, sadece Asya için değil, Avrupa ve Amerika için de değer ifade etmektedir. Başka hiçbir kuta, bu kadar çok sayıda meşhur insan üretmedi. Onlar olmaksızın, tarih bütün anlamını

kaybederdi.

Tarih bazen üç büyük döneme ayrılır. Bunlardan ilki veya potamik (irmaksal) dönemde medeniyetler, Nil, İndüs ve Houang ho gibi büyük nehirlerin vadilerinde ortaya çıkmıştır. İkinci dönem veya thalassique (denizsel) dönemde medeniyetler, Akdeniz gibi bir iç denizin etrafında ortaya çıkmıştır. Üçüncü veya oseanik (okyanus-sal) dönemin ilk aşaması bugün gözlerimizin önünde akıp gitmektedir ve Atlantik Okyanusu, Dünya'nın merkezi olarak görülmektedir. Fakat, hiç şüphesiz ki birçok büyük devlet adamının sözlerine önem vermek gerekmektedir. Bu sözlerle göre, medeniyet, batıya doğru yürüyüşünde Atlantik'ten çok daha geniş bir okyanus olan Pasifik'in kıyılarına ulaşmıştır. Bundan sonra ise, Pasifik, Pasifik'in yıkadığı bütün bölgeler, bu kıylara bağımlı bölgeler ve takmadalan, tarihin tanrıçası olacaktıdır.

Pasifik dönemi, yeni bir Amerika'nın, yeni bir Çin'in, yeni bir Japonya'nın, yeni bir Hindistan'ın ve yeni bir Avustralya'nın dönemi olacaktır.

Sayfa : 14

Quant aux éducateurs qui cherchent à porter dans les contrées d'Orient nos institutions, nos mœurs, nos méthodes, et surtout la morale de nos écoles, il est essentiel qu'ils ne gaspent pas leurs efforts dès le commencement, en dépréciant, par ignorance, l'idéal et la morale asiatiques qui ont tant contribué dans le passé à vaincre la barbarie et à répandre les bienfaits de la civilisation.

Sayfa 14

Bir kısım eğitimcilerimiz Doğu'nun bölgelerine kurumlarımızı, geleneklerimizi, metodlarımızı ve özellikle de okullarımızın ahlâkını taşı-

mak istemektedirler. Fakat, baştan beri çabalannı ziyan etmemek için, Asya idealini ve ahlâkını cehaletle göz ardı etmemeleri gerekir. Zira, bu ideal ve ahlâk, geçmişte barbarlığı yenmeye ve medeniyetin iyiliklerini yaymaya çok katkıda bulunmuştur.

Sayfa : 15

L'histoire de l'Asie et de ses enfants est aussi vivante et aussi intéressante que celle de toute autre région du globe. Elle aide à mieux comprendre celle de l'Occident. Car la conclusion que l'on peut tirer d'une étude étendue de l'histoire mieux que de toute autre, est que la civilisation que nous connaissons n'est ni orientale ni occidentale: elle est plutôt le résultat des efforts de l'Orient et de l'Occident, qui sont l'un pour l'autre un stimulant et un correctif.

Sayfa 15

Asya'nın ve çocuklarının tarihi, Dünya'nın diğer bütün bölgelerinin tarihi kadar ilgi çekicidir. Batı'nın tarihini anlamaya yardım eder. Zira, tarihin geniş bir incelemesinden çıkartacağımız sonuç, esasen tanıdığımız medeniyetin ne Batı, ne de Doğu Medeniyeti olmadığıdır. Bu medeniyet daha ziyade, Doğu ve Batı'nın, birbirini harekete geçiren ve birbirini düzelten çabalarının bir sonucudur.

Sayfa : 16

CHAPITRE II

FORMATION DE L'HISTOIRE DE L'ASIE

Nous verrons d'ailleurs que l'histoire est la résultante de forces diverses en

Sayfa : 16

dehors desquelles l'homme joue un rôle à part. Mais quelle que soit l'importance attribuée à l'une ou l'autre des causes envisagées, il n'est pas permis d'ignorer que les conditions géographiques et climatiques sont les fondements de l'histoire.

Sayfa 16

BÖLÜM II

ASYA TARİHİNİN OLUŞUMU

Daha sonra, tarihin, insanın özel bir rol oynadığı, farklı güçlerin bir sonucu olduğunu göreceğiz. Fakat, öngörülen nedenlerden birine veya ötekine atfedilen önem ne olursa olsun, tarihin temellerini oluşturan coğrafi ve iklimsel şartları göz ardı etmemek gerekmektedir.

Sayfa : 16

Tel fut le cas de l'Asie Centrale dont l'aridité croissante obligea les habitants à de continus déplacements. Pour se faire une juste idée de la fluidité de la vie en Asie, il suffit d'imaginer tout le continent sous la forme d'une énorme masse d'eau d'où les chaînes de montagne émergeraient comme des barrières s'opposant à tout mouvement. On

Sayfa : 17

obtient ainsi trois régions bien distinctes. Tout d'abord se présente l'immense plaine septentrionale complètement inerte. Elle peut même être regardée comme fermée par les glaces, sauf aux points de passage utilisés par la lente et constante migration vers l'Europe, et par un flux intermittent de petits groupes d'hommes qui, obligés de passer le détroit de Behring, ont formé les tribus de l'Amérique

Sayfa : 17

du Nord et de l'Amérique du Sud. A côté, une énorme masse d'eau s'étendant sur toute l'Asie Centrale, donne continuellement naissance à des sources bouillonnantes assez puissantes pour mettre en mouvement toute la masse.

Sayfa 16

Jeolojik nedenler, Orta Asya'daki büyüyen kuraklık gibi dolaylı etkileriyle insanları sürekli hareket etmeye zorlayabilirler. Asya'daki hayatın hareketliliği hakkında doğru bir fikir oluşturmak için bütün bir kıtayı devasa bir su kütlesi gibi düşünmemiz gerekir. Dağ sıraları bu suyun her türlü hareketini engellemektedir. Bu çerçevede üç farklı bölge elde ederiz. [sayfa 17] Önce, tamamıyla ölü olan geniş kuzey ovasını ele alalım. Bu ova, tamamen buzlarla kaplı gibi de kabul edilebilir. Sadece Avrupa'ya doğru sürekli ve yavaş bir şekilde gerçekleşen göçe izin veren geçit noktaları buzlarla kaplı değildir. Düzensiz küçük gruplar da, Bering Boğazı'ndan geçmek zorunda kalarak, Kuzey ve Güney Amerika'nın yerli kabilelerini oluşturmuşlardır. Bunun yanı sıra, bütün Orta Asya üzerinde uzanan devasa bir su kütlesi, bütün kütleyi harekete geçirmeye yetecek büyüklükte kaynar su kaynaklarını sürekli olarak oluşturmaktadır.

Sayfa : 18

Mais, d'autres, probablement les plus aventureux, voulurent aller plus loin, en suivant les lignes de moindre résistance, à la découverte d'un climat plus convenable, emportant avec eux les germes de la civilisation qu'ils possédaient déjà pour prendre part ailleurs à la lutte pour l'existence.

Sayfa 18

Bazı insanlar, muhtemelen en serüvenci olanları, en az direnç gösteren yolları izleyerek daha uzaklara gittiler. Bu gidenler, kendileri ile birlikte var olma uğraşı için sahip oldukları medeniyetin tohumlarını da götürerek, daha uygun ortamlar aradılar.

Sayfa : 18

XX

Les explorateurs ont révélé l'existence en Asie Centrale d'une importante civilisation antérieure d'environ neuf mille ans à notre époque. Ils ont montré que les changements survenus dans les climats ont bien conduit les hommes de l'antique civilisation à se diriger vers le sud.

Sayfa 18

Araştırmacılar, Orta Asya'da, çağımızdan dokuz bin sene önceye dayanan bir medeniyetin varlığını ortaya çıkardılar. Bu araştırmacılar, iklimde meydana gelen değişikliklerin, bu antik medeniyet insanların güneye doğru göç etmesine sebep olduğunu da göstermişlerdir.

Sayfa : 19

La Chine est un pays au-delà des montagnes et des déserts comprenant la plaine admirable traversée par le Houang-hu, et à la suite de la progression des hommes, la vallée plus désirable du Yang-tse.

Sayfa 19

Çin, dağların ve çöllerin ötesinde, Houang ho Irmağı'nın boydan boya geçtiği bir ülkedir. Bu ırmağın vadisi, insanların gelişiminden sonra, Yang tse Irmağı vadisinden daha güzel bir hâle gelmiştir.

Sayfa :19

Sans instituer une discussion au sujet des noms et des dates, il est possible de retrouver dans les Dix périodes des Ascensions les progrès de la culture tels que l'abandon des arbres qui servaient de demeure, l'invention de la cuisson des aliments — qui suivit naturellement la découverte du feu — et le premier usage de l'écriture pictographique au moyen d'un liquide coloré.

Sayfa 19

İsimler ve tarihler hakkında bir tartışma oluşturmaksızın, kültürün gelişmesinde on aşama bulmak olanaklıdır. Bunlar, ev vazifesi gören ağaçların terk edilmesi, ateşin keşfedilmesi ve ardından yiyeceklerin pişirilmesinin keşfedilmesi ve renkli bir sıvı yardımıyla ilk kaya yazılarının kullanılması gibi aşamalardır.

Sayfa :20

Le troisième empereur fut le célèbre Houang-ti. Il inventa les navires, les armures et la poterie, introduisit les véhicules à roues.

Sayfa 20

Üçüncü İmparator, meşhur Houangti'di. Tekneleri, zırhları ve çanak çömleği bulmuştu. Tekerlekli araçları hizmete sokmuştu.

Sayfa : 20

Ce n'est qu'après ces souverains que l'histoire de Confucius (2) débute par les empereurs modèles, Yao et Chouen. Ces Cinq Empereurs sont pour les Chinois modernes des personnages historiques réels. Nous resterons dans les limites des probabilités historiques en situant à cinq mille ans dans le passé les progrès de la civilisation chinoise que nous venons de citer.

La seconde poche est la grande péninsule indienne limitrophe au nord de la redoutable barrière de l'Himalaya — la demeure de l'hiver — et communiquant avec les autres pays par les seules passes étroites du nord-est et du nord-ouest.

Sayfa 20

İşte ancak bu imparatorlardan sonra, Konfüçyus'un tarihi, Yao ve Chouen isimli örnek imparatorlarla başlamıştır. Bu beş imparator, modern Çinliler için, gerçek tarihî kişilerdir. Biz ise, beşbin sene önceki Çin Medeniyeti'ni araştırırken, tarihî olasılıkları sınırları içinde kalacağız.

İkinci cep, kuzeyden, korkunç Himalaya engelleri ile sınırlanan büyük Hindistan yarımadasıdır. Bu sıradağlar kışın da ödeti evi olup, ancak kuzeydoğuda ve kuzeybatıda dar birer boğazla geçit vermektedir.

Sayfa : 20

Cette
région était un abri bien tentant contre les luttes de races de
l'Asie Centrale. Avant d'avoir été déprimée par le climat,
constamment renforcée par l'appoint de nouveaux venus
qui fuyaient la région plus froide du nord, une race vigou-
reuse a dû jouer ici un rôle important. Malheureusement,
 dans l'histoire de l'Inde toute précision est impossible.

Sayfa 20

Bu hidrografik sistemin olduğu bölge, Orta Asya'nın ırklar savaşına karşı iyi bir sığınaktır. İklim tarafından bulundukları yerlerden kaptırmaya mecbur edilmeden önce, kuzeyin daha soğuk bölgelerinde yaşayanlar, bu sığınak gibi olan Hindistan bölgesine sürekli olarak katkıda bulunuyorlardı. Bu sığınak bölgesinde, kuvvetli bir ırk, önemli bir rol oynayabilirdi. Ne var ki Hindistan tarihinde tam doğruluğa ulaşmak olanaksızdır.

Sayfa : 20

Les choses de l'esprit sont tellement supérieures
à nos événements d'Occident que le philosophe a anéanti l'historien. Dans la pratique toute l'histoire de l'Inde est le résultat des travaux d'étrangers. En dehors de ceux-ci, les dates

Sayfa : 21

purement indiennes n'ont aucune valeur chronologique, car des billions d'années ne représentent qu'un seul jour de Brahma qui souffle sur les mondes pour les rejeter dans leur état original (1).

~~~~~~
 Quelques mots suffiront à exposer la période pré-historique

Sayfa :21

de l'Inde. A l'origine, le pays était probablement occupé par des tribus de race négrito, semblables en tous points aux « tribus de singes » qui, sous la conduite de Hanuman, leur général, aidèrent Rama à reprendre Sita, sa femme, au roi des démons de Ceylan. Puis, des hordes de race mongole se répandirent sur l'Inde. L'une d'elles, venue du nord-est, appelée quelquefois kolarienne, a donné naissance aux tribus des Kolis et des Bhils. Une autre vague, ayant pénétré par les passes nord-ouest, a été l'origine des tribus bien connues des Tamils, des Telugus, des Kanars etc. Celles-ci, dénommées dravidiennes, chassèrent au cours de leur progression vers le sud d'autres populations qu'elles rejetèrent dans les îles de l'océan. Telle est l'origine probable des Veddahs de Ceylan, des Toala des Célèbes, des Batin de Sumatra, et, peut-être aussi des habitants de l'Australie. Il semblerait que les Dravidiens aient eu le temps d'atteindre une culture très développée et même de constituer une littérature, malgré le qualificatif de rakshasas ou démons qui leur avait été donné par les derniers envahisseurs aryens. Selon toute apparence, ils faisaient le commerce avec les Sumériens de l'Euphrate auxquels il est possible que des affinités de race les aient rattachés.

Sayfa 20

Hindistan'daki düşünce eserleri, bizim Batı'daki olaylarımızın çok üzerindedir. Filozof, burada, tarihçiyi saf dışı eder. Pratikte, bütün Hindistan tarihi, yabancıların çalışmalarının bir sonucudur. Bunların dışında, [sayfa 21] saf Hint tarihleri, kronolojik hiç bir değere sahip değildir. Zira, dünyanın orijinal hiçbirine geri fırlatmak için, onların üzerlerine doğru öfleyen Brahma için, milyonlarca yıl, ancak bir günden başka bir şey değildir.

Hindistan'ın tarih öncesi dönemini ortaya koymak için bir kaç

kelime yeterlidir. Kökeninde, ülke, muhtemelen zenci ırkından kabilelerle işgal edilmişti. Bu kabileler, muhtemelen, General'leri Hanuman komutasındaki "Maymunlar Kabilesi"ydi. Bunlar, Rama'ya, hanımı Sita'yı, Seylan şeytanlarının kralının elinden kurtarması için yardım ettiler. Daha sonra, Moğol ırkından kabileler gelerek bütün Hindistan'da yayıldılar. Bu kabilelerden, kuzeydoğudan gelen, bazan Kolariyen olarak da adlandırılan bir tanesi, Kol'ler ve Bil'ler olarak adlandırılan kabileleri oluşturdu. Diğer bir dalga, Hindistan'a kuzeybatı geçitlerinden girdi. Bunlar Tamil'ler, Telugu'lar, Kanara'lar gibi kabilelerdi. Bunlara Dravidien deniyordu ve güneye doğru olan göçleri sırasında, diğer toplulukları kovaladılar ve Okyanus adalarına püskürttüler. Seylan'ın Veddah'larının, Selebes adalarının Toala'larının, Sumatra'nın Batin'lerinin ve belki de Avustralya yerlilerinin kökeni, muhtemelen bu püskürtülen kabilelerdir. En son Aryen işgalciler Dravidien'leri şeytanlar gibi tanımladıysa da, Dravidien'lerin çok gelişmiş bir kültüre ve hatta bir edebiyata sahiptiler. Gene görüldüğü kadarıyla, Fırat bölgesinin Sümerleriyle ticaret yapıyorlardı. Sümerlerle aynı ırktan olmalarının da, onları birbirine yaklaştırması mümkündür.

Sayfa : 22

On ne sait quand et comment les premières populations sumériennes vinrent s'établir dans la vallée de l'Euphrate. Il est clair qu'elles apportèrent avec elles une certaine civilisation et que de nouvelles et importantes institutions se développèrent dans les états qu'elles créèrent.

Sayfa 22

İlk Sümer topluluklarının Fırat Vadisi'nde ne zaman ve nasıl yerleştikleri bilinmemektedir. Kendileriyle birlikte önemli bir medeniyet getirdikleri açıktır. Yeni ve önemli kurumlar da, kurdukları devletlerde, hemen gelişmektedir.

Sayfa : 22

A l'instar des anciens Chinois, les Sumeriens se servaient en numération de la méthode sexagésimale ; en astronomie ils connaissaient l'année de trois cent soixante cinq jours un quart. Au point de vue religieux, les peuples célébraient des cérémonies magiques dans le but de détourner d'eux le malheur, mais ils avaient aussi un système de dieux planétaires auxquels ils rendaient un culte, aux sept étages des tours des temples connus sous le nom de zikkurats.

Sayfa 22

Eski Çinliler gibi, Sümerler de altmışlı bir numaralama sistemi kullanıyordu. Astronomide, üç yüz altmış beş gün ve altı saatlik yılı tanıyorlardı. Dinsel açıdan, insanlar, kötülüğü kendilerinden uzak tutmak için, sihirli törenler yapıyorlardı. Fakat, gezegenlere dayanan bir tanrılar sistemine de sahiptiler. Bu din uyarınca, zikkurat dedikleri tapınaklarının kulelerinin yedi katında ibadet ediyorlardı.

Sayfa : 22

Gilgamesh est le plus ancien des poèmes traitant de la recherche de l'immortalité.

Sayfa 22

Gilgamesh, ölümsüzlüğün araştırılmasına ait olan eski manzumelerden biridir.

Sayfa : 23

Laissions les grands mouvements préhistoriques qui répandirent les antiquités civilisations de l'Asie sur les vallées du Houang-ho, du Gange et de l'Euphrate, et jetons un coup d'œil sur le second mouvement des peuples asiatiques. Ce mouvement que nous qualifierons de sémitique concerne principalement l'Asie Occidentale. L'origine des Sémites ne peut être exposée ici. D'intéressantes théories ont été mises en avant, qui rattachaient cette race à l'Arabie, à l'Arménie et même à l'Afrique. L'opinion la plus généralement admise est que les Sémites sont venus — du moins aux temps historiques — de l'Arabie. Des déserts mystérieux de la grande péninsule du sud-ouest, ils semblent surgir à des intervalles de mille ans environ. Leurs essaims formeront l'histoire ancienne aussi bien que l'histoire moderne.

Sayfa 23

Asya'nın eski medeniyetlerini, Houang ho, Ganj ve Firat vadileri boyunca yayan, büyük tarih öncesi hareketleri bir tarafa bırakalım. Şimdi ise Asya halklarının ikinci hareketine bir bakalım. Semitik (Samilerle ilgili) olarak tanımladığımız bu hareket, temelde Batı Asya'yı ilgilendirmektedir. Samilerin kökeni, burada ortaya konulmayacaktır. Bu ırk Arabistan'a, Ermenistan'a ve hatta Afrika'ya bağlayan ilgi çekici varsayımlar, daha önce üretilmiştir. Genel olarak kabul edilen fikir ise, Samilerin, en azından tarih dönemi içinde, Arabistan kökenli olduklarıdır. Samiler, güneybatının bu büyük yarımadasının gizemli çöllerinden, yaklaşık biner yıl aralıklarla çıkmış gibi gözükmektedirler. Kolonileri, modern tarihi olduğu gibi eski tarihi de oluşturmıştır.

Sayfa : 23

Nous verrons que toute l'histoire de l'Asie a été plus d'une fois déterminée par l'exubérance de l'Arabie. C'est ainsi qu'une grande invasion des populations amena la ruine des Sumeriens, ou, au moins, de leur prédominance. D'après le calcul du roi néo-babylonien Nabonide, le premier envahisseur

Sayfa : 24

sémite de l'Euphrate, Sargon d'Agadé (1), apparut 3.800 ans avant J.-C., bien qu'il soit possible que la date soit d'un millénaire plus récente. Dans tous les cas, Sargon fut un conquérant de grande envergure qui envahit la Syrie, détruisit la Phénicie, l'Elam et tous les territoires de l'Euphrate inférieur.

Sayfa 23

Asya'nın bütün tarihinin, bir kez de değil, daha fazla sayıda olmak üzere Arabistan halklarının taşkınlığı ile belirlendiğini görüyoruz. İşte böyle bir işgal, Sümerlerin yıkılma, en azından üstünlüklerinin bitmesine neden olmuştur. Yeni Babil Kralı Nabonide'nin hesabına göre, Fırat'ın ilk işgalcisi (sayfa 24) olan Agade'li Sargon, Milattan 3.800 önce ortaya çıkmıştır. Bu tarihin, 1.000 sene daha yeni bir tarih olması da olasıdır. Her olasılık durumunda, Sargon, Suriye'yi fetheden, Finike'yi, Elam'ı ve Aşağı Fırat'ın bütün topraklarını yakıp yıkan bir fatihdir.

Sayfa : 24

Le pouvoir des Sémites fut réellement établi par la fondation de la première dynastie babylonienne environ 2.000 ans av. J.-C. la création de Babylone comme capitale par Hammourabi (probablement Amraphel du XIVe chapitre de la Genèse) et l'asservissement de toute la Mésopotamie sous le même joug

Sayfa 24

Samîlerin iktidarı, aslında milâttan 2000 yıl kadar önce, Babil'in Birinci Hanedanı ile kurulmuştur. Bu tarihte Babil, Hammourabi tarafından başşehir olarak kurulmuştur (Hammurabi, muhtemelen, Yaratılış'ın XIV. Bölümündeki Amraphel'dir). Bütün Mezopotamya da aynı Samî boyunduruğu altında köle olmuştur.

Sayfa : 24

On constate l'inégalité devant la loi des trois classes des nobles, des hommes libres et des esclaves, l'application de la loi du talion (3), l'usage des ordalies quand la culpabilité n'est pas

Sayfa : 25

démontrée et autres défauts auxquels il n'a pas encore été complètement remédié par la jurisprudence de notre temps.

Sayfa 24

Babililerde kanun karşısında bir eşitsizlik görüyoruz. Üç asil sınıfı, hür insanlar ve köleler kanun karşısında eşit değildir. Ceza Kanunu'nun uygulanış, suçluluk kanıtlanmadığında [sayfa 25] ordalie (Başkaca kanıt bulunmadığı zaman, birinin suçu olup olmadığını anlamak için, eskilerde Batı Dünyası'nda başvurulan, kaynar suya el batırmak, kızdırılmış bir demiri tutturmak gibi birtakım denemelere verilen ad'lere başvurulması ve diğer bazı yanlışlıklar, bugün de hukuk sistemimizin tamamıyla iyileştiremediği eksikliklerdir.

Sayfa : 25

Vers l'an 1700 av. J.-C., une tribu de montagnards de l'Elam fonda dans la même région, mais sur un territoire d'une plus grande étendue, la dynastie Kassite. A peu près au même temps est fondé l'empire des Hittites, que les indications de la Bible ne permettaient pas de supposer aussi vaste. Ayant leur centre en Cappadoce et en Cilicie, les Hittites constituaient un empire très puissant à peu près au VIIIe siècle avant J.-C. Le mouvement hittite n'est en somme qu'un exemple de la pression exercée à l'est et au sud par les peuples aryens et dont la guerre de Troie peut être considérée comme un incident (1). Nous serions entraînés trop loin, si nous montrions les relations existant entre ces événements et la destruction de la civilisation minoenne qui a laissé de si intéressants vestiges en Crète, et dont les réfugiés, appelés Philistins, arrivèrent plus tard sur la côte qui a conservé leur nom sous la forme de Palestine (2).

Sayfa 25

Milattan önce 1700'lere doğru, aynı bölgede, fakat daha geniş bir alan üzerinde, bir Elam dağlı kabilesi yerleşti. Bu Kassite hanedanıydı. Aşağı yukarı aynı tarihlerde, Hitit İmparatorluğu kuruldu. İncil'deki veriler ise Hitit İmparatorluğu'nu bu kadar geniş göstermektedir. Hitit İmparatorluğu'nun merkezi Kapadokya ve Kilikya'ydı. Hititler, yaklaşık olarak Milattan önce VIII. Yüzyılda çok kuvvetli bir İmparatorluk kurmuşlardır. Hitit hareketi, doğuya ve batıya doğru, Aryan halkları tarafından uygulanan genel bir baskıydı. Truva'ın ikinci bir sonuç olarak kabul edilebilir. Bu olaylarla, Girit adasında çok ilgi çekici kalıntılar bırakmış olan Minoene medeniyetinin yıkılışı arasındaki ilişkileri gösterdiğimiz takdirde çok yol almış oluruz. Daha sonra, bu kıyılar üzerine Filistin denilen göçmenler geldiler ve adlarını bu topraklara isim olarak verdiler.

Sayfa : 25

L'Assyrie, de même que Babylone, a fourni des symboles et des synonymes aux poètes et aux prophètes des époques suivantes.

Sayfa 25

Asur ülkesi, Babil'de olduğu gibi, daha sonraki dönemlerde şairlere ve peygamberlere işaretler ve kısaltmalar sağlamıştır.

Sayfa : 26

X

La seule contribution des Assyriens à la culture fut la création par Assurbanipal (4) de la grande bibliothèque de Ninive qui renfermait quantité de documents relatifs à l'ancienne littérature de l'Euphrate.

Sayfa 26

Asurluların kültüre katkısı, sadece Assurbanipal'in Ninova'da açtığı kütüphanedir. Bu kütüphane, Fırat havzasının eski edebiyatı ile ilgili büyük miktarda belgeyi içeriyordu.

Sayfa : 26

XX

La catastrophe finale fut le résultat d'une part de l'invasion scythe dont l'Assyrie eut à subir le choc, et d'autre part, de l'attaque de Ninive par les forces combinées des Mèdes et de Nabopolassar, le vice-roi rebelle de la province de Babylone.

Sayfa 26

Asurlular için en son felâket, bir yandan Asur ülkesinin şoku-
nu yaşadığı bir İskit işgali, diğer yandan ise, Ninova'nın Med ve
Babil eyaletinin kral yardımcısı, haydut Nabopolasar'ın birleşik
güçlerinin hücumuna uğramasıdır.

Sayfa : 26

Mais le con-
quérant altier n'eut pas de successeur digne de lui, et sous

Sayfa : 27

les règnes de Nabonide et de son fils Belshazzar, l'empire
tomba en ruines avant l'attaque de Cyrus, roi d'Anshan, en
539 av. J.-C.

Sayfa 26

Fakat gururlu fatih, Babil'li Nabukadnezar'ın kendi halefi yoktu.
[sayfa 27] Nabonide ve oğlu Belshazzar devirlerinde ise, imparator-
luk, Anshan kralı Cyrus'un milâttan önce 539 yılındaki hücumları-
la harabeye döndü.

Sayfa : 27

Les Hébreux, ou
les Juifs, ainsi que nous appelons leurs descendants, for-
maient un des nombreux clans sémites qui comprenaient,
entre autres, Edom, Moab et Ammon.

Sayfa 27

İbraniler veya onların halefleri olan Yahudiler, Edom, Moah ve Ammon gibi diğer kabileler arasında en kalabalık kabilelerden birini oluşturunuyordu.

Sayfa : 27

Ils entrèrent pour la première fois en Palestine comme immigrants (signification du mot hébreu) vers 2.000 av. J.-C., si l'on attribue cette date à l'histoire d'Abraham.

Sayfa 27

İbrahim tarihine göre, Filistin'e ilk defa mülteci olarak, milattan önce 2.000 yıllarında girdiler.

Sayfa : 27

Durant la période suivante de leur histoire, et, apparemment, après la captivité en Égypte d'un certain nombre d'entre eux, il se développa sous la direction de Moïse de fortes tendances nationalistes. Ils reconnurent Jehovah, le dieu du mont Sinai, comme héros national, et, sous son inspiration, prononcèrent une attaque contre les tribus chananéennes en pleine décomposition morale.

Sayfa 27

Tarihlerinin daha sonraki döneminde, İbraniler, aralarından bir kısmı Mısır'da tutuklu kaldıktan sonra, Hazreti Musa'nın yönetiminde kuvvetli milliyetçi eğilimler geliştirdiler. Sina Dağı'nın tanrısı Yehova'yı milli kahraman olarak tekrar tanıdılar. Bu inançla, tamamen manevî çöküntü içinde olan Kenanî kabilelere bir saldırı başlattılar.

Sayfa : 27

Le développement du caractère du prophète qui, tout d'abord simple médecin ou shaman, paraît être ensuite

Sayfa : 28

le porte-parole d'une divinité morale, acquiert dans l'histoire une très grande importance au point de vue religieux.

Sayfa 27

Peygamberin, başlangıçta basit bir hekim veya şaman karakteri olan karakteri, [sayfa 28] daha sonra ilâhî bir maneviliğin sözcülüğü hâlini aldı. Peygamberlik, tarihte, dinî açıdan büyük bir rol oynadı.

Sayfa : 28

Durant l'accalmie consécutive à l'affaiblissement où la guerre avait laissé les trois grands royaumes de Babylone, de l'Égypte et des Hittites, mais avant que l'Assyrie n'ait obtenu une suprématie incontestée, la création de la monarchie tentée par Saül fut accomplie par David et par Salomon. Le nord et le sud ne se soutinrent pas longtemps, et les Assyriens mirent fin au royaume septentrional d'Israël en 726 av. J.-C.

Sayfa 28

Savaşın, Babil, Mısır ve Hititlerin üç büyük krallığına miras bırakıldığı zayıflamanın ardından bir sessizlik dönemi yaşanmış. Bu dö-

nemde, fakat Asurlular da henüz kesin üstünlüklerini elde etmeden önce, **Saül** tarafından teşebbüs edilen monarşi girişimi, **Davud** ve **Süleyman** tarafından tamamlandı. Kuzey ve güney uzun süre dayanamadılar ve Asurlular, milâttan önce 726 yılında, kuzeyli İsrail krallığına son verdiler.

Sayfa : 28

Un autre mouvement de peuples de très grande importance est celui des populations qui ont été appelées aryennes pour les distinguer des autres. Bien que le terme aryen, qui signifiait d'abord laboureur (1), puis noble, s'applique à la langue plutôt qu'à la race, le mouvement aryen est un ensemble de migrations de populations bien définies sur de vastes régions de l'Europe et de l'Asie. Le berceau des races de langue

Sayfa : 29

aryenne, bien que situé en des points différents par les ethnologues, est cependant, en général, supposé quelque part dans l'Europe Centrale. Les uns l'ont fixé dans la Lithuanie actuelle par suite de l'analogie remarquable que présentent la langue, les mœurs et le folklore de ce pays avec ceux de la civilisation védique. D'autres ont préféré la Transylvanie comme point de départ de ce qui fut dans tous les cas une migration prodigieuse. La direction générale du mouvement fut probablement la péninsule des Balkans, puis l'Asie Mineure où certaines divinités aryennes étaient connues des Assyriens. Un changement de direction vers l'est du courant migrateur amena un de ses éléments à ralentir sa marche et à prendre la direction du sud pour arriver sur les territoires de l'Euphrate, tandis que les autres éléments, continuant leur marche par la Bactriane, l'Afghanistan Méridio-

Sayfa :29

nal, le Kaboul, le Kurram et le Gumal, pénétraient dans la grande vallée de l'Indus. L'étude des Gâthas, chants contemporains de Zoroastre, laisse supposer que la séparation eut pour cause un différend survenu entre les pasteurs nomades qui souhaitaient de pénétrer plus avant en Asie et les agriculteurs qui préféraient s'arrêter et cultiver « le sol sacré ».

Quant aux éléments qui continuèrent leur chemin et arrivèrent à l'Inde, ils crurent, quelque quinze cents ans avant le Christ, la littérature aryenne primitive, les hymnes immortels du Rig-Veda (1) et donnèrent au pays des Sept Rivières, Sapta Sindhu (2), une nouvelle culture et un nouveau panthéon de dieux.

Sayfa 28

Çok büyük öneme sahip başka bir halk hareketi de, diğerlerinden ayırmak için kendilerine Aryen denilen halkların hareketidir. Aryen terimi, öncelikle toprak işçisi (rençber), daha sonra asil anlamına gelse de, ırktan ziyade dil kavramında uygulanmaktadır. Aryen hareketi, Avrupa'nın ve Asya'nın geniş bölgeleri üzerinde iyi tanımlanmış göçler bütünüdür. Aryen dilinin ırkının beşiği, [sayfa 29] etnologlara göre farklı noktalarda bulunmaktaysa da, genellikle Orta Avrupa'da bir yerlerde olduğu var sayılmaktadır. Bazılar, bunu bugünkü Litvanya'ya yerleştirmektedirler. Zira, bu ülkenin, dili, gelenekleri ve folklorü, erken Hindu medeniyeti ile büyük benzerlikler göstermektedir. Diğer bazıları ise her zaman olağanüstü göçler veren Transilvanya'yı tercih etmektedirler. Bu hareketin genel yönü, muhtemelen Balkan Yanımadası, daha sonra, bazı Aryen tanrılarının Asurlular tarafından tanındığı Küçük Asya olabilir. Göç akışının doğuya doğru bir yön değiştirmesi, bileşenle-

rinden birinin yavaşlamasına ve Fırat topraklarına gelmek için güney yönünü izlemesine neden olmuştur. Diğer bileşenler, yürüyüşlerine Bactriane, Güney Afganistan, Kabul, **Kurram ve Gumal** üzerinden devam ederek büyük Indüs vadisine girmişlerdir. Zoroastre'nin çağdaş şarkılan **Gathas'ların** incelenmesi, farklılığın, göçebe çobanlarla çiftçiler arasındaki bir anlaşmazlıktan kaynaklandığını düşündürmektedir. Çobanlar bir an önce Asya'ya girmek istiyor, çiftçiler ise kalmayı ve "kutsal toprağı" işlemeyi tercih ediyordu.

Yollarına devam ederek, Hindistan'a gelen bileşenlere gelince, **milattan yaklaşık binbeşyüz sene önce**, Aryen edebiyatının ilkel şeklini yarattılar. Rig-Veda'nın ölümsüz şiirlerini ortaya koyarak, Yedi İrmak ülkesi Sapta Sindhu'ya yeni bir kültür ve tanrılar bütünü katmışlardır.

Sayfa : 30

Le panthéon comprenait

Varuna, le dieu de la morale, dieu de l'océan cosmique ; Indra le dieu guerrier et son lieutenant Rudra, la foudre, sanglier du ciel, et les Maruts, anges de la tempête ; Agni le dieu prêtre, le feu sur l'autel, ainsi que d'autres dieux du feu avec leurs suivants tels que Surya le soleil, les Acvins, cavaliers du ciel, et Ushas (4) la jeune fille aux doigts de rose de l'aurore.

Sayfa 30

Panthéon (tanrıların toplandığı yer), moral tanrısı ve kozmik Okyanus Tanrısı Varuna'yı, Savaş Tanrısı Indra'yı ve onun teğmeni Yıldırım Rudra'yı, gökyüzünün yaban domuzunu, fırtına melekleri olan Marut'ları, Papaz Tanrı Agni'yi, sunak üzerindeki ateşi ve güneş Surya gibi diğer ateş tanrıları, gökyüzünün atılan Acvin'leri ve parmakları şafak gülü olan genç kız tanrı Usha'yı içermektedir.

Sayfa : 30

L'Inde aryenne vue à travers le Vêda nous présente une race endurante d'amis de la nature, se nourrissant de viande, de buveurs de soma, pleins d'ardeur guerrière non-seulement contre les indigènes — qu'ils traitent ironiquement de « sautez » et pire encore, — mais aussi entre eux.

Sayfa 30

Veda'dan görülen Aryen Hindistan, bize doğa dostu, dayanıklı, et yiyen, soma [kutsal kurban içeceği] içen, sadece – alaya bir şekilde burunsuz dedikleri - yerlilere karşı değil, kendi aralarında da savaşçı bir ırkı bize sunmaktadır.

Sayfa : 30

Elles se composaient des Brahmanes, ou prêtres ; des Kchatriyas ou guerriers ; des Vaiçyas ou artisans ; et — englobant indistinctement dans un mépris général tous ceux qui n'étaient pas aryens, — des Çudras. Leur progression fut époque dans l'histoire de l'Inde et de l'Asie.

Le flot aryen dévié vers l'ouest est généralement appelé Iranien, autre forme du mot aryen. Le qualificatif de Perse attribué à cette branche vient des Grecs d'une époque posté-

Sayfa : 31

rieure qui donnèrent à l'ensemble du pays le nom de la province de Pars dont la capitale était Persépolis.

Sayfa 30

Kastılar, Brahmanlar veya rahiplerden, Kchatriyas veya savaşçılardan, Vaiçyas veya zanaatkarlardan ve Aryen olmayan herkes,

yani Çudras'lardan oluşmaktadır. Bunların gelişmeleri, Hindistan ve Asya tarihinde bir dönemdir.

Batıya doğru yönelen Aryen kalabalığı, genellikle Aryen kelimesinin başka bir biçimi İranien (İrank) olarak adlandırıldı. Yunanlardan gelen, bölgeye daha sonra giren bir dala ise Pers tanımlaması yapıldı. Bunlar [sayfa 31] ülkenin tamamına, başşehri Persepolis olan Pars eyaletinin adını verdiler.

Sayfa : 31

Il y a cependant des probabilités pour qu'il soit né vers 660 av. J.-C. et mort, — peut-être de mort violente — en 583.

Sayfa 31

Zoroastre'in milattan Önce 660 yılına doğru doğmuş ve milattan önce 583 yılında ölmüş —belki de Orkösücü bir ölümle — olduğuna dair olasılıklar vardır.

Sayfa : 32

Une divinité védique ou asura — probablement Varuna, dont le culte déclina progressivement dans l'Inde — fut élevée à la place suprême en Perse : ce fut Ahuramazda que les Grecs appelaient Ormuz.

L'histoire de Cyrus le Grand nous fait passer des conjectures à la réalité historique. Pendant le VIème siècle avant J.-C. le plus puissant des états de l'Asie Mineure Occidentale était la Lybie, connue surtout par Crésus, son souverain, dont le nom est devenu synonyme de richesse, et par la phrase de

Sayfa : 32

Solon : « N'appellez pas heureux un homme avant sa mort ». La Lybie avait asservi tous les autres peuples de la péninsule et avait acquis une autorité voisine du prestige impérial quand arriva Cyrus, prince d'Anshan, petite principauté d'Elam, qui après avoir soumis les Mèdes, entreprit dans l'ouest une campagne couronnée de succès.

Sayfa 32

Bir Hindu veya Asura tanrısı – bir olasılıkla Hindistan'da kendisine olan inanç giderek düşen Varuna – Pers ülkesinde en yüksek noktaya yükseltildi. **Buradaki adı Ahuramazda oldu. Yunanlılar ise onu Örmuz (Hürmüz) olarak adlandırdılar.** Büyük Cyrus'un hikayesi, bizi yapısal olaylardan, tarihi gerçeğe doğru getirdi. milattan önce VI. yüzyılda, Batı Küçük Asya'nın en kuvvetli devletlerinden biri olarak, Lidya, özellikle imparatoru Krezüs nedeniyle tanınıyordu. Krezüs'ün adı zenginliğin simgesi olmuştu. Solon da, gene Krezüs için "Bir insana ölümünden önce mutlu demeyiniz" demiştir. Lidya, yarımadanın bütün diğer halklarını egemenliği altına almış ve imparatorluğa yakın bir prestije erişmişti. **Küçük Elam Prensiği'nden Prens Anshan**, Cyrus'a durumu bildirmeye geldi. Cyrus, Medlere boyun eğdirdikten sonra, batıya çok başarılı bir sefer yaptı.

Sayfa : 32

Six années plus tard, Cyrus marchait contre Babylone et vainquit Nabonide.

Sayfa 32

Altı sene sonra, Cyrus, Babil üzerine yürüdü ve **Nabonide'i yendi.**

Sayfa : 33

La civilisation de l'Euphrate a été développée par une race supérieurement douée, puis transmise à plusieurs reprises, mais sans gain appréciable, à d'autres peuples venus du Nord.

Sayfa 33

Fırat uygarlığı, üstün bir şekilde yüksek bir ırk tarafından geliştirilmiş, daha sonra, pek çok nedenle, fakat önemli bir kazanç olmaksızın kuzeyden gelen halklara aktarılmıştır.

Sayfa : 37

Les Achéménides, il ne faut pas l'oublier, ont joué un rôle dans l'histoire de l'Inde. Pour le lecteur, l'histoire de l'Inde du VIIe siècle et des deux ou trois siècles suivants paraît être l'histoire d'une « poche » historique isolée. Les brahmanes ont ritualisé les Védas au point de transformer la poésie spontanée des premiers temps en un cérémonial compliqué enseveli dans les traités appelés Brahmanas. Mais cette dévotion à la doctrine des œuvres engendra dans certaines classes une réaction à tendances spéculatives. Les gens décidèrent de se sauver eux-mêmes par la pensée et non par l'action. C'est de cette résolution que sont sortis les ouvrages remarquables de philosophie appelés Upanishads, qui donnèrent eux-mêmes naissance aux six Écoles orthodoxes. Mais l'orthodoxie n'est pas très claire, sauf cependant quand elle prescrit que tout doit rendre un hommage verbal au Vêda. Le philosophe orthodoxe peut être théiste ou athéiste, panthéiste ou polythéiste. Quelques âmes plus audacieuses, cependant, compilent l'hérésie de ne pas reconnaître le Vêda et de faire peu de cas des castes. Deux de ces hérésies ont survécu. L'une d'elles, le djainisme n'existe que dans l'Inde et compte seulement un million et demi de fidèles. L'autre, le bouddhisme, est devenue une religion universelle.

Sayfa 37

Achemenides'lerin Hindistan tarihinde önemli rol oynadıklarını unutmamak gerekmektedir. Okuyucu için, VII. yüzyıl ve takibeden birkaç yüzyılın Hindistan tarihi, izole edilmiş tarihi bir "cep" in tarihidir. Brahman'lar Hinduların, ilk zamanların doğaçlama şirlerini, Brahmanas denilen derlemelerde dönüştürmek için normalleştirmişlerdir. Fakat, bu eserlerin doktrinine olan sevgi, bazı sınıflarda olağanüstü tepkilere neden oldu. Kişiler, kendilerini, eylemlerle değil de, düşünceyle kurtarmayı yeğlediler. İşte, Upanishad'lar denilen önemli felsefe eserleri bu sonuçtan kaynaklandı. Bizzat, bu Upanishad'lar da altı Ortodoks yolun doğmasına neden oldu. Bu ortodokslik çok açık değildir. Sadece, Hinduluğa (Veda) sözlü olarak saygı gösterilmesi konusu gayet açıktır. Ortodoks filozof, tanrıtanır olabilir veya tanrıtanımaz (ateist) olabilir, bütün tanrılara inanıyor olabilir (panteist), çok tanrıya inanıyor olabilir (politeist). Bununla birlikte, daha yürekli bazı kişiler, Hindu geleneğini tanımama sapkınlığını gösterdiler ve kâstlarla pek az ilgilendiler. Bu sapkınlıklardan iki tanesi hâlen yaşamaktadır. Bunlardan biri Djainisme sadece Hindistan'da bulunmaktadır ve sadece bir buçuk milyon inananı vardır. Diğer olan Budizm, dünya çapında bir din hâline gelmiştir.

Sayfa : 38

Le bouddhisme dut son succès à diverses causes. La plus naturelle est l'attrait exercé sur l'Inde délivrée des castes par la possibilité donnée à tous, sans distinction, d'entrer dans la nouvelle société. Mais la personne gracieuse et aimable de Gautama, son fondateur, contribua bien plus encore à sa popularité.

Sayfa 38

Budizm, başarsını farklı nedenlere borçludur. Bunun en doğal olanı, kâstlar tarafından zorlanan herkesin, bu yeni topluma girmek istemesidir. Fakat, sevilen ve nazik kurucusu Gautama da, bu dinin popülerliğine büyük katkıda bulunmuştur.

Sayfa : 39

Il y a subit

les tentations du Malin, et, à la fin, trouve la paix en découvrant les Quatre Vérités sublimes. Les Quatre Vérités qui constituent ce qu'on pourrait appeler le credo du bouddhisme sont les suivantes : la vérité que la vie n'est que douleur ; la vérité que la douleur vient du désir ; la vérité que la douleur ne peut être détruite que dans le Nirvana (1), et la vérité des Huit nobles voies (2) de la morale bouddhique. Gautama passa le reste de sa vie à prêcher sa doctrine et à instruire des disciples. C'est au milieu de ceux-ci qu'il mourut tranquillement vers 487 av. J.-C. A cette époque le bouddhisme était déjà un système comprenant : Bouddha, le Maître ; Dharma, la Loi ; et Sangha, la Communauté. C'est ces « Trois Trésors » que le servent bouddhiste confie son âme et de ceux-ci qu'il obtient la paix.

Sayfa 39

[Prens Siddharta Gautama, bir dizi şanssızlık sonucu, kötü günler yaşadıkten sonra, ailesini terkederek Benares keşişlerine katılır, burada da huzuru bulamaz. Onlardan da ayrılır ve Bo ağacının altına oturur]. Bu ağacın altında kötülüğün çağlarını duyar. Sonunda dört yüce gerçeği bularak huzura kavuşur. Budizmin kuralları olan bu dört gerçek şunlardır : 1. Hayatın, acıdan başka bir şey

olmadığı gerçeği. 2. Acının ancak arzudan ileri geldiği. 3. Acının ancak Nirvana içinde ortadan kalkabileceği. 4. Budist manevi-yatın sekiz asil yolu. Gautama, hayatının geri kalanını, doktrinini anlatmakla ve öğrencilerini eğitmekle geçirdi. Bütün bunların ortasında, milattan önce 487 yılında, sakin bir şekilde öldü. Bu ena-da, Budizm zaten şunları içeren bir sistem hâline gelmişti : Buda : Öğretici. Dharma : Kanun. Sangha : Topluluk. İşte bu üç "hazine"ye Budizm meraklısı, varlığını teslim eder ve huzuru bulur.

Sayfa : 39

Les opérations militaires furent conduites par les habiles généraux Granicus et Issus jusqu'à la bataille d'Arbèle.

Sayfa 39

Askerî operasyonlar, Arbele savaşına kadar yetenekli general-ler Granicus ve Issus tarafından yapıldı.

Sayfa : 40

Un favori d'Alexandre, l'indien Tehandragupta, réussit à secouer le joug de Séleucus et fonda la dynastie indigène qu'il appela Maurya. Le règne de cette puissante famille dura de la signature du traité avec Séleucus en 303 av. J.-C. jusqu'à l'assassinat du dernier des Maurya en 184 av. J.-C. Un événement de cette période, très significatif pour l'Asie, fut la conversion au bouddhisme d'Açoka, le troisième empereur mauryen. Il fut

Sayfa 40

İskender'in bir favorisi, Hintli Tchandragupta, Seleucus'un bo-yunduruğunu gevşetmeyi bildi ve Maurya diye adlandırdığı yerli hanedanı kurdu. Bu güçlü ailenin dönemi, Seleucus'la milâttan önce 303'de imzalanan antlaşmadan, Maurya'ların sonuncusu-nun milâttan önce 184'de öldürülmesine kadar sürdü.

Sayfa : 41

Les deux conciles généraux de la communauté bouddhique qui avaient été tenus à Râjagriha et à Vaisâli, furent suivis d'un troisième qui se réunit en 250 avant J.-C. dans la capitale d'Acoka, Pataliputra, aujourd'hui Patna.

Sayfa 41

Budist topluluğunun, Rajagriha ve Vaisali'de toplanmış olan iki genel konseyini, milâttan Sonra 250 yılında, Açoka'nın başkenti Pataliputra'da, yani bugünkü Patna'da yapılan üçüncüsü izledi.

Sayfa : 41

La dynastie des Maurya prit fin, comme nous venons de le voir, en 184 avant J.-C. Dans le nord-ouest de l'Inde, des séries de dynasties semi-étrangères se succédèrent et leur présence nous aide à sentir dans toute sa force le mouvement d'agitation des peuples qui, issu de l'Asie Centrale, s'étendit à toute l'Asie aussi bien dans la partie orientale que dans la partie occidentale.

Sayfa 41

Maurya hanedanı, daha önce gördüğümüz gibi, milattan önce 184 yılında sona erdi. Hindistan'ın kuzeybatısında, yan yabancı hanedanlar serileri birbirlerini takip ettiler. Bunların varlığı, Orta Asya'dan kaynaklanan, bütün Asya'ya, batı kısmına olduğu kadar, doğu kısmına da yayılan çalkalanma hareketini hissetmemize yardımcı olmaktadır.

Sayfa :41

Comme première dynastie semi-étrangère de l'Inde, se présente la famille indo-bactrienne, qui figure dans l'histoire de l'invasion de Menander ou Milinda (1), le dernier européen qui ait attaqué l'Inde avant 1502. Bientôt après, viennent les indo-parthes représentés par Gondophore (2) qui, d'après la tradition, reçut d'une part, saint Thomas et, d'autre part, les envoyés de l'empereur chinois Ming Ti

Sayfa :42

qui venait dans l'Inde étudier la religion du Bouddha. A ces dynasties succéda l'empire indo-scythe que Kanishka illustra de sa double renommée, car il est fameux entre tous, comme un autre Açoka, protecteur du bouddhisme et constructeur de stupas (4)

Sayfa 41

Hindistan'ın ilk yan yabancı hanedanı, Hindistan'a 1502'den evvel saldıran son Avrupalı olan Menander veya Milinda'nın işgalinde ortaya çıkan bir Hint - Bactrienne ailesinden oluşmaktadır. Hemen sonra, Gondophore tarafından temsil olunan Hint - Pers hanedanıdır. Gondophore'un soyu, efsaneye göre bir taraftan Saint Thomas'a bir taraftan ise, Çin İmparatoru Ming Ti'nin Buda dinini öğrenmek

için Çin'e gönderdiği temsilcilere dayanmaktadır. [sayfa 42] Bu hanedanlar, Hint - İskit hanedanı takip etmiştir. Kanışka bu hanedanı iki defa meşhur olarak tanımlamaktadır. Zira, bu hanedan, Budizmin koruyucusu ve stupas'ların yapımcısı olarak, ikinci bir Açoğa gibi tanınmıştır.

Sayfa : 43

Confucius, nom latinisé de K'ong Fou-tse, qui signifie Maître K'ong, le philosophe, est à beaucoup de points de vue le personnage chinois le plus influent, moins peut-être par sa propre supériorité que par la personification de la norme humaine que la Chine a vue en lui.

Sayfa 43

Kong Fou-tse isminin Lâtinceleşmiş hâli olan Konfüçyus, Üstad Kong anlamına gelmektedir. Üstad Kong, etkin bir Çinli ile birçok ortak özelliğe sahiptir. Üstad Kong'un kendi üstünlüğü, belki de, Çin'in kendisinde gördüğü insanlık özelliğinin kişileştirilmesi kadar yüksek değildi.

Sayfa : 44

Le Sage de la famille K'ong de l'Etat de Lou, naquit vers 551 av. J.-C. dans la province actuelle du Chan-tong.

Sayfa 44

Lou eyaletinin Kong ailesinin bilgisi, milattan önce 551 yılında, şu anki Chan - tong vilayetinde dünyaya geldi.

Sayfa : 44

Il mourut vers 479 av. J. C. Il chantonna durant ses derniers jours : « La grande montagne va s'écrouler ; la poutre-maitresse va se rompre, le Sage va périr comme une plante ».

Sayfa 44

Konfüçius, milattan önce 479 yılına doğru öldü. Son günlerinde "Büyük dağ çökecek, orta direk yıkılacak, bilge, bir bitki gibi solacak" şeklinde şarkılar mırıldanıyordu.

Sayfa : 45

Mencius, ou Meng-tse, a les mêmes droits que son maître à
otre souvenir.

Sayfa 45

Mencius, veya Meng-tse, hafızamızda, Üstadı kadar yere sahiptir.

Sayfa : 46

Mais, on doit reconnaître
à l'honneur de la Chine que, sous l'influence des sages, elle a
toujours pris la morale comme base de l'éducation et de la vie
publique.

Sayfa 46

Fakat, Çin'de, bilgelerin etkisi altında, Konfüçyusculuğun, daima eğitimin ve kamu hayatının manevî yönünü oluşturduğunu bilmek gerekmektedir.

Sayfa : 46

Contemporain de Confucius, bien que né quelques années avant lui (en 604 av. J.-C.), Lao-tse (1) est un personnage un peu mystérieux, et même un mythe pour quelques-uns.

Sayfa 46

Konfüçyusla çağdaş, ondan birkaç sene daha önce doğmuş olan (milattan önce 604) **Lao-tse**, biraz gizemli bir kişiliktir. Hatta bazılarına göre bir efsaneydi.

Sayfa : 46

L'homme content est satisfait. Envers l'homme qui est bon, je serai bon ; envers le méchant je serai bon également de façon à le rendre bon. Répondre par la bienveillance au tort qui vous est fait ».

Et l'un de ses disciples, Tchouang-tse, le charmant philosophe mystique, exprime une des plus belles pensées chinoises, quand il dit : « Le commandement des armées est

Sayfa : 47

la forme la plus basse du courage. Les récompenses et les peines sont la forme la plus basse de l'éducation. Les cérémonies et les lois sont la forme la plus basse de gouvernement.

Sayfa : 47

La musique et les beaux vêtements sont la forme la plus basse du bonheur. Les lamentations et les habits de deuil sont les formes les plus basses de la douleur. Les sentiments de ces cinq catégories devraient suivre les mouvements du cœur ».

Il faut avouer que, malheureusement, le Taoïsme, ou système de Lao-tse dégénéra rapidement, décevant tous les espoirs.

Sayfa 46

[Tao'culuğun kurucusu Lao-tse] "Memnun olan insan tatmin olmuştur. İyi olan insana karşı, iyi olacağım. Kötü olana karşı da onu da iyi hâle getirmek için ben iyi olacağım. Size yapılan kötülüğe karşı iyilikle cevap verin » demektedir.

Öğrencilerinden, sevimli mistik filozof Tchoung-tse, en iyi Çin düşüncelerinden birini şu şekilde belirtmektedir : [sayfa 47] "Ordulara komutanlık, cesaretin en alçak şeklidir. Ödüller ve cezalar, eğitimin en alçak şeklidir. Törenler ve kanunlar, hükûmetin en alçak şeklidir. Müzik ve güzel giysiler, mutluluğun en alçak şeklidir. Hiçkinklar ve dövünmeler, acının en alçak şeklidir. Bu beş sınıfın duyguları, kalbin hareketlerini izlemelidir. »

Şunu kabul etmek gerekir ki Taoizm veya Lao-tse'nin sistemi, bütün ümitleri kırarak, hızla bozuldu.

Sayfa : 47

On doit reconnaître en Ts'in Che Houang Ti l'architecte de la Grande Muraille, le constructeur des routes et l'auteur de la consolidation de son vaste domaine.

Sayfa 47

Ts'in hanedanında, Çin Seddi'nin mimarı, yolların yapımı ve geniş döneminin toparlayıcısı olan Che Houang Ti'yi de tanımak gerekmektedir.

Sayfa : 52

L'athéisme du bouddhisme indien a été remplacé par le théisme et le polythéisme des pays qu'il a convertis.

Sayfa 52

Hind Budizmi'nin tanrıtanımsızlığı değişime uğradığı ülkelerde tanrıtanımlıkla ve çoktanrıcılıkla yer değiştirmiştir.

Sayfa : 54

CHAPITRE IV

L'ASIE JUSQU'A L'APPARITION DE L'ISLAM

La date véritable du début de l'histoire du Japon, dégagée de la légende, coïncide avec l'introduction du bouddhisme dans le pays, vers l'an 552 de notre ère.

Sayfa 54

BÖLÜM IV

İSLAM'IN ORTAYA ÇIKIŞINA KADAR ASYA

Japon tarihinin, efsaneden kurtulmuş olarak kesin başlangıç tarihi, çağımızın 522. yılına doğru Budizmin bu ülkeye giriştir.

Sayfa : 58

Les temples des trois religions de la Chine, qui abritaient les doctrines de K'ong Fou-tse, de Lao-tse et de Fo (Bouddha), s'y trouvaient réunis.

Sayfa 58

Aşağılık insanların sözlerine kulak vermeyiniz ve pahalı saraylar inşa etmeyiniz. Çin'in, Kong Fou-tse, Lao-tse ve Fo doktrinlerini içeren üç dininin tapınakları (Chen-si eyaletindeki Sincan'da) birlikte bulunurlar.

Sayfa : 58

On y prêchait cet étrange dualisme persan, le Manichéisme, qui, de l'Asie se répandit à l'ouest jusqu'à l'Afrique du nord et la Grande-Bretagne, et à l'est, jusqu'en Chine.

Sayfa 58

[Sincan'da] Burada, bu garip Pers ikilemi, Kuzey Afrika'dan İngiltere'ye kadar, doğuda ise Çin'e kadar yayılmış olan Mani dini de yayılmaktaydı.

Sayfa : 59

immortels. La Chine conserve encore beaucoup d'affection au poète qui chanta avec tant d'amour son fleuve puissant et

Sayfa : 60

qui pouvait résumer sa vie en ces quelques mots. « Je fais des vers inlassablement, tandis qu'à ma porte passent les chevaux et les chars. »

En ce qui concerne l'Inde, son histoire peut être brièvement exposée.

Sayfa 59

Çin, bütün aşkıyla kuvvetli nehrinin şarkısını söyleyen ve onun hayatını birkaç kelime ile özetleyen şaire, büyük bir sevgi beslemektedir. [sayfa 60] Hindistan'a gelince, onun tarihi kısaca sunulabilir.

Sayfa : 60

X+

Puis, sous la dynastie Gupta, qui régna du IVe siècle au milieu du VIe siècle, l'empire brilla d'un vif éclat. Chandragupta, rajah local fondateur de la famille, ne doit pas être confondu avec le chef du même nom qui fonda la dynastie maurya au IVe siècle avant notre ère.

Sayfa 60

Daha sonra, IV. yüzyıldan VII. yüzyılın ortasına kadar hüküm süren Gupta hanedanının yönetimi altında, imparatorluk parlak bir dönem yaşadı. Ailenin kurucusu olan yerel race Chandragupta, çağımızdan önceki IV. yüzyılda hüküm süren Maurya hanedanını kuran aynı isimli şefle karıştırılmamalıdır

Sayfa : 60

Il eut pour successeur le plus grand de tous les Guptas, Chandragupta II, connu généralement sous le nom de Vikramaditya, le soleil du pouvoir.

Sayfa 60

[Samudragupta] O da, yerini Gupta'ların en büyüğü olan, genellikle, güneşin iktidan Vikramaditya olarak tanınan Chandragupta II'ye bıraktı.

Sayfa : 61

A l'ouest de l'Inde, la Perse, vécut une époque notable quoique, vers le milieu du VIIe siècle, elle fut l'objet des attaques de l'islam.

Sayfa 61

Hindistan'ın batısında, İran, VII. yüzyılın ortalarına doğru, İslâm'ın saldırılarına uğrasa da, hatırı sayılır bir dönem yaşıyordu.

Sayfa : 61

Puis, vers l'an 225 de notre ère, un prince nommé Ardasher (Artaxerxès), qui prétendait descendre des anciens rois

Sayfa : 62

Achéménides, se révolta contre Artaban (1), le dernier des rois parthes et inaugura la période la plus glorieuse des Sassanides.

Sayfa 61-62

[Roma'yla uğraşlardan sonra] Sonra, çağımızın 225. yılına doğru, eski Achemenides krallarından geldiği varsayılan Ardaşir isimli bir prens, Pers'lerden gelen son kral olan Artaban'a isyan etti ve Sasaniler'in şanlı dönemini başlattı.

Sayfa : 62

Les Sassanides régnèrent un peu plus de quatre siècles et comptèrent plusieurs monarques de valeur qui portèrent avec éclat le poids de leur splendide couronne(2).

Sayfa 62

Sasaniler, dört yüzyıldan biraz fazla bir süre hüküm sürdüler. Sasaniler, gösterişli iktidarlarna layık olan birçok hükümdara sahip oldular.

Sayfa : 62

Durant cette même période une croisade sanglante fut prêchée contre l'hérésie manichéenne. Cette dernière tirait son nom de son fondateur, Mani, né en 215 après J.-C., et enseignait, par un curieux mélange à la fois de bouddhisme de christianisme et des principes de Zoroastre, une sorte de dualisme basé sur une distinction éternelle entre les principes de la lumière et des ténèbres. Mani fut mis à mort avec une

Sayfa 62

Bu sıralarda Manî dini üzerine, kanlı bir haçlı seferi düzenlendi. Bu din, adını, milâttan sonra 215 yılında doğmuş olan kurucusu Manî'den almıştı. Bu din, aynı anda hem Budizmin, hem Hristiyanlığın, hem de Zoroastre'nin prensiplerini bir araya getiren bir kanşımın öğretisini veriyordu. Böylelikle, ışığın ve karanlıkların arasındaki ayının prensiplerine dayalı ikili bir sistemin öğretimini vermekteydi.

Sayfa : 63

Sous le règne de Shahpur II, les fragments du livre sacré, l'Avesta, mutilé par « le romain, Alexandre le Maudit » dans un accès de colère, furent soigneusement rassemblés et une édition revisée en fut publiée. Mithra, le dieu du soleil, fut l'objet de la vénération populaire et son culte fut répandu au loin par les soldats revenant de Rome.

Les dernières années des Sassanides comprennent les règnes longs et célèbres des deux Khosroes. Khosroes Mushir-wag, le Juste, a régné 48 ans ; il a été un bon guerrier et un généreux protecteur des lettres. Ce fut vers la fin du règne de Khosroes Parviz que Mahomet commença à prêcher la doctrine islamique.

Sayfa 63

Şahpur II döneminde, kutsal kitap Avesta'nın bölümleri, "Roma-lı, lanetli Alexandre [İskender]" tarafından bir kızgınlık anında parçalandı. Daha sonra, bu parçalanmış kısım da özenle toplandı ve gözden geçirilerek tekrar yayınlandı. Güneş Tanrısı Mithra, genel olarak saygı duyulan bir ögeydi ve ona olan inanç, Roma'dan gelen

askerlerle uzaklara kadar yayılıyordu..

Sasanîlerin son yılları, her iki Khosroes'un uzun ve meşhur dönemlerini içermektedir. Adil [kendisine verilen unvandır] Khosroes Mushirwan 48 sene hüküm sürmüştür. İyi bir savaşçıdır ve edebiyatın gayretli bir koruyucusudur. Muhammet'in İslâmî doktrini yaymaya başlaması ise Khosroes Parwîz'in döneminin sonlarına doğru rastlamaktadır.

Sayfa : 63

La destinée de ce conducteur de chameaux de la Mecque est vraiment prodigieuse et le rôle qu'il a joué dans l'histoire dépasse toute imagination. Il lui a suffi de jeter son cri de ralliement de la Kalima : « Il n'y a point d'autre Dieu qu'Allah, et Mahomet est son prophète », pour qu'en moins d'un siècle ses fidèles fanatisés aient arraché à l'Empire romain ses plus riches provinces et porté l'étendard vert des confins de l'Inde jusqu'aux Portes d'Hercule qui allaient désormais porter le nom de Gibraltar (Djebel Tarik) en mémoire d'un chef mahométan. Pourra-t-on nier, après cela, l'action de l'homme sur le cours de l'histoire.

Sayfa : 64

Mahomet, fils d'Abdollah, naquit, en l'année de l'éléphant (571) (4) à la Mecque ou Bakkah, capitale religieuse de tous les cultes.

Sayfa 63

Bu Mekke'li deve çobanının alın yazısı gerçekten olağanüstü olmuş ve tarih içerisinde oynadığı rol her türlü hayali aşmıştır. Bunun için de ona, sadece toparlayıcı "Allah'tan başka tann yoktur

ve Muhammet onun peygamberidir » çağlığını atması yeterli olmuştur. Böylelikle, bir yüzyıldan daha kısa bir süre içerisinde, fanatik inananlar Roma İmparatorluğu'ndan en zengin eyaletlerini kopararak, yeşil sancağı, Hindistan hudutlarından, artık bir Mahomedan (Müslüman) komutanının hatırasına dayanarak Cebeli Tank denilen Herkül kaplarına kadar taşımış. Bütün bunlardan sonra, bir insanın tarih üzerindeki etkisi yadsanabilir mi ?

[sayfa 64] Abdullah'ın oğlu Muhammet, fil yılında (571) Mekke'de veya bütün inançların merkezi olan Bakkah'da doğdu.

Sayfa : 65

L'enfant assista ainsi aux luttes entre tribus et prit connaissance des religions juive et chrétienne dont il a subi l'influence. A vingt-cinq ans, le futur prophète d'Allah épouse Khadidjah, riche veuve de la Mecque, beaucoup plus âgée que lui, mais qui en revanche lui fournit une aide précieuse.

Sayfa 65

Çocuk (Muhammet), kabileler arasındaki mücadelelere de tanıklık etti ve Yahudilikle Hristiyanlığı da öğrenerek, onların etkisi altında kaldı. Yirmi beş yaşındayken, Allah'ın müstakbel peygamberi, Mekke'nin kendisinden yaşça çok büyük olan dulü Hatice ile evlendi. Hatice ileride kendisine çok kıymetli yardımlarda bulunacaktı.

Sayfa : 65

Car, à la suite des ouvertures qui lui furent faites, Mahomet suivit la députation : c'est ce qu'on appelle la Hijra ou fuite, qui eut lieu en l'an 622. Cette date a toujours été regardée comme marquant le commencement de l'ère musulmane (2).

Sayfa 65

Kendisine yapılan davetlerin üzerine, dini yaymak üzerine görevli olarak gönderdiği kişilerin arkasından kendi de onları takip etti. Buna Hicret veya kaçış deniliyordu. **Bu olay 622 yılında** gerçekleşmişti. Bu tarih her zaman Müslüman devrinin başlangıcı olarak görülmektedir.

Sayfa : 66

Mahomet mourut en 632 dans les bras d'Aïcha, son épouse préférée, après avoir assez vécu pour voir l'Arabie en quelque sorte unifiée et pour entendre son cri de guerre retentir bien au-delà des frontières de la péninsule.

Sayfa 66

Muhammet, Arabistan'ın bir şekilde birleştiğini gördükten ve savaş çılgınlığının Yanmadan'ın hudutlarının çok ötesinde çnladığını görmek için yeterince yaşadından sonra, **632 yılında**, en sevdiği hanımı olan **Ayşe'nin** kollarında öldü.

Sayfa : 66

La doctrine islamique, reconnue et vénérée par deux cent trente-trois millions d'hommes, a conservé bien **des maux sociaux dont souffre l'humanité** ; bien plus elle les a proclamés sacro-saints au nom de la religion. Mais, elle a délivré de l'idolâtrie et de l'infanticide plus d'une race arriérée ; elle a enseigné la soumission à la volonté d'un Dieu Tout-Puissant et a donné une sorte d'unité à des populations qui, jusque-là, avaient vécu dans la discorde. La

Sayfa : 66

prière à intervalles réguliers, l'aumône, le jeûne du mois de Ramadhan, la récitation du Kelima, l'accomplissement du Hadj ou pèlerinage sacré de la Mecque, étaient des obligations à la portée de tous les hommes et unissaient ceux-ci dans une fraternité effective qui dure encore et a des conséquences politiques d'une portée incalculable.

La mort de Mahomet a inauguré l'ère du khalifat (1) qui, après treize siècles d'existence, soulève encore une des questions politiques les plus importantes. Les quatre khalifes orthodoxes qui régnèrent entre 632 et 661, contribuèrent au triomphe matériel du Mahométisme.

Sayfa 66

İlk yüz otuz üç milyon insan tarafından tanınan ve inanılan İslâmî doktrin, insanlığın çektiği bazı sosyal acıları, bunları kutsal olarak duyurmuş olsa da, korumaktadır. Fakat geri kalmış bir ırkı, putperestlikten ve çocuk katletme geleneğinden kurtarmıştır. Bir tek "Gücü Herşeye Yeten Tann"ya boyun eğmeyi öğretmiştir. Bu şekilde, bu ana kadar bir düzensizlik içerisinde yaşayan topluluklara bir tür birlik kazandırmıştır. Düzenli aralıklarla yapılacak ibadet (namaz), zekat, Ramazan orucu, Kelime-i Şehadet getirmek, Hac'ca gitmek yani Mekke'de kutsal ihrama girmek bütün insanların yapması gereken zorunluluklardı. Bu zorunluluklar, hâlâ devam eden ve hesaplanamayacak bir sürede siyasi sonuçları olan zorunluluklardı.

Muhammed'in ölümü, halifelik devrini açtı. On üç yüzyıl var olduktan sonra, hâlâ en büyük siyasi meselelerden birini oluşturmaktadır. 632 ile 661 yılları arasında hüküm süren dört ortodoks halife, Müslümanlığın nesnel zafetine katkıda bulundular.

Sayfa : 66

Sous le commandement d'hommes tels que Khalid, le lion de Dieu, la Perse, la Syrie, l'Égypte et l'Espagne furent rapidement soumises au Corap.

Sayfa 66

Halid gibi, Allah'ın Aslanı gibi kumandanların emri altında, İran, Suriye, Mısır ve İspanya hızla Kur'an'a bağlandılar.

Sayfa : 67

Le khalifat passa alors aux mains du général syrien Moawya qui fonda la dynastie des Omeyyades et établit sa capitale à Damas.

Sayfa 67

Halifelik böylelikle, Suriyeli general Muaviye'nin ellerine geçti. Muaviye, başkentini Şam'da kurarak, Emevi hanedanını oluşturdu.

Sayfa : 67

Nous empiéterons un peu sur une autre période pour rap-
peler que la dynastie des Abbassides, autre branche des

Sayfa : 68

Omeyyades, s'empara à nouveau en 749 du khalifat, à l'exception toutefois du khalifat d'Espagne, et s'écarta encore davantage des règles établies par le Prophète et ses successeurs immédiats.

Sayfa 67-68

Biraz da, Emevîlerin diğer bir kolunu oluşturan **Abbâsîlerin** dönemini ele alalım. Abbâsîler, İspanya'daki halifelik hariç olmak üzere **749'da halifeliği tekrar ele geçirdiler**. Böylelikle, Peygamber'in ve yakın takipçileri tarafından kurulmuş olan kurallardan uzaklaştılar.

Sayfa : 69

CHAPITRE V

L'ASIE AU POUVOIR DES TARTARES

Les contrées
« envahies par la ruée des tribus qui reconnaissaient comme
roi le conducteur de chameaux » avaient retrouvé une vie
calme sous la domination des khalifes de Bagdad (749-1258).

L'âge d'or de l'islam dura de 749 à 847.

Sayfa 69

BÖLÜM V

TATARLARIN HÂKİMİYETİNDEKİ ASYA

"Kral olarak, deve güdücüsünü tanıyan kabileler tarafından işgal edilmiş olan bölgeler", Bağdat halifesinin egemenliği (749 - 1258) altında sakin bir hayat bulmuşlardı.

İslâm'ın altın çağı, 749'dan 847'ye kadar sürdü.

Sayfa : 70

La fin du IXe siècle marque le déclin du khalifat de Bagdad.

Sayfa 70

IX. yüzyılın sonu, Bağdat halifesinin güçsüzleşmesini belirlemektedir.

Sayfa : 71

Son successeur Melik Shah fut un grand souverain dans toute l'acceptation du terme et se fit respecter du Tiers jusqu'à la Méditerranée.

Sayfa 71

[Alpaslan'ın] Halefi Melik Şah, kelimenin tam anlamıyla büyük bir imparatordu ve Dicle'den Akdeniz'e kadar sözü dinleniyordu.

Sayfa : 76

Nous avons déjà parlé plusieurs fois des Mongols. Nous allons résumer leur histoire. L'histoire de Gengis-Khan apparaît aujourd'hui à nos yeux moins comme un épisode de l'histoire de l'humanité que comme une invasion terrible mais salutaire.

Sayfa 76

Bu ana kadar, pek çok defa Moğollar'dan bahsettik. Şimdi hikâyelerini özetleyeceğiz. Cengiz Han'ın hikâyesi, bugün gözlerimizin önünde insanlık tarihinin bir dönemi olarak değil de, korkunç, fakat saygı duyulacak bir işgal gibi durmaktadır.

Sayfa : 76

Mais la raison principale de l'invasion fut le rôle réservé par le destin à Gengis-Khan dont le génie est aussi inexplicable que celui de bien d'autres héros illustres.

Sayfa 76

Fakat, işgalin ana sebebi, kaderin Cengiz Hanı vermiş olduğu görevdir. Cengiz Han'ın dehası da, diğer meşhur komutanların dehalan gibi, açıklanamaz bir dehadır.

Sayfa : 78

Les opérations entreprises par Gengis-Khan furent continuées avec vigueur par ses successeurs. Ugotai, le second grand Khan, ravagea toutes les contrées de l'ouest et prit Liognitz en 1241.

Sayfa 78

Cengiz Han tarafından girilmiş işlemler, halefleri tarafından da ciddiyeyle takip edilmiştir. İkinci büyük Han olan Ogotay, batının bütün bölgelerini yakıp yıkarak, 1241 yılında Liognitz'i aldı.

Sayfa : 78

Mangou, successeur d'Ogotai, envoya son frère Hou-lagou attaquer Bagdad, et en 1263 la magnifique capitale des Khalifes Abbaesides fut saccagée et ses 800.000 habitants furent passés au fil de l'épée.

Sayfa 78

Ogotay'ın halefi Mangu, kardeşi Hulagu'yu Bağdat'a saldırma-ya gönderdi. Abbasi halifelerinin güzel başkenti Bağdat, 1263'te yakılıp yıkıldı ve 800.000 Bağdatlı kılıçtan geçirildi.

Sayfa : 78

II

atteignit son apogée historique à la troisième génération avec Koubilai qui étendit son pouvoir de la Mer Jaune jusqu'au cœur de l'Europe. La domination mongole en Chine se maintint à peine un siècle puis, disparut aussi rapidement que la neige fond au soleil. Koubilai lança contre le Japon une flotte considérable.

Sayfa 78

[Cengiz'in imparatorluğu] Tarihi zirve noktasına Kubilay'la birlikte üçüncü kuşakta ulaştı. Kubilay, iktidarnı, San Deniz'den Avrupa'nın kalbine kadar genişletmişti. Çin'deki Moğol üstünlüğü, yaklaşık bir yüzyıl kadar sürdü. Daha sonra, güneşte eriyen kar gibi hızla ortadan kayboldu. Kubilay, Japonya'ya da hatırı sayılır bir filo gönderdi.

Sayfa : 80

Il est toujours vivant pour nous dans son intéressante *Historia Mongolorum quos nos Tartaros appellamus* où l'on peut lire la description suivante : « Maintenant, ces Kitai sont des idolâtres et possèdent en écriture des caractères qui leur sont propres. C'est un peuple qui en vérité paraît assez civilisé. Ils ne portent pas de barbe et, quant à la physionomie, ils ressemblent étonnamment aux Mongols mais sans avoir le visage aussi large. Leur langue est tout-à-fait bizarre. Il n'y a pas d'artisan au monde qui puisse leur en remontrer tant ils sont habiles de leurs mains ». A côté de la description du pays avec ses terribles tempêtes de grêle, son climat torride, ses habitants qui « à certains points de vue sont admirables, à d'autres sont détestables », se trouvent des racontars moins dignes de foi sur un peuple étrange dont les jambes n'ont pas d'articulations, sur des montagnes aimantées qui attirent à elles les flèches et autres engins de guerre, etc...

Sayfa 80

[Papanın elçisi Başpiskopos Carpin], bizim için daima ilgi çekici eseri "Historia Mongolorum quos nos Tartaros appellamus" (Tatar ismiyle adlandırdığımız) Moğolların Tarihi" adlı eserinde şu tanım bulunmaktadır : "Şimdi Kitaylar putperesttir ve yazılarında kendilerine özel karakterleri bulunmaktadır. Bunlar aslında oldukça uygar bir halk gibi gözükmektedirler. Fizyonomileri ise şaşılacak derecede Moğollara benzemektedir. Fakat, yüzleri onların yüzü kadar geniş değildir. Lisansları tamamıyla garip bir lisandır. Dünyalarında, ellerinin marifetli olduğunu gösterecek hiçbir zanaatkarları yoktur." Ülke, korkunç fırtınalar ile çok sıcak iklimi ile tanımlanmış, insanları ise "bazı noktalarda çok sevimli, bazı diğer noktalarda çok sevimsiz" derler. Bu garip insanlar hakkında, bacaktan bükülüyor, oturdıkları manyetik dağlarda, oklar ve

diğer silâhlar onlara değil de dağlara yapışıyor gibi inanılmaması gereken söylentiler de vardır.

Sayfa : 85

Le commerce international favorisa, en outre, la vulgarisation d'Asie en Europe de découvertes qui ont servi la civilisation des deux continents. A ce point de vue, l'Europe n'a pas toujours rendu justice à l'Asie. Il n'est pas douteux cependant que la porcelaine ait été importée en Europe grâce à Marco Polo, gouverneur de la ville qui était alors le principal centre du trafic avec l'Occident. L'art de l'imprimerie doit bien plus à la Chine qu'à Faust et Gutenberg, car il était connu en Extrême-Orient au Xe siècle.

Sayfa 85

Bu uluslararası ticaret bunların dışında, Asya'nın Avrupa'da tanınmasına yardımcı olmuş. Bu da her iki kıtanın uygarlıklarına hizmet etmiştir. Bu bakış açılarından, Avrupa, Asya'ya her zaman adaletli bir şekilde bakmamıştır. Seramiğin, Avrupa'ya, Batı'ya alışıverişin yapıldığı en önemli merkezin Valisi Marco Polo sayesinde ithal edildiği doğrudur. Matbaacılık sanatı, Çin'de Faust ve Gutenberg'inkinden daha ileri olmalıydı. Zira bu sanat uzak doğuda X. yüzyıldan beri biliniyordu.

Sayfa : 85

On peut en dire autant de la poudre à canon que les Mongols employaient au moins un siècle avant la découverte attribuée à Bernard Schwartz en 1358.

Sayfa 85

Top barutunun keşfi, her ne kadar 1358 tarihi ile Bernard Schwartz'a ithaf ediliyorsa da, Moğollar en azından bir yüzyıl öncesinde barut kullanıyorlardı.

Sayfa : 86

Le poète occidental est plus viril et plus optimiste, mais on trouverait sûrement chez Kenko comme chez Chaucer le même sentiment de la nature qui est commun à tous les hommes et unit l'Orient et l'Occident bien plus solidement que ne le fit jamais le ciment de sang humain employé par Gengis-Khan.

Sayfa 86

Batlı şair (Geoffrey Chaucer), çok daha enerjik ve iyimserdir. Fakat, Kenko'da da Chaucer'da bulunan bütün insanlarda ortak olan ve Doğu ile Batı'yı Cengiz Han tarafından kullanılan insan kanı çimentosunun hiç bir zaman yapamadığı kadar sağlam bir şekilde birleştiren aynı doğal duyguyu buluyoruz.

Sayfa : 88

Les Mandchoux (2) constituaient une tribu tartare et différaient peu des Kin qui avaient conquis le Nord de la Chine avant l'invasion mongole.

Sayfa 88

Mançular, bir Tatar boyu oluşturdular ve Moğol işgalinden evvel Çin'in kuzeyini işgal eden Kin'lerden pek az farklılık gösterirler.

Sayfa : 92

La race des Turcs Ottomans qui a conservé précieusement dans un coin perdu de l'Europe les traditions de l'Asie Centrale eut des débuts fort obscurs.

Sayfa 92

Osmanlı Türklerinin ırkı, Avrupa'nın kayıp bir noktasında, Orta Asya'nın geleneklerini dikkatle korumuştur. Kendilerinin de bu gelenekleri olduktan kökenin ne olduğu da oldukça karanlıktır.

Sayfa : 93

Quelques groupes de nomades s'abattant çà et là sur un territoire convoité et capturant les femmes en même temps que les terres, produisirent bientôt un mélange de races tel que, même sans parler des Janissaires recrutés par la conscription forcée des jeunes chrétiens, le terme « Turc » sous lequel on désigne cette olla-podrida des nations est un symbole plutôt qu'une définition.

Quelle que soit leur origine précise, les Turcs Ottomans, qu'il faut distinguer des Seldjoucides, apparaissent pour la première fois dans l'histoire sous forme d'une petite horde conduite par son chef Soliman Shah qui, sous la pression des Mongols de l'est, fuyait vers l'ouest et traversait l'Euphrate.

Sayfa 93

Her zaman arzu edilen topraklar üzerinde, burada burada sürünen, toprakla birlikte kadınlara da el koyan bir grup göçebe, öyle bir ırklar karışımı yaratmışlardır ki genç Hristiyanların Yenileri olarak zorunlu devşirilmesi olmadan bile, Türk kelimesi, bir tanımdan ziy-

yade bir sembol anlamını almıştır.

Tam olarak kökenleri neresi olursa olsun, Osmanlı Türkleri, Selçuklulardan bunları ayırmak gerekir, tarihte ilk defa şefleri Süleyman Şah başkanlığında küçük bir grup halinde, Doğu Moğollarının önünden kaçarken ve Fırat'ı geçerken görüldüler.

Sayfa : 94

C'est en 1353, que le représentant Cantacuzène appela les Turcs à son aide dans sa lutte contre Andronicus III.

Sayfa 94

1353 yılında, Kantakuzen'in temsilcisi, Türkleri, Andronicus III'e karşı savaşında, kendine yardıma çağırır.

Sayfa : 94

Les Vénitiens de leur côté, jaloux de Constantinople, leur rivale, et de son commerce prospère, ne songèrent pas à venir en aide aux Grecs de sorte que Mourad Ier (Amurat) réussit à prendre Andrinople où il établit la capitale. On comprit alors que les Turcs étaient venus en Europe pour s'y fixer définitivement. D'ailleurs la bataille de Kossova en 1389 fit clairement prévoir le sort que Constantinople devait subir en 1453.

Sayfa 94

Venedikliler ise kendi açlarından, rakipleri Bizans ve zengin ticaretini kışkırdıkları için Yunanlılara yardıma gelmeyi istemediler. Böylelikle I. Murat Edirne'yi aldı ve başkent yaptı. Böylelikle Türk-

lerin Avrupa'ya sürekli olarak yerleşmek üzere geldikleri anlaşılmış oldu. Daha sonra, 1389'daki Kosova Savaşı, Konstantinopol'un 1453'de uğrayacağı kaderi önceden belirlemiş oldu.

Sayfa : 94

Pendant les trente ans d'une guerre sans répit, Timour détruisit la puissance de Toktamich, chef de la Horde d'Or. Il fit une expédition aux Indes où, après avoir forcé le passage de l'Indus, il livra une bataille sanglante devant Delhi. Mais son plus fameux et dernier exploit fut sa campagne contre Bayazid (Bajazet Ier), le Sultan ottoman du moment, surnommé l'Éclair à cause de la rapidité de ses mouve-

Sayfa : 95

ments. Bayazid avait succédé à son père Mourad assassiné sur le champ de bataille de Kossova, et, peu après, avait vaincu la chevalerie d'Occident à la bataille de Nicopolis.

Sayfa 94

Hiç aralıksız otuz sene süren savaşlardan sonra, Timur, Altın Ordu şefi Toktamış'ın güçlerini imha etti. İndüs Nehri'ni geçtikten sonra, Delhi önlerinde kanlı bir savaş yaptı. Fakat, en meşhur ve son seferi, devrin Osmanlı Sultanı Yıldırım İskender, I. Bayezit üzerineydi. Bayezit, bu lakabı, hareketlerinin hızlığından ötürü almıştı. [sayfa 95] Bayezit, Avrupa şövalyelerine karşı Nicopolis [Kosova] Savaşı'nı kazanan babası I. Murat'ın, Kosova'da savaş meydanında cinayete uğraması üzerine tahta çıkmıştı.

Sayfa : 95

Une rencontre sanglante eut lieu à Angora, le 20 juillet 1402.

Le souverain déchu ne survécut que huit mois à sa défaite et Timour lui-même mourut de la fièvre peu après, au moment où il se préparait à envahir la Chine (février 1405).

» Ainsi Constantinople échappa pour une cinquantaine d'années encore à l'humiliation de... conquête-turque.

Les conquêtes de Timour comprenaient presque tous les territoires qui devaient, quelques siècles plus tard, faire partie de la Russie d'Asie, mais les Timourides, ses successeurs, régnèrent en réalité sur la Perse sous le nom de Shah, de 1405 à 1499. Le plus remarquable d'entre eux fut le Shah Roukh qui occupa le trône pendant trente-huit ans. Prince généreux, brave et cultivé, il s'entoura d'une cour polie, et envoya une ambassade jusqu'en Chine. A la cour de Ouzoun Hassan, l'un de ses successeurs, on note la présence des ambassadeurs vénitiens Zeno, Barbaro et Contarini qui étaient venus de Venise demander l'aide du Shah dans la guerre que la république faisait aux Ottomans.

La dynastie des Soufi (1) qui avait remplacé celle des Timourides occupa le trône jusqu'en 1736. Ses monarques étaient

Sayfa : 96

fortement attachés au mysticisme musulman et en même temps adeptes fanatiques de la secte chiite issue d'un schisme qui remontait, nous l'avons vu, à l'époque d'Ali et de ses fils.

Sayfa 95

Ankara'da 1402 yılında kanlı bir savaş geçti.

Düşmüş imparator, yenilgisinden sonra ancak sekiz ay yaşadı ve Timur da, onun ölümünden az sonra Humma'da öldü. Öldüğü sırada Çin'i işgal etmeye hazırlanıyordu (Şubat 1405).

Böylelikle, Konstantinopl, bir elli yıl kadar süreyle, Türk fethinin tehdidinden kurtuldu.

Timur'un fethettiği hemen hemen bütün yerler, birkaç yüzyıl sonra, Asya Rusya'sının bir kısmı hâline geldiler. Fakat Timuroğulları, yani halefleri, aslında İran'da 1405'den 1499'a kadar Şah adı altında hüküm sürdüler. Bunlardan en meşhuru otuz sekiz sene süreyle başta kalmış olan Şahrüh'dur. Gayretli, cesur ve iyi yetişmiş bir Prensi. İyi yetişmiş bir meclisle çevriliydi. Çin'e bile bir Büyükelçilik göndermişti. Haleflerinden biri olan Uzun Hasan'ın meclisinde, Şah'dan, Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlılara karşı yaptığı savaş için yardım istemek üzere gelmiş olan Venedikli Büyükelçiler Zeno, Barbaro ve Contarini vardı.

Timuroğulları'nın yerini alan Sufi hanedanı, taht 1736'ya kadar korudu. Bu hükümdarlar, Müslüman mistisizmine sıkı sıkıya bağlıydılar. [sayfa 96] Aynı zamanda, yükselen bir Şilik karşısında, Şiiğin Ali ve oğulları zamanında yükselen fanatik kurallarını kabul etmişlerdi.

Sayfa : 96

Quelques mots sur l'Inde suffiront à résumer l'histoire de ce pays durant l'intervalle qui sépare l'invasion de Timur de l'arrivée des Portugais en 1498. Arrière petit-fils de Timour, dont le sang se mêlait dans ses veines à celui de Gengis, Baber, appelé par le destin à fonder l'empire mogol (1) des Indes naquit en 1483. Dès l'âge de onze ans, il était roi du Ferghana sur l'Yaxartes, et gravissait déjà les marches du

Sayfa : 96

trône impérial. A deux reprises, la trahison de ses généraux et la rébellion de ses partisans le contraignirent à l'exil, et vingt années s'écoulèrent entre son couronnement comme roi de Kaboul et son départ à la conquête du Pendjab. « À partir de ce moment », raconte-t-il dans ses mémoires, « je me suis particulièrement consacré aux affaires de l'Hindoustan où, dans l'espace de sept ou huit ans j'ai pénétré cinq fois à la tête d'une armée ». La dernière invasion eut lieu en 1525 et une grande bataille fut livrée en 1526 à Panipat (2) qui fut à trois reprises différentes le théâtre de combats décisifs dans l'histoire de l'Inde.

Sayfa 96

Hindistan hakkında söylenecek birkaç kelime, Timur'un işgalinden, 1498'de Portekizlilerin gelişine kadar geçen aralıktaki tarihi özetlemeye yetecektir. Timur'un torunu, damarlarında Cengiz'in kanı kanışık olan, 1498 yılında doğmuş olan Babür, alinyazısı tarafından Hindistan Moğol İmparatorluğu'nu kurmaya davet ediliyordu. Daha 11 yaşındayken, Fergana'da Yaxartes'ler üzerinde kraldı ve imparatorluk tahtının basamaklarını tırmanıyordu. İki denemesinde, generallerinin sadakatsizliği ve taraftarlarının başkaldırması onu sürgünde kalmaya zorunlu kıldı. Böylelikle, Kabil kralı olarak tanınmasından, Pencap'ın fethine girişmesine kadar yirmi yıl vakit geçti. Babür, anılarında şöyle söylemektedir: "Bu andan itibaren özellikle Hindistan işlerine kendimi verdim ve yedi ila sekiz sene arasında, beş defa bir ordunun başına geçtim". En son işgal 1525 yılında oldu ve 1526 yılında Panipat'ta büyük bir savaş oldu ve bunlar Hindistan tarihinin üç büyük savaşını oluşturdular.

Sayfa : 97

Il mourut à Agra, le 30 décembre 1530, dans sa quarante-sixième année d'âge, trente-sixième de son règne, et fut enseveli en un endroit de Caboul pour lequel il avait une prédilection marquée. De nos jours encore les pèlerins se rendent en foule à la mosquée construite sur son tombeau pour perpétuer le souvenir du fondateur de l'empire mogol.

Sayfa 97

Agra'da, 30 Aralık 1530 tarihinde, kırk altı yaşındayken ve iktidannın ise otuzaltıncı yılındayken öldü. Kabil'de, az rastlanır bir törenle gömüldü. Bugün bile, mezar üzerinde inşa edilen camii, Moğol İmparatorluğu'nun anısını anmak için kitleler hâlinde ziyaret edilmektedir.

Sayfa : 99

Il en fut de même de la route de Syrie quand Timour eut chassé de Tunis à Rhodes, en 1403, les Chevaliers de Saint-Jean de Jérusalem.

Sayfa 99

[Karadeniz yolunun kapanmasından sonra] Timur, 1403'de Kuddüs'ün Saint Jean Şövalyelerini Tunus'tan Rodos'a sürdükleri zaman Suriye yolu da kapandı.

Sayfa : 100

On peut donc dire, d'une façon générale que, aux environs du XVIe siècle, toutes les routes terrestres conduisant en Orient étaient fermées ou devenues d'accès si difficile depuis l'occupation ottomane, que ceux qui désiraient un moyen de communications plus facile furent inévitablement amenés à chercher une route par mer vers la Chine.

Sayfa 100

Onun için, yaklaşık XVI. yüzyıldan itibaren, Osmanlı işgalinden ötürü doğuya ulaşan karasal yolların kapandığını, ya da bu yollardan ulaşımın çok zorlaştığını söyleyebiliriz. Bundan dolayı doğuya daha kolay ulaşmak isteyenler, Çin vasıtasıyla doğuya ulaşan bir deniz yolu aramaya başladılar.

Sayfa : 100

Pendant cette période remarquable à la fois par un concours de circonstances favorables, par l'émulation des explorateurs et par les résultats obtenus, il fut donné au Portugal, la Lusitanie (4) des auteurs classiques, d'entrer le premier dans la voie des découvertes.

Sayfa 100

Bu, keşiflerin uygun anlatımları ve onlar yoluyla elde edilen sonuçlar nedeniyle, uygun koşulların bol olduğu farklı dönemde, keşifler yoluna ilk girme, klasik yazarların Lusitanya'sı olan Portekiz'e düştü.

Sayfa : 100

C'est donc par l'intermédiaire du Portugal que l'histoire passe de la période thalassique à la période océanique, c'est-à-dire que son domaine, jusqu'alors situé sur le pourtour d'une mer intérieure, acquiert un développement plus étendu.

Sayfa 100

İşte, böylelikle Portekiz aracılığıyla Thalassique (denizsel) dönemden okyanussal döneme geçildi. Yani, dönemi, bir iç denizin etrafında yaşanırken, Portekiz daha büyük bir gelişmeye ulaşmaya çalışıyordu.

Sayfa : 103

Les débuts de l'occupation des Indes par les Portugais furent assez heureux. Ceux-ci ne quittèrent pas leurs navires pour éviter toute rencontre avec l'armée du Grand Mogol. D'autre part, ils ne paraissent pas s'être occupés de la civilisation des peuples qu'ils soumettaient. Les indigènes étaient pour eux « des Maures enragés, de fourbes païens »

Sayfa 103

Hindistan'ın Portekizliler tarafından fethi, yeterince mutlu bir olay oldu. Bunlar, Büyük Moğol ordusuyla karşılaşma olasılığına karşı teknelerini terketmediler. Diğer taraftan boyun eğdirdikleri halkların uygarlığı ile hiç ilgilenmiyor gibiydiler. Yerliler onlar için "Çılgın barbarlar, komik putperestlerdi".

Sayfa : 104

Le récit de la conquête des Portugais, souillée de cruautés sans nom ne présente nul attrait, mais renferme des détails intéressants. La conquête passa par plusieurs périodes. Les Portugais se servirent tout d'abord de leurs navires comme factoreries flottantes. Ils ouvrirent ensuite des comptoirs le long des côtes, puis bâtirent des forts et y placèrent des garnisons. Enfin, ils entreprirent une guerre navale contre les marchands arabes. Ce fut en 1505 seulement que le roi du Portugal plaça, pour la première fois, un gouverneur à la tête des pays conquis. Le plus célèbre fut Alfonso de Albuquerque (4) qui fut en fonction de 1509 à 1515. Il était d'un caractère si emporté que ses généraux lui écrivaient dans une réclamation : « Seigneur, nous nous adressons à vous par lettre parce que nous n'osons le faire de vive voix : vous nous répondez toujours avec colère ».

Sayfa 104

Portekizlilerin fethinin hikâyesi, arzu edilmeyen fakat ilgi çekici detaylar içeren bir vahşetle kirlenmiştir. Fetih, birçok dönemden geçmiştir. Portekizliler, önce gemilerini yüzen yönetim yerleri olarak kullanmışlardır. Daha sonra, kıyılar boyunca bürolar açmışlardır. Daha da sonra kaleler kurmuşlar ve buralara garnizonlar yerleştirmişlerdir. Daha sonra, Arap tacirlerine karşı bir deniz savaş yapmışlardır. Portekiz Kralı'nın fethedilmiş ülkelerin başına bir Vali ataması, ancak 1505 yılında gerçekleşmiştir. Bu valilerin en tanınmışlarından biri 1509'dan 1515'e kadar görevde kalan Alfonso de Albuquerque'dir. Öyle şiddetli bir karaktere sahipti ki generalleri ona bir şikayetlerinde şunları belirtiyorlardı : "Efendi-miz, size mektupla başvuruyoruz. Zira, bunu sözle, yüzyüze yapabilmeye cesaret edemiyoruz. Bize her zaman kızgınlıkla cevap veriyorsunuz."

Sayfa : 130

Aux Indes, les Anglais furent plus heureux qu'en Chine ou au Japon. Les Grands Mogols n'éprouvaient aucune répugnance à recevoir à leur cour les étrangers. Hawkins a laissé une histoire fort intéressante de la vie quotidienne de Jehangir. Ils écrivirent d'Akbar, qu'il dépeint comme un prince têtard, indulgent pour soi-même, et ivrogne, mais qui cependant était capable, à l'occasion, d'un grand empire sur soi-même. Le prince subit la profonde influence de Nur Jehan, Lumière du Monde, sa femme, d'une beauté incomparable et douée d'un rare talent.

Sayfa 130

Hindistan'da İngilizler, Çin'de veya Japonya'da olduğundan daha mutluydular. Büyük Moğollar, medislerine yabancıları almada hiç bir terslik göstermediler. Hawkins, Ekber'in büyük oğlu, aptal bir prens gibi tanıttığı Cihangir'in günlük hayat ile ilgili çok ilgi çekici bir tarihi eser bırakmıştır. Fakat, bu prens buna rağmen, kendi etrafında büyük bir imparatorluğu bir araya getirmiştir. Prens, kansı, adı Dünya'nın işi anlamını gelen, eşsiz güzellikteki ve son derece akıllı olan Nur Cihan'ın derin bir etkisi altındaydı.

Sayfa : 130

Celui-ci quitta la Chine en 1611 et fut remplacé par Sir Thomas Roe, fidèle partisan d'Elizabeth et

Sayfa : 131

écrivain auquel nous devons beaucoup de renseignements sur Jehangir et sur Shah Jehan, son successeur, qui fut le plus populaire des Grands Mogols, probablement parce qu'il

Sayfa :131

avait dans les veines plus de sang hindou que les autres. Tavernier lui décerne le titre de père du peuple. Sa jolie femme, Mumtas-i-Mahal, l'Elus du Palais, mère de quatorze enfants, dut, après sa mort, une nouvelle renommée au monument de Taj Mahal qui fut érigé sur sa tombe à Agra. L'architecte de ce superbe mausolée était le Vénitien Geromino Verroneo.

Sayfa 130

Hawkins, Çin'i 1611 yılında terketti ve yerine Elisabeth'in sadık yandaşı [sayfa 131] ve Cihangirle takipçisi Şah Cihan hakkında birçok bilgiyi borçlu olduğumuz yazar Sir Thomas Roe geldi. Şah Cihan, Büyük Moğolların en tanınmışlarından. Bu belki de damarlarında diğerlerine göre daha fazla Hindu kanı bulundurduğundandı. Tavernier, ona halkın babası adını vermişti. Güzel hanımı, adı "Sarayın Seçkini" anlamına gelen Mümtaz Mahal, on dört çocuk annesi olmuştu. Ölümünden sonra, Agra'daki mezarının üzerine inşa edilen Taj mahal isimli anıta bir kez daha meşhur oldu. Bu anıtın mimarı, Venedikli Geromino Verroneo'dur.

Sayfa :133

Un an après l'arrivée de Charnock aux Indes, Shah Jehan fut déposé par son fils rebelle, Aurungzeb, et l'un des premiers événements du nouveau règne fut l'octroi, par Charles II, d'une charte à la Compagnie. Puis, les projets de mariage du « joyeux monarque » avec une princesse portugaise donnèrent lieu à des négociations avec le Portugal qui aboutirent à l'acquisition de l'île de Bombay (4) par l'Angleterre. Les années suivantes attestèrent l'essor prodigieux du commerce britannique en Extrême-Orient quoique

Sayfa : 133

l'alliance avec le Portugal rendit impossible toute entente avec le Japon. Les Hollandais veillaient d'ailleurs, car ils auraient été incapables de s'opposer de toute autre manière aux desseins de l'Angleterre.

Tandis que la puissance des Portugais et des Espagnols déclinait rapidement en Orient et que l'influence de l'Angleterre ne cessait de s'accroître, la France se préparait à réclamer sa part de richesses et de territoires. En 1664, elle créa la Compagnie des Indes Orientales. Quelques années plus tard, une escadre française parut aux environs de Madras et prit possession de Trincomali. L'inquiétude se propagea d'une factorerie à l'autre. Puis, profitant des conflits des Français avec les Hollandais, l'Angleterre développa son commerce au point que, au cours des vingt ans qui suivirent la restauration de Charles II, les importations du Bengale seul passèrent de 8.000 à 300.000 livres sterling. Les deux sièges de la Compagnie furent transférés de Surat à Bombay, et de Hugli à Calcutta.

L'ancienne politique de conciliation, qui avait fait la gloire du règne d'Akbar fut abandonnée, et l'emploi de la force pour imposer l'islam à l'Inde eut un résultat désastreux à beaucoup de points de vue. La guerre s'étendit aux postes anglais que les Mogols n'étaient plus capables de protéger, de sorte que les agents de la Compagnie furent obligés de prendre part à la lutte pour leur propre défense. Au début du XVIIIe siècle, pendant que l'empire mogol s'affaiblissait, la

Sayfa : 134

France et l'Angleterre se livraient bataille dans l'Inde ainsi que dans les autres parties du monde.

Sayfa :134

La mort d'Aurangzeb, en 1707, emporta le dernier des quatre souverains énergiques qui avaient maintenu l'Inde unie pendant plus de cent cinquante ans. Le pays avait joui, sous leur règne, d'une prospérité incontestable. La volonté du Grand Mogol faisait la loi, loi juste la plupart du temps. L'organisation administrative était le résultat de l'expérience de plusieurs siècles ; elle s'étendait à tous jusque dans les moindres détails. « Les routes et les services postaux, qui parcouraient dans tous les sens l'empire des Mogols sous les règnes de Shah Jehan et d'Aurangzeb, étaient autant sinon plus avancés que ceux de la France sous le règne de Louis XIV ou que ceux de l'Angleterre sous Olivier Cromwell et Charles II ». Les Mogols étaient aussi de grands artistes, ainsi qu'en témoignent des monuments tels que le Taj Mahal et autres célèbres édifices d'Agra et de Delhi. Mais les dernières années du XVIIe siècle ne furent qu'une guerre civile longue et sanglante qui laisse supposer que, même sans les conflits suscités par les européens, l'édifice gouvernemental serait tombé en ruines.

Sayfa 133

Şamok'un Hindistan'a gelmesinden bir yıl sonra, isyankar oğlu Aurungzeb tarafından tahttan indirildi. Yeni dönemin ilk yapıldığı iş ise, Charles II'yle, Kumpanya için bir sözleşme imzalamak oldu. Daha sonra, İngiltere'den Bombay adasının sahipliğini alan Portekizle müzakerelere neden olan "Neşeli Monark"ın, bir Portekizli prenses ile evlenmesi projeleri vardı. Daha sonraki yıllar, Uzak Doğu'da İngiliz ticaretinin olağanüstü sıçramasına tanık oldu. Bununla birlikte, Portekizle işbirliği, Japonya'yla yapılabilecek her türlü işbirliğini engelliyordu. Daha sonra Hollandalılar geldi-

ler. Zira, başka türlü İngiltere'nin hedeflerine karpı koyamayacaklardı.

Portekizlilerin ve İspanyolların Doğu'daki güçleri hızla azalırken, İngiltere'nin etkisi büyümesine ara vermedi. Fransa da, bu zenginliklerden ve topraklardan payını talep etmeye hazırlanıyordu. Fransa, 1664'de Doğu Hindistan Kumpanyası'nı kurdu. Birkaç yıl sonra, bir Fransız filosu, Madras civarlarında görüldü ve Trincomali'yi aldılar. Endişe, bir yönetim bürosundan diğerine yayılmış. Daha sonra, Fransızların Hollandalılarla uyumsuzluklarını kullanan İngiltere, Charles II'nin gerçekleştirdiği iyileştirmeyi takiben yirmi senede ticaretini geliştirdi. Sadece Bengal'den yapılan ithalat, 8.000 Sterlin'den 30.000 Sterlin'e çıktı. Kumpanya'nın iki merkezi, Surat'dan Bombay'a ve Hugli'den Kalküta'ya taşındı.

Akbar döneminin zaferine neden olan uyuşma politikası terk edildi ve İslâm'ı Hindistana kabul ettirmek için güç kullanma dönemi başladı. Bu da birçok açıdan yıkıcı bir sonuç verdi. Savaş, artık Moğolların koruyamadığı İngiliz gözlemcilerle kadar yayıldı. Kumpanyanın memurları, kendi özel savunmaları için, bu mücadelede taraf olmak zorunda kaldılar. Moğol İmparatorluğu zayıflarken, XVIII. yüzyılın başlarında, [sayfa 134] İngiltere ve Fransa, Dünya'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Hindistan'da da savaş girdiler.

Aurangzeb'in 1707'deki ölümü, Hindistan'ı yüzelli yıldan uzun bir süredir birarada tutan dört enerjik hükümdardan sonuncusunu da götürmüştü. Ülke, yönetimleri altında, tartışılmaz bir zenginlik yaşamış. Büyük Moğol'un isteği kanun oluyordu ve bu kanun, döneminin en adaletli kanunuydu. Yönetim yapılanması birçok yüzyılın tecrübesinin sonucuydu. Bu yapılanma en küçük detaylara kadar yayılıyordu. "Moğol İmparatorluğunun her tarafına giden yollar ve posta servisleri, eğer daha ileri değillerse, en azından XIV. Louis zamanındaki Fransa veya Olivier Cromwell ve Charles II zamanındaki İngiltere'deki yollar ve posta servisleri ka-

dar ileriydiler." Moğollar aynı zamanda büyük sanatkarlardı. Buna da Taj Mahal ile Agra ve Delhi'deki diğer anıtlar tanıklık etmektedir. Fakat, XVII. yüzyılın uzun ve kanlı iç savaşlarından başka bir şey olmayan son yılları, yabancıların neden olmadığı anlaşmazlıklarda bile hükümet merkezinin harap olacağını göstermiştir.

Sayfa : 135

CHAPITRE X

L'AVENTURE RUSSE EN ASIE

La plupart de ces fleuves viennent du chapelet de lacs comprenant la mer Caspienne, la mer d'Aral, le lac Balkach et le lac Baikal (1) qui paraît être le dernier vestige d'un grand océan intérieur.

Le qualificatif *inerte* ne convient peut-être pas très bien à ce pays dont les tribus ont eu des mouvements propres. On trouve, en effet, à l'extrême nord-est, les tribus paléasiatiques qui, d'une part se rattachent aux Aïnos du Japon, et, d'autre part, ont participé aux lentes migrations qui, dans les temps anciens, ont peuplé l'Amérique. Un peu au sud, les rivages de la mer d'Okhotsk sont habités par les diverses tribus Tougouzes qui se rattachent aux Mandchoux, et à l'est, vivent les Samoyèdes et les Yénisétens dont l'affinité avec les Finnois est connue.

Au sud de la ligne de partage dont nous avons parlé, s'étend un autre territoire immense peuplé des tribus dont

Sayfa : 136

L'histoire nous paraît simple parce que nous n'avons pas encore essayé d'en démembrer la complexité. Cette région embrasse toute l'Asie Centrale depuis les Portes de Fer de la Mer Caspienne jusqu'à la Vallée de l'Amour et à la Mandchourie. C'est ici que douze cents ans avant J.-C., les Hiong-nou des Chinois, les Hoïna des poëmes hindous, que nous appelons les Huns, faisaient la guerre à leurs voisins. Les murailles élevées contre leurs incursions les détournèrent dans d'autres directions. Ils dispersèrent les Tougousses dans les régions montagneuses de la Mandchourie et de la Corée, poursuivirent les Yue-tche ou Turcs de vallées en vallées, et, plus tard, les Saka ou Scythes jusqu'aux territoires de la Sogdiane et de la Bactriane. Ainsi ces déplacements de populations en Asie Centrale ont été la source commune des histoires particulières qui se sont développées ensuite dans des pays mieux établis. Les noms seuls de Gengis et de Timour suffisent à montrer le caractère plus ou moins constant d'une histoire qui s'étend sur plusieurs siècles. Que les tribus peuplant ce territoire soient — à ne considérer qu'une époque relativement moderne — Bouriates, Turcs, Kirghizes, Kalmoucks, Uabegs, Bachkirs ou Turcomans, leurs mouvements ont été un des éléments importants de l'histoire d'un continent.

On pourrait essayer de dégager de ce fatras un récit cohérent, ou tout au moins citer quelques traits de l'histoire des khanats de Khiva, de Bokhara et de Kharkhand qui, à n'en point douter, s'attribuaient beaucoup d'importance, mais il est préférable d'exposer la façon dont l'influence de l'Europe s'exerça de nouveau sur l'Asie après le départ des Tartares. Ce récit doit tenir compte de l'histoire des trois autres nations contiguës à l'Asie Centrale, la Turquie, la Perse et la Chine.

La Russie était déjà dans un certain sens asiatique par suite de sa situation géographique avant que la politique et les liens du sang eussent accentué ce caractère. Il est vrai que la culture de la vieille Russie était en grande partie byzantine, et elle fut acceptée précisément à cause des éléments visiblement asiatiques qu'elle contenait. Les dernières incursions venues de l'Asie furent bien près de faire oublier les effets des premières.

Sayfa 135

BÖLÜM X

RUSYA'NIN ASYA'DAKİ MACERASI

Bu nehirlerin [Obi, Tobol, Yenisey ve Lena] çoğu, Hazar Denizi ile Aral, Balkaş ve Baykal gölleri gibi, büyük bir iç okyanusun kalıntıları gibi gözükten bir zincire mensuptur.

Tarafsız tarifi, belki de kabileleri kendine özel hareketler sunan bu ülkeye uymamaktadır. Aslında en kuzeydoğuda, bir yandan Japonya'nın Ainos'larına dayanan, diğer yandan yavaş göçlerle, eski devirlerde Amerika'yı nüfuslandıran paleoasyatik kabileleri buluyoruz. Biraz daha güneyde, Okhotsk denizinin kıyılarında, farklı boylara ayrılmış olan Mançu'lara dayanan Tunguz'ları buluyoruz. Doğuda, Finlilerle akrabalığı bilinen Samoyed'ler ve Yenisey'lileri görmekteyiz.

[sayfa 136] Daha önce sözünü ettiğimiz paylaşma çizgisinin güneyinde, karmaşıklıklarını henüz çözmeye yetenmediğimiz için tarihleri bize basit gelen boyların yaşadığı geniş topraklar vardır. Bu bölge, Hazar Denizi'nin demir kapılarından, Amur Vadisi'ne ve Mançurya'ya kadar bütün Orta Asya'yı kapsamaktadır. İşte, milattan bin iki yüz yıl önce, Çinlilerin Hiong Pu, Hinduların Huna, bizim ise Hun dediğimiz kavimlerin komşularıyla savaş yaptıktan yerler buralardır. Akinlarına karşı yükseltilmiş surlar [Çin seddi] onların yönünü başka taraflara değiştirmiştir. Tunguz'ları, Mançurya'nın ve Kore'nin dağlık bölgelerine dağıtmışlardır. Yue Tche'leri veya Türkleri de vadiden vadiye takip etmişlerdir. Daha sonra ise Sakalar veya İskitler de Sogdian veya Baktrian topraklarına kadar sürmüşlerdir. Bundan dolayı, Orta Asya'daki bu nüfus hareketleri, daha iyi yerleşmiş bazı ülkelerde gelişen özel tarihlerin ortak kaynağı olmuşlardır. Sadece Cengiz ve Timur isimleri, birçok yüzyıl üzerine yayılan bir tarihin karakterini göstermeye yeterlidir. Bu toprakları nüfuslandıran boylar, nispeten modern dönemleri göz önüne alırsak Buryat'lar, Türkler, Kırgızlar, Kalmuk'lar, Özbekler, Başkurtlar veya Türkmenlerdir.

Bunların hareketleri, bir kıtanın tarihinin önemli öğelerini oluşturmaktadır.

Bütün bu yığından, tekdüze bir hikâye çıkarmaya çalışmak, ya da en azından Khiva'nın, Buhara'nın ve Kharhand'ın Hanlıklarının tarihinin bazı izlerini belirlemek büyük öneme sahiptir. Fakat, Tatarların gidişinden sonra, Avrupa'nın Asya'yı yeniden nasıl etkilediğini ortaya koymak tercih edilecektir. Bu hikâye, Orta Asya'ya yakın olan üç ülkeyi, yani Türkiye, İran ve Çin'i de göz önünde tutacaktır.

Rusya'nın, siyasi yönü olmaksızın ve kan bağları bu karakterini kuvvetlendirmeden önce, coğrafi olarak da belli bir Asyalı yönü vardı. Eski Rusya'nın kültürünün, büyük ölçüde Bizans kültürü olduğu doğrudur. Bu kültür, içerdığı görünür bir şekilde Asyalı olan öğeler sayesinde kabul edilmiştir. Asya'dan gelen son saldırılar, ilk saldırıların etkilerini unutturmak üzeredir.

Sayfa : 137

Il agit de même à l'Occident. Il rasa Kiev, ravagea les terres fertiles de la Hongrie et de la Pologne et s'empara de Cracovie et de Liegnitz. Il est heureux pour l'humanité que Ogotai soit mort en 1241 des suites de son intempérance et de ses débauches.

Sayfa 137

[Ogotay] Batı'da da aynı şekilde davrandı. Kiev'i yıktı. Macaristan'ın ve Polonya'nın verimli topraklarını talan etti. Krakov'la Liegnitz'i aldı. Dengesizlik ve aşırılıktan dolayı, Ogotay'ın 1241'de ölmesi insanlık için iyi oldu.

Sayfa : 138

Houlagou, frère de Mangou, consumma la ruine du khalifat par le sac de Bagdad en 1263.

En 1340, les Grands-Ducs de Moscou devinrent les vassaux des Grands Khans, et, des gardes russes entrèrent dans la composition des troupes impériales de Pékin.

En moins d'un siècle les khanats d'Europe étaient oubliés. L'histoire du tzarisme russe commença avec Ivan III en 1462.

Sayfa 138

Mangu'nun kardeşi Huloğu, 1263 yılında Bağdat'ı alıp yağmalayarak, Halife'nin yıkılmasına neden oldu.

1340'da Moskova'nın Büyük Dük'leri, Büyük Hanların bağlı ögeleri (vassal) haline geldiler, ve Rus muhafızlar, Pekin imparatorluk ordularının yapolanmasına girmeye başladılar.

Bir yüzyıldan daha kısa bir sürede, Avrupa hanlıkları unutulmuştu. Rus Çarlığı'nın hikâyesi, 1462'de III. Ivan'la başladı.

Sayfa : 147

Il eut pour successeur le célèbre K'ang-hi, contemporain de Louis XIV et d'Aurangzeb, le Grand Mogol de l'Inde. K'ang-hi fut un savant lettré très versé dans les langues chinoise, mandchoue, mongole et latine.

Sayfa 147

[Chouen-iche] Onu, halefi olarak meşhur Kang Hi takip etti. Kang Hi, XIV. Louis ve Hindistan'ın Büyük Moğolu Aurungzeb'in çağdaşıydı. **Kang Hi**, Çince, Mançuca, Moğolca ve Lâtince'yi çok iyi bilen bir bilgindi.

Sayfa : 148

Puis vint le règne splendide de K'ien-long, qui surpassa son illustre grand-père durant les soixante années qu'il conserva le pouvoir, et abdiqua ensuite.

Sayfa 148

Daha sonra **Kien long**'un parlak hükümlanlık dönemi geldi. O, iktidarı koruduğu altmış sene içerisinde, dedesinin ününü de geçti. Daha sonra da tahtı bıraktı.

Sayfa : 150

Très répandu parmi les Mongols et hautement apprécié plus tard par le khan Koubilai, ce système comprend toujours un bouddha vivant, incarnation de l'essence éternelle du bouddha dont l'origine est le Adi Bouddha.

Sayfa 150

Moğollar arasında çok yaygın olan ve Kubilay Han tarafından büyük oranda kabul gören bu sistemin kökeni **Adi Buda**'ydı. Bu sisteme göre ölümsüz Buda'nın bedenlenmiş bir ruhu sürekli olarak yaşıyordu.

Sayfa : 154

La seconde cause fut l'influence exercée sur l'esprit des étudiants japonais en médecine et en sciences politiques par les ouvrages scientifiques des Hollandais relégués à Deshima. Et, de fait, le professeur Ikita, de l'Université de Waseda, fixe le début du nouveau Japon au 4 mars 1774, jour où deux étudiants en médecine prouvèrent la supériorité de la science occidentale en montrant la concordance parfaite qu'ils constatarent, au cours de la dissection du corps d'un criminel, entre leurs observations propres et celles des manuels d'anatomie hollandais. Dès lors, des savants dont le mérite a depuis été reconnu, s'adonnèrent avec une patience et un zèle incroyables à la traduction et à l'étude des ouvrages hollan-

Sayfa : 155

dais, supportant avec enthousiasme les souffrances et les rigueurs de toutes sortes dans le but de tirer le Japon de l'isolement auquel la politique des Tokugawa l'avait condamné. Et tandis que ces hommes se dépensaient sans compter, les Tokugawa se révélaient incapables de conserver la tradition qui leur avait été léguée.

Nous avons déjà parlé des rapports qui s'étaient établis entre les Grands Mogols et les européens de toutes nationalités pour qui l'Inde était alors l'El-Dorado. Mais ce n'est là qu'un des aspects de l'histoire.

L'histoire des Grands Mogols nous montre des souverains « doués d'éminentes qualités et possédant chacun un caractère particulier ». La dynastie mogole eut en Baber, dont le nom signifie le Lion, son héros d'épopée ; en Houmayoun, son chevalier errant et son roi exilé ; en Akbar, un consolidateur de la dynastie et un homme d'Etat ; en Jehangir, un ivrogne de talent ; elle eut enfin, dans le Shah Jean, un architecte de palais grandioses.

Sayfa : 155

La vie d'Akbar, né et élevé dans le malheur, partageant les dangers de son père fugitif, conservant peu d'espoir de jamais recouvrer la couronne perdue, puis luttant au milieu d'obstacles sans nombre pour l'indépendance du Radjpoutana et le titre de-Jagar Gut, gardien du monde, est un magnifique roman historique. Mais, en dehors des héros mogols et de leurs ennemis, il n'est pas d'histoire plus belle que l'héroïque défense que les Radjpouts opposèrent aux Musulmans. Témoin le récit du siège de Chitor en 1567 où, après que les femmes et les jeunes filles eurent fait preuve d'autant de valeur que les guerriers de l'état de Radjpout, leur chef, n'ayant plus d'espoir, rassembla les huit mille survivants, partagea avec eux la noix d'arc sacrée, revêtit les robes de safran, ouvrit toutes grandes les portes et marcha à la mort. Bien peu survécurent « souillant ainsi la robe jaune d'une soumission sans gloire ». Ce fait permet de mieux comprendre la grandeur du règne d'apaisement d'Akbar et la présence parmi ses commandants de cavalerie — mensesbdars — de cinquante Radjpouts.

Il serait utile de lire les événements de politique intérieure

Sayfa : 156

des règnes successifs. Jehangir (1605-1627), fils rebelle qui devait un jour ressentir sous sa forme la plus aiguë l'amertume de la rébellion d'un fils, eut aussi des difficultés avec les Radjpouts réfractaires. Après une période de guerres fratricides, Shah Jehan (1627-1658) porta l'Empire des Mogols à son apogée. Il était monté sur le trône auréolé de la réputation qu'il avait acquise, comme prince Khurram, au cours de plusieurs campagnes contre les états indigènes. Mais, une fois le brasier de la révolte éteint, Jehangir et Shah Jehan eurent la sagesse de poursuivre la politique d'apaisement

Sayfa : 156

inaugurée par Akbar. Il n'en fut pas de même de leur successeur Aurungzeb qui présida aux destinées de l'Inde de 1658 à 1707. Cet « empereur paritain » éveilla dans le cœur du chef Mahratte, Sivaji, le désir de la lutte pour l'indépendance. « N'ayant jamais, même dans la fièvre de la victoire, un mouvement de générosité », Aurungzeb ne chercha pas à se concilier l'opinion. Il reconnut l'attachement des Hindous en insultant à leurs préjugés les plus chers et fit sentir aux vaincus tout le poids de leur joug en les écrasant d'impôts odieux. Les Mahrattes engagèrent alors une lutte terrible qui prépara la chute des Mogols et la domination anglaise. L'héroïque Sivaji mourut en 1680 et son successeur Sambaji fut trahissement livré à Aurungzeb qui le fit périr. La victoire resta cependant à Aurungzeb, mais au prix de déplacements continuels, pour réprimer les révoltés qui lui ont valu le surnom de « Souverain péripatéticien ». Il était, malgré tout, un homme de génie à beaucoup de points de vue. Il connaissait le Coran par cœur et écrivait en persan des lettres charmantes à ses fils. Mais, dénué de tout scrupule, il égorga ses frères, se débarrassa de leurs enfants en les empoisonnant au laudanum et jeta en prison jusqu'à sa mort son père âgé. Sa bravoure au combat était si grande qu'pour résister à la panique de la défaite, il faisait enchaîner au sol les jambes de ses éléphants à l'endroit où l'action était la plus vive. Il fut brave jusqu'à la fin, quand les ennemis de toutes sortes s'unirent contre lui. Il n'est rien de plus émouvant que le spectacle de ce despote abandonné, âgé de quatre-vingt-dix ans, écrivant sur son lit de mort : « Etran-

Sayfa : 157

ger je suis venu en ce monde, étranger je le quitte ». Il fit ensuite ses dernières recommandations, désirant notamment que les frais de ses funérailles n'excédassent pas la maigre somme gagnée de ses mains, et que les quatre-vingt-dix livres qu'il avait économisées en copiant le Coran fussent distribuées aux pauvres. Ainsi mourut le sectaire impiloyle « décrié comme un usurpateur insensible par les écrivains qui lui étaient hostiles, et vénéré à l'égal d'un saint par les historiens musulmans ».

Après la mort d'Aurangzeb, le déclin fut rapide, et il suffit, en 1739, de l'invasion de l'afghan Nadir Shah, « sixième et dernier des grands conquérants musulmans de l'Inde », pour achever la démoralisation de l'empire. Ainsi, les Afghans, au nord, et les Mahrattes, à l'ouest, ouvrirent dans l'Inde le chemin à la domination européenne.

Nous avons déjà relaté les circonstances qui donnèrent naissance à la rivalité entre les Français, les Anglais et les Hollandais dans l'Inde. Les derniers furent bientôt mis hors de cause. Mais la lutte entre Français et Anglais avait pris des proportions épiques bien qu'elle ne fût, en soi, qu'un épisode de la guerre qui se déroulait alors en Europe. Dupleix, homme d'Etat de génie, était au point de vue militaire inférieur à l'ancien employé anglais Robert Clive, qui, depuis l'âge de sept ans « s'était passionnément adonné aux armes ». Chacune des deux parties soutenait un prétendant différent au trône d'Arcot. L'épisode principal de cette campagne fut la prise d'Arcot par Clive et la défense victorieuse de cette ville assiégée par les Français, en 1751. Le triomphe de l'Angleterre aux Indes devint définitif à la suite de la victoire de Coote sur le général Lally et de la prise de Pondichéry en 1761.

Pendant ce temps, une autre campagne était entreprise au Bengale, à la suite de l'emprisonnement dans le « Trou noir » de Calcutta de cent quarante-six personnes appartenant à la factorerie établie dans cette ville. Cet acte de démesure de l'insolent roitelet, S'uraj-ud-Dawlah, eut les plus graves conséquences pour son auteur. Le lendemain de l'emprisonnement, on ne retira de l'étroite prison, qui mesurait à peine

Sayfa 154

İkinci neden, Deshima'da bırakılan, Hollandalılar tarafından yapılan bazı çalışmaların Japon tıp ve siyaset bilimi öğrencileri üzerinde yaptığı etkiydi. Bunun da ötesinde, Waseda Üniversite'sinden Profesör Ukita, 4 Mart 1771 tarihinde, iki tıp öğrencisinin, (intaz edilmiş) bir suçlunun vücudunun açılması esnasında, kendi gözlemleriyle, Hollandalıların anatomi atlaslarının tam olarak uyuştuklarını görmesiyle, yeni Japonya'nın başlangıcını belirledi. Bu andan itibaren, yetenekleri zaten bilinen bilim adamları, büyük bir merak ve inanılmaz bir gayretle, Hollanda eserlerini Japonya'ya çevirmeye başladılar. [sayfa 155] Bu insanlar, Tokugawa'ların Japonya'yı içine saktıkları yalnızlık politikasından çıkartmak yolunda da karşılaştıkları bütün sıkıntılara da göğüs gemek zorunda kaldılar. Dolayısıyla, Tokugawa'lar bu insanlara verdikleri görevleri artık devam ettiremedikleri için, bu insanların harcanması kolay olmuştur.

Hindistan, artık bir El Dorado [Amerika'da altına hücumun yapıldığı bölgelerden biri] olduğu için, Büyük Moğollarla her milletten Avrupalılar arasında ilişkiler yaşandığından daha önce söz etmiştik. Fakat, bu orada sadece tarihin bir yönü olarak kalmıştı.

Büyük Moğolların tarihi, bize "Etkili karakterlere sahip ve her biri farklı karakterlerde" imparatorlar göstermişti. Moğol hanedanı, ismi aslan anlamına gelen Babür'de zirvedeki kahramanını, Humayun'la gezgin şövalyesini ve sürgündeki bir kralını, Akbar [Ekber]'ten de hanedanı ve devlet adamlığını birleştiren bir toparlayıcı, Cihangir'le akıllı bir sarhoşu, en sonunda Şah Cihan'la muhteşem saraylar mimarını gördü.

Akbar'ın hayatı, mutsuzluk içinde başladı ve devam etti. Akbar, kaçak babasının hayatının tehlikelerini paylaştı. Kaybedilmiş tahtın geriye alınması için pek az umudu vardı. Daha sonra, Radjpoutana'nın bağımsızlığı ve Jagar Gut, yani Dünyanın Mu-

hafızı adını almak için sayısız engelle boğuştu. Bu da nefis bir tarihi roman oluşturur. Fakat, Moğol kahramanlarının ve rakiplerinin dışında da, Radjpout'ların Müslümanlara kahramanca karşı koymalarından da daha güzel bir tarih olamaz. 1567'deki Chitor kuşatmasının bir tanığı, Radjpout Devletinde kadınların ve genç kızlarında savaşçılar kadar değeri olduğunu söylüyordu. Bu tanığın anlattıklarına göre, liderleri Radjpout , geriye kalan sekiz bin kişiyi toplayarak, kutsal hurmaları onlarla paylaştı. Safran rengi elbisesini giydi. Kapılan sonuna kadar açtı ve ölüme doğru yürüdüler. Pek azı "safran rengi elbiseyi, şerefsiz bir boyun eğmeyle kirleterek" yaşadılar. Bu, Akbar'ın iyileştirici dönemini ve sipahileri olan mensabdar'lar arasında bulunan kumandanları elli Radjpout'u daha iyi anlamaya yarar. [sayfa 156] Devam eden dönemlerin iç politikasının olaylarını da okumak faydalı olacaktır. İsyançı oğul Cihangir (1605 - 1607), bir gün isyançı bir oğula sahip olmanın üzüntüsünü en acı şekilde çekecektir. Kardeşler arasındaki bir savaştan sonra, Şah Cihan (1627 - 1638), Moğol imparatorluğu'nu zirve noktasına taşıdı. Yerli devletlere karp verdiği bir dizi uğraştan sonra, Prens Hürrem adını alarak, taçlandırılmış tahta çıktı. Fakat, isyanın yangını bir kez söndürüldükten sonra, Cihangir ve Şah Cihan, Akbar tarafından açılan yatıştırma politikasına geri döndüler. Hindistan'ın kaderine 1658'den 1707'ye kadar hükmeden halefleri Aurungzeb aynı şeyi yapmadı. Bu "sert imparator", Mahratte'ların şefi Sivajî'nin yüreğinde bağımsızlık için savaş isteği uyandırmıştı.

“Zaferin gunuru ile dolu olduğu zamanlarda bile, hiçbir zaman bir olgunluk hareketi göstermeyen ” Aurungzeb, hiçbir zaman fikirleri uyuşturmayı denemedi. En kıymetli inançlarını aşağılayarak, Hindu'ların her zaman kendisine bağlanmalarını istedi. Utanılacak vergilerle ezerek, onlara boyunduruklarının ağırlığını hissettirdi. Bundan dolayı, Mahratte'lar da, Moğolları düşüşünü

ve İngilizlerin üstünlüğünü getirecek olan korkunç bir savaşa girdiler. Kahraman Sivaî 1680'de öldü ve halefi Sambajî, zorla kendisini bastran Aurungzeb'e boyun eğdi. Zafer, her ne kadar Aurungzeb'de kaldıysa da, kendisine "Gezgin İmparator" sanının verilmesine sebep olan isyanları bastırmak için sürekli gitmek zorunda kaldı. Herşeye rağmen, birçok bakımdan dâhi bir insandı. Kur'an'ı ezbere biliyordu ve oğullarına Farsça olarak, sevgi dolu, çok güzel mektuplar yazıyordu. Fakat her türlü yumuşaklıktan uzak olarak erkek kardeşlerini boğazlatı, onların çocuklarını, kendisi ölünceye kadar Laudanum'la zehirleyerek hapse attı. Savaştaki cesareti o kadar fazlaydı ki yenilgi paniğine karşı koyabilmek için, savaştaki hareketin en fazla olduğu yerde, fillerinin bacaklarını yere zincirletiyordu. Sonuna kadar, öyle bir cesaretiliydi ki her türlü düşmanı ona karşı birleşti. Bu despotun durumunu, terkedilmiş bir vaziyette, ölüm yatağında yazdığı şu cümleden daha etkileyici olarak hiç bir şey gösteremez : "Bu dünyaya yabancı geldim, yabancı gidiyorum". [sayfa 157] Daha sonra, son talimatlarını verdi. Cenaze masraflarının, kendi elleriyle kazandığı küçük miktan aşmamasını istiyor, Kur'an kopya ederek kazandığı doksan liranın ise, fakirlere dağıtılmasını arzu ediyordu. Bu «kendisine düşman yazarlar tarafından, insafsız bir korsan gibi üzerine gidilen, Müslüman tarihçiler tarafından ise bir azize eşit bir şekilde yüceltilen» insafsız fanatik öldü. Aurungzeb'in ölümünden sonra, gerileme hızı oldu. 1739'da, "Hindistan'ın Müslüman fatihlerinden altıncısı ve sonuncusu olan Afgan Nadir Şah'ın işgali, İmparatorluğun moralini bozmak için yeterli oldu. Bundan sonra, kuzeyde Afganlar ve batıda Mahratte'lar, Hindistanda Avrupa üstünlüğüne yolu açılar.

Daha önce, Fransızlar, İngilizler ve Hollandalılar arasında rekabete neden olan şartlara değinmiştik. Hollandalılar olayların dışında kaldılar. Fakat, Fransızlar ve İngilizler arasındaki müca-

dele, aralarındaki mücadelenin Avrupa'da da devam ettiği bir sırada, Hindistan'da da kahramanlık savaşı boyutlarına vardı. Fransız dahi devlet adamı Duplex, askerî açıdan İngiltere tarafındaki eski memur, "yedi yaşından beri silahlara tutkun" Robert Clive'in altındaydı. İki tarafın her biri, Arcot taht için farklı bir aday tutuyordu. Bu savaşın en önemli dönemi, bu şehrin Clive tarafından 1751 yılında alınmak istenmesi ve Fransızlar tarafından buna karşı, kahramanca savunulmasıydı. İngilizler'in Hindistan'daki zaferi, Coote'un General Lally üzerindeki zaferi ve Pondichery'nin 1761'de alınması ile kesinleşti.

Bu sırada, başka bir sefer de, Kalküta'nın "Kara deliği"nde esir tutulan yüz kırk altı yönetim bürosu memuru için de Bengal'de bir sefer açılmış. Bu saygısız kral Suraj ud Dowleh'nin bu çılgınca hareketi, harekete girişen için ciddi sonuçlar doğurdu. Memurların hapsedilmesinin ertesi günü, ancak beş metreye altı metre boyutlarındaki bu hapishaneden yirmüç kişi hayatta olarak kurtarılabilmişti.

Sayfa : 158

On se contentera de dire ici qu'au moment où, sans allié, l'Angleterre était attaquée par la France, l'Espagne et la Hollande, et par les colonies révoltées de l'Amérique du Nord, Hastings dut faire face, aux Indes, à la triple alliance des Français, des Mahrattes et de l'état de Mysore. Cependant, il sortit heureusement de la situation en infligeant une défaite à Hyder-Ali et à Tippu Sahib et en maintenant par tout intacte l'autorité anglaise.

Sayfa 158

Burada, hiçbir müttefike sahip olmayan İngiltere'nin Avrupa'da Fransa, İspanya ve Hollanda'nın saldırısına uğrarken ve

Kuzey Amerika'daki kolonileri de isyan ederken, Hastings de Hindistan'da Fransızların, Mahratte'ların ve Mysore devletinin saldırısına karşı durduğunu söylemekte fayda var. Buna rağmen, Haydar Ali'de ve Tippu Sahib'de bir yenilgiye uğrasa da, İngiliz otoritesinin bütünlüğünü bozmadan bu durumdan kurtuldu.

Sayfa : 160

Nadir Shah, le terrible bandit dont nous avons déjà parlé, mit fin à la dynastie Soufi-Sawalid en 1736 en même temps qu'à une monarchie nationale.

Sayfa 160

Nadir Şah, daha önce sözünü ettiğimiz korkunç haydut, 1736 yılında, Sufi Safevi hanedanına ve aynı zamanda yerli bir monarşi hanedanına son verdi.

Sayfa : 160

C'est ici qu'au Xe siècle, Sabuktigin, le père de Mahmoud, fonda la dynastie des Ghaznévides ; que les Mogols préparèrent l'invasion qui pénétra jusqu'au cœur de l'Inde ; que Mogols et Sawafides se disputèrent la possession des vallées et des cols. C'est ici enfin que Nadir Shah vint tenter de recouvrer Kandahar et Kaboul. Mais, dix ans plus tard, l'ancien bandit était assas-

1 Sayfa : 161

tra jusqu'au cœur de l'Inde ; que Mogols et Sawafides se disputèrent la possession des vallées et des cols. C'est ici enfin que Nadir Shah vint tenter de recouvrer Kandahar et Kaboul. Mais, dix ans plus tard, l'ancien bandit était assas-

1 Sayfa : 161

siné. Il eut pour successeur un jeune guerrier connu dans la suite sous le nom de Ahmad Shah et qui porta ses armes victorieuses, d'une part, vers la mer Caspienne et, de l'autre, jusque dans l'Inde. Il acquit encore plus de renommée en fondant la dynastie des Duranis, qui occupe actuellement le trône d'Afghanistan.

Nadir Shah régnait sur la Perse, lorsque deux Anglais, Jonas Hanway (1) et John Elton, vinrent dans le pays pour essayer d'établir des relations commerciales par la mer Caspienne. Quand il eut été assassiné, la Perse tomba sous l'autorité de la dynastie des Kadjars, tribu d'origine turque qui, à cette époque, ne comprenait pas la langue du pays qu'elle gouvernait. Le fondateur de la famille était Aga Mohamed, qui, après des cruautés sans nom, fut assassiné à son tour en 1797. Le XVIIIe siècle se termine en Perse sur cet événement.

Sayfa 160

İşte, böylece X. yüzyılda, Mahmut'un babası Sebüktekin, Gazneliler hanedanını kurdu. Moğollar da Hindistan'ın kalbine kadar giren işgalini plânladılar. (sayfa 161) Moğollar ve Safeviler, vadilerin ve geçitlerin hâkimiyeti için mücadeleler verdiler. Nadir Şah işte bu noktada, Kandahar ve Kabil'i yeniden kurtarmaya girişti. Fakat, on sene sonra, eski haydut katledilmişti. Yerine, bundan sonra Ahmet Şah olarak anılacak olan genç bir savaşçı geçti. Ahmet Şah, zafer kazanmış silâhlarını, bir taraftan Hazar Denizi'ne kadar, öbür taraftan ise Hindistan içlerine kadar götürdü. Şu an Afganistan tahtına sahip olan Durani hanedanını kurarak, daha da ün kazandı.

Jonas Hanway ve John Elton, ticarî ilişkiler kurmak üzere, Hazar Denizi yoluyla İran'a geldikleri zaman, İran'ı Nadir Şah

yönetiyordu. Nadir Şah öldürüldüğünde, İran, Türk kökenli, yönettikleri ülkenin dilini bilmeyen Kaçar hanedanının yönetimine geçmişti. Hanedanın kurucusu Aga Muhammet, isimsiz pek çok vahşetten sonra, 1797'de öldürüldü. XVIII. Yüzyıl, İran'da bu olayla bitti.

Sayfa :161

L'état de guerre prolongé entre la Turquie et la Perse, en contribuant à épuiser les deux adversaires, ouvrit à la Russie la perspective de nouvelles conquêtes en Asie.

Sayfa 161

Türkiye ile İran arasındaki uzayan savaş hali, iki rakibi de zayıflatmaya hizmet ederek, Rusya'ya Asya'da yeni fetihlerde bulunma perspektifi açtı.

Sayfa :161

Puis, une nou-

Sayfa :162

velle guerre, en 1603, donna à Shah Abbas l'occasion de reprendre Tabriz. D'autres contestations furent réglées par de nouveaux traités, en 1611 et en 1618. Bientôt après cependant, la Perse envahit l'empire turc, et s'empara de Bagdad en 1623. Cette ville lui fut reprise, en 1638; puis, un traité signé l'année suivante fixa aux deux pays une frontière commune qui est restée à peu près la même jusqu'à nos jours. Aucun événement notable ne survint entre les deux puis-

Sayfa : 162

sances jusqu'à l'époque de Nadir Shah. Le grand Afghani obligea la Turquie à le reconnaître comme Shah de Perse, en 1736, et à rendre les territoires dont elle s'était emparée depuis le règne de Murad IV (1640).

Sayfa 161-162

Daha sonra, 1603'te yeni bir savaş, Şah Abbas'a Tebriz'i geri alma şansını verdi. Diğer anlaşmazlıklar da 1611 ve 1618'de yapılan antlaşmalarla düzenlendi. Bununla birlikte daha sonra İran, Türk İmparatorluğu'na saldırdı ve 1623'de Bağdat'ı aldı. Bu şehir 1638'de geri alındı. Daha sonra, ertesi yıl, iki ülke arasında, günümüze kadar hemen hemen hiç değişmeyen sınırları belirleyen bir antlaşma imzalandı. Nadir Şah devrine kadar, iki ülke arasında söz edilmeye değer hiç bir olay olmadı. Büyük Afgan, 1736'da Türkiye'yi, onu İran Şahı olarak tanımaya ve IV. Murat (1640) zamanından beri İran'dan aldığı toprakları iade etmeye zorladı.

Sayfa : 163

Au Cambodge, la fusion des tribus autochtones et des envahisseurs venus des plateaux de l'Asie Centrale produisit la race Khmer.

Sayfa 163

Kamboçya'da, yerel kabilelerle, Orta Asya platolarından gelen boyların kaynaşmasıyla Khmer ırkı ortaya çıkmış.

Sayfa : 163

L'histoire du Siam est analogue à celle du Cambodge. Ici, la fusion entre les Thais et les Khmers s'accomplit de très bonne heure, et l'histoire authentique ne commence qu'en 1250 avec l'attaque des Mongols, qui eut une profonde répercussion dans l'Extrême-Inde tout entière. Le grand événement de cette époque fut la construction de la ville de

Sayfa : 164

Ayuthia, en 1350.

Sayfa 163-164

Siyam tarihi, Kamboçya tarihine çok benzemektedir. Burada, Tay'lar ve Khmer'ler arasındaki kaynaşma çok erken tarihlerde olmuş, ve Siyam'ın kendi tarihi ancak 1250 tarihinde Moğolların, bütün uzak Hindistan'da derin sonuçları olan saldırıları ile başlamıştır. Bu dönemin büyük olayı, Ayuthia şehrinin inşa edilmesidir.

Sayfa : 164

De même qu'à Java, la colonisation de la Birmanie fut l'œuvre des Kalingas (Klings) et Telingas (Telougous), qui, selon toute apparence, venaient du port de l'embouchure du

Sayfa : 165

Godavery « d'où les hommes s'embarquaient pour Chrysé ». Ces deux races s'établirent dans les nouvelles régions, sans fusionner, sous les noms de Birmans et de Pégousans. Les missionnaires envoyés par Açoka, vers 241 av. J.-C.,

Sayfa : 165

auraient, dit-on, généralement converti au bouddhisme les habitants, mais l'adoption d'une religion de paix ne triompha pas des conflits durables de races qui retardèrent de plusieurs siècles l'unité des populations. La Birmanie reçut, comme le Siam, la visite de Koubilai et fut asservie à ses lois. Les trois cents années de guerre entre la Birmanie et le Pégou présentent beaucoup d'intérêt et les événements de cette période sont rapportés dans les récits pittoresques de Balbi, de Frederike et de Pinto.

Sayfa 164-165

Java'da olduğu gibi, Birmanya'nın kolonileşmesi de, "Chryse için gelenlerin yaşadığı yer anlamına gelen" Godavery'nin ağızındaki limandan gelen Kalingas'ların (Klings) ve Telingas'ların (Telougous) eseri olmuştur. Bu iki ırk, yeni bölgelerde, birbirleriyle kaynaşmaksızın, Birman'lar ve Pegouan'lar olarak yerleşmişlerdir. Açıkla tarafından milattan önce 241 yılında gönderilen misyonerler, genellikle buraların sakinlerini Budizme döndürdüklerini söylemektedirler. Fakat, bir baş dininin kabul edilmesi, kitlelerin birleşmesini asırlarca geciktiren anlaşmazlıkların üstesinden gelemedi. Birmanya da Siyam gibi, Kubilay'ın ziyaretine uğradı ve onun yasaları altına girdi. Birmanya'yla Pegou arasında üçyüz sene süren savaşlar büyük ilgi çekmektedirler ve bu dönemin olayları, Balbi, Frederike ve Pinto'nun ilgi çekici hikayelerinde en güzel şekilde anlatılmaktadır.

Sayfa : 166

C'est sur les eaux de ce merveilleux océan que se déroule l'histoire passionnante de l'audace humaine. Le 29 septembre 1513, Balboa aperçut pour la première fois le Pacifique et, sans se rendre compte de l'immensité de cet océan, il lui

Sayfa : 166

donna le nom de golfe Saint-Michel. Mais, assassiné par son beau-père quatre ans plus tard, il ne tira aucun profit de sa découverte. Puis, Magellan s'élança sur les eaux inconnues que, avec l'optimisme de l'inexpérience, il baptisa Mer Pacifique.

Sayfa 166

29 Eylül 1513'te, Balboa, Pasifiği ilk defa gördü ve bu okyanusun genişliğinin hiç farkında olmaksızın, ona Saint Michel körfezi adını verdi. Fakat dört sene sonra, kayınpederi tarafından öldürüldüğü zaman, keşfinden hiç bir fayda sağlayamamıştı. Daha sonra, Magellan, tanınmayan bu sulara atılarak, tecrübesizliğin iyiniyetliliği ile bu suları Pasifik Denizi adıyla adlandırdı.

Sayfa : 168

Cin-

quante ans plus tard, le Hollandais Tasman, parti de Batavia, fit la découverte mémorable qui immortalisa son nom, et ses compatriotes justifiaient leur réputation pendant tout le XVIIe siècle.

Sayfa 168

Elli sene sonra, Hollandalı Tasman, Batavia'dan yola çıkarak, kendi ismini ölümsüzleştiren keşifte bulundu. Arkadaşları da kendi ünlerini bütün bir XVII. yüzyıl boyunca arttırdılar.

Sayfa : 168

Les dernières années de ce siècle firent connaître les découvertes du Capitaine Cook, l'un des plus grands noms de l'histoire maritime du Pacifique. Mousse à bord d'un charbonnier caboteur, Cook franchit rapidement les grades successifs, puis fut nommé capitaine.

Sayfa 168

Bu yüzyılın son yılları, Kaptan Cook'un keşifleri ile geçti. Kaptan Cook, Pasifik Denizcilik tarihinin en büyük isimlerinden biriydi. Bir kömür nakliye gemisinde denizciyken, kısa sürede bütün dereceleri arka arkaya geçerek, Kaptan olarak ünlendi.

Sayfa : 168

L'Australasie, pour faciliter son étude, est divisée en cinq parties. La première comprend la Malaisie et les Philippines. Sans qu'il soit nécessaire de remonter à une tradition incertaine et discutée, on peut voir dans la péninsule malaise et les îles voisines le pont utilisé par les civilisations hindoue et dravidiennes pour arriver au Pacifique.

Sayfa 168

Avustralya - Okyanusya, incelenmesini kolaylaştırmak için, beşe bölünmüştür. İlk kısım, Malezya ve Filipinleri içermektedir. Belirsiz ve tartışmalı bir efsaneye dayanmaksızın, Malezya yarımadasının ve komşu adaların, Hindu ve Dravidien uygarlıklarınca Pasifiğe ulaşmak için bir köprü gibi kullanıldıkları görülebilir.

Sayfa : 169

La seconde partie de l'Australasie comprend l'Australie, la plus grande île du monde, la Tasmanie et le groupe de la Nouvelle Zélande.

Sayfa 169

Avustralya - Okyanusya'nın ikinci kısmı Dünya'nın en büyük adası olan Avustralya, Tasmanya ve Yeni Zelanda grubundan oluşur.

Sayfa : 170

Nous nous contenterons simplement de dire que l'étude des aborigènes et de leurs mœurs non seulement nous a donné le droit de revendiquer pour eux une origine asiatique — indou-aryenne —, mais nous a, en outre, fourni des matériaux d'une valeur inestimable pour l'étude des conditions de la vie humaine pendant les siècles primitifs. L'Australie fut colo-

Sayfa 170

En basit şekilde, Aborijin'lerin [Avustralya yerlileri] ve geleneklerinin incelenmesi, bize onların sadece bir "Asyalı - Hint Aryan" kökene sahip olduklarını söyleyebilme imkânı vermemiş, aynı zamanda ilkel yüzyıllar boyunca insan hayatının şartlarının ne olduğunun araştırılmasına da olanak sağlamıştır.

Sayfa : 171

La troisième partie comprend la Mélanésie ou les Iles Noires, peuplée par une race généralement divisée en deux branches, les Mélanésiens et les Papous ou habitants de la Nouvelle Guinée, l'île la plus étendue du globe après l'Australie. La Nouvelle Guinée fut découverte par portions successives. Les Portugais y arrivèrent les premiers en 1524, et

Sayfa : 172

furent suivis par les Espagnols en 1528.

Sayfa 171-172

Üçüncü kısım ise Melanezya veya Siyah Adaları kapsamaktadır. Bu adaların nüfusu genel olarak iki dala ayrılmış bir ırktan oluşmaktadır. Bu iki dal Melanezyalı'lar ve Papou'lar, yani Yeni Gine'nin sakinleridir. Yeni Gine, Avustralya'dan sonra, Dünya'nın en büyük adasıdır. Yeni Gine birbirini takip eden kısımlar hâlinde keşfedilmiştir. Portekizliler buraya ilk olarak 1524'de gelmişlerdir. Daha sonra 1528'de İspanyollar buraya gelmiştir.

Sayfa : 172

La quatrième partie est la Micronésie ou les Petites Iles. Celles-ci sont habitées par un peuple qui diffère peu des Polynésiens.

Sayfa 172

Dördüncü kısım ise Mikronezya veya Küçük Adalardır. Bu adalar, Polinezyalılardan az farklılık gösteren bir ırkla iskan edilmiştir.

Sayfa : 185

Les Chinois firent preuve d'une bravoure inutile et les Britanniques attaquèrent la grande ville de Canton avec cinq mille hommes seulement. Le résultat de cette action fut la signature, le 29 août 1842, du traité de Nanking qui termina la guerre.

Sayfa 185

Çinliler, gereksiz bir cesaret göstermişlerdir ve İngilizler, Kanton isimli büyük şehir, sadece beş bin kişi ile saldırmışlardır. Bu eylemin sonucu, 29 Ağustos 1842'de savaşı bitiren Nanking antlaşması olmuştur.

Sayfa : 233

CHAPITRE XVI

L'INDE JUSQU'À LA GRANDE GUERRE

Le pouvoir des Grands Mogols déclinait. Le puritanisme obstiné d'Aurangzeb avait provoqué la révolte des Mahrattes conduits par Siveji, et, peu après, l'empire tout entier était sur le point de sombrer dans l'anarchie. C'est dans ce désordre que prit naissance la rivalité des Français et des Anglais suscitée non pas par un besoin de conquêtes, mais par le désir d'obtenir des avantages commerciaux. La lutte qui s'ensuivit mit aux prises Dupleix et Clive. Les dispositions prises par ce dernier pour faire échec aux plans du premier, et pour bénéficier lui-même de ces avantages, procurant un accroissement de pouvoir considérable à la Compagnie Anglaise des Indes qui

Sayfa : 233

Obtint des Grands Mogols la cession de factoreries situées en divers points du pays très éloignées les uns des autres et qui formèrent le noyau d'un empire qui n'a fait que s'agrandir.

Cette situation nouvelle, dès qu'elle fut révélée au Parlement et au peuple britannique, provoqua une profonde émotion. Les attaques sans scrupule dirigées contre Clive d'abord, et contre Warren Hastings ensuite, accusés de concussions et de cruautés, firent promulguer le Regulating Act de Lord North en 1773 et le Government of India Act de Pitt en 1784, qui réservaient tous deux à la Couronne la nomination du Gouverneur Général et prévoyaient des peines sévères contre tout fonctionnaire coupable de corruption ou d'abus de pouvoir.

La longue période de division et d'anarchie dont souffrait l'Inde depuis la mort d'Aurangzeb était terminée. On peut dire que la paix de l'Inde date de la réception en 1803 de lord Lake par le schah Alam II, le vieillard aveugle descendant

Sayfa 233

BÖLÜM XVI

BÜYÜK SAVAŞA İL DÜNYA SAVAŞI KADAR HİNDİSTAN

Büyük Moğolların iktidarı zayıflıyordu. Aurungzeb'in inatçı sertliği, Mahratta'ların Sıvaji tarafından yönetilen isyanını tahrik etmiştir. Bir müddet sonra ise, imparatorluğun tamamı, anarşi içerisinde solmak durumunda kalmıştır.

İşte bu düzensizlik içerisinde, Fransız ve İngiliz rekabeti, sadece bir yarışma gereğinden ortaya çıkmamış, fakat ticari avantajlar elde etme isteğinden ortaya çıkmıştır. Bunu takip eden mücadele Dupleix ile Clive'i karşı karşıya getirmiştir. Clive tarafından Dupleix'in planlarını boşa çıkarmak ve kendine aynı avantajları sağlamak için alınan tedbirler, İngilizlerin, Büyük Moğollardan,

İngilizlerin, ülkenin birbirine çok uzak noktalarında Yönetim Bürolarını kurmak iznini aldıkları İngiliz Hindistan Kumpanyası'na önemli bir iktidar büyümesi sağlamıştır. Bu yönetim büroları, daha sonra büyüyecek olan bir imparatorluğa çekirdek oluşturmuşlardır.

Parlementoya ve İngiliz halkına sunulan bu yeni durum, derin bir duygu uyandırdı. Önce Clive'e ve daha sonra Warren Hastings'e onları zimmet ve vahşilikle suçlayan insafsız suçlamalar yapıldı. Bunlar, 1773 tarihli Lord North Kanunu ve 1784 tarihli Hindistan Hükümeti Kanunu'nun çıkmasına neden oldu. Bu kanunların her ikisi de, Genel Vali atanması yetkisini İngiliz Tahtı'na bırakıyor ve yolsuzluk ve yetkinin aşılması durumlarında ağır cezalar öngörüyordu.

Hindistan'ın Aurungzeb'in ölümünden beri üzüntüsünü yaşadığı bölünme ve anarşi bitmişti. Denebilir ki Hindistan'da barış, 1803 yılında Lord Lake'in Shah Alam II ile imzaladığı antlaşma ile gelmiştir.

Sayfa : 238

En vertu de l'Act for Better Government of India adopté immédiatement après la répression de la mutinerie, l'Inde passa sous l'autorité directe de la Couronne. L'administration de la Compagnie fut supprimée et le titre officiel de viceroy fut donné pour la première fois au Gouverneur Général. Durant les années suivantes, divers événements indiquèrent que l'Inde était une dépendance de la Couronne britannique. Le premier fut la visite du prince de Galles (plus tard roi Édouard VII) au cours de l'hiver de 1875-76. Un fait encore plus précis fut la proclamation de la reine Victoria comme impératrice des Indes en 1877 (4). Le grand Durbar tenu sur le pont dominant Delhi doit avoir rappelé aux assistants l'époque d'Akhar. Cependant, sous les manifestations extérieures de la brillante politique orientale de Lord Lytton, on percevait les murmures du mécontentement populaire.

Sayfa : 238

Le mécontentement provenait de causes diverses. D'abord la terrible famine de 1877-78 avait imposé au peuple des souffrances jusqu'alors inconnues dans l'histoire de l'Hindoustan.

Sayfa 238

İsyanın bastırılmasından hemen sonra kabul edilen, Hindistan için Daha İyi bir hükümet yasası uyarınca, Hindistan, doğrudan doğruya İngiliz Tahtı'nın kontrolüne geçmiştir. Kumpanya yönetimi ortadan kaldırılmış ve Kral Yardımcılığı resmi görevi, ilk defa Genel Vali'ye verilmiştir. Takip eden yıllarda, olaylar, Hindistan'ın İngiltere tahtından bir bağımsızlığı olduğunu göstermektedir. Bu olaylardan bir tanesi, Galler Prensi'nin (daha sonra Kral Édouard VII) 1875- 1876 kışında yaptığı ziyarettir. Daha kesin bir gösterge de, İmparatoriçe Victoria'nın 1877 yılında Hindistan İmparatoriçesi olarak da ilân edilmesidir. Delhi'ye hakim olan köprü üzerinde duran Büyük Durbar, yardımcılarına Akbar'ın dönemini hatırlatıyor olmalıydı. Bununla birlikte, Lord Lytton'un parlak doğu politikasına karşı gösterilen dış tebriklere rağmen, İngiliz halkından tan hoşnutsuzluk minitilan geliyordu.

Bu hoşnutsuzluk farklı nedenlerden oluyordu. Öncelikle, 1877 - 78 yıllarındaki korkunç kıtlık, o tarihe kadar Hindistan tarihinde bilinmeyen acılan, Hindistan halkına tattırıyordu.

